

A
NEMZETÁLLAM
TANKÖNYVE.

ÍRTA
KUNCZ IGNÁCZ.

HARMADIK, BŐVÍTETT KIADÁS.

MINDEN JOG FEJTARTÁSÁVAL

KOLOZSVÁR.
STEIN JÁNOS
M. KIR. EGYETEMI KÖNYVKERESKEDÉSE-
1902.

ELŐSZÓ.

E könyv a *Politika* rendszerét a *Nemzetállam* eszméje alapján tartalmazza.

Az előszót arra használom, hogy az olvasót rendszerem főmozzanataira nézve tájékozzam és így az egésznek folytonos szemléletét a részekben megkönnyítsem.

Már az első kiadásban (mely 1888. jelent meg) a nemzetet, mint államot, emeltem rendszerré. Ez annyit jelent, hogy a nemzet az activ államalany gondolatban, akaratban és tettben; hogy tehát a nemzet állami absolutum s minden egyéb az államban a nemzetnek létalakja, vagyis az államban a nemzetén kívül substantialiter nincs semmi. Ebből következik az egyén impersonalitása az államban; mert ott substantialiter csak egy personalitás van, az államé, vagyis a nemzeté; minden egyéb personalitás csak ennek az egyének kisugárzása. A nemzetállam tehát nem azt jelenti, (mint az atomisticus népsouverainetási theoriában), hogy az állam a nemzet dolga, hanem az állam maga a nemzet; az államalany maga a nem-

zetalany; vagyis az állam nem res populi (nem az atomisticus sokaság tulajdona), hanem persona populi (maga a nép, mint souverain ethikai személy).

A nemzetet a maga teljes activ államalanyi szervezetében föltüntetni s azt mint rendszert a napjainkban annyira divatos individualisticus rendszerrel (politikai atomismus, társasági állam, népsouverainetas) szemközt állítani volt már a könyv első kiadásának föladata.

A második kiadás (megjelent 1900.) szintén magában foglalja a nemzetállamnak és a modern individualistikus államnak összehasonlító szemközt állítását, de szélesebb alapon. A nemzetállamot ugyanis itt rendszeresebben visszavezetem az ethikai államfogalomnak, és a modern individualisticus államot a társadalmi állam fogalomnak magasabb kategóriájára. Így mind a nemzetállam, mind az individualisticus állam egy magasabb kategóriából értelmezve, az elvek teljesebb világosságába jut. A jelen, harmadik kiadás ugyanezen az alapon áll, bővítve oly helyeken, a hol az a könnyebb és behatóbb megértés végett kívánatosnak látszott.

A nemzetállam lényegileg ethikai miség, melyet meg nem érthetünk, ha azt csak jogi momentumnak tekintjük. A nemzetnek a polgároknak szervezett önrendelkezése egy folytonosan fejlődő ethikai életfolyamat, gondolat-, akarat- és cselekvény-processus. A nemzet nemcsak a polgárok politikai jogaiban lesz activ államalannyá. Sőt a jogi elem csak külső kerete a nemzetállam activ kifejlődésének. A nők politikai

jog nélkül is folytonosan *activ* tényezői a nemzeti gondolat- és akaratnak.

Az egyes intézményeket is csak etnikailag lehet helyesen magyarázni. Így a *parlamentari szervezetben* a polgárok állami közvetlenségét csak az ethikai államfogalom szempontjából találjuk meg. A kik ezt a szervezetet tisztán jogászai szemekkel nézik, azoknak e szervezet pusztán magánjogi képviselő. Már itt, ebben az általános tájékoztatásban hangsúlyozom, hogy a képviselőnek pusztán formáljogi fogalma helyére az orgánus ethikai fogalmát kell állítani. A parlamenti tag, mint nemzetképviselő, és a parlamenti tag, mint nemzetorganus, közt óriási a különbség. A ki képviseltetik, az addig és annyiban, a meddig és a mennyiben képviseltetik, — *passiv* állapotban van. A kinek viszont orgánusa van, az ebben az orgánusban *activ* tényezővé lesz. Mert a képviselt és képviselő két alany, de az orgánus egy alany azzal, a kinek orgánusa. A ki a vakot vezeti, az képviseli őt a látásban, de a szememmel én magam látok. A mennyiben a parlament képviselő, annyiban a nemzeti gondolat- és akaratprocessus alszik, mert a mit ebben a pillanatban akarok, azt érvényesítheti képviselőm, de a képviselőnek akaratfejlődését csak helyettesítheti a képviselő. A mennyiben viszont a parlament nemzetorganus, annyiban a nemzeti gondolat- és akaratprocessus az összes polgárokban *activ* folytonosan. Legyen a parlament a nemzet szeme, melylyel lát a nemzet, nem pedig a vaknak vezetője, (t. i. a látásban képviselője),

a ki után csak úgy botorkál a nemzet. Képviselője a nemzetnek lehet akárki. De orgánuma a nemzetnek a parlamentben csak országos nevű ember lehet, valamint általában vezérlő eleme a nemzeti szervezetnek csak a népeletnek az illető körben kimagasló alakja lehet, tehát a nemzet országos szervezetében országos nagyság, annak megyei szervezetében megyei nagyság, és annak községi szervezetében községi nagyság. A hol nem így van, ott a nemzetnek állami szervezete merő jogi formalismus, az az: fictio. Végelemzésben az összes polgárok néporganumok, de ezeket szerves egészsze minden körben a népelet kimagasló, az az: ethikailag imponáló alakjai teszik. Az organicus, személyes államfogalom a mondottakhoz képest a képviseletiség kategóriáját az állam belső szervezetéből kizárja.*

Az önkormányzat és a közigazgatási bíráskozás jelentősége csakis az állam ethikai tartalma szem-

* A képviseletiség kizárására merő formáljogi álláspontból is eljuthatunk. De más lévén az előzmény, más a következtetés értelme is; mert ez a teória még inkább megöli az államot a polgárookban, mint a képviseletiség. Így *Laband* szerint a német birodalmi gyűlés nem képviselet, mert a német népnek nincs önálló jogalanyisága, és így nem is képviselheteti magát. Ez a nemzetállamrendszerével szöges ellentétben álló elmélet. A parlament képviseleti miségét két ellentétes okból lehet tagadni: vagy mivel a nemzet államalanyisága semmi, vagy mivel a nemzet államalanyisága minden. Az első esetben nincs kit képviselni, az utóbbi esetben nincs a ki képviselje a nemzetet. A nemzet ugyanis állami absolutum lévén, kívülre az államban nincs senki és semmi. Államfő és polgárok a nemzetnek állami személyiségében bennfoglaltnak, mint ennek az eszmének monarchicus alakját a szent korona állami rendében már a középkor nagyszerűen megalkotá, bár annak consequentiáit még mai közjogunk sem vonja, mert akkor nem állítanak a törvényhatóságot, mint külön potentiát, az állammal szembe.

pontjából méltányolható. Sajnos, hogy ma épp ebből a szempontból nem szokás azt méltányolni.

S az *esküdtszék* is egészen más értelemmel bír, különösen a tény- és jogkérdést illetően, a szerint, a mint az élő etikai egész gyanánt működik, vagy pedig csak mint a bíró és az esküdtszék szemközt álló jogköreinek üres szervezete.

Sőt ha az államot pusztá jogkörök egészének tekintjük, akkor el kell fogadnunk a politikában is azt az elvet, hogy „a mit kevesen elvégezhetnek, azt ne tessük sok emberrel.” Csak ha a jogi gép jól működik!!! Az etikai állam rendszerében azonban ez a g a z d á s z a t i elv nem foglal helyet, politikai elvvé nem emelhető; mert az állam etikai tartalma szempontjából óriási különbség az, ha valamely állami tennivalót ezer polgár teljesít, vagy tíz burokrata hivatalnok, még akkor is, ha azok és ezek egyforma jó eredménnyel teljesítenék azt; mert az államban nem az eredmény, nem a siker a fődolog, hanem az, hogy az eredménynek és sikernek elérése miként hatott az állami öntudat fejlődésére. Lehet, hogy fényes siker hidegen hagyja a polgárokat, mert abban semmi aktiv részök; lehet, hogy egy bukott ügy miliókban gyújtotta meg az állami lelkesedést, mert érte legjobb erejökkel küzdöttek. Az az elv, hogy a mit kevesen elvégezhetnek, azt ne tegyék sokan, az államban a burokratizmus elve, mert elválasztja egymástól az államot és népet, miként általában az államnak, mint pusztá jogi szervezetnek, eszméje burokratizmusra vezet.

A nemzetállam rendszerének következetes keresztülvitele útján olykor nagyon elterjedt, népszerűvé lett és modern állami látszattal bíró tantételekkel és jelszavakkal találkozunk. Ezekről azonban visszariadnunk nem szabad, ha a nemzetállam nagy világtörténeti igazságát csorbítatlan és rendszeres teljességében látni és minden irányban érvényesíteni akarjuk. Ilyen népszerű jelszó ma nemcsak népgyűléseken, hanem szigorúan tudományos művekben és különben állami irányú íróknál is az: „Egyenlő jog és egyenlő kötelesség. „ Vagyis, hogy a polgároknak az államra vonatkozó jogai és az állam iránti kötelességei (különösen egyfelől a politikai jogok, másfelől az adózás és katonai szolgálat) egymással arányos egyenlőségben és egyensúlyban legyenek. Ezt a modern alkotmányos állam alaposzlopának szokás tekinteni. Pedig mindenkét gondolkodóba ejthetne már maga az, hogy ezt az elvet („gleiche Rechte, gleiche Pflichten”) oly rendszernek igazolására is harczba vitték, milyen a porosz Dreiklassenwahlsystem, mely pedig sem az államelmének, sem az alkotmányos szabadságnak meg nem felel, mert plutokratikus egyéni uralmat létesít, annyira, hogy ministerek, államtitkárok, sőt a birodalmi kancellár Berlinben gyakran a harmadik osztályban választanak,* és még azt a plutokratikus egyéni uralmat is kiszámíthatatlan körülményektől teszi függővé.

Valóban az „egyenlő jog és egyenlő kötelesség”

* Georg Meyer: Das parlam. Wahlr. 441.

elvének oly alkalmazása, hogy az állami jogokat és kötelességeket egymásból származtassuk és egymással mintegy mérlegen egyensúlyozzuk, merő magánjog, teljes államtalanság, az államnak priváttársulattal való fogalmi azonosítása; mert csak egy privát társulatban áll az, hogy bizonyos szolgáltatásért (befizetés) arányos előny (osztalék) jár. Az önczélú és személyes léttel bíró állam jogrendszerében viszontjogok és kötelességek nem folynak egymásból, sem a jog a kötelességből (pl. politikai jog az adózásból), sem megfordítva a kötelesség a jogból, hanem mind a jog, mind a kötelesség kategóriája külön, önálló alappal bír az állami önczélúságban. A személyes államfogalom szerint a politikai jogok alapja az, hogy a nemzet, mint *activ* államalany, *souverain* önrendelkezése az összes polgárookban a legteljesebben szerveztessék. Az állami kötelességek alapja pedig az, hogy az állam a maga személyes életkörén belül létező erőkről a maga céljai szerint rendelkezék, épp úgy, mint az egyes ember. Az „egyenlő jog és egyenlő kötelesség” magánjogi igazság, mely az egyének, mint magánjogi alanyok közt egyenlő mértékkel mér. Ámde az állami jogot és kötelességet magánjogi kategóriákba erőszakolni nem szabad; mert ezzel a közszellemet öljük. Ha a polgároknak jutalomként adunk politikai jogot, pl. adózásukért, akkor már az egyén a világ középpontja (*Individualismus*), s az állam semmi. A rendi kiváltságon alapuló államszervezet nem azért rossz, mert állami jogok és kötelességek közt egyensúlyt nem ismer, hanem mivel a

nemzetet a jogok szempontjából csak a kiváltságosakban, a kötelesség szempontjából pedig csak a parasztban szervezi államalannyá s azt így mind a két oldalról gyöngíti. A nemesnek adómentessége igazságtalan volt, de nem azért, mivel állami jognak állami kötelesség nem felelt meg, hanem mert az állami kötelességek *körén belől*, tehát eltekintve az állami jogoktól, ellenkezett az arányos egyenlőséggel. Az arányos egyenlőséget önállóan kell alkalmazni úgy az állami jogok, mint az állami kötelességek kategóriájára.

Több, mint két ezer évvel ezelőtt monda Aristoteles, hogy az ember állami lény; de hogy mi az állami lény, azt határozottan csak az ethikai államfogalom álláspontjából lehet megállapítani. Sokan azt hiszik, hogy az ember azért állami lény, mert embertársaira szorul és magára hagyatva elpusztulna. De tévesen. A most említett okból az ember csak társadalmi lény. A társadalom az a nagy Organismus, a melynek szabad fejlődése útján az emberek sok ezer millió módon folytonosan egymásnak hasznára vannak. S a társadalmi államfogalom ennél magasabbra nem emelkedik. Az utóbbi államfogalom ugyanis nem egyéb, mint többé-kevésbé igazságos vagy igazságtalan alapon souverain szervezete annak, hogy ember embernek, egyén egyénnek miként legyen hasznára. Az ethikai államfogalom szerint ellenben nem az egyén van az egyénért, hanem mindnyájan az államért. Itt az egyén föláldozza magát az államnak. Az ember tehát, mint állami lény: ö n f ö l á l d o z ó lény.

És lényegileg ilyen, mert csak mint ilyen lesz egész emberré, legszebb erényei az államnak hozott áldozatok. Az embereszme állami erények nélkül nem jut teljes kifejlődésre.

Az állami lény az államot közve tétlenül éli. Korunk politikájának legnagyobb hibája, hogy az államéletet mindenfelé közvetettnek gondolja s az intézményeket is eszerint alkotja. Hogy a parlamenti szervezetet az egyoldalú jogászai formalizmus ily közvetett életnek (az akarat képviselője) tartja, azt már említém. De mutatkozik a közvetett államiság absurduma más téren is. A classicus állam ezt a betegséget nem ismerte. A görög-római állam ugyanis kicsiny, t. i. községállam volt és már ebből következett az államnak és polgárainak ethikai bensősége. A modern nagy országállamokban a bürokratikus közigazgatás mindjobban elválasztotta az államot a polgároktól. Ámde ez a modern államnak nem szükségképi következménye. Valamivel nehezebben, de aztán annál nagyszerűbben megvalósítható a modern államban is az államnak és a polgároknak antik ethikai azonossága. Ennek eszköze az állami önkormányzat, amelyben a polgárok az államot épp oly közvetlenül élik, mint élték egykor Athén és Spártaiban.

Csakhogy ma már odajutottunk, hogy a népi öntudat az önkormányzatban is vagy csak közvetve látja az államot (így beszélnek az államigazgatás önkormányzati közvetítéséről), vagy éppen nem látja, (mert neki az önkormányzat már az államigazgatás-

nak egyenes ellentéte). Ehhez járul, hogy az állami önkormányzatnak községi alakjához oly fölfogás fűződik, mintha a község állam volna az államban. így még ma is szó van a község polgáraitól. (!) Tehát az államnak is polgárai vagyunk, meg a községnek is. íme a kettős polgárság és a localis Patriotismus nyomorúsága. Ilyen önkormányzat, mely csorbítja az állampolgárságot, nem nevel az állameszmére. Az igazi állami önkormányzat lényegileg maga az egész állam particuláris vonatkozásokban, de mindig élő közvetlenségben. Az állampolgárságot nem közvetítheti a községi polgárság, sem az államigazgatást valami olyan közigazgatás, mely már nem állami. Az állami önkormányzat hivatalnokai is (nem ugyan kormány-, de) közvetlen államhivatalnokok. Ha az önkormányzatban az államot, mint ilyen élő közvetlenséget, szervezzük és éljük, akkor majd lesz ethikai bensőség az állam és polgárai közt és e bensőség az állam particuláris (önkormányzati) szervezetéből annak egyetemes szervezetére is átárad. Akkor érezni fogják a polgárok, hogy a parlamenti szervezet nem azt jelenti, hogy a polgárok helyett a képviselő-testület gondolja a nemzet gondolatát és akarja a nemzet akaratát, hanem inkább azt, hogy e testület vezesse az összes polgárokból közvetlenül az állami gondolat- és akaratfejlődést; az önkormányzatiig államra nevelt polgárok érezni fogják, hogy a parlamenti szervezetnek nem az a célja, hogy a polgároknak a képviselők útján a parlamentbe jutott akaratát itt „szűrjék” és „tisztítsák,” mert ennek

az akarattisztulásnak nem burokratice az országház négy fala közt kell végbe mennie, hanem mint igazi nemzeti processusnak, belsőleg magában a nemzetben, az összes polgárokbán, mint a parlamenti szervezetnek folytonosan activ elemeiben.

Az etnikai államfogalom modern alakjának, a nemzetállamnak, világtörténeti fejlődése egy, kellőképpen mai napig nem méltányolt változásra vezet az államalkatoknak, a *monarchiának* és *respublicának* egymáshoz való viszonyában.

A classicus hajdankorban monarchia és respublica úgy viszonylottak egymáshoz, mint szolgálóállam és szabadállam. Ma, mint nemzetállam, a monarchia és respublica egyaránt szabad állam.

A classicus világban a monarchia állami szolgáló jelentett, mert az antik szabad községállam nem volt képes monarchikus alakot öltetni. De annál képesebb erre ma a szabad nemzetállam. A classicus községállam viszont vagy respublica volt, vagy a tyrannis (caesarismus) tárgyává süllyedt.

A középkorban már nem volt ily merev ellentét monarchia és respublica közt. A középkorban a monarchia már nem jelent szolgáló jelent, hanem csak a szabadság kisebb fokát. A középkorban ugyanis az állam souverain magánviszony volt. A feudális monarchiában e magánjogias souverain hatalomban igen különböző arányban osztozott a fejedelem és vasalljainak közönsége; de bármily különböző volt az arány, osztozás volt mindenütt; a teljes hatalom tehát sehohsem illette a vasallok közönségét, míg a res-

publicában az állami corporatio tagjait az egész hatalom illette. E corporativ közönségnek tehát több állami szabadsága volt a középkori respublicában, mint a vasalli közönségnek a középkori monarchiában. Midőn tehát a középkori ember a monarchiában és a respublicában a szabadság különböző fokozatát látta, akkor neki épp úgy igaza volt a maga kora szempontjából, miként a classicus polgárnak, midőn a monarchiában szolgaságot látott és a szabadságot csak a respublicában találta meg. De a mai politika leledzik képtelen anachronismusban, midőn a monarchia és a respublica különbségét majd a classicus világ, majd — ami gyakrabban történik — a középkor álláspontjából magyarázza.

Ma az állam a nemzet. S a nemzetállam szempontjából a monarchia és a respublica se nem a szolgaság és szabadság ellentéte, se nem a szabadság különböző fokozata. A nemzet, mint állam, teljesen egyenlően szabad a maga királyi és a maga köztársasági alakjában, miként a 2x2 más formában ugyanannyi, mint 4. Az angol nemzet legalább is van államilag oly szabad a maga monarchicus szervezetében, mint a francia nemzet a maga republicanus szervezetében.

Természetesen, a statusalkatoknak ebben az összehasonlításában a teljes constitutionalismust vettük alapul. A német államok e tekintetben nem lehetnek irányadók a tudományra nézve, mert ezek az alkotmányos monarchia mai világtörténeti állásától nagyon elmaradtak.

De ha a monarchia és respublica ellentéte már nem is oly éles, mint volt hajdan, (mert nem a szabadság létére vagy nemlétére, és nem is a szabadság mértékére vonatkozik) azért a különbség ma is nagy fontosságú. Úgy a monarchicus, mmt a republicanus szellem nagy erőforrás, pl. Angliában az első, Svájcban az utóbbi.

Ennélfogva a statusalkatok fejlődésének mai világtörténeti niveauján sem igaz *Pope*, angol költőnek mondása: „Ám vitatkozzanak az eszelősök a statusalkatok fölött, a legjobb *igazgatást* biztosító alkotmány a legjobb alkotmány.”

Pope e mondása nemcsak a monarchia és respublica közt főnforgó különbségnek politikai jelentőségét ignorálja, hanem egyenesen az absolutismus elvét tartalmazza, mert a constitutionalismus szerint első a szabad igazgatás és csak aztán következik a jó igazgatás; Pope szerint viszont a jó igazgatás fölötté áll az alkotmánynak (vagyis a szabadságnak), tehát esetleg jogosulttá teszi az absolut rendszert.

Az eddig mondottakkal eléggé megjeleltük utunkat és irányunkat. Egyenes ellentéte ez úgy a *hasznossági* elméletnek, mint a *természettani* módszer analógiáinak.

Nem adunk helyet a hasznossági elvnek semmiféle alakban, sem a polgárok „jól értett” saját érdekére, sem azok „érdeksommázatára”, sem a társadalmi boldogság „totálsommájára” nem alapítjuk az államot és intézményeit. Az államnak, mint reális

ethikai személynek, érdeke (az igazi közérdek) egészen más, mint a polgároknak (egyéneknek) bármiféle alakban hirdetett közös érdeke, bár gyakorlatilag a kettő szoros összefüggésben van.

A hasznossági elvnek mindig voltak követői a régi közmondás szerint: „Utilitas justī prope mater et aequi.” Legnagyobb képviselője ez elvnek: *Bentham*, s legjellemzőbb vonása nagyszerűen kidolgozott rendszerének az, midőn a büntetést kiadásnak mondja, amelylyel a társadalmi boldogság számára előnyököt akarunk vásárolni. Ugyanebben a szellemben állítja a németek nagy jogásza *Ihering*: „Der Tarif der Strafe ist der Werthmesser der socialen Güter. *

Fájdalom, korunk inkább hajlik a gyönyörrre és hasznosságra. Annál magasabban kell lobogtatnunk az Idealismus zászlóját.

Óvakodunk továbbá a természettudományi irány politikai analógiáinak ingoványára lépni. Minden tudománynak megvan a saját elve. Ebből belsőleg kell kidolgoznunk annak rendszerét, nem pedig kívülről összehordott hasonlatokból, melyek sohasem bizonyítanak és gyakran tévedésbe ejtenek. így képtelenség a hatalmi ágaknak egymáshoz való viszonyát az a n y a g i Organismus analógiája szerint megállapítani. Miként pl. – mondják – az emberi testben az egyes orgánumok, tüdő, szív, stb. önálló léttel és saját functióval bírnak, de azért élő összeköttetésben vannak, úgy a hatalmi ágak is. Ezzel meg volna oldva szerintük a rég vitatott nagy probléma! Csakhogy az állam e t h i k a i Organismus s annak a három hatalmi ág nem része

(mint a tüdő, szív, stb. a testnek), hanem mindegyik hatalmi ág az egész állam, az összes polgárokból más-más szervezetben. Itt tehát az anyagi Organismus tagosulatának, mely az anyag fejlődésének különböző fokozatainak különböző mértékben található, nincs semmi analógiája. Igaz, hogy a hatalmi ágak differentiációja is a fejlődés különböző fokozatainak különböző mértékben mutatkozik, de mindig önálló és nem az anyagi világtól kölcsönzött. A példaul felhozott természettudományi analógia tehát nem megoldása a hatalmi ágak egymáshoz való viszonyának, hanem csak a szemet gyönyörködtető lepel, melylyel a problémát, ahelyett, hogy megoldanák azt, eltakarják. És ez áll a természettudományi hasonlatokról általában.

Az államnak organicus és személyes misége azonban nem tartozik ezek közé a természettudományi analógiák közé, mert az az erkölcsi világrendnek önálló, tehát nem az anyagi világ analógiái szerint magyarázandó ténye. Képtelenség ennél fogva azt követelni, hogy az államban, mint etbikai organismusban, az anyagi Organismus tüneteit mutassuk meg. Hisz nem az anyagi világból veszszük át az állam organicus miségét. Valamint az államnak lélektani tüneteit és törvényeit sem.

Csakhogy lélektani alapon ugyan sokat megmagyarázhatunk, mégsem mindent. Így pl. azt sem, mely hatalmi ágakat kell megkülönböztetnünk és hányat? bár ezt nagyérdemű államtudósok megkísértették, a hatalmi ágakat lelki funktiók gyanánt tüntetve föl.

A hatalmi ágaknak, mint funktiók öröknek, logikai kategóriái azonban nemcsak lélektani momentumokon nyugsznak (pl. anyagi fölségjogok). A hatalmi ágak, mint orgánumok, viszont személyes szervezetek, tehát alanyok, a kiknek vannak lelki funktiói, de ők maguk nem lelki funktiók.

Hajdan a hazaszeretet jórészben az idegenek gyűlölete volt. Ma viszont sokan az ellenkező szélsőségbe esve, már csakis az emberiséget akarják szeretni és az emberiség egységes szervezete nevében a nemzetállamok halál harangját kongatják. Kerülnünk kell úgy a régi, mint az új egyoldalúságot. Az emberiség egységes állami szervezete azon a téren, a hol most az ágyú a souverain, minden esetre a legmagasabb politikai eszmény, de annak megvalósítása a szabadságnak és a civilizáció tartalmi gazdagságának javára csak a nemzetállamok fönmaradásával lehetséges. Az emberiségi államnak arra a térre kell szorítkoznia, a hol ma a fegyver dönt. S így a nemzetállamot nem szabad pusztá útjelzőnek tekintenünk, mely a végső cél felé mutatja az utat. A nemzetállam az ő souverain beléletében már maga is végső cél. A ki azt az ellenvetést tenné, hogy ez már nem volna igazi állam, mert az emberiség egyetemes jogi rende következtében többé háborút nem viselhetne, az kénytelen volna tagadni az emberiség ily szervezetének állami jellegét is, mert hisz a világállamnak nincs kivel háborúskodnia.

Végül még egy megjegyzést. Az e könyvben vallott nézetek a rendszernek teljes integritásával

állnak kapcsolatban. És azoknak egy része képtelenséggé válnék, ha azokat nem a nemzetállam szempontjából néznők, hanem pl. a fél-constitutionalismusra alkalmaznók.

Kolozsvárott, 1902. márczius 31.

Dr. Kuncz Ignác.

BEVEZETÉS.

1. §

A politika fogalma és módszere.

Államtudományok azok a tudományok, melyek az állammal rendszeresen foglalkoznak. Az állammal ily módon foglalkozó tudományok nagy része csak bizonyos szempontból ismerteti az államot. Így az állami észjog a jognak bölcsészetileg megállapított eszméje szempontjából áraszt világhosszúságot az államra. A pozitív államjog az egyes létezett vagy létező államok szervezetének és működésének jogi rendével ismerteti meg bennünket. Az államtörténet és állami statisztika az államfejlődés törvényeit nyomozza, és pedig az első egyes materialis (pl. egy csata) vagy szellemi (pl. renaissance) tények alapján, az utóbbi viszont számokba foglalt tények segítségével. A történetileg és statisztikailag kinyomozott államfejlődési törvényeket dogmaticus rendszerbe foglalni és (ha lehetséges) valamely egyetemes elvre alapítani az állami sociológiának feladata.

Mindezek a tudományok tehát csak egyik vagy másik oldalról, és pedig majd eszményi, majd pozitív szempontból világítják meg az államot, a nagyszerű szobornak csak töredékeit ismertetik. A mindent egy rendszerbe foglaló államtudomány a politika. Ez a nagyszerű szobor a maga egészében. A mit a többi államtudomány részenként földerít, azt a politika egy élő személyes etnikai egységben mutatja be. A politika szem előtt tartja az államnak legmagasabb

észjogi eszményét, de ezt az eszményt a sociológiai törvényszerűség” szerint törekszik megvalósítani. Benn van a politikában az állami célszerűség is. de nem magában, mint sokan hiszik, hanem egy tudományos rendszert alkotva az államnak etnikai és hatalmi lényegével és fejlődési törvényeivel. A politikát tehát nem helyes pusztán célszerűségi tannak tekinteni. S még a célszerűségi szempontból sem pusztán állami egészségtan az, mert az igazi állam ép úgy, mint a derék ember, nemcsak a maga egészséges fönmaradásának és fejlődésének, illetőleg meggyógyulásának célszerűségi szabályait követi, hanem azt a célszerűséget is, melynek útja az eszményi és concret rendeltetéshez visz. A politika tehát általában az államról szóló tudomány. Vonatkozik a politika ennél fogva a társadalomra is annyiban, a mennyiben a társadalmat kormányozni az állam föladata. Ez természetesen az elméleti politika, vagyis a politika mint tudomány. melyről itt első sorban szó van. A gyakorlati politika viszont ügyesség, mely a tényeket egyénítve (individuálisálva) az állam és társadalom javát törekszik előmozdítani. Ennek a gyakorlati ügyességnek etnikai tartalmat, jót vagy rosszat, a politikai alanyok, egyének és népek adnak aszerint, a mint ezek erényesek vagy romlottak. Ha a gyakorlati politika a tényleges világba eszmét vinni iparkodik, pl. törvények, intézmények, cselekvények útján az etnikai államfogalmat törekszik a polgárok öntudatában meghonosítani, akkor az a művészet színvonalára emelkedik. Minden politika önálló működést feltételez: az elméleti politika bölcsészeti önállóságot (önállóságot a gondolatban), a gyakorlati politika intézkedési önállóságot, törvényhozási vagy kormányzati önállóságot (önállóságot a tettben) követel. Enélkül nincs politika. A pozitív törvénynek pusztán ismertetése nem politika az elméletben, annak konkrét alkalmazása nem politika a gyakorlatban. De politika minden az államra vonatkozó önálló tevékenység, pl. a csatát kormányzó hadvezéré. Az elméleti és gyakorlati politika természetesen szorosan összefügg egy-

mással, a mi legszembetűnőbb a publicistikai irodalomban. Az elméleti politika okul a gyakorlati politika tényeiből és viszont elméleti művek olykor a gyakorlati politika hatalmas tényezőivé, világtörténeti tényékké lesznek.*

A politika az államot úgy eszményi, mint tapasztalati szempontból tárgyalván, annak módszere mind a deductio, mind az inductio. És pedig deductio alatt itt nem azt a deductiót értem, a mely az inductiónak szolgája, mert csak az inductiv utón megállapított általános tételből deducál (pl. a priori tudom, hogy a kezemből kiejtett kő leesik), hanem értem a deductiót platói értelemben, deductiót, a mely kritikailag a tapasztalás fölött álló igazságokból következtet. Hogy a politikát két, t. i. deductiv és inductiv módszer segítségével műveljük, azt nem szabad összezavarni a több-elvűséggel. Több elv semmi elv. De nekünk csak egy elvünk van, melyet a rendszerré emelünk, t. i. az ethikai-államfogalomban, és pedig e könyvben nem z e t á l l a m i alakjában. Ezt az egy elvet azonban mind a két módszer szerint tanulmányozzuk.

Tudjuk jól, hogy ma az említett értelemben vett deductiv módszernek sok az ellensége. Azért eljárásunk igazolására pár sort fordítunk.

Az emberi szellem világtörténeti fejlődésében a legnehezebben elérhető eredmények közé tartozik a tárgyilagos világnézet. Az ember hajlandó a porszemet, a melyen lakik, a csillagzatok középpontjává, saját egyéniségét az államnak egyedüli céljává tenni.

A világnézet tárgyilagossága sohasem tőn akkora haladást, mint korunkban. Hogy ebben a természettudományoknak érdeme van, azt senki nem vonhatja kétségbe. Azonban nagy tévedés lenne ama haladást a természettudományoknak, mint végső oknak, tulajdonítani. Sőt megfordítva, ama tárgyilagos szellem a természettudományokat megelőzte és ezek fölvirágzását eszközölte. Csak azután lettek a természettudományok

* Az csak visszaélés, hogy a politika szavát a magánéletben tanúsított ügyességre és ravaszásra is alkalmazzák.

a tárgyilagos iránynak egyik hatalmas tényezőjévé. Ezen tárgyilagos irány valami magasi), valami egyetemesb, mint a természettudományok köre. Az új kor szelleme ez, mely a természettudományi kutatás terén is hősöket szül, de nyilvánul más téren is. Spinoza, Schelling, Hegel a tárgyilagos szellemnek épp oly bajnokai, mint Baco, Kopernik, Darwin.

Abból, hogy a természettudományoknak módszere kizárólag az inductio, még éppen nem következik, hogy a többi tudományokat is feltétlenül az inductio jármába fogjuk. A deductio épp úgy képes tárgyilagosságra, mint az inductio. Sőt a deductio által Descartesnál a tárgyilagos irány magas fejlettséget ér, midőn a természettudományok még bölcsőben vannak.

Léteznek isteni kéz által az emberi lélekbe irt igazságok, melyekről nem bizonyítás, hanem közvetlen belátás által győződünk meg. Ilyen igazság az, hogy két pont közt csak egy egyenes vonal lehetséges. Ilyen igazságokon nyugszik az ember erkölcsi világrendé is. Ez igazságok nem a tapasztalásból származnak, sőt mindent, mit a tapasztalásból tudunk, ezen, a tapasztalás fölött álló, igazságok szerint bírálunk meg. Ha ez erkölcsi* alapigazságokat tagadjuk, és kizárólag a tapasztalást fogadjuk el, akkor vége az egész erkölcsi világrendnek, vége minden ideálnak, az erény és bűn közt levő különbségnek, akkor nincs egyéb, mint a materialis erők vak küzdelme, s a vihar közt, mely a fát kidönti, s a gazember közt, ki embertársát meggyilkolja és kirabolja, nincs máikülönbség.

Oly igazság pl., mely a tapasztalástól független és melyből deductio útján más igazságokat származtatunk, hogy a személyt és annak jogát, mindenki, egyesben és államban, tisztelni tartozunk.

A velünk született erkölcsi igazságok ellen szokás egy sereg borzasztóságot fölhozni, melyek a vad embereknél, mint

* Az „erkölcs” szavát itt tágabb értelemben veszem, értvén alatta általában az erkölcsi világrendet, mint a physikai világrendnek ellentétét.

ugyanannyi erkölcsi kötelességek, vannak gyakorlatban. De hisz a vademberek a legelemibb mennyiségnyi igazságokat sem képesek fölfogni. Hát miért nem tagadják ellenfeleink a mennyiségnyi igazságokat is? Nem mind a nevelésnek és oktatásnak eredménye az, a mit csak a nevelés és oktatás által megélesztett elme képes belátni.

Korunk elmerült a tények tanulmányozásába és már azt hiszi, hogy nincs semmi egyéb, mint csak tény, s hogy az ideál merő álom, mint ha a bányász tagadná a napot, mivel annak sugarai a bányába nem hatolnak. A kik ily értelemben veszik a realismust, azoknak méltán mondja Vacherot: „la réalité nest point la vérité.”

Tapasztalásból csak azt tudom, a mi van. De azt, a minek lenni kell, tapasztalni nem lehet,

A tapasztalás még az igazi államfogalomhoz sem vezet el bennünket. Azt tapasztalom, hogy az ember más emberek segítségével nélkül nem élhet; de a kölcsönös emberi segítség souverain szervezete, – még ha a jogbiztosításra kiterjed is, – nem állam, hanem csak társaság. Állam a nemzet. S a nemzet, mint ilyen, azaz: minden egyéni érdektől eltekintve, mint öncélú ethikai személy, áldozatokat követel. Azt, vajjon ezen személyes szervezete az egyéni önfeláldozásnak, vagyis az állam, mint nemzet, egy magas ideál-e, vagy csak álom; azt, vajjon a hazafi, ki a nemzetnek életét áldozza föl, hős-e, vagy csak őrült? a tapasztalásból nem tudhatom.

Azon irány, mely az államtant a természettudományok egyik ágának nézi, monstruosus alakban nyilvánul Schäffle sociológiájában. Költészet ez minden költőség nélkül. Ily elmélet consequentiája az volna, hogy az orvostan terén előforduló minden nevezetes!) fölfödözés forradalomra vezessen az államban is. A rómaiakat a madarak röptése, és a tyúkok evése szerint kormányozták; a modern állani vajjon az orvosi bonczoló kés, és nagyító üveg szerint lesz-e kormányozandó?

És a politikus saját szemével nézni sohase merjen?

Azt mondják, az ismertből az ismeretlenre következtetve

halad a tudomány. Igaz, de csak ugyanazon tudománykörön belül. Egyes csontdarabokból egész csontvázat, romokból a régi épület alakját konstruálni lehet; de nem a csontokból az épületet, vagy vizont. Épp ily kevéssé lehet a természet-tanból állami és társadalmi problémákat megoldani. A külső természet tüneményei az erkölcsi világ körében csak intésül, de nem az igazság: próbaköve gyanánt szolgálhatnak.

A fejlődési elv az államtanak is alapigazságát képezi; de azon elvet az államtan nem kölcsönzi a külső természettől, – mint ezt a természettani iskola tanítja, – hanem mint egyetemes bölcsészeti törvényt eredetileg tartalmazza; mert a fejlődés az erkölcsi világnak épp oly eredeti törvénye, mint a külső természetnek.

A fejlődési elv nem involválja azt, hogy az ember az állatvilágból keletkezett, hanem csak azt, hogy az-ember a legrégebbi ősökben nagyon fejletlen volt, s ennél fogva külsejére és életmódjára nézve állatias, de lényegére nézve nem volt állat. Ma is nagyon hasonlít az emberi és némely állati embryo, de azért az állati embryóból sohasem lesz ember.

A fejlődési elvet nem egymagában tesszük az államtudományok alapjává; mert a fejlődési elv csak tény, bár egyetemes, minden más tényt magában foglaló tény. Az államtudományok uralkodó elve az ideál. A fejlődés törvényeit csak azért tanuljuk, mivel az ideált csak ezek szerint lehet megvalósítanunk.

A deductiv módszer jogosultságát vitatva, nem esünk az ellenkező szélsőségbe s éppen nem kicsinyeljük az inductiv módszert, nem üzünk politikai alchemiát, ismerjük az erkölcsi világ fejlődési törvényeinek szükségképességét és törekszünk azokat alkalmazni.

A történet és a statisztika által nyújtott tényeknek két-féle módon történő politikai fölhasználásával találkozunk. Vagy t. i. a tények egyetemes, akár positiv, akár negativ sajátosságait és eredményeit gépiesen abstraháljuk, s innen a jövőre következtetünk; vagy pedig a fejlődés irányát és törvényeit nyomoz-

zuk, és innen következtetünk a jövőre. Az első eljárás jelképéül de Maistre egy koczkát említ; ha ezt számtalanszor dobjuk, és mindig csak 1., 2., 3., 4., 5. számok mutatkoznak, ellenben a hatos szám soha, akkor bizonyos, hogy a hatos szám ott nem létezik. A második eljárás jelképezésére szolgálhat egy bimbó, mely ha fejlődésének eddigi törvényeit és irányát követi, előreláthatólag virággá és gyümölcsöse lesz.

A történeti és statisztikai tények ezen kétféle kezelési módja közül az utóbbi a helyes; mivel az első helyen említett kezelési mód holt tüneményeknek, az utóbbi élő törvényeknek inductiója; továbbá mivel a tények jelentősége nagyon relativ, és abból, hogy számos esetben bizonyos tények bizonyos eredményre vezettek, nem következik, hogy ugyanoly tények jövőben is mindig ugyanazon eredményre fognak vezetni; és végül, mivel az emberiség fejlődése folytonosan új, azelőtt nem létezett jelenségeket szül. Abból, hogy valami eddig sohasem történt, nem következik, hogy az ezután sem fog történni. Sem az emberiség, sem egyes nemzet nem képez egy változatlan koczkát, változatlan numerusokkal.

Nagy tévedés az emberiség fejlődési phasisait a természet, különösen az éghajlat befolyásából külsőleg származtatni. így látjuk ama két nagy phasist, miszerint a keleti világban túlnyomó a képzelet, Európában az értelem. De ezt nem a külső természet, hanem az emberiségnek, mint személyes egységnek, fejlődése szüli; mert a gyermekkor a képzeletvilágban elmerül, s az értelem hatalma csak az ifjú koral kezdődik. A külső természet befolyása a történet phasisaira csak második sorban hat. Az emberiség gyermekkorában a világtörténet súlypontjának a keleti világba kellett esni, mert itt a külső természet leginkább kedvez a képzelődésnek; az ifjú koral átköltözött a világtörténet Európába, mert itt a külső természet kevésbé tüzei a képzeletet s nem gátolja az értelmet. Mikor az embereket képzeleteik által kellett kormányozni, akkor az emberiség élén a kelet lépdelt, mert itt az éghajlat tüneményei a gyermekkorban mindenütt mutakozó képzeletvilágot leg-

hatalmasabbá tették, s az állami és társadalmi rend, melyet a gyermekkorban mindenütt a képzeletre kellett alapítani, keleten legnagyobb eredményekre vezetett, itt sikerült az őt embert leginkább megfékezni, itt kezdődött a civilizatio. Viszont a classions világgal nem azért kezdődik az értelem hatalma és a belátásra alapított kormányrendszer, mivel a világtörténet Európába költözött, hanem azért kellett a világtörténetnek átköltözni Európába, mivel a világtörténet egy új, t. i. az ébredő értelein phasisába lépett, s ezen újabb phasis éppen csak Európában fejthette ki a maga teljes glóriáját.

2. §.

A politika rendszere.

Minden tudománynak anyag a és alakító vezérelve különböztetendő meg. A saját vezérelve szerint földolgozott tudományanyag a rendszer. Egy rendszernek csak egy elve lehet; mert két elv semmi elv, hanem a határozatlanság végtelen éje.

Rendszer nélkül nincs tudomány, hanem csak ismeretek halmaza. A rendszer által kel életre a tudomány; rendszer nélkül csak holt anyag, az elme málhája, mely azt a mozgásban akadályozza. Viszont a rendszer az ismeretekből sasszárnyat alkot az elme számára. A rendszertelen ismeret tudákosssá tesz. a természetes ész józan gondolatát megfojtja; inig a rendszeres ismeret fényesíti az észet, miként a köszörülés a gyémántot. A rendszer a tudományanyagot egy kis világgá, a mindenség képévé, ennek egy átlátszó sugarává teszi. Azért semmi sem megfoghatlanabb, mint a rendszer kicsinylése, vagy megvetése. Hisz ez magának a tudománynak megvetése! Rendszer nélkül nincs semmi tájékozottság. Ne gondoljuk, hogy a rendszer csak a fölosztásban áll. A rendszer által az alapelvnek a könyv minden sorából kell felénk sugározni. Ha két könyv, melyek közül az egyik a nemzetállamot (nemzet-souverainetást), a másik a társasági államot (népsouverametást) foglalja magában, a föl osztás tekintetében teljesen megegyeznék is egymással, vagyis ha a nemzetállamot és a társasági államot a fejezetek, szakaszok, stb. ugyanazon sora szerint adnók is elő, azért az mégis két különböző), sőt a legtöbb

esetben ellentétes rendszer lenne. A fölöstás ugyan a rendszerhez tartozik, de csak mint ennek külső alakja.

A rendszerben kell nyilvánulni a tudomány függetlenségének. Az életben teljesen átlátszó és elvileg mindenben következetes rendszert nem találunk; mert az élet kénytelen megalkudni a gyakorlati nehézségekkel. Továbbá az életben a rendszerek egymást mint fejlődési phasisok követik. A feudális államot a modern társasági (népsouverainetási) állam követte, s ha az állameszme emberiségi fejlődése tekintetében nem következik be hanyatlás, akkor a társasági államot a művelt népek körében a nemzetállam teljes kifejlődése fogja fölváltani. A korábbi phasis emlékeiből mindig tapad valami a későbbi phasishoz. így a mai alkotmányos monarchiában megtaláljuk a középkori patrimonialis királyságnak nemcsak kifejezéseit, de még mindig egyes elveit is, megtaláljuk továbbá ugyanott a népsouverainetas (társasági állam) erős befolyását és végül a fejlődő nemzetállamot. Parlamenti beszédek, hírlapi cikkek erről mindenkit meggyőzhetnek. Ezek a körülmények zavarólag hatnak a népöntudat elvi fejlődésére. A gyakorlatban azonban ez nem történhet másképen. De a tudományban nem szabad így lennie. Itt az elvből egy atomnyi engedményt sem szabad tenni. Miként a hajós kikerüli az örvényeket és a szirteket, úgy az államférfi is kikerüli az akadályokat és veszélyeket s a célhoz mindketten csak kerülő úton jutnak. A tudományban azonban nincsenek örvények és szirtek, tehát kerülő utaknak sem szabad lenni. Az államtudós első kötelessége az elvnek mértanilag egyenes vonalát követni, és pedig ennek végső consequentiájáig. Csak így lesz a tudomány független, és csak így ad tájékozást a törvényhozásnak s általában a gyakorlati életnek az illető rendszerre nézve, csak így áraszt világosságot a népöntudatra. A ki még ma is a feudális államot akarja a tudomány erejével fölfegyverezni, ám az bírjon *Haller* következetességének bátorságával. A népsouverainetas hirdetője ám kövesse *Rousseaut* az okoskodás utolsó láncszeméig. S a nemzetállam logikájának útján is teljesen végig kell mennünk.

Oly tudomány, mely a maga rendszerébe a gyakorlati akadályokat fölveszi, nemhogy előmozdítná a haladást, hanem még föl is tartóztatja azt, mert az említett akadályok mint kövületek még akkor is ott lesznek a rendszerben, mikor a praxis azokat már legyőzte. Hányszor találkozunk az elméletben valamely elv csorbításával, mikor a gyakorlatban ez az elv már rég teljes diadalra jutott, A tudomány csak akkor használ a gyakorlatnak, ha ennek útjára az elvek tiszta világosságát önti, vagyis ha nemcsak az állani törvényei teszik a tudományt szabaddá és függetlenné, hanem az tud is szabad és független lenni. A tudomány, mint a gyakorlat uszályhordozója, magának a gyakorlatnak is több kárt tesz, mint hasznot.

A nemzetállam és a társasági állam rendszereinek ellentéte legszembetűnőbb az - a l k o t m á n y p o l i t i k á b a n , odaértve a kormányhatalom alaki szervezetét is. Az államhatalom ügyköreiről szóló tanban az ellentét nem mutatkozik mindenütt; pl. a pestis behurczolása ellen ugyanazokat az intézkedéseket kell tennünk, akár a nemzetállam, akár a társasági állam elvét kövessük. De azért az ügykörökről szóló elméletben is több nagyfontosságú következtetésre vezet a rendszerek különbsége. A nemzeti kultúrát és gazdaságot másképp kell igazgatni aszerint, a mint a polgárok érdekeinek pusztá sominázatából indulunk ki, vagy pedig igazi egységes államérdekből. Az állam költségvetése, katonai szervezete, sőt humanus intézkedései mások lesznek aszerint, a mint a politikai atomismust követjük, s az államban csak az egyénnek szolgáló intézményt látunk, vagy pedig az államot, mint öncélú világtörténeti alanyiságot, érvényesítjük.

Az alkotmány- és kormányzati politika két önálló tudomány gyanánt is tárgyalható éppen úgy, miként az a l k o t m á n y - és k o r m á n y z a t i j o g . Első sorban azonban a politikát mint egységes tudományos egészet keh feltüntetnünk, ennélfogva az egész politikát átkaroló könyvet alkotmány és kormányzat szerint két főrésztre osztani nem helyes. A tudományos egység hiányán kívül ez ellen a föl-

osztás ellen még az a külső ok is harcol, hogy a mi az n. n. alaki igazgatásba tartozik, az lényeges része az alkotmánytannak is, s ha ezeket a dolgokat kizárólag mint az igazgatástan (kormánypolitika) részeit adjuk elő, akkor az olvasónak az alkotmánytan rendszerére nézve hiányos szemlélete támad. Pl. az államhivatal eszméjét, a hivatalnok kötelességeit és jogait csakis az alkotmánypolitika álláspontjából lehet tisztába hozni. A hivatali szervezet alapvonalai lényegileg alkotmánypolitikai kérdések. Még inkább áll ez a kormány és önkormányzat alakjáról s a közigazgatási bírászkodásról. Nincs semmi igazolható oka annak, hogy az egyik hatalmi ágat (a törvényhozó hatalmat) az általános tanokkal kapcsolatban az első részben (az alkotmánypolitikában) tárgyaljuk, a többi hatalmi ágból (t. i. a kormány- és bírói hatalomból) pedig egy második részt (kormánypolitikát) alkossunk. Miért legyen a parlament alkotmány s az önkormányzat és az esküdtszék már nem alkotmány, hanem csak igazgatás?! Megfelelőbb fölosztásnak látszik, ha az általános tanokat, melyek mindegyik hatalmi ágra vonatkoznak, az általános részben adjuk elő, az egyes hatalmi ágak pedig a különös rész külön fejezeteinek tárgyául szolgálnak. Az u. n. anyagi igazgatás helyébe pedig az államhatalom ügykőreit tesszük; mert azokra nemcsak a kormányhatalom, hanem az egész államhatalom nyer különféle irányú alkalmazást.

3. §

A civilisatio és korszellem.

I. *Civilisatio* alatt értjük az emberiség összes erőkapitalisának lehető legteljesebb kifejlődését a személyes egység-alakjában. A *civilisatio* fogalmában tehát két momentum van: egy *anyag*i és egy alaki.

1. Az *anyag*i momentum abban áll, hogy az emberiség rendelkezésére álló összes erőkapitalis érvényesüljön. Értendő ezen erőkapitalis alatt úgy az embernek erkölcsi, szellemi és *physikai* ereje, mint a földtekének összes sajátságai, melyelv az emberre nézve bármely tekintetben értékkel bírnak.

2. Az alaki momentum azt követeli, hogy ezen erőkapitalis a személyes egység alakjában érvényesüljön; vagyis. hogy a művelt emberiséghez való tartozás öntudata és érzete annak minden alkatelemét átvilágítsa és átmelegítse az egyes ember által, a kinek életkörébe ezen alkatelem tartozik.

Jegyzet I-hez. A *civilisatio*nak ez az ideálja nem teljes, a míg egyetlen ember van, a ki kedvezőtlen külső körülmények következtében a maga természetadta jeles tulajdonságait nem fejtheti ki; s a míg egy talpalatnyi föld van a földtekén, melyet az emberiség föl nem használ. Igaz, hogy a *civilisatio* ideáljának ily teljessége sohasem fog bekövetkezni, de azért azt szemünk előtt kell tartanunk, mint a haladás irányzóját és előmozdítóját. Másrésztől kétségtelen, hogy ha nem érhetjük is el a legmagasabb czélt. afelé folytonosan közeledünk. Ki mondja meg, mennyi lángészt temetett el a rabszolgaság” és örökös jobbágyság. Sok millió rabszolga közül csak egy

Epiktét emelkedett ki. De ki nem fejlődve, öntudatlanul hányban lehetnek Epiktét fényes tulajdonságai! Ma az állam a legutolsó embernek is egyengeti útját avégből, hogy az embereszmet oly mértékben kifejtse önmagában, a melyre őt a természet képessé tette. Bár kétségtelen, hogy a társadalmi akadályok még ma is elég sok jeles tehetséget eltemetnek. A civilisationnak kifejtett ideáljával merev ellentétben van az a rideg világnézet, mely az államot és a társadalmat az anyagi természet folytatásaként tekinti, és miután „a természet pazarolja erőit,” hadd pazarolja azokat az állam és a társadalom is. Az őserdő fájának magvai közül századikból sem lesz növény s az új hajtások nagy része is elpusztul, s az őserdő mégis áll. Hadd pusztuljon az ember is anélkül, hogy rendeltetését tehetségének megfelelően betöltené; azért még mindig elegen lesznek a civilisatio fönntartására és fejlesztésére. Ez a rideg és éppen nem humánus nézet tehát az embert pusztá eszközzé, állattá degradálja, s ezzel acivilisatiót, az erkölcsi világrendnek koronáját, a földi teremtés betetőzését, elmeríti az anyagi világban.

Jegyzet 2-hez. A civilisatio az ókorban nem jutott el a személyes egységhez. A stoikusok hirdették az emberiség-egységét, de a milliók öntudatába csak a kereszténység vitte azt, A keresztes hadakban mint egy ember mozdult meg a nyugati emberiség. A renaissance, a humanisták irodalmi összeköttetése, majd a reformatio fejleszti a művelt emberiség öntudatos egységét. A francia forradalom is, ellentétben a korábbi politikai forradalmakkal, nem szorítkozik egy nemzetre; eszméi az emberiséget hódítják meg. Az emberiség szellemi és politikai egysége mellett hatalmasan fejlődik annak gazdasági egysége. A nemzetgazdaszat törvényei emberiségi egyetemességben érvényesülnek. Egyik világrész gazdasági eseményei hatnak a javak életére a másik világrészben. Mintha csak minden pénzdarabban, minden árucikkben az emberiség gazdasági életének vérlüktetését éreznők.

Megkülönböztetjük egyfelől az e g y é n i, és m á s f e l ő l

az állami és társadalmi civilisatiót. Az egyéni civilisatio az egyénnek, az állami és társadalmi civilisatio az államnak és társadalomnak, s ezek intézményeinek tökéletessége. Amaz subjectiv, emez objectiv tökéletesség. Pl. képzeljük, hogy egy nép Platón és Aristotelesekben áll, továbbá képzeljük, hogy a világbölcsek ezen népében a jogi viták nem bírónál, hanem lánzsával döntenek el. Itt volna magas egyéni civilisatio, de az állam és társadalom barbár állapotban. Viszont képzeljünk egy népet, mely nagyon műveletlen emberekben áll, de rendezett intézményekkel, személy- és vagyonszolgálatokkal, közszellemben gyakorolt politikai szabadsággal bír, s a honnan az Ököljog ki van zárva. E népben az állami és társadalmi civilisatio jelentékeny foka mellett hiányoznék az egyéni civilisatio.

Az egyéni civilisatio nem az egyes embernek valami elszigetelt, hanem az egyéni életnek közös sajátja. Az egyéni civilisatio tehát nem annak ellentétét jelenti, a mi sok emberrel közös, – mint ezt Bluntschli tévesen kifogásolja Guizot-val szemben,* – hanem az embernek, de sok embernek subjectiv sajátját jelenti az objectiv állami és társadalmi rend sajátjával szemben. A kereszténység az egyént alakította át, és az antik állam elporlott; a miből látható az egyéni civilisatio egyetemes misége.

Miként az emberiség, úgy a civilisatio is egy nagy szervezett egységet képez. De ezen egységnek két fejlődési fázisa van: az antik és a modern civilisatio. Amaz a keleti és a classicus világot, emez a közép- és újkorat foglalja magában.

Az antik civilisatiót az egyes civilisatio körök elszigeteltsége, s ebből folyólag ezen körökön belül egyetlen irány kizárólagos uralma, gyors és átlátszó kifejlődése, és épp oly gyors hanyatlása, kimerülése jellemzi. Itt az emberiség esz-

* Guizot megkülönböztetése: le développement de l'activité sociale et celui de l'activité individuelle, le progrès de la société et le progrès de l'humanité. Guizot még államot és társadalmat nem, különböztet meg, és „société” alatt mind a kettőt érti.

méje hiányzik. A modern civilizatio eszmék és javak forgalmában egyetemességre irányul. Bármí a művelt emberiség körén belől napfényre jó, az egyszerre az egésznek lesz attribútuma. Ez által, és a legkülönbözőbb eszmék és érdekek szabad concurrentiája által a modern civilizatio rendkívül tartalmas és életerőben gazdag. Az antik világban az egyes emelkedő és hanyatló civilizatio körök vannak előtérben; ma viszont előtérben van az emberiségi civilizatio, mint egész. Alkonyodni fog egykor ennek napja is, de még déli pontjától is távol van.

A civilizatio jellege függ a vallási világnézettől. A polytheismus minden államnak külön isteneket ad, s az idegent ellenségé teszi. A monotheismus és a pantheismus által az emberek testvérekké lesznek, s az emberiség egy gondolattá, egy érzelmmé. A legtökéletlenebb vallási rendszerek is előmozdították a civilizatiót; viszont az atheismus minden civilizatiót leront.

A fejlődés minden fokának meg vannak a maga fénypontjai. A vadember oly éles látással bír, milyennel egy civilisait ember sem. Az antik civilizationak vannak általunk utólérhetlen fénypontjai. De nagyban és egészben a modern civilizatio van előnyben. Ama fénypontokról jól jegyzi meg Schäffle:

„Es sind aber nur partielle Höhepunkte, bestimmt ihr Licht einer allgemeineren und vielseitigeren Universalcivilisation leuchten zu lassen. Man darf durch ihren Glanz das historische Urtheil nicht blenden lassen.”

II. A korszellem a civilizatio szelleme, mely valamely új irányban az emberiség kifejlődését eszközli.

A korszellem a közvéleménytől különbözik. Pl. ezelőtt három századdal még közvélemény volt a vallási intolerantia, de már korszellem volt a vallásszabadság, s bár öntudatoságra csak egyes nagy emberek elméjében emelkedett, az események már hatalmasan egyengették annak útját, s mint magával ragadó sejtelem milliókban élt, A közvélemény sok

embernek véleménye, a korszellem az emberiségnek, mint személyes egységnek, fejlődésében mutatkozó hatalmas lendület, az emberiségnek szenvedélye, és magasabb fokon egyúttal gondolata. A korszellem nem azáltal keletkezik, hogy emberről emberre terjedve, könyvek és hírlapok által terjesztve, végre egyetemes, emberiségi szellemmé lesz, hanem megfordítva, az emberiség személyes egységéből árad szét a nemzetek és egyesekre: és parallel fejlődést létesít oly körökben, melyek egymással összeköttetésben nem állnak.

Sem a kereszténység a stoikus világnézetből, sem a stoikus világnézet a keresztény tanokból nem származik. Egyik monotheismus, a másik pantheismus; de mindenik az emberiség ugyanazon nagy egyetemes lendületének parallel nyilvánulása.

A negyedik század vége óta majdnem a kilencedik század végéig egy néptenger hullámszik keresztül Európa téréin, sőt átsap Afrikába. A korszellem, mely e néptengert mozgásban tartja, és később, már az egyház vezetése alatt a kereszties hadakban még egyszer általános mozgalmat kelt, az egyéni szabadság, mely mint szilaj kalandszomj belép a világtörténetbe, üszköt dob a városokra, Isten ostora gyanánt akar szerepelni, hogy az utókorra nézve Isten áldásává legyen. A népvándorlás minden eseménye egyetlen nagy, belső, szellemi tényben foglalható össze: ez az egyéni szabadság borzasztó, viharos ébredése. Ugyanazon egyéni szabadság, melyet ma törvényeinkben találunk, de még nem mint elvek Összege, hanem mint öntudatlan érzet, mely az antik állam despotismusa ellen föllép.

Itt láthatjuk legtisztábban, mi a korszellem. Az egyéni szabadság korszelleme nem terjed emberről-emberre. Miként a növények tavasszal nem beszélnek össze, hanem egy titokzatos erő által fejlődésnek indulnak, úgy a barbár harcosok sem beszéltek az egyéni szabadságról, nem bírtak az eszme öntudatával, de érezték az ellenállhatlan erőt, és követték szilaj lelkesedéssel. A Róma ellen menő Alarik azt mondta:

Érzek valakit, a ki szünet nélkül ösztönöz a város földülésára. Nem irt senki könyvet, vagy vezérczikket az egyéni szabadságról, és mégis millióknak volt az szenvedélye. Századokon át, mint az emberiség öntudatlan szenvedélye tört utat magának. Ugyanazon érzés, melyről Alarik beszél, vezeti pusztába az anachoretát. Egyik száműzi önmagát a régi civilisat]o roskadozó épületéből, a másik romba dönti azt; de mindenik a civilisatio új alakjáért lángol, melyben az egyén érvényesül. Inkább a pusztá, inkább a füstölgő romok, mint az egyénre rakott antik bilincsek! Az anachoreta és a barbár harczos ugyanazon korszellem gyermekei.

4. §

A politikai eszmék irodalomtörténeti fejlődése.

A világtörténet az eszmék fokozatos kifejlődése. Ennek a fejlődésnek két oldala: az elmélet és a gyakorlat. *Plato* bölcsészete épp úgy világtörténeti momentum, mint Nagy Sándor győzelmes hadjárata. Sőt a külső, materiális események világtörténetileg csak annyit érnek, a mennyivel az emberiség erkölcsi és szellemi fejlődésére hatottak.

Fontos minden tudománynak irodalomtörténeti fejlődése. Csak ennek ismerete alapján lehetséges a tudománynak önálló, nagyszabású művelése. Az irodalom a gyakorlati étellel szoros összeköttetésben van. Homér költészete jobban megismertet bennünket a görög nép egyik korszakával, mint a legtökéletesebb történeti elbeszélés. Az elmélet és gyakorlat közötti összeköttetés azonban nem minden tudományban egyforma, de sehol sem oly benső és erős, mint a politika irodalmában és ennek gyakorlati hatásában egyfelől és a gyakorlatnak arravaló visszahatásában másfelől. Az orvostudomány irodalomtörténetét jól ismerhetem anélkül, hogy az emberiség gyakorlati fejlődésének phasisait tanulmányoznám. De *Rousseau* csak a XVIII. században támadhatott, csak ebben a században tudott hatni és csak a maga korával kapcsolatban érthető és méltányolható. Az elmélet és gyakorlat összefüggése mind bensőbbé lesz. *Plato* ideálja, hogy a bölcsészek királyokká legyenek, vagy a királyok bölcsészekké, ha nem is ebben a subjectiv alakban, valósággá lett. A XVIII. század óta a bölcsészet áthatotta a népeletet, az alkotmányos nemzetek böl-

cselkedve intézik sorsukat, ma a törvényhozás, kormányzás, igazságszolgáltatás valóságos tudomány és a bölcsészet kormánya a világot, miként azt Plato óhajtá.

E munkában csak annyiban foglalkozunk a politika irodalomtörténetével, a mennyiben ez a politikai eszmék elméleti fejlődésének megismertetése végett szükséges, vagyis ennek a fejlődésnek csak legfőbb világirodalmi képviselőit említjük. Rendszerünkhöz képest az ethikai államfogalom s különösen a nemzetállam az a domináló álláspont, melyből az egész irodalomtörténeti folyamatot néznünk kell. Fájdalom azonban, az irodalom sokkal mostohábban bánt az ethikai államfogalommal, mintsem a gyakorlati élet; mert míg a gyakorlatban az ethikai államfogalom két alakja (községállam és nemzetállam), mint teljesen kifejlődött szervezet, korszakot alkotó szerepet játszott, illetőleg játszik; s az ethikai államfogalomnak legnagyobb alakja, az emberiségi állam is erősen fejlődőben van, addig az irodalom túlnyomó része az egyén kedvéért létező pusztá intézmény gyanánt értelmezi az államot és a társadalmi államfogalmat kultiválja. Plato állama tiszta ethikai államfogalom (községállam alakjában). Ennek a magasztos állami idealismusnak folytatását még Aristotelesnél is megtaláljuk, de már hanyatlásban; s innen van, hogy ma is vita tárgya, vajjon Aristoteles elméletében az állam öncélú ethikai világrend-e, vagy pedig csak az egyesért, ennek érényes és boldog életéért van? A stoikusok az ethikai államfogalmat a mindenségben látták megvalósulni, mely az isteneket és az embereket magában foglalja. Még *Cicero*-nál az állam mint önmagának célja jelenik meg. A középkori állam ellenben magánviszonyoknak szerződészerű összeférczelése volt. *Machiavelli* sokat foglalkozik egyéni uralommal is. *Borgia Cesare* uralma nem volt egyéb. De midőn az állam, a haza iránt való határtalan szeretete elragadja *Machiavellit*, akkor oly nézeteket vall, melyek hátteréül az állam a maga ethikai fönségében szolgál, s ha ebből rendszert nem alkotott is, élénken kellett azt éreznie. A *Törvények szellemé*-ről is

számos helyen az ethikai államfogalom sugárzik felénk, főleg ott, ahol *Montesquieu* a demokráciát rajzolja: „Születésünk egy mérhetetlen adósság keletkezése az állam iránt, amelyet sohasem tudunk teljesen megfizetni.” Ilyeneket csak az ethikai államfogalom mondhat velünk. *Bacon* filozófiája, mely Platóval ellentétben túlságosan kedvezett az utilitarizmusnak, károsan hatott az ethikai államfogalomra. *Grotius* s az egész természetjogi merőmagánjoggá, az egyes ember pusztá eszközévé teszi az államot. S a mai *sociologia*, mely azzal kérkedik, hogy a természetjogi világnézetet lerombolta, az egyénistenítő atomizmust csak más, t. i. nem metaphysikai, hanem fejlődési törvényekre alapítja, és csak más formát ad neki. A francia forradalom is teljesen az individualisticus államfogalmat követi a legszenvedélyesebb túlzással. A jogtörténeti iskola végre kedvező volt az államnak ethikai értelmezésére nézve, mert az államot, mint a népélet természetes eredményét tüntette föl és ostromozta azt a nézetet, mintha az állam egyéni célokra mesterségesen készült intézmény lenne. *Schelling*- és *Hegelnél* egész magasztosságában megjelenik ismét az ethikai államfogalom. Újabban gyakran találkozunk az irodalomban azzal a fölfogással, mely szerint az állam a nemzet (a nép), de elmulasztják a nemzetnek *activ* államalanyiságát minden irányban és minden következményében alkalmazni; már pedig a nemzet csak *cselekvő* (*activ*) alakban államalany. Mihelyt a nemzet *passiv* alakba jut (kormányoztatik), a nemzetállam üres frázissá lett. A lefolyt század nagy politikai mozgalmában folytonosan az individualisticus állam uralkodik: az állam pusztá eszköz, és pedig majd zsarnokilag alkalmazott eszköz, mint a jakobinusoknál, majd nyomorúságos öreb, mint *Taine*-nél.*

* „Őrizkedjünk az állam elhatalmasodásától s ne tőrjünk, hogy más legyen, mint öreb.” „Lánczon kell tartani és ólában.” (!!) *A jelenkori Franciaország alakulása*. IV. 154. lap.

5. §.

Görög-római eszmekör.

A keleti világnak vannak nagy államférfiai, lángeszű törvényhozói, de állambölcészete nincs, mert egyáltalán nincs bölcészete. Bölcészeti világnézet szolgált ugyan alapul a keleti vallás-, jog- és állam-szervezkedésnek is (így a hinduknál a pantheismus, a persáknál a jó és a gonosz küzdelme), de a bölcészet önálló szabad műveléséhez a keleti világ el nem jutott. Még legjobban megközelítette az önálló bölcseledést China. Itt már philosophiai rendszerek is kezdenek mutatkozni, egyfelől stoikus erény és emberszeretet, másfelől önzés és erkölcsi nihilismus. De valamint technikai találmányai, úgy filozófiája sem vezette Chinát a tetterős fejlődés útjára. A chinai műveltség száraz ág maradt az emberiség fáján.

Szabadság és bölcészet a görögökkel kezdődik. *Pythagoras* szövetsége a műveltség uralmának magasztos gondolatán alapult, de merev alkalmazásában a népetet elválasztotta volna az államtól. *Sokrates* tanai és polgári erényei adtak nagyobb lendületet az államra vonatkozó bölcseledésnek. *Plato* és *Aristoteles* az állambölcészet alapítói. Kettőjüktől származik az államalkatoknak még ma is forgalomban levő, de megigazításra szoruló elmélete.

Plato (429-348) *Respublica*-jában folytonosan alkalmazza ugyan az inductiót, a tapasztalati adatokat bőven használja dialectikai fegyverül, de azért a tapasztalás nála a velünk született örök igazságoknak hódol. Uralkodik a deductio.

Platónál a jogosság és erény azonos fogalom. Állama

erényszervezet s mint ilyen, igazságos. Az igazságos ember senkivel, még ellenségével sem tesz rosszat. Czáfolja Plato a sofistáknak azt a tanát, hogy az jogos, a mi az erősebbnek hasznos. Remekül formulázza azt a kérdést, vajjon a jogosság önmagában jó-e, vagy csak mint hasznos eszköz, önmagában érvényes-e, (mint a mai észjog is állítja), vagy csak nagyobb baj elhárítása végett szerződésileg kötelezik magukat az emberek a kölcsönös jogtiszteletre. Természetesen Platónál a jogosság nem csak mint eszköz, hanem már önmagában jó és érvényes. Hogy megtudhassa, milyen az igazságos ember, kutatja, milyen az igazságos állam; mert az állam egy nagy ember, és ugyanazt a dolgot könnyebb először öreg betűkben elolvasni.

Az Isten a polgárok egy részének vérébe aranyat vegyített, másokéba ezüstöt, másokéba vasat. Az elsők a kormányzók, a második helyen említettek a harcosok, a többiek a munkások. Addig igazságos az állam, a míg mindenik osztály a maga hivatását teljesíti. Ha ellenben fölcsérelik szerepüket (pl. ha a vas kormányozna), akkor igazságtalan. Ugyanez az egyensúly van az igazságos ember lelki tulajdonai közt. Megtörténhetnék azonban az államban, hogy az aranyból ezüst vagy vas származik, vagy megfordítva. Ily esetben a felsőbb osztály gyermekét a megfelelő alsóbb osztályba kell át helyezni és viszont. Plato néposztályai tehát nem kasztok. Ez a személyes kitűnőség és érdem állami elismerésének (demokratia) vallási formába öltöztetett allegóriája.

Plato az egész államot akarja boldoggá tenni, és az egyest csak az egészszszel. Nála föltétlenül első az állam. Ha szobrot föstenénk be, úgymond, és valaki odalépne és ócsárolna minket, hogy a test legszebb részét, t. i. a szemeket, nem bíborral, mint a legszebb színnel, festettük be, azt felelnők neki, hogy az ily szép színnel föstött szemek már nem is volnának szemek. A polgárok is megszűnnek polgárok lenni, ha az államot nem tekintik önmagáért létező célnek, hanem saját egyéni eszközüknek. Platónak ez államfogalma az igazi

állam, a mely lelkünk mélyében gyökerezik, a világtörténetben nagy alkotásokat teljesít s az emberiségnek legmagasabb tökéletessége. Az ily államnak polgára az igazi állami lény. Igaz, hogy Plato ennek a magasztos eszmének megvalósításában egyoldalúan jár el, az egyént teljesen beleolvasztja az államba, a magánérdek kiirtása végett a kormányzó- és harcosokra politikai (vagyis az állam érdekében való) communismust alkalmaz, még pedig a lehető legszélesebb értelemben, nő-, gyermek- és vagyonközösséget. Legyen mindnyájuknak egy öröme és egy szomorúsága. Ebből látható, hogy Plato az egyéni és társadalmi szabadságot teljesen megsemmisíti; de szükséges volt az emberiség eszmeifejlődésében ez az egyoldalúság a mi irányban, midőn azóta két világkorszakban, a középkorban és még korunkban is az ellenkező, t. i. államtalan irányban jutott egyoldalúságba az emberiség. Vajha az utóbbi egyoldalúságot még ellensúlyozni bírná Piatónak magasztosabb egyoldalúsága!

Egy az erény alakja, tehát csak egyféle a jó államalak, de sokféle az elfajulás. Így az első elfajulási alak az anibitiosus harcias állam. Olyanforma, mint Sparta. Az ilyen állam egyedül a bátorságra fektet súlyt, a mely pedig nem az egyedüli, nem is a legfőbb erény. Azután következik, mint további elfajulási alak, a plutokratikus oligarchia, a hol a gazdagok uralkodnak, majd a demokratia (vagy helyesebben a mit Plato demokratiának tart), melyben jó és rossz tulajdonságok szeszélyesen váltakozva uralkodnak, végre az államok utolsó betegsége, a tyrannis, a hol a gonoszlelkűség uralkodik. Az államalkatok az emberek erkölcséből erednek. A fölsorolt államalkatok ugyanannyiféle erkölcsű embernek felelnek meg, u. m. az erényes, az ambitiosus (harcias, pörlekedő), a kincs-vágyó, az állhatatlan és végül a teljesen gonosz embernek,

Itt tehát az államalkatokat Plato nem formailag értelmezi, hanem, mint később Montesquieu, erkölcsi tartalmuk szerint.

A törvényekről írt művében a tényleges görög államhoz

jobban közeledik: meghagyja a családot és a tulajdont, bár mindakettőt nyomasztó állami korlátok között, E műben két anyaalkatot különböztet meg: a monarchiát és a demokratiát: mindeniket mérsékelni kell. csak úgy lesz a hatalom állandó; ez az értelme *Hesiod* mondásának, hogy „a fél több, mint az egész.”

Az *Államférfi*-ban megkülönbözteti a királyságot, az aristokrátiát és a demokratiát s ezeknek elfajulási alakjait olyformán, mint később Aristoteles. A monarchia Plato szerint legtöbb jót és legtöbb rosszat képes tenni. A demokrácia legkevesebb jót és a legkevesebb rosszat. Középhelyen áll az aristokrácia.

Aristoteles (384-322). Ellentétben Platóval, az inductióra alapítja politikáját; azért méltán jegyezték meg, hogy van platói állam, de aristotelesi állam nincs, hanem csak aristotelesi államtan. De azért politikájából nem hiányzik az eszményi irány s nagy egyoldalúság volna, ha csak ellentétet látnánk Plato és Aristoteles közt és a közöttük lévő rokonságot nem vennők észre.

Aristoteles szerint az állam a legmagasabb közület, mely ennél fogva önmagának elegendő (αυτάρκεια). Célja az erény, mely boldog életre vezet. Az ember természettől fogva állami lény. A ki nem szorul államra, mert önmagának elég, az Isten; a ki viszont államra képtelen, az állat. Az állam előbb van, azaz magasabb rendű, mint az egyes, és mégis később a részekből (a polgár fogalmából) akarja Aristoteles meghatározni az egészet (az állam fogalmát), mintha az emberi szervezet részeiből akarná valaki meghatározni az ember fogalmát.

Az antik világban az állam és az ember borzalmas ellentétben volt, az utóbbinak teljes eltiprásával. Aristoteles ezt az ellentétet a maga egészében nem fogta föl, mert hisz szerinte a rabszolgaság nem az államnak zsarnoki törvényén, hanem, mint maga az állam, a természetén alapszik. Az úr a rabszolga fölött úgy uralkodik, mint a lélek a test fölött. Részben azonban mégis belátta az említett ellentétet: azért,

bár ingadozva, azt állítja, hogy a jó ember és a jó polgár erénye nem mindig ugyanaz. Ezt részben a szerepek különféleségéből is magyarázza, a mi más téren is mutatkozik: pl. a családban a férfi szerez, a nő takarékoskodik. Továbbá azt a férfit nem mondják bátornak, a ki csak annyi bátorsággal bír, mint egy nő. A legjobb alkotmányban a jó polgár erénye minden polgárban lakik, de lehetetlen, hogy egy állam kizárólag jó emberekből álljon. Ebből is látható, hogy a jó polgár és jó ember erénye nem ugyanaz. Még jobban láthatta volna ezt Aristoteles a spártaiak borzalmas polgárerényeiből. Az antik államban gyakran rász embernek kellett lenni, hogy valaki jó polgár legyen.

Plato elmélete ellen fölhozza Aristoteles, hogy az államot túlságosan igyekszik egységgé tenni; ám de minél jobban közeledik az állam az egységhez, annál inkább megszűnik állam lenni; mert hisz a háztartás egységesebb, mint az állam, és az ember még egységesebb.

Aristoteles azonban ebben téved, mert az állam annál inkább állam, minél fejlettebb annak ethikai személyisége. A személyiség pedig épp a legtökéletesebb megoszthatatlan egység. De ez a személyes egység annál hatalmasabb, minél gazdagabb változatosságban manifestálja magát. Plato államát tehát nem az egység teszi kevésbé állammá, hanem a polgárok egyéni sajátosságainak nivellálása, vagyis az egyformaság. S ezzel szemben már helyesen jegyzi meg Aristoteles, hogy egyforma emberekből nincs állam. Csakhogy az egységet és az egyformaságot Aristoteles is összezavarja és ezt még ma is teszük elég hibásan. A sokféleségben lehet egység, s az egyformaságban nincs mindig.

A Platótól ajánlott nő- és gyermek-közösség ellenében méltán utal Aristoteles a családi szeretetre, mint az állam alapkövére. A vagyonközösség ellen pedig az ezzel járó civódást és a munka-ösztön csökkenését hozza föl.

Monarchiát, aristokrátiát és politeiát különböztet meg a szerint, a mint egy, néhány, vagy a sokaság uralkodik a közérdekben. Ha ellenben ezek az uralkodó alanyok nem a köz-

érdeket nézik, hanem saját hasznukat keresik, akkor a status alkatok elfajulnak, és pedig a monarchia tyranisszá. az aristokratia oligarchiává, a politeia demokratiává. Nagy tévedés lenne azonban azt hinni, hogy AiiistoteJes a satus alkatokat pusztán mennyiségtanilag (egynek, néhánynak, soknak uralma) értelmezi; mert művének különböző helyein ethikai tartalmat ad nekik. így a királyságot egy embernek, vagy egy családnak kimagasló erényére alapítja. Az aristokratia elve is az erény, vagy egy másik helyen: „ösi vagyon és ösi erény.” Az oligarchia lényege abban áll, hogy ott a gazdagok uralkodnak, a kik természetesen mindig kevesebben vannak, a demokratia pedig lényegileg a szegények uralma s így természetesen a sokaságé; de az uralkodó elem száma (kevésnek vagy soknak uralma) csak mellékes.

Három hatalmi ágat különböztet meg: tanácskozót, kormányzót és bírót.

Különös bizalma van Aristotelesnek a sokaság ítélő tehetsége iránt, és ebben a demokratikus fölfogásban később követi őt Machiavelli és Montesquieu. A nép jól meg tudja választani és bírálni hivatalnokait; mert ha sok ember összejön, itt együtt tökéletesebbek lesznek. A sokak, ha az egyes közöttük nem volna is erkölcsileg jó ember, a gyűlésben együttesen jobbak, nem egyenkint, hanem valamennyi együtt, miként a lakoma is, a melyhez sokan járulnak, jobb, mint az, a melyet csak egy ember készített. Mert mivel sokan vannak és az egyik ilyen, a másik olyan erény által tűnik ki és a dolgot az egyik erről az oldaláról, a másik amarról az oldaláról ítéli meg, innen van, hogy a sokaság a zenészek és a költők művelt legjobban tudja megbírálni; az egyesekben elszórt jelességek ugyanis az egész gyülekezetben, mint egy emberben egyesülnek. Vajjon azonban minden népnél és minden népsokaságnál így van-e ez, az más kérdés; mert hisz akkor ennek a tételnek az állatokra is kellene állnia, mert miben különbözik némely nép az állatoktól.

Az éghajlat befolyásáról azt tanítja, hogy a hidegebb

vidékek lakói bátrak, de észre nézve nem kitűnők: szabadságukat megvédik, de állami képességük kevés. Ázsia népei viszont eszesek, de gyöngék, azért rabszolgák. A görögök a középső vidéken eszesek és bátrak, szabadok és államalkotásra képesek.*

M. Tull. Cicero (106-43) eszményi irányú állam-és jogbölcészetét főleg „*de republica*” és „*de legibus*” című munkáiban fejtette ki. A görög bölcészekkel ellentétben Cicero első sorban a gyakorlat embere. A legkitűnőbb tanítás sem ér annyit, mint egy jól rendezett állam. Polgári kötelesség. Úgymond, résztvenni az államügyekben. Kárhoztatja azokat, kik akár a tudományban, akár a gyönyörökben úgy eltemetkeznek, hogy az állam számára nem marad idejük. Cato kellemesen élhetett volna mezei jószágán, mégis késő öregségig a közügyek hullámain küzdött. A haza nem azért adott létet nekünk, hogy tőlünk semmiféle szolgálatot se várjon; nemcsak azért vagyunk, hogy az államtól jólétet és jogbiztosságot kapjunk. Első sorban az államé vagyunk, ezt illeti legjobb erőnk, csak azután következik a magánérdek. A polgárok ugyan olykor hálátlanok, de még a halálfélelem sem távolítja el a hazafit az államügyek teréről. Az erényt nem elég tudni, hanem gyakorolni kell azt, s az államügyek intézésében van annak legkitűnőbb gyakorlása. Nincs oh/ tevékenység, a mely jobban közelítene az istenek műveihez, mint államok alapítása vagy fönntartása.

A monarchia, aristokratia és demokratia mint egyszerű statusalkatok hamar elfajulnak. A politikai megrázkódások kikerülése végett tehát a három egyszerű statusalkatból összeállított vegyes statusalkatot ajánlja, milyen a római. Ebben van mérséklet és állandóság. A monarchia egységet és jó indulatot visz az államba, az aristokratia belátással és a kitűnőség szerinti fokozatokkal gazdagítja az államot. A

* Az *Athenaion politeia*, melyet 1890-ben a British Múzeumban födöztek föl, a görög régiségek legkitűnőbb ismerői (köztük Schwarcz Gyula) szerint nem Aristoteles műve.

demokratiát a szabadság, továbbá a sokaságban levő erő teszi kívánatosá. Egy államokat sem visszataszítóbb, mint az, melyben a leggazdagabbakat tartják a legjobbaknak. A féktelen tömeget nagyon veszélyesnek tartja Cicero. Nincs oly tenger, nincs oly tűzvész, melyet nem lehetne könnyebben csillapítani, mint a felbőszült sokaságot. Cicero a történeti fejlődés híve. A jó alkotmány hosszú idő műve. Egy ember bölcsesége nem pótolhatja századok tapasztalását. Minthogy a római állam nem volt és nem lehetett oly magába zárkózott, mint Plato állama, ennél fogva Cicero nem is ellensége a tenger közelségének. Látja ennek az ókori viszonyok közt főnforgó veszélyeit, de előnyeit is. Cicero szerint a tengeren az ellenség észrevétlenül ott terem, és jobban meglepheti a városállamot, mint a száraz felől tehetné; továbbá idegen árukkal idegen szokások is bejönnek, sőt a hazához való ragaszkodás csökken; de viszont a tenger előmozdítja a forgalmat, megkönnyíti a be- és kivitelt. Róma alapítója biztosította az államnak a tenger előnyeit annak hátrányai nélkül, midőn Rómát nem a tenger partjára építette, hol az említett veszélyeknek kitéve lett volna, de mégis oly helyre, a honnan egy hatalmas folyam útján a tengerrel akadálytalan összeköttetésben áll. Önként értetődik, hogy a mit Cicero az ókor városállamára nézve itt mond, azt a későbbi országállamra (pl. Angliára) az emberiség mai fejlődési fokán alkalmazni nem lehet. Cicero jogi idealizmusa a mai természetjog és észjog magaslatán áll. A törvények végső alapja nem a tizenkét tábla, nem a praetori edictum, hanem az örök igazság, mely nem más Athénben, nem más Rómában, nem más ma, nem más holnap, hanem minden népet minden időben összefoglaló egyetemesség; nem önkéntes alkotás, hanem az emberi természetből folyó szükségképiség, észparancs, az isteni világrend kiegészítő része. E törvényből veszi jogosságát a pozitív törvény tartalma. E törvény szárnyain kiemelkedünk a város-állam falai közül, és egy magasabb államiságnak, a világegyetemnek leszünk polgárai az Isten uralkodása alatt (stoikus állam).

6. §.

A középkor.

A középkor nagyon kedvezőtlen volt a politikai irodalomra nézve, sokkal kedvezőtlenebb, mint a jogtudományra nézve. A politika majdnem tárgyát is elvesztette a középkorban, mert hisz az állam souverain magánviszonyná lett. E magánviszony még” mindig gazdag tárgyaül szolgált a jogfejlődésnek és jogi fejtegetésnek, de állameszme és politikai tárgy vajmi kevés volt abban. Az állam hatásköre a középkorban nyomorúságos volt. *Johannes Sarisberiensis* (1110-1180) már csak a hóhér szerepére kárhóztatja az államot. Ha ez túlzás volt is, még a középkor szempontjából is, azért csak a létező állapotnak és uralkodó fölfogásnak volt túlzása. A szabad kutatás hiányát egy tudomány sem érzé meg annyira, mint a politika; mert ez a gyakorlati érdekekbe vág és így előítélettel s önzéssel egyaránt harcolni kénytelen, a mit csak a szellemi szabadság védő paizsa alatt tehet. Ez a paizs. melyet még ma is a törvény ereje daczára ezerféle terroris-inus tör át, a középkorban teljesen hiányzott. A középkor politikai eszmekörének főképviselői *Sz. Ágoston* és *Aquinói Sz. Tamás*. Mindkettőjüknek műve az emberiség fejlődésének egészen új irányát jelzi, vagyis korszakot alkotó haladást, mely külsőleg lehet tökéletlenebb, mint a ragyogó classicus világ, de új eszmék világosságát és melegségét árasztá az emberiségre és így ezt, bár a középkor durvább alakjában, a civilizációnak magasabb phasisába emelte.

Sz. Ágoston (353-430) „*de civitate Dei*” című művé-

ben a földi és mennyei országot különbözteti meg. Amazt az önzés (amor sui), emezt az Isten iránt való szeretet alkotá. Az égi ország uralkodni fog örökké az Istennel; a földi ország örök büntetésre jut az ördöggel. Azonban ily értelemben földi ország alatt nem föltétlenül érti az államot, hanem csak akkor, ha a földi érdekekben elmerül; mert egyébkint az égi országnak is a földi halandóságban vándorló része a földi állam rendjére támaszkodik, és engedelmeskedik neki a vallás határain belül. Sz. Ágoston az emberiség eszméjét épp oly erélylyel hirdeti, mint a stoikusok: „tolle jactantiam, et omnes homines quid sunt, nisi homines?”

Általában az ő műve abban a korban a fölvilágosodás hirdetője és szabadabb világnézet terjesztője volt. A kegyetlen temetkezésre nagy súlyt fektet ugyan, de ha ez meg nem történhetné, az ókor sötét babonáinak rengetegével szemben* a kereszténység tanaiban talál vigasztalást. Ha nem kell félnünk a halál előtt azoktól, kik a testet megölik, még kevésbé kell félnünk a halál után azoktól, kik a megölt testet eltemetni nem engedik. „Coelo tegitur, qui non habet urnám. A jogeszmét erélyesen hirdeti: „remota itaque iustitia, quid sunt régna, nisi magna latrocinia? quia et ipsa latrocinia quid sunt, nisi parva régna?” Hisz a rablóbanda is emberek csoportja; ezt is a főnök impériuma kormányozza; t á r s a d a l m i k ö t é s (pactum societatis) tartja össze, vannak a zsákmány fölosztását szabályzó törvényei. Ha gonosz emberek csatlakozása következtében a rablóbanda hatalma annyira emelkedik, hogy már helyeket megszáll, városokat elfoglal, akkor „ország” lesz a neve, a melyet neki most

* A mellözöttek sir nélküli árva halottak,
A révész, Charon, s kiket átvisz, mind temetést nyert,
Mert kiknek tetemít sir nem nyugtatja, lehetlen
Átkelniök a rémes túlpartra e lápon;
Száz évig bolygnak, s szállongnak szerzte vidékin,
Míg felvétetvén az óhajtott révbe kerülnek.

(Aeneis, Dr. Barna Ignác fordításában.)

már nem a kapzsiságból való kivetkőzés ad, hanem a büntetlenség hozzájárulása. A világtörténeti missio teljesítése nem mérsékli Sz. Ágoston jogi szigorát. Neki N. Sándor egyszerű rabló, mint a stoikus Senecának is.

Míg Sz. Ágoston inkább Platóra emlékeztet, addig *Aquinói Sz. Tamás* (1226-1274) „*de regimine principum.*” című könyvében Aristoteles elméletét a középkori világnézet szolgálatába viszi. Abból indul ki, hogy az ember „*animal sociale et politician.*” A statusalkatok: királyság, aristokratia, *politia* (demokratia); elfajulva: tyrannis, oligarchia, demokratia (ochlokratia). Miként a király kormánya a legjobb, úgy a tyranné a legrosszabb; mert a jó kormány annál jobb, a rossz kormány pedig annál rosszabb, minél egységesebb mindenik. Tehát a tyrannis rosszabb az oligarchiánál s az oligarchia a demokraciánál. Ennek a Platóéhoz hasonló nézetnek okául Sz. Tamás még azt is fölhozza, hogy egynek privát java a közjótól távolabb esik, mint kévéseké, és kévések privát java távolabb, mint a sokaságé. A tyrannok rettenek a polgárok erényétől; ennél fogva uralmuk alatt kevesen lesznek erényesek. Ama patrimonial korszakban hirdeti, hogy nem az ország van a királyért, hanem a király az országért. Az ember részint a külső természet fölött, részint más emberek fölött uralkodik. Az utóbbi uralom négyféle: *a)* sacerdotale et regale, *b)* regale, *c)* politicum (köztársasági), *d)* oeconomicum (házi, családi). – E sajátos osztályozása a hatalomnak a középkori környezetben könnyen érthető. Csak tekintetbe kell vennünk a középkori egyház politikai hatalmát egyfelől, másfelől azt, hogy a középkorban hatalmas családok (házak) államokká szervezkedtek és államok gyanánt szerepeltek, és akkor nem fog bennünket meglepni az egyházi és családi hatalomnak a királyi és köztársasági hatalom mellett való említése. Másrészt azt, hogy a királyságot és a köztársaságot nem foglalja Sz. Tamás az állam magasabb egységébe, a mint azt a logikai osztás más hatalmakkal szemben követelné, szintén könnyű magyarázni az állameszme akkori

gyöngeségéből és a feudális monarchiának s a középkori városi köztársaságnak egymástól nagyon elütő természetéből. Az állam és egyház közötti viszonyra nézve Sz. Tamás is követi a két kard elméletét. Szerinte tehát a pápát főnhatóság^o illeti a királyok fölött. Nagy súlyt fektet az égalji viszonyokra. Legjobbnek tartja a mérsékelt égvövet. A pénz rerum mensura lévén, metalluiának csökkentése – ami akkor oly gyakran történt – a nép romlására vezet. A szegények államilag segítettők.

7.

Renaissance.

A 14. és 15. században a renaissance szelleme nagyon kedvező volt az államra. Ebben a korszakban az állam részint a nemzeti öntudat ébredése, részint az életviszonyok egyetemesebb irányú fejlődése következtében, részint a classicus állam emlékeitől megizmosodik, és az előbbi korszakban az egyház által igénybe vett főnhatóság alól teljesen fölszabadul. Tagadhatatlan azonban, hogy az államnak és a népéletnek azelőtt létezett élő azonossága most meglazult, népbírák helyébe tudós bírák léptek, a demokratikus és aristokratikus néphadseregeket állandó hadseregek váltották föl, szóval a burokratizmus (az államnak és népéletnek elválasztása) minden irányban fejlődésnek indult és így nem csodálhatjuk, ha ebben a korban az állam növekedő hatalma mint abszolút királyság kezd megjelenni.

Dante Alighieri (†1321) magas ideált hirdet: hogy t. i. az emberiség legyen egységessé gondolat- és tettben. Évэгтт az egyes államokat az universal monarchia nagy rendszerébe akarja foglalni. Ő is hangsúlyozza, hogy a király van a népért. A király vezetés tekintetében másoknak ura, de a cél tekintetében ezeknek szolgál. A római nép uralma jogos volt, mert a legnemesbet illeti az uralom. E nép uralmában az Isten ítélete nyilvánul, mert Isten akaratát megismerjük a történt dolgokból, miként a pecsétnyomót a viaszon eszközölt lenyomatból. A pápa és a császár az emberiség-két vezére, az első az örök, az utóbbi a földi boldogság

tekintetében. Az állam függetlenségeért küzd az egyházzal szemben, pl. czáfolva a nap és hold analógiájából merített bizonyítékot. A napol és holdat ugyanis az Isten a negyedik napon teremtette, az embert pedig a hatodik napon, és nem lehet föltenni Istenről azt, hogy az emberiség kormányrendszerét az említett égitestek jelképében előbb alkotá meg, mintsem magát az emberiséget. Sámuel példájára (hogy t. i. Sámuel trónvesztettnek nyilvánítá Sault) sem hivatkozhatnak az ellenfelek, mert Sámuel Istennek különös követe volt, a pápa viszont Istennek helytartója. A mit maga . Isten tett Sámuel által, azt nem teheti Istennek helytartója. A két kard elméletét sem fogadja el Dante, mert a császár hatalma is közvetlenül az Istentől ered és így nem függ a pápától.

Machiavelli Miklós (1469-1527). A renaissance-eszmék államlendítő hatása nála éri el tetőpontját, fájdalom magával hordva a romlott történeti környezet bűneit. Machiavelli halhatatlan mint költő, világhírű mint történetirő, de mégis legnagyobb dicsőséget mint politikus aratott, de egyúttal szomorú hírhedséget is. Műveinek olvasásakor lelkesezés és borzalom váltakozik lelkünkben. Fogadjuk el az *Antimachiavell* idealismusát: „ám legyen Borgia Caesar a machiavellisták példányképe, az enyém Marc Aurél.” Ne essünk azonban ugyanakkor az Antimachiavell ellenkező szélsőségébe, a jót sem látva Machiavelli műveiben. Végre is Machiavelli a politika fejlődésének elsőrangú tényezői közé tartozik, a kinek florenczi emlékkövén méltán ragyog e néhány szó: „Tanto nomini nullum par elogium.” – Gonosz tanai tekintetében nem menti ki őt ama kor, s különösen az akkori Olaszország romlottsága; mert az igaz ember minden környezetben ilyen marad. De midőn elítéljük jogtapodó és erkölcstelen tanait, akkor ne legyünk vakok e rendkívüli lángész nagysága irányában, a ki tudott nemesen érezni is és oly véghetetlenül szerette hazáját. Midőn észreveszszük benne az emberi természet sötét oldalát, ugyanakkor köveszük az emberi természetnek ő benne megnyilatkozó dicsőségét.

Machiavelli két politikai művenek (*Il principe* és *Discorsi*) céljára és egymáshoz való viszonyára nézve nagyon elágazó nézetek merültek föl. Voltak, kik azt állították, hogy az *Il principe* című munkában adott tanácsokkal a zsarnokot saját romlásába akarta csalogatni. Mások azt vélték, hogy ez a szabadság könyve, melylyel a népeket a zsarnokság borzasztó mivoltára akarta figyelmeztetni. Ebben a nézetben van Rousseau is. Vannak, kik Machiavelli említett műveben csak leírást, rajzot, jellemzést látnak.

Ezek közül a nézetek közül egyik sem felel meg a valóságnak és általában Machiavelli egyoldalú ismeretéből erednek azok. Machiavellit csak összes műveiből és leveleiből lehet megismerni. Ő nem a dolgok rajzát akarja adni, hanem valóságos gyakorlati tanácsot. És tanácsadása majdnem a naivságig őszinte, nem rejlik a mögött semmiféle ravaszság, és az ily politikában az akkori olaszokra nézve nem is volt semmi meglepő. Machiavelli összes műveiben megtaláljuk azt, a mit ma m a c h i a v e l l i s m u s n a k nevezünk. Machiavelli szerint a cél szentesíti az eszközöket. Ő azonban e gonosz elvnek ideális irányt ad; mert nála minden csak eszköz, kivéve az államot, melynek mindent áldoz. Határtalan szeretetének tárgya a népszabadság és az olasz egység.

Machiavelli szereti a politikát, mint minden egyél) szemponttól független művészetet, kultiválni és ilyenkor még saját érzelmeire sincs tekintettel, hanem éppen csak arra, hogy bizonyos helyzetben mi a czélszerű. Innen van, hogy kész tanácsal szolgálni a legkülönbözőbb és legellentétebb politikai irányoknak. „A ki zsarnokságot alapít és meg nem öli Brutust, és a ki szabad kormányt alkot, és meg nem öli Brutusnak fiait, rövid ideig fogja magát föntartani.”* Ugyanabban a fejezetben tanácsot ad a fejedelemnek, miként kell eljárnia, hogy diadalmas hadvezérek őt háttérbe ne szorítsák, és tanácsot ad a hadvezérnek, hogy a fejedelem féltékeny-

* Az idézetekben Pados János fordítását követem.

ségétől miként védje magát, t. i. hogy vagy egészen bízza magát a fejedelemre és legyen szerény, vagy lázadjon föl, de ebben az esetben minden lehetőet elkövessen a sikerért. Azonban „az emberek nem tudnak sem egészen gonoszak, sem egészen jók lenni.”

Machiavelli a *classions* világ eszmekörében politizál, különösen a rómaiak nyomán indul az államkormányzásban, azok csatarendjét ajánlja, azok véres oltárait dicsóíti. Azt akarja, hogy a régieket ne csak csodáljuk, hanem utánozzuk is: hisz az ég, a nap, az elemek, az emberek ma is ugyanazok.

Az ókorban monarchia és *respublica* közt mindenütt ugyanazzal az ellentéttel találkozunk, mint Machiavelli műveiben. Akkor a monarchia tyrannis volt, és csak a *respublica* volt szabadság. Ezt tanítja Tacitus is és pedig az ókori viszonyok közt egészen helyesen. Machiavelli idejében azonban már nem volt ily ellentét monarchia és *respublica* közt, tanítása tehát részben anachronismus.

Machiavelli, mint említém, lángol a szabadságért. De az akkori olaszokat erre nem tartja képeseknek. Romlott nép, ha fölszabadul, sem tudja megtartani szabadságát. Hogy a szabadságra ismét képes legyen, szükséges, hogy valaki a törvényeknek a legnagyobb szigorúsággal szerezzen érvényt, „iníg az anyag meg nem javul.” A megromlott nép fegyelmezésére tehát egy, magasabb czélokra törő kényuralom szükséges. Még szükségesebbnek tartja a kényuralmat avégett, hogy az olaszok erejét a barbárok kiűzésére egyesítse. E végett Medici Lőrinczhez intézi buzdító szavait. Nézd, miként imádkozik a nép, hogy küldjön Isten szabadítót, nézd, mily örömmel követné a zászlót, ha volna, a ki azt kibontaná. E háború igazságos. Csodák történtek, minden egyesül a te nagyságod előmozdítására. A többit neked kell tenned.

Machiavelli tehát, úgy látszik, főleg Olaszország szabadságának előkészítése és kivívása végett írta az *Il principe*-t.

A machiavellismus romlottsága nagyobb mértékben nyil-

vánul az *Il principe*-ben, mint a *Discorsi*-ban, nem mintha Machiavelli utóbb említett művében erkölcsileg magasabb állást foglalna el, hanem egyszerűen a dolog természeténél fogva. A kényuralomnak ugyanis inkább az erény látszata, a szabadságnak viszont maga az erény hasznos. Machiavelli pedig egyszerűen tanítja azt, a mi hasznos úgy az egyiknek, mint a másiknak.

Machiavelli szerint az emberi sors részben felsőbb hatalom, de részben az embertől is függ. Alkalmazkodnunk kell az időhöz, mely néha fontoló és óvatos eljárást követel, a milyen volt Fabius Cunctatoré, máskor heves fellépést, a milyen II. Gyula pápa kifejtett. Azonban az emberek erre az alkalmazkodásra rendszerint nem képesek, részint mivel hajlamaikból kibontakozni nem tudnak, részint mert annak a módnak, mely egy ideig sikerre vezetett, célszerű voltában akkor is hisznek, midőn az többé a viszonyoknak meg nem felel. Így Fabius sem vette észre az idők változását, ellenezte az ő eddigi cselekvésmódjától való eltérést és ha rajta állt volna, Hannibal még most is Itáliában lenne.

Machiavelli a vallást egészen a politika eszközévé teszi, de arra, mint ilyenre, igen nagy súlyt fektet. A törvényeknél, a hazaszeretetnél, a zsarnoktól való félelemnél, úgymond, nagyobb ereje van a vallásnak. A mit a római meg nem tett hazaszeretetből, azt megtette esküjéhez való ragaszkodásból. Numának, a vallási ügy rendezőjének, nagyobb köszönettel tartozott a régi Róma, mint Romulusnak, a fegyveres hatalom alapítójának; „mert a hol vallás van, könnyen lehet fegyvert szerezni; de a hol fegyver van és vallás nincs, nehezen lehet az utóbbit behozni.” Machiavelli azonban nemcsak a vallásos-ságot, mint a legnagyobb politikai erőt, ajánlja, hanem épp oly mértékben a vallási intézmények ravasz és csalárd kezelését és fölhasználását. A nép babonáját a legjobb kormányzati eszközök közé sorolja.

Machiavelli a görögök és rómaiak vallási intézményeinek politikai szempontból előnyt ad a kereszténység fölött.

A régiek áldozata tele volt vérrel, szilajsággal; azért tetterőt adott az embereknek. A keresztény vallás ellenben erőtlenné tette az embereket, a legfőbb jót az alázatosságban és a világi dolgok megvetésében keresi. Az antik vallás az államférfiakat és hadvezéreket dicsőítette, míg a kereszténység inkább az erős dolgok elszenvedésére, mint művelésére tanít. „A világ elsatnyult, s az ég lefegyvereztetett.” A mai népek kevesebb erélylyel ragaszkodnak a szabadsághoz, mint a régiek. Egyébiránt hajlandó Machiavelli e bajt nem éppen, a kereszténység lényegének tulajdonítani, mint inkább annak, a hogyan azt a henyeség, és nem az erényhez képest magyarázzák.

Machiavelli antik fölfogása általán anachronisnius s különösen téves a kereszténységre vonatkozó politikai bírálata. Abban az időben az emberek szinte megrészegedtek a classicus világ bámulásától. De még így is láthatta volna Machiavelli a keresztény középkor nagyszerű erőfejlődését. Tévedése mégis magyarázható. A reformatio mozgalmait, melyek a kereszténységnek felekezeti különbség nélkül új életet adtak, nem ismerte Machiavelli, de látta Savonarola bukását. Ennélfogva az emberiség újjászületését nem a kereszténységtől remélte, hanem az antik eszmék- és intézményektől.

Machiavelli a határozott, erélyes politikának híve. Uralkodni kell a helyzet fölött. Nem akarja, hogy szenvedőlegesen az események folyamára bizzuk az államhajót. A kikerülhetetlen háborút még ha lehet, sem kell halasztgatni. A rómaiak inkább vitészségük és okosságukra bízták magukat, mintsem az időre; mert az idő hozhat jót és rosszat egyaránt. E határozott politikából folyólag kész a kegyetlenségre is. Az embereket, úgymond, vagy hízkelkedéssel meg kell nyerni, vagy meg kell őket semmisíteni. Kis sértésekért bosszút állnak, de a nagy sértéseket nem tudják megbosszulni. Pontius, samnita vezér, akkor járt volna el helyesen, ha atyjának tanácsa szerint a caudiumi hegyszorosban körülvelt rómaiakat vagy szabadon bocsátotta vagy mind leölette volna, és nem

követte volna a középutat, quae neque amicos parat, neque inimicos tollit.

De bármennyire határozott és erélyes politikát ajánl, azért éppen nem rohan vakon a veszedelembé. A bajt ne engedjük közel jönni. De ha a hiba már megtörtént és a baj későn vettük észre s az már nagyon elhatalmasodott, akkor tanácsosabb azt halogatni, mint elnyomását megkísérteni. Medici Cosimo, kinek hatalmát későn vették észre, elüzetvén Flórenczből, mint a köztársaság feje tért vissza, Pompejus is későn kezdett félni Caesartól. Ilyenkor tehát a baj erejét és erőnkét jól össze kell mérni. Ha elég erőnk van annak elnyomására, hozzá kell fogni minden tekintet nélkül. Ellenkező esetben békét kell annak hagyni, mert az orvoslás megkísérlésével csak kitörését siettetnők.

Machiavelli az embereket rosszak és ostobáknak tartja, mindazáltal ott, hol életük és vagyonuk forog fön, mondja gúnyosan, nem egészen esztelenek. Különösen a vagyont nagyon szeretik; atyjuk halálát előbb elszenvedik, mint vagyonuk elvesztését. A királyokat arra inti, hogy inkább óvakodjanak azoktól, kiket jótéteményeikkel elhalmoztak, mintsem azoktól, kiket megsértettek; mert az előbbieknél több alkalmuk van az összeesküvésre, a vágy viszont azoknál, és ezeknél egyforma. Azt tartja továbbá, hogy a ki mást nagygyá tesz, az önmagát teszi tönkre.

Mivel az embereket rosszaknak tartja, a fejedelem nem maradhat mindig a jog ösvényén; nem tarthatja meg mindig a szerződéseket; kénytelen erőszakhoz nyúlni; az ember és a vadállat szerepét kell egyesítenie magában, a róka ravaszságát és az oroslán erejét. A hűség látszatát azért meg kell óvni. Azt mindenki látja, a minék látszol, de csak kevesen veszik észre, a mi vagy és ezek nem merik azt megmondani. A sokaság mindig a látszat és az eredmény szerint ítél. Elítéli Mach, a testvérgyilkosságot, de mentegeti a testvérgyilkos Romulust, mert a közjóért cselekedett; az alkotmányt ugyanis csak egy alapíthatja jól meg, azért Romulusnak meg

kellett ölni fivéréért. A hazáért Machiavelli szerint minden szabad: „hol a honnak egész üdve forog kérdésben, nem kell tekintetbe venni sem azt, mi igazságos, sem azt, mi igazságtalan, sem azt, mi kegyes, sem azt, mi kegyetlen, sem azt, mi dicséretes, sem azt, mi gyalázatos; sőt inkább félretéve minden más tekintetet, azt az eszközt kell használni, mely életét megmenti és szabadságát fönntartja.”

Machiavelli az akkori itáliai szokástól eltérőleg (condottieri-k) az állam saját polgáraiból akar hadat szervezni. Nem csak Spartában teremnek harcias férfiak, hanem mindenütt, csak legyen, a ki őket a katonaságra tudja képezni.

Machiavelli szeretete és bizodalma a népé. Védi ezt Titus Livius sokszor idézett mondásával szemben: „haec natura multitudinis est: aut humiliter servit, aut superbe dominatur.” Hivatalnokai tekintetében a nép „sokkal jobb választást tesz, mint valamely fejedelem.” A népek elleni vélemény onnan születik, hogy a népekről mindenki szabadon és félelem nélkül mondhat bármi rosszat, míg a fejedelmekről csak ezer felelem és tartózkodással beszélnek.* Az a Machiavelli, a ki különben az embert rossznak és hitványnak tartja, úgy szereti a népet és úgy bízik benne, hogy a nép szavát Isten szavához hasonlítja. Az államnak és népnek e szeretete becsületére válik a nagy embernek. A világ az ő nevről nevezte el a politika romlottságát (machiavellismus). De legalább ne feledjük el, hogy a világtörténetben a politikai romlottságnak mily örvényei tátognak mélyen Machiavelli alatt; ne feledjük el az oligarchicus *Fra-Paolo Sarpi*-t, a kinek népkormányzó eszköze, mintha csak kutyát dressirozna, k e n y é r és bot; ne feledjük el a hazafiatlan görög arisztokrátiának esküjét: „Á r t a n i a n é p n e k , a m e n n y i t c s a k l e h e t.”**

* Treitsehke épp az ellenkezőt állítja: „Szeretném látni azt a svájci író-t, a ki hazájában a demokratia hibáiról úgy merne beszélni, mint nálunk a királyság hiányairól bárki beszélhet: az ilyen embert megköveznék.” Politik 1898. Ji. 252. lap.

** Hermann: Lehrbuch d. griech. Antiquit. 1874. I. 266. 267. I.

Jegyzet. Végre megjegyezzük még, hogy téves nézet az, mely Machiavellit Hobbeshez hasonlítja. Hobbes műveit ugyanaz a modern rationalismus tölti be, mintakár Lúisseauét, míg Machiavelli minden ízében antik. Machiavelli a szabadságért lelkesül, Hobbesnak ellenben kényuralom kell: csak abban egyeznek meg egymással, hogy az emberi természetet mindaketten nagyon sötét szemüvegen át nézik. Említhetjük még, hogy míg Verulamius elsőbbséget ad azoknak, a kit valamit föltalálnak és szerinte innen van, hogy a régiek az államalapítókat és törvényhozókat csak heroszszá emelték, a föltalálókat pedig isteni tiszteletben részesítették: addig Machiavelli az államalapítóknak ad elsőbbséget és miként Cicero, az államügyek intézését tartja legdicsőbbnek.

8. §.

A modern individualismus irodalmi ébredése.

A modern civilizációnak legjellemzőbb vonásai közé tartozik az individualismus, mely érvényesíté az embert, mint olyant, de a társaság eszméjében föloszlatta az államot. A múltban méltányoljuk azt, mint haladási lépcsőt, de tudnunk kell, hogy miután az emberi jog teljes győzelemre jutott, az individualismusnak immár csak árnyoldala maradt fön.

Az individualismust a világtörténetbe a népvándorlás vitte be; de a középkorban az a feudalismus szűk keretében maradt; és egyetemesb jogegyenlőség! szervezetet csak újabb időkben, a társasági államelméletben nyert, s tetőpontjára emelkedett Rousseauánál. Ezen hatalmas áramlatnak első jelentékeny hullámvetéseit Monis és B o din műveiben találjuk. Bár tehát e két mű egyebekben igen különböző jellegű, de mivel a legfőbb dologban megegyeznek, amennyiben azok mindegyike ugyanazt az individualieticus és humánus korszellemet szolgálja és ennyiben mintegy az újkor kezdeményezői, együtt kell azokat említenünk.

Morus Tamás, Anglia kancellárja. (†1530) „*de optimo reipublicae statu, deque nova insula Utopia.*” Divattá lett az Utopia fölött, mintha az valami gyermekes ábránd lenne, kicsinylő mosolylyal napirendre térni. E divat a nevezett mű világtörténeti állásának félreértéséből ered. Csodálják az illetők, hogy egy államférfi ily álmodozásba merülhetett. De vajjon álmodozás-e az, oly eszméknek öntudatos kifejezést adni, melyek azóta immár négy századon át az

emberiség mozgató eszméi. Inkább Morus kortársai voltak mély álomban, kik a völgyekben még nem vették észre az újkor kelő napját, de ő már ébren volt a hegycsúcson, melyet az új eszmék elárasztottak fényükkel. Még a reformatio hullámai nem tornyosultak, Morus már a vallásszabadságot hirdeti. Még a természetjog föl nem szólalt, Morus már kibontja a humanitás zászlóját. A patrimonialis eszmék megbuktak ugyan a hűbériségben, de annál hatalmasabbak voltak az absolut királyságban. És ebben a korban hirdeti Morus, hogy az emberek királyokat emeltek maguk fölé, nem a királyokért, hanem önmagukért, hogy biztosságban éljenek. Szembeszáll korának romlott politikájával, mely a népet szegénynyé akarta tenni, hogy az könnyebben kormányozható legyen; a nyomorral kívánta azt a szolgaságra előkészíteni és így a legbátrabbak energiáját megtörni.

Nagy egyoldalúság Morus művének csak második könyvét venni tekintetbe, a hol Utopia országának leírásával foglalkozik. Olyformán vagyunk Morus művével, mint Baco Organonjával. Az első, a kritikai rész, melyben kora romlottsága fölött pattogatja ostorát, még jelentékenyebb, mint a második pozitív rész, melyben rendszerét fölépíti.

Az első könyvben rajzolja Morus (miként később Montesquieu is) az akkori kormánykörök mély corruptióját, A minisztereket, mint a fejedelem rabszolgáit, tünteti föl. A fejedelmeknek, úgymond, főleg csak a háború fekszik szívéükön; a béke áldásos művelt elhanyagolják. Ha birodalmuk kiterjesztéséről van szó, akkor minden eszköz jó nekik. A korona tanácsában irigység, haszonlesés, hiúság. Jaj volna annak, ki szokott kerékvágásából ki akarná emelni az udvari emberek politikáját. Fölszólal a militarismus ellen, utal annak gazdasági és erkölcsi veszélyeire. Különösen Franciaországban dült e betegség. Korának kegyetlen büntetőjogát is ostromozza és ennyiben Montesquieunek és Beccariának előhírnöke. A lopást halállal büntetni kegyetlenség és mégsem elegendő a további lopások megakadályozására olyanok irányában, kiket

csak a lopás ment meg az éhenhalástól. Morus a bűnösöket munkával hasznossá tenni és javítani óhajtja.

De különösen a munka világtörténeti jelentősége lép föl nagy erélyvel Morus művében. Evezredeken át csak a hadi foglalkozás volt szabad emberhez illő, a munka a rabszolgáé és az örökös jobbágyé. Ezzel szemben a tizenhatodik században új korszak kezdődik. A munka, mint egyenjogú tényező, kezd szerepelni a társadalomban a hadi foglalkozás mellett, leveti bilincseit, szabad munkává lesz. Azelőtt a munka megvetés tárgya volt, most már a munka is becsület. Morus könyve az első, mely e korszakot alkotó fordulatot kellően méltányolja. „A jog a munkára” e könyvben nyer először kifejezést, igaz, helytelen (t. i. communisticus) alakban; mert ezt az elvet, mely tényleg századok óta fejlődik és halad, nem a szabad (római) tulajdonra és a szabad versenyre alapított társadalom lerombolásával vagy megkötözésével kell megvalósítani, hanem épp ellenkezőleg annak tovább fejlődésével.

A második könyvben Utopia országát rajzolja Morus. Művének ez a része képezi a híes államregényt, melyet azonban több joggal társadalmi regénynek lehet nevezni, mert abban kevésbé az állam, mint a társadalom átalakításával foglalkozik.

Áll Utopia 54 városból. „A ki egy várost ismer, valamennyit ismeri.” Minden városból évenként három tapasztalt öreg mint képviselő jó Amaurote-ba, hogy az ország ügyei fölött tanácskozzanak. E gyülekezeten kívül közügyek fölött tartandó tanácskozás végett összejönni halálbüntetés terhe alatt tiltatik. A háborút vad nyerseségnek tekintik Utopia lakosai. „Semmi fölött sem gyászolnak annyira, mint egy véres háború babérai fölött.” De azért harczra edzettek még a nők is. Háborút csak határaik megvédelmezése végett, vagy szövetségeseik érdekében, továbbá valamely elnyomott népnek a zsarnoktól való megszabadításáért viselnek. Ebben nem saját érdekük, hanem az emberiség java szerint járnak el.

Utopia polgárai hiszik az isteni gondviselést, a lélek halhatatlanságát, a másvilágon az erény jutalmát, a bűnnek büntetését. A vallásszabadság alaptörvény, a másként hívő iránt való türelmetlenséget büntetik. Az atheisták, vagy a mint Monis nevezi őket, a materialisták, hivatalt nem viselhetnek, tanaitak nem hirdethetik, de különben nem üldöztetnek, mert Utopia polgárai abban a meggyőződésben vannak, hogy „senki-nek hite sem függ az ő akaratától.” Tekintettel a túlvilági boldogságra, csak a betegeket sajnálják, és nem a halottakat.

Büntetőjoguk a szándékra fektet nagy súlyt. Rendes büntetés a rabszolgaság; mert egy ember, a ki dolgozik, hasznosabb, mint egy tetem. A rabszolga fia szabad.

Utópiában kevés törvény van és ezek világosak, melyeket minden polgár könnyen megérthet. Ügyvéd nincs. Ott mindenki jogtudor. Hisz a sokaságra nézve mi különbség van a közt, ha semmi törvény nincs, vagy a törvények olyanok, hogy csak hosszas tanulmány útján érthetők. íme Morusnál a *codificatio* eszméje.

Utopia társadalma monogamián, tulajdonközösségen és munkán alapszik. Dolgozni mindenkinek kell. De azért túlfeszített munkával senkit sem juttatnak az igavonó állat sorsára. A munkaidő három óra délelőtt és ugyanannyi délután. Ez elég a szükségletek fedezésére, mert ott mindenki dolgozik és a munkaerőt nem pazarolják haszontalanságokra.

Az aranynak és ezüstnek Utópiában nincs több értéke, mint a mennyit a természet adott nekik. Sokkal jobban becsülik a vasat. Aranyból és ezüsből a legaljasabb edények készülnek, továbbá rablánczok.

Ostobának tartják Utópiában azt, ki külön embernek tartja magát azért, mivel finom posztót visel; hisz e posztó a juh hátáról ered és egykor a birka viselte. Ott meg nem foghatják, hogy egy tudatlan és erkölcstelen gazdag egy sereg eszes és erényes embert magától függésben tartson és hogy egy ember még olyanok részéről is, kik neki nem adósai, oly nagy tiszteletben részesüljön, pusztán azért, mivel gazdag.

A mondottakból kitűnik, hogy bár Morus műve, mint politikai eszmény, élénken emlékeztet Plato köztársaságára, mégis egész irányára nézve ettől nagyon különbözik: Plato communismusa föláldozza az egyént az államnak, Morusé ellenben csakis az egyénhalmaz boldogságát czélozza (modern individualismus). Továbbá Platónál a munkásosztály nagyon alárendelt szerepet játszik, míg Morusnál a munka domináló momentum.

Bodin János (1530 1560) „*six livres de la république*” című munkájában, bár egészen más úton halad, mint az *Utopia* szerzője, de az állam végső célját szintén csak az egyénben látja és ennek boldogsága végett fölépíti a fölvilágosodott absolutismus elméletét. Meg van győződve az állam és jog eszményi igazságairól. A jogeszmének a tapasztalástól független érvényt tulajdonít a következő mondásában: „Dens, qui justi et injusti scientiam nobis indidit.” Mindazáltal indiictiv módszert szeret alkalmazni, tanait a történetre építi. De igazi történeti módszert még nála nem találunk. A világtörténetnek, mint élő egésznek, phasisait hasztalan keressük művében. Könyve áradoz a történet töredékes adataitól, melyekkei mindent bizonyíthatunk, a mit éppen akarunk. Szemben a hanyatló feudalizmussal és ennek magánuralmi jellegével a maiestas közjogi fogalmát segíti győzni. A maiestast törvény nem korlátolja, mert „sibi ipsi imperare nemo potest.” A törvényhozáson kívül a maiestas attribútumai: a hadizenés és békekötés joga, a hivatali felség, feiebbezések elfogadása, kegyelmezés, az iránta tartozó hűség és engedelmesség és a pénzverés. A főhatalom ez attribútumainak kiemelése kétszeres jelentőséggel bírt Franciaország feudális korszakával szemközt, melynek emlékei akkor még hatalmasak voltak. Ott egykor minden báró souverain volt. Makacs harcz folyt a pénzverési regál végett, Sz. Lajos korában 80 tartományúii veretett pénzt; I. Ferencz korában már egy sem. Ezt a fejlődést Bodin tudományos rendszerré emelte. Bodin az államban több családnak igazságos kormányát látja („res-

publica est familiarum, rerumque inter ipsas coniunium summa potestate ac ratione moderata multitudo). A jól szervezett család az államnak igazi alapja. Az apai hatalom lehanyaglásával lehanyaglott Róma. – Bodin monarchiát, aristokrátiát és demokrátiát különböztet meg. Ellentétben Polybiussal a vegyes alkotót képtelenségnek tartja. A monarchia háromféle: a) „regalis,” melyben az alattvalók szabadságuknak és javaik tulajdonának élvezetében vannak, fejedelmük törvényeinek engedelmeskednek, miként fejedelmük az Isten és a természet parancsainak, b) „dominatus,” a mely alatt Bodin patriarchális kényuralmat ért. Itt az alattvalók már szolgaságban vannak, de a fejedelem mint családtagja uralkodik fölöttük, c) „tyrannis,” ha a fejedelem az alattvalók-szabadsága- és javaival Isten és a természet törvényeit megvetve visszaél. – Bodin legjobbnak tartja a regalis monarchiát; ez alatt olyan abszolút királyságot ért, mely az egyéni szabadságot s a tulajdon szentségét tiszteletben tartja, fejedelmek senatussal kormányozzanak, mely azonban csak tanácsot ad és imperiummal nem bír. A hatóság és hivatalnok engedelmeskedjék a fejedelemnek, kivéve, ha az uralkodó az isteni és természeti törvényekkel ellenkezőt rendel. Ez esetben inkább mondjon le hivataláról, mintsem ily parancsot teljesítsen. Talán az uralkodó inkább visszavonja a gonosz parancsot, mintsem egy kitűnő hivatalnokot nélkülözzön. Azonban a dolgot élére állítani sohasem kell, és inkább valamit átnézni, mintsem az uralkodót ab insania ad furorem ragadni. Innen van, hogy Bodin nem helyesli Papinianus mérész mondatát, melylyel elítélte a Caracalla által elkövetett testvérgyilkosságot. Papiniánnak halnia kellett. Bodin szerint bölcsebben tesz valaki nagy ember, ha megmenti magát az államnak. Ebből látható Bodinnak compromissumra hajló természete. Az igazi erkölcsi nagyság azonban nem tud mindig megalkudni a körülményekkel; török, de nem hajlik. Papinianus nemes halála a stoikus példával még ma is használ minden államnak. A „fluentis naturae torrens” idővel az államalka-

tokat is elsöpri. Ily hanyatló korszakban oda kell törekedni, hogy a „*conversio civitatis*” csendesen menjen végbe. Az ég-aljnak nagy befolyást tulajdonít. A hideg égöv alatt testileg erősebbek az emberek, meleg égöv alatt viszont a szellem ereje nagyobb. Az északról délre menő harcosok elbágyadnak (a cimberék Itáliában). Bodin szerint a népek közt a klíma kiosztotta a szerepeket, pl. a vallások délről erednek, a mérsékelt éghajlat szónoklat és törvények által tűnik ki. Jogelvet hármat különböztet meg: a *proportio geometricá-t* (arányos bánásmód), a *prop, arithmeticá-t* (föltétlen egyenlőség) és a *prop, harmonicá-t* (amazoknak tapintatos egyesítése). Az utóbbit egy sajátos hasonlaltal világítja meg. A jó *symposiarcha*, úgymond, nem keveri minden rend nélkül össze a vendégeket, nem is ülteti az egyformákat egymás mellé, hanem a csendes embert a viszálykodó mellé, a bölcsét az ostoba mellé. Erélyesen fölemeli szavát a rabszolgatartás ellen. Idézve Theodorik góth királyt: „*religionem imperare non possumus, quia nemo cogitur ut credat invitus,*” kárhoztatja az erőszakos térítést.

9. §.

A természetjog és Spinoza.

A modern individualismus a természetjogban fejtette ki teljes irodalmi hatalmát, s ebben az alakban roppant befolyást gyakorolt több, mint kétszáz esztendeig. A természetjog, mint a jogi idealismus magasztos, de egyoldalú nyilvánulása, az államot jogproductummá teszi. Jogállam ez oly értelemben, hogy merőben jogból van, pusztá jogi formalismus, jogkörök rendszere; mesterségesen a jogból készült oly értelemben, miként pl. egy ékszer aranyból vagy ezüsből van. A természetjogi iskola államának célja lehet nemcsak a jog, hanem a jólét is, az erény is, de szervezetében nincs egy atom sem, a mi ne lenne jog, s következetesen nem is lehet, mert ez nem ethikai alanynak belső szervezete, hanem emberek (egyénhalmaz) egymás közötti külső viszonyainak jogi meghatározása. Jogállam ez tehát nem szükségképpen célja szempontjából, hanem miséjére nézve. Miként a feudalismus aristokratikus individualismus volt (és szintén a most kifejtett értelemben jogállam), úgy a természetjogi állam demokratikus Individualismus. Alapítója, alanya, végcélja, tehát absolutuma az egyén. A nagy és nemes Grotius nemcsak ürességtől kongó jogi formalissmussá, hanem még hozzá magánjoggá degradálja az államot és pedig oly mértékben, hogy az állam kategóriáit a tulajdon és a haszonélvezet szerint állapítja meg. A választott és örökös királyok rendszerint jure usufructuario bírják az államot; ez a vélelem. De teljes tulajdonjoggal is bírható az állam, pl. ha azt jogos háborúban szerezte meg az uralkodó.

Továbbá miként egy szántóföldet birni lehet *jure temporario*, úgy a római dictator a legfőbb imperiumot ily módon birta. Látható ezekből, hogy a természetjogi iskola alapítójánál nemcsak a patrimonialis állam merő magánjog, hanem általában minden állam.

Másrésről azonban a természetjognak elévülhetetlen érdeme az, hogy egységes és ideális alapot adott az emberiség fejlődésének. Midőn borzasztó vallási háborúk széttördelték az emberiség középkori egységét, a természetjog azt új, egyetemesebb, t. i. filozofiai egységbe foglalta. A természetjog két századon át az Idealismus sasszárnyát kölcsönözte a haladásnak, jobba tette az embereket; mert tudnunk kell, hogy ideális lelkesedés nélkül nincs igazi haladás.

A természetjog továbbá az egyenlőség és szabadságnak leghatalmasabb előmozdítója volt. A természetjogi iskolának tagjai a természeti állapotból indultak ki, mert ha az államot az egyén alkotta magának mesterségesen, miként pl. egy házat, akkor kellett lennie oly időnek, mikor az állam még nem volt. Ezt az időt némelyek aranykornak képzelték, mások sötét korszaknak; az egyik szerint csak az állam hiányzott a természeti állapotban, a másik szerint a társadalmi összeköttetések is; de abban meg kellett egyezniök mindnyájuknak, hogy az emberek a természeti állapotban mind egyenlők és szabadok voltak, sőt állam hiányában souverainek, kiki önmagának királya, és mint ilyenek alkották szerződésileg az államot, a mely tehát az ő egyenlő szabadságuknak és souverainetésüknek collectiv alakja lett. Íme a népsouverainetés. Igaz, hogy a természeti állapot csak egy álomkép, de ennek épp úgy, mint a való ténynek van elvi irányban képző, politikai érzületet, sőt szenvedélyt keltő hatása, ha azt az álomképet beviszszük a népöntudatba, ha az századokon keresztül sok millió embernek szent meggyőződése.

A nemzetállam akkor még túlságosan magas lépcső lett volna a politikai haladás számára. Részint a kiváltságos rendek, részint az absolut fejedelmek valának akkor az állam. Ezeket

az etnikai államfogalom nem tudta volna legyőzni. Szükséges volt akkor, hogy a tudomány odakiáltsa a sokaságnak, vagyis a tömeges erőnek: ti emberek, ti együtt, sőt egyenkint, ti vagytok az állam a természet törvénye szerint, az ő természetből állapotból folyólag. És a vésztes tenger megmozdult s ellenállhatatlan hullámai rombolva előkészítették a tért a nemzetállam számára. Az embernek, mint ilyennek, egyéni uralma elsodorta a nemes embereknek és az abszolút fejedelmeknek egyéni uralmát. A tömeges egyéni uralom (népsouverainetas) nagy ereje közelebb hozta az emberiséget a nemzetállamhoz, mert valamennyinek egyéni uralma ugyan logikailag a nemzetállamtól épp oly távol áll, mint akár egygyé, akár kévéseké, de lélektanilag könnyebb a fölemelkedés a nemzetállamhoz valamennyinek egyéni uralmából, mert a nemzetet is, mint államot, valamennyi polgárában szervezzük. A népsouverainetas ezt a világtörténeti missiót a természetjog segítségével töltötte be. A népsouverainetas közös vonása a természetjogi műveknek. Még *Salmasius* is megengedi, hogy a királyok hatalma a néptől származik, csakhogy szerinte az átruházás visszavonhatatlan és olyanforma, mintha a nap végkép átruházná fényét a holdra, és most már a hold lenne a nap és a nap volna a hold. Még messzebb megy *Hobbes* a nép politikai megsemmisítésében. Ő is a néptől származtatja a főhatalmat. Szerinte azonban a nép nemcsak nem vonhatja azt vissza a fejedelemtől, de a hatalom átruházása után mint nép megszűnt létezni. Mások ellenkező irányban vitorláznak a természetjog tengerén. Így *Mariana*, spanyol jezsuita, a népsouverainetas tanaival a zsarnokgyilkosságot köti össze *De rege et regis institutione* című művében. (1599.)* *Milton* szintén visszavonhatónak mondja a néptől a fejedelemre átruházott hatalmat, mert a miniszteri felelősség akkor még kellően kifejlődve nem lévén, magát a fejedelmet

* A Sorbonne kárhóztatta e könyvet, a párisi parlament pedig hóhér kezével megégettette azt.

tartja feleletre vonhatónak. Ebben az irányban legmesszebb megy Rousseau, mert szerinte a nép már át sem ruházhatja a souverainetast. De a népsouverainetésnek akármily különböző, sőt ellentétes irányú utain haladnak a természetjogi írók, annak utain haladnak mégis mindnyájan. S akármily consequentiákat vontak le ők abból, a nép levonta az igazi consequential az elavult intézményeket elsöprő forradalmat. Azért, ha kis túlzással is, mégis találó *Haller* mondása, hogy Hobbes a forradalom ösátyja.

A természetjogot világtörténeti factorrá *Hugo Grotius* és *Puffendorff* emelik. Amaz alapította, emez a rendszeresség erejével fölfegyverezte azt.

Hugo Grotius. (1583-1645.) Világhírű műve: „*de jure belli et pacis*.” Ezen mély vallásosságu férfiú a jogot oly módon akarta megalapítani, hogy az kötelezze az atheistát is. Innen ama tantétele, ha Isten nem volna, a jogi szabályok, épp úgy, miként a mennyiségtani igazságok, mégis léteznének. Grotius ezáltal ugyan fölszabadítja a jogot a felekezetségtől, s azt emberiségi momentummá emelé, de egyszersmind az ellenkező szélsőségbe esve, a felekezetség fölött álló isteni világrendtől is elválasztja a jogot. Grotius műve igazi küzdelem a jogért. A háború nem exlex, sőt ellenkezőleg csak jogért és jogos módon viselendő. A jog nem haszonból, hanem az ember társas természetéből ered. Uralkodó kategória nála a szerződés. Erre alapítja az államot, a positiv jogot, a tulajdonit. A szerződésnek oly erőt tulajdonit, hogy egyesek és népek szolgáására vethetik magukat szerződés útján.

Az államot egy személyes folytonosságnak tekinti, mely ugyanaz marad századokon keresztül, bár változnak a nemzedékek. Ehhez az azonossághoz tehát csak külsőleg hasonlít a folyóé, melyet szintén századokon át pl. Dunának neveznek, bár vizei szüntelenül változnak és ezért monda *Heraklit*, hogy senki kétszer ugyanabba a folyóba nem léphet. Az államban azonban lélek lakik és ez mindig ugyanaz, a *Spiritus vitális*, quem tot milia trahunt. *Aristoteles* szerint, ha

változik az államforma, az állam nem ugyanaz többé, miként a komédiái kórust sem tartják ugyanannak a tragédiái kórus-sal, bár ugyanazokból az emberekből áll. Grotius ellenben igen helyesen az államforma változását nem tekinti a régi állam megszűnésének és új állam keletkezésének.

Puffendorff Sámuel. (1632-1694.) *De jure naturae et gentium* és Németország állapotáról, álnév alatt: *Severing de Mozambano*.

Természetvallás gyanánt a monotheismus mellett foglal állást. Isten a természettörvény által, kötelezéseket szabott elénk. Ámbár a keresztény vallás üdvözít, de az Istenről, mint a világ alkotójáról, mindentudó és mindenható lényről való meggyőződés más vallások alakjában is serkent a kötele-ségek teljesítésére. Az ezekkel ellenkező tanokat, mint a társadalomra nézve veszélyeseket, ki kell zárni. Ilyennek tartja nemcsak az atheismust és az epikureismust, hanem a stoicismust is.

A status naturalis oly állapot, mely minden isteni külföldi segítségét és minden emberi találmányt nélkülöz. Puffendorff ezt nagyon nyomorult állapotnak tartja, mely azonban mindig mérsékelt és részleges volt. Minél apróbb társulatokra oszlott föl az emberiség, annál inkább közeledett a merő és teljes természeti állapothoz. Hobbes ellenében vitatja, hogy a természeti állapot nem a háború, hanem a béke állapota. Az egyéni erők egyenlősége ugyanis visszatartja az embereket a harctól; mert az említett egyenlőség-nél fogva a harcban többet kockáztatnak, mint nyerhetnek. A béke mindazáltal a természeti állapotban Puffendorff szerint is nagyon bizonytalan.

Az ember állami lény, de nem oly értelemben, miként a madár repülő, a hal úszó lény; hanem megvan benne a civilisatio által kifejtendő képesség az államra, miként a hegységben az a képesség, hogy kellően művelve szőlőt teremjen. Az animal politicum annyi, mint bonus civis. De avégett, hogy valaki jó polgár legyen, nagyon sok oly dolog-

ról kell lemondania, a mi természeti állapotban kedves volt neki. Ezt csak fontos okoknál fogva teszi. Az ember animal politicum tehát, de nem abban az értelemben, mintha minden ember a természettől a jó polgár hajlamaival bírna, hanem az emberek egy része azzá képződik. Mások egész életükben rossz polgárok (animalia non politia) maradnak.

Nem lehet állítani, hogy a mit itt Puffendorff az állami lényről mond, semmiben sem felelne meg a valóságnak, de az ethikai államfogalom nagy igazságaitól mégis távol marad. Az állami lény, mint önfeláldozó lény, nem is fordulhat elő a természetjog rendszerében, a mely az államot az egyén eszközévé degradálja, az egoizmusnak kedvez s ezzel a bonus civis kifejlődését megnehezíti.

Már akkor is állították, hogy az állam pusztán természeti productum, mely „naturali ordine et consecutione sit producta. Puffendorff szerint ez annyi, mintha mondanám: a magból nő a fa, a fából lesznek a deszkák és a gerendák, ezek kellően összeillesztve a hajót alkotják; tehát „naturali consecutione atque ordine navis facta est;” és így, folytatja gúnyosan, nincs az építménynek semmi különös oka, ácsok sem működtek közre. A paterfamiliasok Puffendorff szerint államba lépve, azért mondtak le természetes szabadságukról, hogy miként a betegségek ellen az orvosi tudomány, a levegő bántalmait ellen a ruha és a ház, úgy az emberek jogsértései ellen az állam védelmezze őket. Látjuk tehát, hogy már ebben a korban kifejlődött a természetjogi iskola és a természettani világnézet ellentéte. Puffendorff a határozott célból mesterségesen alkotott természetjogi államfogalmat védi az állami mint spontan és minden eszményi cél nélkül végbemenő fejlődés productuma ellen.

Az állam két pactum és egy decretum útján keletkezik. Először a leendő polgárok, singuli cum singulis, az iránt szerződnek, hogy javuk- és biztonságukról egy államban közösen akarnak gondoskodni. Azután a statusalkat decretálandó. A ki az első szerződéshez föltétlenül járult, azt a

majoritásnak ezen alkotmányozó decretuma kötelezi. A második szerződésben az uralkodó kötelezi magát a polgároknak a közbiztonság és közjó előmozdítására; viszont a polgárok kötelezik magukat az uralkodó iránt való engedelmességre. Az utóbbi szerződés tehát a nép jogainak is alapja. Ma ugyan többé evégből szerződésre nincs szükség; a nép szabadsága már nem alapszik kiváltságleveleken, hanem az észjog és műveltség hatalmán; sőt a szerződési kategóriát az állani személyes egysége is kirekeszti az állam szervezetéből, mert az államban csak egy alany van, ez épp az állam, a mely maga magával épp oly kevéssé köthet szerződést, miként az egyes ember; mindazáltal abban az időben és még igen soká azután a szerződés a népjognak hatalmas garantiája volt, melyet, mint a múzeumokban őrzött régi, rozsdás, de egykor a szabadságért villogtatott fegyvereket, kegyeletes emléekben tartás illet. Ha tehát nem követjük is Puffendorffot államalapító szerződéseinek elméletében, érdemét mégis el kell ismernünk, főleg Hobbesnek kényuralmát alapító szerződési elméletével szemben.

A souverainetást Puffendorff rationalisticus alapra vezeti vissza. Elismeri, hogy az állam és a főhatalom Istentől van, mint a természetjog alkotójától. De Isten az emberek által adja a főhatalmat az uralkodónak. Képtelenség azt hinni, hogy a maiestas valami fizikai lény, mely Istentől megteremtetvén, alany nélkül, mint abstract maiestas, kóborol a földön, míg végre a népszavazat útján megjelölt fejedelemre árad és ennek halála után utódjára. Ez a maiestas metempsychosisa lenne. A maiestas csak in concreto létezik. Arra az ellenvetésre: „quomodo ex obscuro loco in solium provecos repente inusitatus quidam splendor circumfulserit, qui non nisi divinitus oriri potuit,„ azt feleli Puffendorff: „illud argumentum apud illos declamari debet, qui inania a solidis discernere nequeunt.” Az államhatalom egy és oszthatatlan. A megosztott államhatalom: irregularitas, de törvényes, míg a három reguláris alak (monarchia, aristokratia, demokratia)

elfajulása törvénytelen állapot; betegség, és nem külön államaikat. Ellenállni nem szabad, inkább menekülni kell.

Spinoza Baruch (1632-1677) állam- és jogbölcészete szoros kapcsolatban van ugyan a természetjogi iskolával, mert itt is uralkodik a jogi formalizmus és az individualizmus, Spinozánál is az egyénhalmaz alkotja az államot szerződésileg, és pedig alkotja önmagáért, hogy azt a jogot, quod unusquisque ex natura ad omnia habebat, másokkal szövetkezve, kiki félelem nélkül és biztosabban gyakorolhassa, mindazáltal az ő jog- és államtana a természetjegtől több tekintetben lényegesen eltérő. Így inig a természetjog a maga elveit az emberi természetből, tehát alanyi álláspontból deducálja, addig Spinoza a mindenségből, tehát tárgyilagos álláspontból konstruálja jogrendszerét. Ennyiben az objectív racionalizmusnak úttörője, melyet Schelling és Hegel fejlesztettek tovább. Innen az a különbség is a természetjogi iskola és Spinoza közt, hogy a természetjogi iskola hívei a jogot az emberekre szorítják, tagadják a római mondást, hogy az lenne a természetjog, quod natura omnia animalia docuit, tehát nem ismerik el, hogy a ius naturae az embernek az állatokkal közös rende, hanem inkább Hesiod mondását követik: „azt a törvényt adta Jupiter az embereknek, hogy a halak, madarak és ragadozók egymást egyék, mert nincs bennük jogigazság, de az embereknek a jogigazságot adta;” Spinoza ellenben a maga természetjogát oly elvre alapítja, mely Istentől az állatokig ér, azt hirdetve a maga pantheisticus rendszere nyomán, hogy Isten „summum ius ad omnia habet,” mert mindenre van hatalma, és ebből folyólag az emberek és állatoknak, mint az isteni substantia létalakjainak, annyi joga van, a mennyi hatalma és minden individuum jogosan teszi azt, a mire őt a természet determinálta, pl. a halak jogosan úsznak, a nagy halak jogosan falják föl a kisebbeket, mert a természet erre determinálta őket. A mondottakból végül azt következteti Spinoza, hogy a természettörvény csak azt tiltja, a mit senkisésem óhajt és senkisésem tehet. Az emberi ész

törvényhozása ugyan más utakon jár az emberi érdekek szerint, de az ember csak egy kis részecskéje annak a nagy mindenségnek, a melyben az előbb említett természettörvény uralkodik és a melyet föltétlenül tökéletesnek találánk, ha azt minden oldalról, egész rendében és összefüggésében szemlélni tudnók.

Abban is jelentékeny különbség van tehát Spinoza és a természetjogi iskola között, hogy Spinoza a jogot és a hatalmat azonosítja, neki a hatalom a jog, a mi végre is odavezet, hogy a jogot a hatalomnak teljesen alávetjük, a természetjogi iskolának viszont és első sorban magának Grotiusnak világtörténetileg kimagasló érdeme az, hogy a jogot a hatalom fölé emelte, a jogeszmét ültette a trónra s a hatalmat annak szolgájává tette, e fölfogást a népöntudatba vitte és annak egy erőszakos, vak szenvedélyek által mozgatott korszakban gyakorlati érvényt is szerzett.

Abban igaza van Spinozának, hogy a mindenségben, ha azt a maga egyetemességében Isten szemével tudnók látni, mindent föltétlenül és szükségképpen tökéletesnek találánk. Csakhogy ez a szemlélet emberre nézve lehetetlen, tehát nem lehet forrása azoknak a törvényeknek, melyek az emberi cselekvőséget meghatározzák és az emberi rendeltetéshez vezetnek. Különbséget kell tennünk a mindenség és az ember véges köre közt. E különböztetés szintén az isteni világrendből következik. A mindenségben eszmény és tény azonos, ott tehát a jog és a hatalom is azonos. Az ember véges körében ellenben eszmény és tény elkülönítvék, s épp abban áll az ember rendeltetése, hogy a tényleges világot az eszmény felé emelje. Spinoza egyébiránt úgy a természeti, mint az állami állapotra vaskövetkezéssel alkalmazza a maga hatalmi elvét; mindenkinek joga van arra, a mire hatalma van, Czélszerűbbnek látják az emberek ezt a jogot collective gyakorolni, azért államba lépnek. De itt is fönmarad az alapelv: „nemo fortior, nisi veit, ei obtemperare tenebitur.” A hatalom mérsékelt gyakorlását ajánlja, a

régi mondás szerint: „violenta enim imperia nemo continuit diu.”

Spinoza hatalmi elve önmagában hibás és veszélyes, melyet a kényuralom is fölhasználhat, de ki kell emelnünk, hogy e nemeslelkű férfiú azt a szabadság javára alkalmazta, pantheisticus rendszerét mély vallásossággal köti össze, Istent ismerni a legfőbb erény és legfőbb boldogság, állam- és jogelméletén magasztos Idealismus árad el, melyet ő tetteiben is gyakorolt. Politikai művet a szellemszabadság érdekében írta, mint azt már annak címe is hirdeti: „*Tractatus theologico-politicus continens dissertationes aliquot, quibus ostenditur libertatem philosophandi non tantum salva pietate et reipublicae pace posse concedi; sed eandem nisi cum pace reipublicae, ipsaque pietate tolli non posse.*” Ha az állam megtiltja a gondolat szabad nyilvánítását, akkor hazugság, hűtlenség és hízélgésre neveli az embereket, vagyis önmagának árt. Az államnak igazi célja a szabadság. A szabad államban mindenki úgy gondolkodik, a mint akar és úgy beszélhet, a mint gondolkodik. Mindenki legfőbb természetörvénynél fogva gondolatainak ura, s erről le sem mondhat érvényesen. Azért az állam ne akarjon eszes lényekből állatokat és automatákat csinálni. Sőt nem is képes arra az állam, hogy az embereket egyforma gondolkodásra és beszédre kényszerítse. Minél inkább elveszszük az emberektől a gondolatszabadságot és a szabad gondolatnak szabad nyilvánítását, annál inkább ragaszkodnak ahhoz, „non quidem avari, adulescentes et reliqui impotentes animi, quorum summa salus est, numeros in arca contemplari et ventres distentos habere, sed ii, quos bona educatio, morum integritas et virtus liberiores fecit.” Semmit sem túrnek kevésbé az emberek, mint azt, hogy oly vélemények, melyeket ők igaznak tartanak, nekik bűnül rovassanak. A szellemet leigázó törvények nem a gonosztevők, hanem a nemes gondolkodásúak ellen irányulnak, és nem a rosszak megfékezésére, hanem a becsületesek fölingerlésére szolgálnak. Mi lehet az államnak nagyobb vesze-

delmére, mint az, ha derék férfiakat, kik másképp vélekednek és színlelni nem tudnak, mint gonosztevőket, száműzik, ha az embereket nem bűn miatt, hanem mivel nemes szelleműek, ellenségnek tekintik s halálba küldik, ha a vérpád, a gonoszok félelme, a legszebb színpaddá lesz?

10. §.

A Stuartok kényuralma és az angol forradalom.

A reformatióból eredő szellemszabadság és a népek politikai leigázása hazánkban is heves és a szabadság győzelmével végződő csatákat vívott egymással (bécsi béke), de a két ellentétes iránynak harcza legnagyobb világtörténeti jelentőségre az angol forradalomban emelkedett. E harc a tudomány terén is folyt és mind a két fél, úgy a fejedelmi absolutizmus, mint a szabadság tábora a természetjog fegyvereivel küzdött. A kényuralom mellett Hobbes, a szabadság mellett Milton és Locke írtak természetjogi műveket.

Hobbes Tamás (1588-1679. *Elementa phil. de cive*, és *Leviathan*, vagy az egyházi és polgári állam) szerint az emberek önzésből keresik föl egymást és nem szeretetből. A természeti állapot a háború állapota: bellum omnium contra omnes. Semmi tulajdon, semmi törvény, rövid élet, nyomor, rettegés. Ha ez nem így van, akkor miért utazunk még ma is fegyverrel, miért zárjuk be ajtainkat, ha aludni megyünk. Az államok ma is állandó ellenségeskedésben, mint a vívók, állnak szemközt, egymásra ügyelve, a fegyvert készen tartva, kémekkel egymást ellenőrizve.

Az ember a természeti állapotból szerződés útján államba menekül. Mindenik mindeniknek arra kötelezi magát, hogy annak, kit a majoritás megjelöl, engedelmeskedik, és az így alkotott állam cselekvényeit a magáénak tekinti. A polgároknak most már nem szabad megváltoztatni az uralmat, sem a természeti állapotba vissza nem mehetnek és nincs joguk ellenállásra az uralkodóval szemben, mert az állami alap-

kötés szerint a mit az uralkodó tesz, azt a polgárok maguk teszik, maga ellen pedig senkisémet követhet el jogsértést. Az uralomalapító szerződést valamennyi valamennyinek megegyezésével kötötte, tehát ha csak egy vonakodik annak fölbonthatásától, a többi is mind kötelezve marad. Sőt még ha mind megegyeznének is, a mi alig tehető föl az uralkodó irányában, még akkor is kötelezve maradnának joguknak odaajándékozása következtében. Szóval minden módon körülbástyázza Hobbes az uralkodó hatalmát a forradalom ellen.

Az államnak az alattvalókkal szemben minden szabad. Az uralkodót nem köti szerződés, neki csak jogai vannak. Egyedül az önvédelemről nem mondott le az államba lépő ember, mert az államalapító szerződésnek célja éppen a sikeres önvédelem. Innen Hobbesnak az az állítása, hogy bár az államellenes merénylet a legsúlyosabb jogsértések közé tartozik, mindazáltal, ha azt valaki elkövette, akkor magát a halálbüntetés elhárítása végett fegyveres erővel védeni már jogos tény.

Monarchiát, aristokrátiát és demokrátiát különböztet meg. Ezeknek u. n. elfajulási alakjai szerinte csak pusztá nevek, melyek azoktól erednek, kiknek a létező statusalak nem tetszett; mert az emberek nevekké nemcsak a dolgokat jelölik meg, hanem saját szenvedélyeiket is, szeretetüket, gyűlöletüket, így ugyanazt az alakot az egyik demokrátiának nevezi, a másik anarchiának; az egyik aristokrátiának, a másik oligarchiának; az egyik királyságnak, a másik zsarnokságnak aszerint, amint szereti vagy gyűlöli az illető statusalkatot.

Hobbes politikai ideálja a legabszolútabb monarchia. Az egyeduralom, úgy mond, a legtermészetesebb alkat, továbbá az államhatalommal való visszaélések is monarchiában kevesebb embert érnek, mint respublikában. Az ártatlan polgárok közül itt csak azok forognak veszedelemben, a kiket egy Nero, egy Caligula ismer; de demokrátiában annyi Nero lehetséges, a hány népszónok van.

Hobbes szerint a főhatalom átruházásával a nép, mint

személy, megszűnt létezni. Ha tehát a fejedelem se kifejezetten, se vélelmezhető módon nem nevezett örökösöt, akkor az uralkodó halálával az alattvalók, miként a szervezetlen portömeg, visszahullanak a természeti állapotba, ők maguk az uralkodó nélkül nem képeznek államot, semmi állami tény nem végezhetnek, új uralkodót sem választhatnak, hacsak az államot egészen újból meg nem alapítják. Az állam nem az alattvalókban, mint népegészen,* folytatja életét, hanem az egymás után következő uralkodókban és így Hobbes szerint az örökösödési jog az államnak mesterséges élete.

A polgároknak a kormányt bíráltniok nem szabad. A szónoklatot a méregkeverő Medeához hasonlítja, míg a sokaság Pelias leányaiként a szónokoktól szétszakgatott és lángba borított állam föltámadását várja. A classicus olvasmányok megzavarták a nyugati emberiség fogalmait, a görög és latin nyelv ismerete sok vérontást okozott.

A vallást is átszölgáltatja az állami despotismusnak. Kiemeli azonban, hogy az állam célja nem a fejedelem, hanem a polgárok közönsége; és hogy a fejedelmek erkölcsi kötelessége oda törekedni, hogy a polgároknak lehető legnagyobb száma boldognak érezze magát,

John Milton (1608-1674. Areopagitica; a királyok és hatóságok joga; az angol nép védelmé). Míg Hobbes a főhatalmat csak származtatja a néptől, addig Milton azt a nép által visszavonhatónak is tartja. Amaz a passiva obedientia, emez az activ ellenállás védője. Milton heves vitát folytatott *Claudius Salmasiussal*, ostromozza ennek a *Defensio regia*-ban követett tanait és védi az angol népet az I. Károly angol királyon elkövetett atyagyilkosság vádjá ellen. A kényuralom védői a fejedelmi hatalmat szeretik jogilag azonosítani az atyai hatalommal és innen deducálják a zsarnokságnak kedvező tanait. Ezt az eljárást követi Salmasius is.

* Mert mint láttuk, Hobbes szerint népegész az államban nem is létezik, hanem csak az alattvalók atomizált sokasága.

Szerinte már az első ember király volt. Az atyai hatalom alakzatai közül a régi római jogit választja ki, tehát mindenestre egyikét a legszigorúbb aknák és legkorlátlanabbaknak és ezt teszi a fejedelmi hatalom alapjává. Lehet, hogy az atya igazságtalanul gyakorolja a jus vitae ac necis-t, de azért mindig jogkörén belül marad, jogot nem sért. Így a királyok is, bár kötelesek igazságosan kormányozni, de akármit tesznek is, jogukon belül vannak. A király egyedül Istennek felelős. Jogilag neki minden szabad: ő legibus solutus est, törvényt szab, de mástól nem fogad el, mindenki fölött ítélt, de senkitől nem ítéltetik. Milton ezekkel a tanokkal szemben utal az atya és a király különbségére. „Pater nos genuit, at non rex nos, sed nos regem creavimus.” Milton szerint I. Károly személyében az angol nép nem a haza atyját, hanem pusztítóját távolította el. Azt mondja Milton Salmasiusnak, hogy a tanulatlan embernek is, a ki arról van meggyőződve, hogy az ember nem privát uralom tárgyának született, hanem Isten és a haza számára, tudomány nélkül is okosabb, mint te, ki annyi nyelvet tudsz, annyit olvastál, irtál „et tarnen pecus es.” Szemére veti Salmasiusnak, hogy a királyt védő művevel épp a királyoknak árt, mert a királyságot lényegileg mint zsarnokságot tünteti föl s ily módon attól a népeket elidegeníti.

Salmasiusnak arra az állítására, hogy az ellenállási jog azért is elvetendő, mert a rossz király nem okoz annyi szerencsétlenséget, mint az ellene támadó lázadás; Nero, Caligula, Domitian nem ontott annyi vért, mint Sulla és Mariusnak, Caesar és Pompejusnak egy polgárháborúja; Milton azt feleli, hogy ez pusztá czélszerűségi kérdés, melyből a zsarnokság számára jog nem származik. Hasznos dolog lehet két rossz közül a kisebbiket túrni. De azért abból, hogy a tyrann a kisebbik baj, éppen nem következik, hogy annak a természetből joga van gonoszságokat büntetlenül elkövetni. Ha magamat kifosztani hagyom a rablóktól, hogy életemért küzdeni ne kelljen, ebből a rabló számára jogot származtatni nem lehet.

A vitázó fejek a szentírással is fölfegyverezték magukat.

így tudjuk, hogy Sámuel azzal fenyegette a királyt kívánó izraelitákat, hogy zsarnokilag fog uralkodni fölöttük és annak szolgálva lesznek. Salmasius ezt úgy fogja föl, mintha ezt a zsarnoki uralkodást, a milyent akkor az izraelitákat környező ázsiai királyságok tényleg gyakoroltak, mint jogot tulajdonítaná a szentírás általában minden királyságnak. Milton viszont a szentírás nyomán azt hozza föl, hogy a respublicát Isten maga alapítá, mert ezt az államformát adá az izraelitáknak; de megengedé nekik, hogy királyt válasszanak, vagyis a népnek adá az alkotmányozó hatalmat. A népszabadság Istentől van. Igaz, hogy a zsarnokságot Isten küldi a népre, de a pestist, éhséget s a többi bajt is. Az is Isten szerint van, hogy mindezen bajok ellen védekezzünk.

Ebből a szenvedélyes vitából látjuk, hogy akkor még mily elkeseredett ellentétben állott egymással szemben a királyság és a népszabadság; néhány évtized múlva azonban az 1688. angol forradalom azokat fényes sikerrel kiegyeztette az alkotmányos monarchiában.

John Locke. (1632-1704.) Az emberek a törvény oltalma végett lépvén államba, az absolut monarchia, mely a -fejedelmet a törvény fölé emeli, föltétlenül elvetendő, mert ezen rendszer a természeti állapotnál is rosszabb. A természeti állapotban ugyan sok ezer ember önkénye fenyegeti jogunkat, de szervezett hatalom egynek sem áll rendelkezésére, mint az absolut uralkodónak. Hatalmi ág van három: a törvényhozó, végrehajtó és foederatív. A törvényhozó és végrehajtó hatalom elkülönítendő. A nép ellenállási joga az alapköteésből származik. Locke elmélete mérsékelt népsouverainetés. Épp úgy az államra szerződött, atomizált sokaságnak tulajdonítja az államhatalmat, mint Rousseau; azonban Locke elméletében ez rendszerint nyugvó hatalom, mely csak az alkotmányos rend fölbomlása esetében interveniál. A népsouverainetésnek ezen praktikus alakja Locke idejében a szabadságnak nagy szolgálatokat tön, de ma az államot, mint nemzetet, s általán az ethikai államfogalmat a társasági állam atomismusával fojtogatja.

11. §.

Thomasius és Wolf.

A 18. század első felében e két férfiú képviseli a rationalisticus államtant, Puffendorfi mellett főleg e két férfiú érdeme, hogy a természetjogi szabad kutatás mindinkább diadalra jut a reactionarius iskola támadásai és állami üldözések ellenében.

Thomasius Keresztély. (1655-1728. *Fundamenta juris naturae et gentium.*) A bölcsesség tapasztalás és elmélkedés eredménye. A bölcs ad szabályt a többieknek, és pedig vagy tanács (consilium) vagy parancs (impérium) alakjában. A „gracias stultitiae” különböző levén, a szabályadás mindemic alakja szükséges; mert az „extreme stulti” csak parancs által tarthatók rendben, viszont az „infimi in stultitia” a tanácsra is hallgatnak. Azon bölcs, a ki tanácsol: a doktor; azon bölcs, a ki parancsol: a princeps. Csakhogy, úgymond, a bölcsesség nem mindig jár tényleg a tanácsolással és parancsolással. Thomasius világtörténeti jelentősége főleg a jog és erkölcs rendszeres megkülönböztetésében van, mi által a szabadságnak tesz nagy szolgálatot. Kényszerrel csak a justum érvényesíthető, de nem a decorum et honestum. Azonban tetteinkben mind a három követendő. Alapelve a boldogság. Thomasius szerint minden cselekvényünk egyetemes szabálya az, hogy tenni kell azt, mi az életet meghosszabbítja, és az embert boldogítja; az ellenkezőt pedig kerülni. De az embereknek rendszerint nagyon hibás fogalmuk van a boldogságról. Ajánlja a boldogság végett a mértékletességet, önuralmat,

jogainknak mások kímélésével történő gyakorlását, mások jogainak tiszteletben tartását, stb.

Wolf Keresztély (1679-1754. *Jus naturae methodo scientifica pertractatum*) a lángész alkotó hatalmával nem birt, és mégis nagyobb hatást gyakorolt, mint némely igazi lángész, pl. Vico. Annak a kornak abstract rationalismusát pedáns syllogismusokkal fegyverzé föl. Consequentiaiban a socialisticus rendőrállamhoz jut, de alapelveiben benn van a francia forradalom szelleme. A jogot és a morált ismét azonosítja,* jogtana egyszersmind erénytan. A jog a kötelességből ered, a velünk született jog a velünk született kötelességből. A tökéletességre való törekvés kötelessége végelemzésben minden jognak kútforrása. Miként a madár a röptésre, úgy az ember a munkára született. Az állam Wolfnál is pusztá societás, s így államtana a magánjog bilincseit viseli. A hatalom eredetileg a népnél van, és a nép azt a legkülönbözőbb föltételek alatt ruházhatja át az uralkodóra; a mely lehetőség számos finom megkülönböztetésre ad alkalmat Wolfnak. Az így keletkezett kategóriák ma többé sem elméleti, sem gyakorlati jelentőséggel nem bírnak; de akkor az államhatalomnak ily rationalisticus elemzése némely elavult intézmény- és elvre nézve a választóvíz hatását gyakorolta, még azon esetben is, midőn ily elavult dolgok igazolására vállalkozott. Vannak dolgok, melyeket az ész fegyvereivel védeni annyi, mint lerontásukat megkezdeni, mivel egyáltalán nem állják ki azt, hogy az ember gondolkodjék és okoskodjék fölöttük.

* Bár a tökéletes és tökéletlen jog megkülönböztetése által ezen azonosítást némileg mérsékli.

12. §. Vico és Montesquieu.

Bár mindketten ideális irányt követnek, mindazáltal arra, eltérve az abstract rationalismustól, a történet útján törekednek. *Vico* az emberiség nagy fejlődési phasisaira alapítja, állambölcsészetét, s ezeknek a phasisoknak törvényszerűségét kutatva, a *sociologiai* irodalom úttörője lett. míg *Montesquieu* az egyes népek sajátságaiából és specialis viszonyaiból indul ki. Amaz mély elméjű bölcész, emez kitűnő államférfi”

Vico János. (1668-1744. *Scienza nuova.*) Az állami és társadalmi rendnek három alapja: a vallás, ünnepélyesen kötött házasság, és a halottak eltemetése. Ezek nélkül elvadulna a föld. A jog tárgyában az első szót ki nem mondhatjuk Isten nélkül. Még a régiek barbár és kegyetlen vallási rendszerei is fényes államokra vezettek, de az atheismus nem alkotott semmit. Három korszakot különböztet meg. Az első, „isteni” korban a vallás kezdi megfékezni a vad függetlenséget. Ez a theokratia kora. E kor nyelve: a szertartások (acta légitima). A második a „hős,” vagyis aristocraticus kor,, az Achillesek kora, melynek jogi jelleme a formulákhoz való merev ragaszkodás, religio verborum. A harmadik a „humánus” kor, a belátás és kötelességtudás kora. Ennek jelleme a polgári szabadság és egyenlőség. A középkor kezdete óta e három korszak ismétlődik.

Vico azon terminológiája, hogy a legbarbarabb kort nevezi „isteni”-nek, nem azt jelenti, mintha Vico a civilisait emberre nézve a vallást fölöslegesnek tartaná, mert inkább

Vico mélyen vallásos, hanem csak a vallási fejlődésnek azon alakzataira akar utalni, melyek ama korban az ember fegyelmezését eszközölték.

Montesquieu (1689-1755.) a *Persa levelek*-ben éles kritikának veti alá a civilisait nyugatnak állami és társadalmi intézményeit. Már e miiben hirdeti, hogy az „igazság örökkévaló és nem függ emberi megállapodásoktól.” Nagy világtörténeti hatását azonban Montesquieu *A törvények szelleméről* irt művével gyakorolta. Védelmébe veszi mindjárt a mű kezdetén az eszményi jogot az egyoldalú positivizmus ellenében. Azt állítani, hogy nincs jogos és jogtalan, míg a positiv jog valamit ilyennek nem nyilvánított, annyi, mint ha azt vitatná valaki, hogy a körnek sugarai nem voltak egyenlők, a míg a kört valaki le nem rajzolta. A positiv törvények az eszményi jognak különös viszonyokra való alkalmazásai; kell, hogy a nép sajátágainak megfeleljenek és így nagy véletlen, ha ugyanazok a törvények különböző nemzeteknek jók. A positiv törvények legyenek összhangzatban az államalkat természeté- és vezérelvével, feleljenek meg az éghajlatnak, a terület nagyságának s egyéb viszonyainak, a népelet módjának, a vallásnak, az erkölcsnek stb. A törvényeknek mind ez a vonatkozása együtt a különböző viszonyokra és így azoknak belső megokoltsága: a törvények szelleme.

A statusalkatok structurája szempontjából respublicát, monarchiát és despotismust különböztet meg. A respublicában a népnél vagy annak egy részénél van a főhatalom (demokratia, aristokratia); a monarchiában egy uralkodik, de törvények szerint, a despotismusban viszont szintén egy uralkodik, csakhogy törvény nélkül, szeszélye szerint. Demokratiában a szavazati jognak meghatározása oly fontos, mint monarchiában annak meghatározása, ki legyen a fejedelem és miként uralkodjék. A mit a souverain nép maga jól tenni képes, azt tegye is. De mivel a népben nincs mértéktartás, néha százezer karral rohamosan mindent fölforgat máskor százezer lábbal oly lassan megy, mint a féreg, ennélfogva a

nép nem tud mindent helyesen végezni. Az ily tennivalókat bízva választott hivatalnokaira. Csodálatra méltó a nép a maga hivatalnokainak megválasztásában. Aristokráciában szükséges lesz egy senatus, továbbá az aristokrácia uralkodásánál; biztosítása végett valamely rendkívüli hatalom, mint a. római dictator, a velencei államínquisitorok; monarchiában a fejedelmi hatalom mérséklése végett közvetítő tényező, milyen a nemesség, szükséges; despotisnmsban a tétlenségbe és gyönyörbe merült uralkodót egy korlátlan miniszter (visir) helyettesíti.

A statusalkat vezérelve (princípiuma) alatt érti Montesquieu az emberi érzelmeket, melyek a statusalkatot mozgatják. A törvényeknek ezekkel is összhangzattan keli lenniök. A demokratia életprincípiuma az: e r é n y, mert itt az érzi a törvény súlyát, a ki azt végrehajtja. A demokratiai erény alatt érti a köztársaság- és a hazaszeretetet, a polgárok-önfeláldozó szellemét, az egyenlőséghez való ragaszkodást, a frugalis életmódot. Az aristokrácia princípiuma a tetterős lélekből eredő mérséklet, bár az erény itt is kívánatos. A monarchia éltető szelleme az a szeszélyesen összetett fogalom, melyet b o n n e u r-nek nevez, és a melynek nem egyedüli, de kiváló alkatrészei a nagyravágyás és bizonyos lovagias önérzet. Monarchiában a tetteket nem jóságuk szerint ítélik meg, hanem szépségük szerint, nem jogosságuk, hanem nagyságuk szerint, nem észszerűségük, hanem rendkívüliségük szerint. Az igaznak megmondását nem az igazságért magáért szeretik, (mert ez itt lenézett népies együgyűség lenne), hanem mert az igazságnak nyílt kimondása bátorságra mutat. Ez a honneur erények- és bűnöknek, igazságok- és fonákságoknak bizarr vegyülete. Gyakorlásának szép példáját idézi Montesquieu. Midőn a Bertalan-éj után IX. Károly a kormányzóknak megparancsolta a hugenották lemészárlását, *vicomte d'Orte*, Bayonne kormányzója, azt válaszolá: „A lakosok és a harcz emberei közt csak derék polgárokat és vitéz katonákat találtam, és egyetlen hóhért sem. S így ők

és én kérjük felségedet, hogy karjainkat és életünket oly dolgokra használja, a melyeket meg lehet tenni.” Ez a nagy és nemes bátorság tehát, úgymond Montesquieu, lehetetlennek tartotta a gyáva vérengzést.

Jól rendezett monarchiában tehát Montesquieu tana szerint többé-kevésbé mindenki jó polgár, de kevés a jó ember. Ez némileg emlékeztet a jó polgár- és a jó embernek aristotelesi megkülönböztetésére.

Montesquieu abban tévedett, hogy egyes monarchiáknak, különösen az ő korabeli Franciaországnak állapotát a monarchia általános elméletévé tette. Ezzel szemben kiemeltük, hogy a teljesen alkotmányos monarchiában az erény épp úgy szükséges, mint a demokráciában, és pedig ugyanabból az okból, mert hisz alkotmányos monarchiában is maga magát kormányozza a nemzet, tehát itt is áll az, a mit Montesquieu a demokráciáról mond, hogy „az érzi a törvény súlyát, a ki azt végrehajtja.”

Végre a despotismus élelve Montesquieu szerint a félelem. Főleg a magas hivatalnokok feje kell, hogy folytonos veszélyben legyen, hogy föl ne lázadjanak és a népet ne zsarolják.

A statusalkatok elpusztulnak, ha azok vezérelve elgyöngül. A despotismusra azonban már saját vezérelvéből is csak romlás származik, mert az önmagában rossz.

Montesquieu-nél a statusalkatoknak nemcsak structurájuk, hanem az ezt betöltő és éltető szellem szerint való kifejtése nem absolut új és eredeti jelenség ugyan az irodalomban, mert hasonlót már Plato- és Aristotelesnél is bőven találunk, de a XVII. és XVIII. század egyoldalúan formalisticus államelméletével szemben az mégis nagy érdem.

Montesquieu szerint a kis államok respublicák, a közép-nagyságúak monarchiák, az igen nagyok despotiák. Montesquieu ezzel azt akarja mondani, hogy a szabadság abban a mértékben fogy, a melyben nő a terület. Abban igaza van Montesquieunek, hogy kis államban a polgároknak az állammal való

ethikai azonossága és bensősége legkönnyebben és úgyszólván szükségképpen kifejlődik, ez pedig minden politikai szabadságnak alapja. Ámde nagy államban is elérhetjük a polgároknak az állammal való ily azonosságát és ethikai közvetlenségét önkormányzat útján; s így a politikai szabadság jól szervezett nagy államban épp úgy megvalósítható, és mindenesetre erősebb és állandóbb, mint kis államban.

Montesquieu az angol constitutionalismust a politikai szabadságnak korunkban kivihető ideálja gyanánt állítja az akkor nagyrészen szolgaságban tespedő művelt népek szeme elé; kétségtelen azonban, hogy a classicus államért melegebben lelkesedett. A hatalmi ágak elkülönítéséről szóló tana, bár lényegileg képtelenség, s az angol parlamenti kormányrendszernek akkori kezdetleges állapotában is már meghaladott álláspont volt, mindazáltal az absolutismusnak abban a virágkorában a szabadság útját egyengette, mert a hatalom egy részét kivette az absolut fejedelem kezéből.

13. §.

A modern Individualismus a maga világtörténeti fejlődésének tetőpontján.

Oly korszakban, midőn a fejedelemtől a földhöz kötött jobbágyig mindenki volt valami, de az ember, mint ilyen, semmi, bár veszélyes tévedés, de a haladásnak szükséges lépcsője volt az ellenkező szélsőség, t. i. az abstract embernek omnipotentiája, hogy az ember is legyen a világtörténet nagy épületének egyik oszlopa. A másik oszlopról, a nemzetről, az embert fölkaroló korszellem tüzeiben akkor megfeledkeztek. Az állam csak emberek halmazja lön. A nemzetállam nem ugyan a szívekből, de a fogalmak és elvek világából eltűnt. Az állam is pusztán az emberért létező társaságnak tekintetett. Azt tárták, hogy az államnak csak annyi joga van, a mennyi szükséges az egyes emberek jóléte végett. Ezen, az embert érvényesítő, de az államot megsemmisítő irány gyakorlatilag a francia forradalomban, elméletileg Rousseau és Kant műveiben érte el tetőpontját. Ennek az iránynak képviselői Beccaria és Filangieri is.

Jean Jaques Rousseau (1712-1778. A társasági szerződésről, az egyenlőtlenség eredetéről stb.) a 18. század politikai irányának lángeszű írója. Midőn az ember nagy árkon át akar ugorni, néhány lépést hátrál, hogy neki futva, annál nagyobb lendületet nyerjen előre. Méltán hasonlított ehhez azon többször előforduló történeti tünemény, miszerint éppen ama korszakok, melyek a haladásnak a legnagyobb lendületet adták, elméletileg rég múlt időkbe, vagy épp a vadságba

mélyedtek, s innen vették az ideált, Ezt látjuk a 18. században. Rousseau ideálja az ő ember. Ez fonákságnak látszik, komoly támadásnak, kicsinylésnek, gúnynak gyakran szolgált tárgyául. Rousseau ő ember nem ismer sem családot, sem állatot, sem jogi rendet. Minden műveltség nélkül van, sőt hiányzik nála maga az emberi méltóság. Az őserdőben bolyong Rousseau embere az állatok módjára és harcban az állatokkal. De ez a nyomorult lény, mint eszme, megmozdult milliók öntudatában, eget-földet megrázó vihart támasztott, midőn a világtörténet tényezői közé lépett, sok százados építmények összeroskadtak és ő győzelmesen kimagaslott a romok közül. Az a nyomorult lény, a kit Rousseau szemünk elé állít, a k o r s z e l l e m m é lett embereszme volt, pusztán és kizárólag az embereszme és semmi egyéb, rang-, vagyon-, műveltség- és méltóságtól megfosztva, az embernek minden egyébtől elkülönített fogalma, mely győzött és azóta mint szabad jogalanyiség ott van minden modern törvénykönyv első lapján, a bíróság termeiben a törvény előtti egyenlőség védő paizsa alatt áll; lehullott róla a privilégiumok bársonya épp úgy, mint a jobbgátság láncza is. Az a nyomorult lény végül, mint eszme, alapjává lett a modern állampolgári szervezetnek. és egy új rendet alkotott, melynek két alaposzlópa: az e m b e r e s p o l g á r .

Miként a korszellemnek minden nagy képviselője, úgy Rousseau is elmerült az általa hirdetett eszme tengerében; innen egyoldalúsága, mely nekünk feltűnik, de a melyen az a kor éppen nem ütközött meg. Rousseau később élt, mint Montesquieu és mégis tanait tekintve, a mi korunktól távolabb van, mert a 18. század eszméi nála sokkal fejlettebbek, mint Montesquieunél és így sokkal egyoldalúbbak is. De egészen megfelelt Rousseau saját kora érzelmeinek, midőn a tudomány és művészet káros voltát hirdette az erkölcsök- és szabadságra nézve, mert azok virággal takarják rablánczainkat, megtanítanak szépen beszélni, de elszoktatnak a szép tettektől, gyűlöletet és ármányt a finom társalgás egyforma leplével

takarnak be; egészen megfelelt Rousseau saját kora fölfogásának, midőn a gondolkodó embert elfajult állatnak monda, midőn a bölcsészeket azzal vádolta, hogy ablakaik alatt meg lehet gyilkolni embertársukat, ők bedugják a segélykiáltás előtt fülüket és kiokoskodják szívükből a részvétet. Mindez nem egyéb, mint undor egy romlott és korhadt civilisatio iránt, a mely undor arra bírta az embereket, hogy a romlottsággal együtt már magát a civilisatiót is meggyűlöljék.

A tulajdon behozatalával örökre vége az aranykornak, melyet Rousseau a messze múltban keresett, melyet azonban helyesebben a távol jövőben keresünk és egy magasabb civilisatiótól remélünk. Rousseau az államot szerződésre alapítja, sőt a szerződési elmélet nála jut igazi világtörténeti jelentőségre. Az állami alapkötés szerint a társaság tagjai „minden jogukkal, minden föntartás nélkül átengedik magukat a communitásnak. S minthogy ezt mindnyájan teszik, ennél fogva annak, a mit az egésze átruháztak, aequivalensét nyerik, (mert hisz ez az egész épp ők maguk) s egyúttal ennek, megtartására oly erőt, milyen a természeti állapotban a jogokat nem biztosította. íme a legradicalisabb modern individualismusból eljut Rousseau a classions állam omnipotentiájáig, a mely később a jakobinusok kezében az önkénynek borzalmas fegyverévé lett. Hobbessel ugyanaz a kiindulási pontja. Csakhogy Hobbes műveben a nép ezt a borzalmas hatalmat átruházza a fejedelemre és aztán mint nép megsemmisül, Rousseaunál viszont ez a hatalom a népnél marad. Szerinte ugyanis a souverainetas oszthatatlanul és elidegeríthetetlenül a népet illeti. Megkülönbözteti Rousseau a monarchiát, aristokratiát és demokraciát, de természetesen csak mint a végrehajtó hatalomnak ugyanannyi alakzatát, tehát nem abból a szokásos szempontból, hogy kit illet a souverain hatalom, mert ez Rousseau szerint minden, statusalkatban csak a népet (mint atomisticus sokaságot) illetheti.

A vallásnak nagy politikai jelentőséget tulajdonít Rousseau, és azért polgári vallást óhajt behozni. A kereszténység-

nek világtörténeti befolyását épp oly tévesen ítéli meg, mint Machiavelli. Szerinte a kereszténység a politikai leigázásnak kedvez, mert a földi dolgokra kevés súlyt fektet. A keresztény a harcban is teljesíti a kötelességét, de nem lelkesül a győzelemért, jobban ért ahhoz, hogy meghaljon, mintsem hogy győzzön. Szóval a kereszténységet Rousseau nem a világtörténetből ítéli meg, hanem egyes remetek példájából. A polgári vallás elvei Rousseau szerint ezek lennének: Isten és isteni gondviselés létezése, jövő élet, a jók megjutalmazása, a rosszak bűnhődése, az állami alapkötésnek és a törvényeknek szentsége. *Kant Immanuel* (1724-1804) épp úgy, mint Rousseau, a népsuverainetas atomismusára alapítja államtanát, de annak forradalmi consequentiáit nem vonja. A francia forradalom áramlatával indul, de útját félbeszakítva, csakhamar bevezet a passiva obedientia kikötőjébe. Kant állama j o g á l l a m és így első sorban Kant jogeszméjét kell ismernünk. Megkülönbözteti a jogot és erkölcsöt, ennél fogva cselekvényeink legalitását és moralitását. A jog csak külső cselekvényekre vonatkozik, az etikai belsőkre és külsőkre. A jogi és erkölcsi rendet, ellentétben a relatív elméletekkel, categoricus észparancsra alapítja. Jogi elve: cselekedjél úgy, hogy külső szabadságod minden másnak külső szabadságával együtt megállhasson általános törvény szerint. Ez tiszta alaki elv, *c a t e g o r i c u s i m p e r a t i v u s*, azaz föltétlen, önmagában megálló, czéltól nem függő, tehát a hasznosságtól független, vagyis nem föltételes *i m p e r a t i v u s*. Jaj annak, aki az eudemonismus kigyóósvényére lép. Így a bűnöst sem büntetni, sem fölmenteni nem szabad azért, mert az akár neki, akár másnak hasznos. Kárhóztatja a farizeusi mondást: „jobb, ha egy ember meghal, mintsem ha az egész nép meggyönkre;” mert ha a jogosság megbukott, akkor már nem érdemes, hogy emberek legyenek a földön. De viszont az is botrányos lenne, ha az állam a gonosztevőnek elengedné a halálbüntetést, mivel ez magát az egészségügy hasznával életveszélyes orvosi experimentumoknak kész volna alávetni. A

jogosság megszűnt jogosság lenni, ha az magát bármely áron eladja. Láthatjuk ezekből, hogy az ideális jog senkinek elméletében nem ragyog oly magasztos fényben, mint Kantnál. Még ha túlzás lenne is Kantnak ez elmélete, túlzása a sasé, mely a nap felé tör. A pusztá empiricus jogtan, úgymond, olyan, mint a fából készült fej Phaedrus meséjében; lehet az szép fej, csak kár, hogy agyvelő nincs benne. A természeti állapot nem status injustus, hanem status justitia vacuum, azaz nincs abban jogot szolgáltató bíróság. A természeti állapotból az állami jogi rendbe lépni mindenki kényszerítheti a másikat. Az állam embersokaság egyesülete jogtörvények alatt, Ezt a társasági államfogalmat eszményileg szerződésre vezeti vissza; mert ha kötelesek vagyunk is a természeti állapotból államba lépni, ennek concret megvalósítása bölcsészetiileg mégis csak szerződésen alapulhat. De azért a főhatalom eredete a népre nézve, mely annak alá van rendelve, gyakorlati tekintetben k i k u t a t h a t a t l a n (unerforschlich). Az alattvaló tehát ne okoskodjék a főhatalom eredetéről avégből, hogy vajjon tartozik-e neki engedelmeskedni. Az ellenállási jogot elveti. A Syllogismus analógiájára az államhatalomnak három ágát különbözteti meg, vagyis az általános egyesített akaratot hármás személyben, törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalmat (trias politica).*

A törvényhozó vagyis az uralkodó souverain hatalom csak a nép egyesített akarata lehet. Valamennyinek meg egyező és egyesített akarata, midőn mindegyik valamennyi fölött és valamennyi mindegyik fölött ugyanazt határozza, nem lehet jogsértő. Ha m á s fölött határozok, az lehet jogsértő, de nem az, a mit magamra nézve határozok, (mert volenti non fit injuria). Itt tehát Kantnál ismét Rousseau eszméjével találkozunk: „l'obéissance à la loi qu'on s'est prescrite est liberté.” De vajjon hol valósult ez meg

* A „vollziehende Gewalt”-ot latinul helyesebben *rectoria potestas*-nak nevezi.

teljesen? Vagy liberum veto-t kell adnunk minden polgárnak vagy a kisebbség oly törvénynek hódol, melyet más akart.

A végrehajtó hatalom alanya (rex, princeps) Kant szerint lehet morális vagy physikai személy. Despotieus az a kormány, mely egyúttal törvényhozó. A hatalmi ágakat tehát, miként Montesquieu, úgy Kant is elkülöníti. A nép bíraskodik, de nem mint egész, hanem esetenként kirendelt polgárai útján (esküdtszék).

Kant legmagasabb állami ideálja az emberiségnek egyetemes jogi rende. Ez a jogállam legteljesebb megvalósulása.

Kant egyébiránt jogállam alatt nem oly államot ért, mely a jogeszmét az egyesek boldogulása végett valósítja, hanem oly államot, mely a jogot magáért a jogért létesíti. A *salus reipublicae* nem az állampolgárok jóléte, mert esetleg erre nézve a természeti állapotban jobban állna a dolog, hanem az alkotmány teljes összhangzata a jogprincípiumokkal, a mely összhangzatra törekedni annyira észparancs, hogy ha egy államot valamennyi polgár egyhangú beleegyezéssel föl-oszlatna (mint akár csak egy részvénytársulatot!!), előbb a börtönben levő utolsó gyilkost kötelesek volnának kivégeztetni, hogy a vérbűn rajtuk ne száradjon, mint olyanokon, a kik a büntetés elmulasztásával a jogeszme megsértésének részeseivé lettek.

Beccaria 1764. megjelent műve: *A büntettekről és büntetésekről* humánus, nemes irányánál fogva megérdemli korszakot alkotó jelentőségét, melyet a kedvező történeti környezettől nyert. Morus már századokkal előbb felszólal a kegyetlen büntetések ellen. A 18. század legnagyobb államírója, Montesquieu is a humanitás zászlóját lobogtatja a büntetőjog terén, melyet a szabadsággal is kapcsolatba hoz. Montesquieu szerint ugyanis a büntetések abban a mértékben szoktak enyhébbek vagy szigorúbbak lenni, a melyben az államok a szabadsághoz közeledtek vagy attól eltávolodtak; mert a kényuralom félelemmel iparkodik visszatartani alattvalóit a büntett elkövetésétől, míg monarchiában és res-

publicában a becsületérv és hazaszeretet is sok bűntény megakadályoz. Á terjedő philanthrop szellem undorral fordult el a büntetőjogi kegyetlenkedésektől. Calas János esete méltó fölháborodást keltett az összes művelt világban. Ugyanekkor az állami alapkötés individualisticus elmélete teljesen meghódította a közvéleményt. Csak természetes tehát, hogy egy könyv, a mely a halálbüntetés jogosságát az említett körülmények közt az állami alapkötésből támadta meg, mindenütt visszhangra talált. Soha senki nem szólt érthetőbben az emberekhez, mint Beccaria az akkor élőkhez, midőn azt tanította, hogy az áriamnak csak annyi joga van, amennyit arra az állami alapkötésben átruháztak; hogy az alapkötésben az emberek nem akarták az államra átruházni a halálbüntetés jogát, sőt nem is teheték azt, mert életünkről nem rendelkezhetünk. A 18. század humánus embere mintha csak saját gondolatát és érzelmét olvasta volna Beccaria könyvének lapjain a legtökéletesebben kifejezve. Természetesen, Beccaria érvelése csak addig áll meg, míg az államhatalomnak az állami alapkötésből való származtatásában hisznek az emberek és míg ez az elmélet össze nem omlik, de a tudomány mai álláspontjából tekintve a dolgot, akármily gyöngye fegyverekkel küzdött Beccaria, neve és érdeme méltán halhatatlan, mert sok ezer embert mentett meg a tortúrától és a halálbüntetéstől.

Filangieri Kajetán a 18. század nyolczvanas éveiben közzétett műveben (*A törvényhozás tudománya*) szintén élénken fejezi ki korának individualisticus és humánus szellemét. A természeti állapot, mint aranykor, a politikai atomismus, a philanthrop lelkesedés és az Optimismus, mely a bölcsészek eszméinek megvalósulásától csodákat remél, jellemzik Filangieri művet.

Filangieri melegen érez a nép jólétéért és rosszalja a kormányzóknak azt az eljárását, mely csak a hadierő fejlesztésének hozott áldozatokat. Arra nem gondolnak, úgymond, hogy megjutalmazták a földművelőt, aki két barázdát tud

szántani addig, míg mások csak egyet, a tüzér ellenben kétszeres zsoldot kapott, aki az ágyút négy másodperc alatt megtöltötte. De azt hiszi, hogy kedvezőbb fordulat állott be. Minden gondolkó a törvényhozás kérdéseivel foglalkozik: belátták, hogy Latium törvényei nem valók többé Európának. a nép felszabadult feudális bilincseiből és kilépett elszigeteltségéből, a politikai nézetek is jobbra változtak. Most merje hirdetni egy új Machiavelli a maga ravasz tanait. A bölcsészet és a főhatalom szövetségbe léptek. Ily körülmények közt minden jót remélhetünk. Ezért vállalkozott nagy műven elv megírására. Míg Montesquieu a létezett vagy a létező intézményeknek okait fürkészte, addig ő annak szabályait keresi. a minnek lennie kell.

Az ember nem arra született, mint „néhány embergyűlölő sophista” tanítja, hogy az ősi erdőben magányosan bolyongjon. A társadalom oly régi, mint az ember. De az eredeti társadalom nem a polgári társadalom (állam) volt. Az eredeti társadalom tagjai még nem mondtak le természetes szabadságukról, mindnyájan souverainek voltak. De az emberi nemnek szerencsétlenségére ez az eredeti társadalom nem maradhatott fenn, mert a gyöngye nem volt biztosítva az erősebbel szemben. így keletkezett az állam, a mely tehát Filangierinél is pusztá malum necessarium.

A természetjog Fiiangieri szerint a jogi absolut jó, változhatatlan, egyetemes, melyet ismer mindenki; a vadember és a világbölcs egyformán érzi, hogy nem az övé a vad, melyet más ejtett el. De az emberek nem mindig hallgattak erre a jogra. Még Plató is annyira eltér az örök igazságtól, hogy törvénye szerint a rabszolga, a ki életének védelmében az őt megtámadó szabad embert megöli, atyagiulsként bűnhődik.

A positiv jog viszont csak relatív jó; mert a népek és kormányformák különbözők. Sőt még ugyanaz a kormányforma is, a mitől lendületet nyert az egyik században, attól fönkadást szenved a másikban.

Bár Filangieri Montesquieure támaszkodik, mindazáltal az angol alkotmányra nézve egészen más a nézete. A vegyes kormányrendszer angol alakjában, úgymond, a fejedelem mindig azt teheti, amit akar; csak az alkotmány külsejét ne döntse halomra és önkényét ne közvetlenül gyakorolja, hanem annak eszközeül a parlamentet kell felhasználnia, mint VIII. Henrik angol király tévé. Ha II. Jakab ennek példáját követi, nem veszette volna el trónját. Itt tehát Filangieri nagyon hiányos történeti érzékével nem veszi észre, hogy a világ VIII. Henriktől II. Jakabig egészen más phasisba jutott és így a mi lehetséges volt az előbbinek, nem sikerült volna az utóbbinak; mert VIII. Henrik szolgálalkú parlamentjét daczos, sőt lázongó parlamentek váltották föl.

14. §.

Korunk iránya.

A subjectiv irány, mely az állambölcsészetben két század óta uralkodott (természetjogi iskola), a francia forradalomban, továbbá Kant és Fichte elméletében teljesen ki-fejlődvén, a világ objectiv rendért kezdett szomjazni. Némelyek a kereszténységre, vagy ennek egyik vagy másik alakzatára alapított állambölcsészetben kerestek ily tárgyilagos világrendet. Így *Gróf de Maistre* a pápa egyetemes főnható-ságát hirdette (felekezeti állambölcsészet). Mások a történeti fejlődés törvényei által törekedtek megfékezni a subjectiv rationalismus merész szármalását, az abstract ész „legyen,, szava helyébe a népontudat fokozatos evolútióját állítván, mint a jog és állam alkotóját (történeti iskola). Ismét mások az államot, társadalmat és jogot a mindenség evolútiójából származtatták, és pedig majd materialisti eus (*Hellwald*), majd positiv philosophiai (*Comte*) alapon, tehát mind a két esetben a metaphysikai, eszményi fölfogás tagadásával. *Schelling* és *Hegel* bölcsészetében viszont uralkodó marad az eszményi fölfogás, de objectiv irányban, mint objectiv rationalismus valósul, vagyis, mint a világalkotó absolut ész fejlődése, vagy mint a tiszta lét dialectical processusa; tehát nem mint egyéni, alanyi ész. Nekik az állam már nem az egyén eszköze, hanem az Absolutumnak legmagasabb önkinyilatkoztatása, az erkölcsi eszmének személyes valósága (ethikai államfogalom). Megjegyzendő, hogy ezek közt az iskolák közt az eltérés nem egyforma, sőt né-

melyek közeli rokonságban vannak. Így a felekezeti írók túlnyomó része egészen a történeti iskola módjára kezeli az állambölcsészetet.

Az objectiv irány ma is uralkodó a politikai irodalomban, még pedig a positiv philosophia és a természettani világnézet túlnyomó befolyása alatt. A természetjog helyét a sociologia foglalta el, mely eszményi törvények helyett fejlődési törvényeket kutat.

Ennek az utóbbi iránynak jogosultsága van, de „mai egyoldalú alkalmazása kioltja az eszményi fölfogást előbb a könyvekből, azután a népöntudatból; egyfelől mérhetetlen egoismusra vezet, másfelől a tetterőt bénító pessimismust terjeszt. A t e l e o l o g i c u s világnézet elvetése a kétségbeesés útja. A természetjogi iskolának bukni kellett nagy tévedései miatt. De vele együtt nem szabad buknia a jogi idealismusnak, mert hisz a természetjog ennek csak egyik alakja volt. A jogi idealismust, az örök igazságot, más alakban kell föltámasztani, miként azt *Stammler Rudolf* megkísérli a régi természetjog romjain. Szerinte van bizonyos adott viszonyok közt, tehát változó tartalommal, elméletileg helyes jog*. És jogosult ezen elméletileg helyes jog álláspontjából a tényleg létező jogot bírálni. Ez azonban nem a régi természetjog, mely adott viszonyoktól függetlenül, változhatatlan tartalommal, egyetemes akar lenni. Stammler szerint t a r t a l m i l a g meghatározható ilyen egyetemes jog nincs. Az eszményi államczél is csak f o r m a i l a g határozható meg: „szabadon akaró emberek közössége.” – De akármiként áll a dolog, mindenestre tiszteletre méltó minden kísérlet, mely a jogi Idealismus számára új utakat keres. A jog b ö l c s é s z e t fogalma többféleképen értelmezhető.* Végzetes tévedés a jogbölcészetnek ezt a többféle értelmét egymással föltétlen ellentétbe állítani (a mi napjainkban a jogi idealismus rovására szokott

* Jobbölcészet alatt értjük ma:

1. Az ideális jogot megállapító tudományt (természetjog, észjog), mely a jognak örök, egyetemes, szükségképi elveit az emberi természet-

történni), mert azok közül mindenik valamely egyetemes (t. i. majd eszményileg, majd történetileg egyetemes) álláspontból áraszt világosságot a jogra. Az igazság nincs az eklekticismusban, de épp oly kevéssé a módszerek egyoldalú alkalmazásában, mely midőn tévedések gyökeres kiirtására vállalkozik, barbár kézzel mindent elpusztít maga körül, a tért az igazság romjaival tölti be, és ha voltak is kiirtandó tévedések, ezeket csak még nagyobb tévedésekkel takarja el. *Müller Ádámnál* theologikus és középkorias alapon igazi ethikai államfogalmat találunk. Az állam nem gép, úgymond, nem valami holt kerékmű, nem épület, nem áll hideg kőtömegekből, hanem finom, érzékeny részekből. Csak az első benyomás épületszerű, különösen az állandóság, a merész formák, az önmagában nyugvó nagyság analógiája következtében. De hol marad minden hasonlat, ha a polgári társadalom mozgását, erőinek folytonos keringését vesszük szemügyre?

ből az észnek tisztán bölcsészeti működése útján, a positiv jogi tapasztalástól függetlenül állapítja meg. Megtaláljuk az ily értelemben vett jogbölcsészetnek tiszta fogalmát már Cicerónál. A természetjogi iskola adott annak igazi világtörténeti jelentőséget. Végül ennek folytatásaként a jogi idealismus a subjectiv rationalismusban az ész törvényhozásához emelkedik: *k a t e g o r i k u s i m p e r a t i v u s*. De úgy a Grotius-tól hirdetett természetjog, mint Kant észjoga csak fejlődési alakja, fázisa a jogi idealismusnak, és nem a lényege. Az alak összetörhetik, a fázis lehet meghaladott álláspont, de a lényeg örök.

2. A jogbölcsészet alatt értjük a jognak sociológiáját, vagyis a positiv jog fejlődésében a törvényszerűség földerítését; pl., hogy minden nép joga előbb szokásjog, azután írott jog, mert változhatatlan lélektani törvény szerint egyénben és népben az elme konkrét képzetei megelőzik az elmének abstrakt fogalmi körbe való emelkedését. A sociologia tehát nagyfontosságú tudomány; azt is elismerjük, hogy „új” tudomány; de már azt nem ismerhetjük el, hogy ezelőtt „tudományos politika” nem is létezett; sőt a sociologiai törvényszerűség kutatása csak mai (Vico óta) rendszerességében új; mert ős időktől fogva alig volt államtudós és államférfi, a ki sociologiai törvényszerűsége nem támaszkodott volna. Végre a sociologia az igazságnak csak egyik oldalát deríti föl. Küzdenünk kell tehát a sociológiával ma üzött eszmei zsarnokság ellen. Az eszmék

Az alkotmány és a törvény nem ruha. A francia forradalom az állam régi ruháit akarván levetni, annak húsát tépte le. Az állam reformja éppen nem hasonlít a ruhatár kimustrálásához. Az állam nem pusztá biztosító intézet. Az állam a nemzeti élet összes physikai és szellemi gazdagságának élő egysége; nemcsak egymás mellett élőknek, hanem az egymás után következő nemzedékeknek is kapcsa. Degradálja az államot az a nézet, hogy az állam csak szükséges rossz és ha az emberek mind jók volnának, ez a masina nem kelene. Az állam lényegéhez tartozik annak hadi szervezete. A harcz ne legyen egy czéh foglalkozása, hanem nemzeti ügy. A harcz szelleme hasson át békében is minden családot, minden intézményt. Az államnak minden izma, minden idege harczra kész legyen; minden csöpp vérben legyen vas.

Vicomte de Bonald Lajos a szentháromság tanára vezeti vissza az államot, az egyházat, a családot, az egyes embert és a mindenséget. A házasság az első társaság. Az atya

zarnoksága talán még rosszabb, mint az emberek zarnoksága; mert a haladásnak nehezebben elhárítható akadály.

3. Jogbölcészet az is, mely a pozitív jogokban a közös elemet keresi, pl. az örökösödésnek tisztá alaki lényegét, mely minden különbség daczára mindenütt ugyanaz: a köz- és magánjogi örökösödésben, a római és középkori örökösödésben, stb.

4. A történetileg kifejlődött állami, társadalmi és jogi rendszereknek eszményítése is jogbölcészet. Pl. a modern állam egy nagy történeti tény. Ha már most a modern államnak történetileg megállapítható elveit a végső consequentiaig vonom, vagyis a történetadta irányban haladok, de a történeti valóságnál tovább, sőt az elvi vonal végpontjáig megyek, és a történeti fejlődésből fölmerült elvet következetesebben alkalmazom, mint a történet, s ezzel a modern államnak történetileg töredékes rendszerét teljesen kiépítem s ebből a történetalkotta, de bölcészetileg kiegészített eszményből veszem a tényleges intézmények értékmérőjét, hogy mennyiben felel meg valamely intézmény a modern állam lényegének (mondhatnám: a modern állam bölcészeti lényegének), ez is jogbölcészet.

5. Végül jogbölcészet az is, a mit Montesquieu a „törvények szelleme” alatt ért.

A 2., 3., 4., 5. alatt említett jogbölcészet: a pozitív jogok bölcészete.

a pouvoir, az anya a ministre, a gyermekek a sujet. Ugyanezekből az alanyokból áll az egyház (Isten, papság, hívők), valamint az állam is.

Az állam nem veszi eredetét sem szerződésből, sem erőszakból, hanem a társas lények természetéből foly. Ūt a veszedelem órája, és ekkor egy szó- és tettben kiváló férfi mások élére áll, ezek követik őt; íme a pouvoir (fejedelem); a hozzá ügyesség- és bátorságra nézve legközelebb állók támogatják őt; íme a ministres (nemesség); a többiek, ezeknek védelme alatt állva, élelmet és fegyvert szolgáltatnak; íme a sujets (nép). A tritiné royale a három hatalmi ág, a király, mint törvényhozó, mint végrehajtó és mint administrator (vagyis hivatalok és kegyek adományozója). Mind a három minőségben király, de mégis nem három király, hanem három személyben ugyanazon egy király. A jól szervezett monarchiában a pouvoir, ministres és sujets egymástól el vannak választva. A demokratiában mind a három összeolvad a népben. Ez Bonald szerint a középszerűség kormányrendszere. Aristokratiában kettő van az említett alanyok közül: ministres (nemesség), melybe a pouvoir beolvadt és a sujets (a nép). Ez tehát fejtelten monarchia.

A pouvoir, ministre, sujet minden emberi társadalmat átkarol és a mindenségben, mint cause, moyen, effet (Isten, mozgás, test) átkarol mindent, Istentől a féregig.

Stahl Gyula Frigyes jog- és államtanának alapja a keresztény vallás, különösen az eredeti bűn által bekövetkezett szomorú földi állapot, az Istentől való eltávolodás, a gonosz hatalma és ezzel kapcsolatban a halál, fájdalom stb. A megváltás csak belsőkben állította helyre az Istennel az eredeti kapcsolatot. Egykor ugyan Isten örökbirodalma fog bekövetkezni, de az államtanak a mostani földi állapothoz kell alkalmazkodnia és ez a népek szabadságára nézve Stahl elméletében nem vezet valami örvendetes eredményre. Az ethikai államfogalom azonban nagy szerepet játszik rendszerében. Mind a subjectiv, mind az objectiv rationalismust

erősen megtámadja, mert az első a gondolkodó embert, az utóbbi a személytelen észet isteníti. A rationalismus a logikában oszlatja föl az erkölcsi világrendet. Utoljára odajutunk, úgymond, hogy a jó és rossz már nem önmagában ilyen (*perseitas honestatis et turpitudinis*), hanem a gondolkodás törvényei teszik azzá; vagyis náluk az ész már nemcsak a szem, mely a világoságnál lát, hanem maga a világosság is, a melytől a tárgyak színüket kölcsönzik. Más szóval: az ész önmagából meríti a törvényt, holott csak az volna föladata, hogy a keresztény világrend törvényei szerint nézze a dolgokat és így találja meg az ezeket szabályozó törvényeket. Az állam erkölcsi birodalom. Annak, mint etnikai közületnek, ellentéte a *mechanicus* állam. Az állam tehát nem társaság, mely a tagoknak köszöni létét. Az állam személyes életre szervezett nép, minden izében közügy és nem az uralkodónak magánügye, mint Halter tanítá. Schellinget és Hegelt annyiban dicséri, hogy az államnak ethikai tartalmát és öncélúságát helyreállították, bár, úgymond, Hegel túlozva, mert ignorálja az állami hatáskör jogi jellegét és így nála az állam öncélúsága kizárólagossá lesz. Innen Hegelnél az állam apotheosisa. Stahl szerint az államnak célja az emberi összállapot tökéletessége, de második sorban az emberek szabadsága és joga is. Az állam és az államhatalom Stahl szerint Istentől van, nem ugyan közvetlenül, a természet rendének áttörésével, hanem közvetve, mert a számtalan embernek számtalan akaratát egy magasabb történeti végzés egyesíti az államban, egy bizonyos alkotmányban, egy bizonyos uralkodóház jogának constituálásában. Mindezek tehát az emberi akarat közvetítésével, de nem az emberi akaratból vannak. – A parlamenti kormányrendszer Stahl szerint ellenkezik a *monarchicus* elvvel. Különben is nagyon megszorítja a parlament hatáskörét, elveszi tőle a kezdeményezési jogot, a mi a lassan haladó régi idők szempontjából nem volna oly nagy sérelem a nemzeti szabadságra nézve, mint korunkban; mert korunk a reformok kora és így a hatalom súlypontja

nem az intézmények fõntartásában van, hanem a reformok létesítésében, vagyis épp a kezdeményezési jogban.

Haller Károly Lajos, berni patrícius (Restauration der Staatswissenschaft oder Theorie des natürllich-geselligen Zustandes, der Chimäre des künstlich-bürgerlichen entgegengesetzt), államtanát két szóval jellemezhetjük: t a g a d á s a z á l l a m n a k; mert hisz nála az állam souverain magánviszony, tehát nem igazi állam. Fõleg Rousseau népsouverainetási tanai ellen harczol. Szerinte sem természeti állapot, sem állami alapkötés nincs; de a fejedelem és az alattvalók a maguk jogviszonyait középkori módon, sokféle tartalmú magánszerzõdésekkel szabályozzák. A mit oklevél és pecsét biztosít nekik, -arra van joguk kölcsönösen. Az ilyen szerzõdések természetesen nem vezetnek sem népsouverainetésra, sem demokrátiára. sem forradalomra, hanem vissza a középkorba. De azért hiba lenne Haliért a történeti iskolához számítani, mert a történeti iskola a történeti fejlõdést akarja, Haller elmélete viszont nem fejlõdõ, nem haladó, hanem kővé vált történet. Haller a mindent megbolygató subjectiv rationalismus rohanó árjait a történeti jog múmiájával törekedett fõltartóztatni. Evégbõl a hübérállamot eszménynyé emelte és merevebben keresztül vitte, mint az bárhol is megvalósult a középkorban. A souverain hatalom végsõ kútforrása Haller szerint a jus fortioris, de ezt vallási szentesítéssel veszi körül, továbbá szerzett magánjognak tekinti, melyrõl rendelkezni lehet élõk közt és halál esetére (legitimitás). Munkájának értéke abban van, hogy egy veszélyes elvet, a mely még ma is kísért, t. i. a patrimonialis elvet, minden consequentiáiban bemutatott, és így tájékozást nyújtott olyanoknak, a kik az említett elvet egyes töredékeiben még ma is hajlandók elfogadni. Ezek láthatják Hallerbõl, hova vezetné õket úttjok, ha azon egészen végig mennének. Bármily nagyot tévedett is azonban Haller, õ a meggyõzõdés embere volt s ez tiszteletet érdemel.

Bentham Jeremiás az eudemonismus legõzõbb tanát hirdette a legnemesebb õznetlenséggel. Egész életét annak

„kutatására fordította, miként lehetne embertársainak boldogságát előmozdítani.

Erénynek és jognak azt tartja Bentham, a mi az embert boldoggá teszi, bűnnek azt, a mi neki fájdalmat okoz. Az emberi érzelmek gondos elemzése alapján az összeütköző érdekek közül mindig annak ad előnyt, a melyik az emberi társadalomban az örömnél nagyobb mennyiségű, vagy a szomorúságnak kisebb mennyiségűt vonja maga után. Ezt az elvet korlátlan uralomra emeli. A kik előtte írtak, vagy törvényt alkottak, azok, szerinte, csak a sötétben vakoskodtak, néha ösztönszerűleg megtalálva, de öntudatosan nem követve a hasznosság elvét. Rendszerét arra a tényre alapítja, hogy a természet az embert az öröm és fájdalom megváltoztathatatlan uralmának vetette alá. Ezt a megváltoztathatatlan törvényt kell tanulmányoznia a törvényhozónak és a moralistának. „A törvényhozó nem ura az emberi szív hangulatainak. Ő azoknak csak magyarázója és szolgálója.” „Örömet terjeszteni, fájdalmat eltávolítani a törvényhozónak egyetlen célja.” Minden politikai fejtegetés, mely nem ezt célozza, sophisticus. A törvényhozás egyetlen útmutatója a boldogságnak totál-sommája a társadalomban, a mi alatt nem az egészek, mint ilyenek, javát érti, hanem az egyesek boldogságának sommázatát. Ez épp úgy atomizmus, mint a természetjog, t. i. atomizmus boldogság. Szerinte minden törvény valami rossz, mert megszorítja a szabadságot. A törvényhozó ne okozzon a szabadság ily megszorításával több rosszat, mint a mennyit meg akar akadályozni valamely más szempontból.

A fájdalmat és szomorúságot okozó tényeket elemeznünk kell, hogy megtudjuk, mennyit vonnak azok le a boldogság totál-sommájából. Az általuk okozott rossz ugyanis többféle. Van elsőrendű rossz, pl. a kár, melyet a tolvaj okoz valakinek pénzének ellopásával. Van másodrendű rossz, pl. a rettegés, melyet a lopás támaszt a közönségben. Van harmadrendű rossz, ha pl. gyakori lopások s ebből folyólag a vagyonbiztonság hiánya következtében a munkakedv elpusztul.

Továbbá a rossz lehet eredeti, pl. a nekem okozott kár. lehet származékos, így ha a kár következtében hitelezőmet nem tudom kifizetni, stb. Az örömet is mérlegelnünk kell. így minden gazdagság quantumának bizonyos quantum öröm felel meg. Két különböző vagyonú egyén közül, ha minden egyébtől eltekintünk, a gazdagabbnak van több öröme, de nem a gazdagság arányában; pl. ha valakinek egymagában annyi birtoka van, mint ezer jómódú paraszt birtokosnak együttvéve, azért mégsem lehet boldogsága ezerszer akkora, mint az egyes parasztok átlagos boldogsága. Ebből következik, hogy a nagy birtok szabad megosztásának mesterséges gátlása árt a boldogság totál-sommájának. Ha két versenyző közül, a kiknek egyenlő vagyona van, a mit az egyik nyerne, azt a másiknak el kellene vesztenie, akkor az az intézkedés fogja a nagyobb boldogságot adni, a mely a régi állapotot fön-tartja; mert 1. az elvesztendő somma magasabb arányban áll a kisebbített vagyonhoz, mint a nyert somma a gyarapított-hoz; pl. ha 1000 tallérból elvesztek 500-at, akkor az arány $\frac{1}{2}$, ha viszont ugyanannyi vagyonhoz (1000 tallérhoz) ugyanannyit (500 tallért) nyerek, akkor az arány $\frac{1}{3}$. 2. A negatív rossz, t. i. nem nyerni, nem oly fájdalmas, mint a positiv rossz, t. i. veszteni.

Az ember nincs, miként az állat, a jelen pillanat szenvedéseire és örömeire szorítva. Biztosítani kell tehát reményeink, kilátásaink, várakozásaink teljesülését. Ez a magánjog uralkodó elve legyen. A csalódás ugyanis a boldogságon jelentékeny csorbát üt. A tulajdont már csak azért is védeni kell, mivel a tulajdonosnak tervei vannak tulajdonával s ezekhez reményei fűződnek, szóval a jövőre számít. Ugyanezt lehet fölhozni a szerződési és örökösödési jog mellett. A büntetésekről azt mondja Bentham: „Ne feledjük, hogy a büntetés biztos kiadás, melyen bizonytalan nyereséget akarunk vásárolni. Nagy büntetést kis bűnre szabni, annyi tehát, mint igen drágán vásárolni.,, De viszont az elégtelen büntetés tiszta veszteséget okoz, mert csorbítja a társadalmi boldogság

total-sommáját a bűnös szenvedéseivel ezt kárpótló nyereség nélkül, miként ha a sebész tökéletlen operációt végezne a beteg kimélése végett s egy haszontalan operáció fájdalmát csatolná a betegséggel járó szenvedéshez.

Comte Ágost a tárgyilagos világrendet a pozitív philosophiában vélte föltalálhatni. Az emberi szellem három fejlődési fokát különbözteti meg: a t h e o l o g i a i t, a metaphysikait és a tudományost (positivet). A két első absolut ismeretekre, végső okra törekszik. Az utolsó lemond ennek lehetőségéről; tehát nem is foglalkozik a mindenség eredete és rendeltetésének földerítésével] (a teleologicus világnézet elvetése), csak a tüneményeket és ezek viszonyát kutatja. A tüneményeket egyetlen törvényre visszavezetni a pozitív philosophia legmagasabb feladata. Addig is, míg ezt elértjük, iparkodjunk a tüneményeket lehetőleg kevés törvényre alapítani. A pozitív philosophia, úgymond, kétszáz év óta nagy haladást tett. Annak egyetemes uralmához még csak a sociologia meghódítása hiányzik, hol még mindig a theologia és a metaphysika uralkodik. Van égi physika, földi physika, még csak társadalmi physika nincs. Erről a philosophiáról azt jegyezték meg, hogy az sem spiritualismus, sem materialismus, hanem positivismus. Mindazáltal kétségtelen, hogy az a materialismus felé hajlik, midőn az erkölcsi világrend (sociologia) tüneményeinek magyarázatát a természettudományokra alapítja. A pozitív philosophia jótékonyan korlátozta a metaphysika túlzásait, új világításba helyezte az állam és társadalom fejlődésének törvényszerűségét, de viszont nagy erkölcsi rombolást is vitt véghez, midőn az ideális fölfogást a nemzetek öntudatában elhomályosította, a politikát a természettudomány rabságába vetette. Ez az irány már ma is a nyers erők vad küzdelmét állami és társadalmi alapelvek gyanánt hirdeti. Ennek az útnak a végső pontján mondja Hellwald: lesz idő, mikor az emberiség már csak „volt.” „Miért?” A pozitív philosophia legyőzte a természetjogot, de amit annak helyére állított, a fölött nincs okunk örülni.

Spencer Herbert az eudemonisimusz követője, mint Bentham, de kevesebb emberszeretettel. A tökéletesebb emberek jövőjéről uralmát és boldogságát hirdeti. Az emberiség hitványabb része hadd pusztuljon. Az ilyen sociológiai elv némely európai hatalom igazságtalan és kegyetlen gyarmati politikájának igazolására is szolgálhatna, főleg ha tudjuk, hogy a könyvekben hirdetett elveket mily eszközökkel és módokon hajtják olykor végre, pl. a francia forradalomban a bölcsészeti tanait.

Spencer Comte philosophiájára támaszkodik. Elismeri Comtenak azt az érdemét, hogy a biológia és sociológia közti összefüggést fölismerte. A fejlődés törvényszerűségét hirdeti. Bőven ismerteti azonban a nehézségeket, melyek a sociológia törvényeinek földerítését kísérik. Az individuális és socialis Organismus közt Spencer szerint valódi analógia van. Nemcsak a sociologia nem nélkülözheti a biológiát, hanem viszont a biológia is sokat tanul a sociológiától. (így a physiologiai munkafölösztást.) De a mit a biológia átvett a sociológiától, azt kamatostól fizette vissza, t. i. az átvett igazságot teljesebb világitásba helyezve. A sociológiára alkalmazott biológiai nézete Spencernek, hogy a képtelen és haszontalan embereknek nagymértékben történő humánus fölkarolása az á t ö r ö k l é s útján árt az utóknak. Ez biológiai törvény. Az ember szeretet tehát sohase menjen annyira, hogy a méltatlanok szaporodását mozdítsa elő. Lélektan nélkül a sociolog nem tehet egy lépést sem. Azt vitatja Spencer, hogy érzelmek bírják cselekvésre az embereket, és nem a belátás.

Spencer nem organicus, organicus es organiceus fölötti tüneményeket különböztet meg. A társadalmilag élő bogarak (hangyák, méhek) középpolyt foglalnak el az organicus és organicusfölötti élet közt. Némely madárfaj még magasabban áll. A sociologia az emberiségnek organicusfölötti fejlődésével foglalkozik. A társaság külön léttel bír, nem pusztán név. Nagy hasonlóság van a társaság és az egyes organismus közt, de nagy különbség is, mert a társaságban különálló

lények vannak. A társaság a tagjaiért van, nem megfordítva. A sociologiai fejlődés sohasem éri el mindenütt a maga tetőpontját. Centrál-Ázsiában mindig nomádok lesznek; Afrika némely vidékein mindig alsóbb fajok egyszerűbb sociologiai formákban.

Spencer sociologiai tanulmányának legérdekesebb eredménye a militarismus és az industrialismus párvonalba helyezése. Mind a kettő főleg külső társadalmi helyzetből ered.

A harczi társadalmi típus kénytelen küzdeni más hasonló jellegű társadalmakkal. Az industrialis társadalmi típus ezzel nem kénytelen, sőt erre nem is képes, mert nincs erre szervezve. Eddig a világtörténelemben túlnyomó a harczi típus, de belevegyülnek ebbe, főleg újabban, az industrialis régime elemei is. Ha mindkettőt ideális alakban tekintjük, akkor a párvonal a következő:

A harczi társadalmi típuszal centralisatio, széleskörű államhatalom és ennek kényuralmi szervezete jár; az industrialis társadalmi renddel viszont szűk körre szorító államhatalom és ennek a szabadság szellemében való szervezete. Militarismusban az egyén az állam tulajdona, itt az állam nemcsak tilt, hanem főleg parancsol; a katona kötelességei túlnyomóig positívek. Industrialismusban az egyén ment a katonai szolgálattól, mert hisz külső ellenség nincs és a belső védelmet az állam katonai kötelezettség nélkül is képes szolgáltatni. Militaris régime mellett a kik nem harcolnak (nők, meghódítottak, szolgák), a harcosok számára dolgoznak; industrialis társadalomban mindenki a maga számára. Militarismusban a polgárok kényszerített összműködésével találkozunk, industrialismusban azoknak szabad összműködésével szerződési alakban, azaz: kölcsönösen és szabadon segítik egymást, a mint érdekeik azt magukkal hozzák. Ebből a szabad fejlődésből tehát látható, hogy az industrialismus éppen nem socialismus, valamint viszont a militarismusban is lehet fejtett ipar, de a fönti elveknek alárendelve. A harczi társa-

dalom kénytelen odatörekedni, hogy önmagának elég legyen, tehát elszigetelt, míg az industrialismus szerint élő társadalmak egymást gazdaszilag kiegészítik és az ezt gátló vámsorompókat ledöntik.*

Angliában már századok óta erősen fejlődik az industrialismus, azért ott a szabad intézmények is korábban fölvirágoztak. Franciaország története épp az ellenkező képet nyújtja.

Rotteck Károly, a 19. század első évtizedeiben a német szabadelvűség vezére, annak a kornak eszmemozalmában kiváló tényező, a tárgyilagos iskolák közepett Kant subjectiv rationalismusának képviselője. Államtana jogtanából indul ki. Jog az, a mi mindnyájunk egyenlő és lehető legnagyobb külső szabadságának elismerése mellett önmagának ellen nem mond. Jogtalanság az, a mi az említett föltételezés mellett önmagának ellen mond. A jogi elv független minden czéltől (alaki elv), míg a morálnak Rotteck szerint van célja, t. i. az emberi méltóság (anyagi elv). A jog egyszerűen csak igazság (Wahrheit), vagyis az ellenmondás távolléte. A jognak alapeszméje: szabadságomnak minden mások szabadságával való összhangzatba hozatala; vagyis megszüntetése az ellenmondásnak e két tétel közt: „Én szabad vagyok; „minden mások hasonlókép szabadok.* Az emberek rosszsága teszi szükségessé a tételes törvényt, és nem a természet-jog tökéletlensége. A történeti jog az események eredménye és gyakran bitorlás, csel, gondolathiány és meghunyászkodás hozza azt létre; végre az emberek megszokják. De népemnek és minden más népnek összes története nem semmisítheti meg az én természetes jogomat. Az észjog minden népnél és minden időben ugyanaz, miként csak egy logika és egy mathesis van. Nem ért egyet Rotteck azokkal sem, a kik minden jogot közjognak tartanak, de azokkal sem, a kik csak

* Mondanunk sem kell, hogy a „militarismus” itt mint az industrialismus ellentéte, sokkal szélesebb értelemmel bír, mint a „militarismus” szó szokott értelemben.

magánjogot ismernek. Az első esetben az egyén semmi, az állam minden lenne (állami despotismus). Az utóbbi esetben a szerzett magánjog miatt az állam szervezetét nem lehetne reformálni, hacsak az illetők (pl. a rendi alkotmányban a nemesek az államra vonatkozó privilégiumaikról) mind egytől-egyig le nem mondanának jogaikról. Azonban kétségtelen, hogy Rotteck is beolvasztja a közjogot a magánjogba; mert, úgymond, a szerződési jog a magánjog köréhez tartozván, a közjog is magánjogi alapon nyugszik; sohasem állhat ellenségesen azzal a joggal szemben, a melyből eredetét vette; szolgálnia kell a magánjogot, és nem fölötte uralkodnia. A magánjogból a közjogba a társaság az átmenet. „Csak szabad társaságok vannak.” A társaság szabadsága a szövetkezeti önrendelkezésében, az összakarat uralkodásában áll. A társaság szerződésen alapszik. Elég egy szerződés. Lehet további szerződés a mesterséges organum megalkotása végett, de ezt szerződés nélkül is teheti a majoritás, vagyis a természetes organum. Ha a társaság alkotmányát szerződésileg állapították meg, akkor a legcsekélyebb változáshoz egyhangúság kell. A törvényen alapuló alkotmány ellenben a majoritástól függ. Az államot szerződésre alapítja. Célja az államnak: biztonság és általános célok közös elérése. Elveti a természetfilozófiai államcélokat, pl. hogy a nép a maga ethikai tartalmát kifejtsen (das sich ausleben des Volkes), vagy hogy az állam az Univerzum organismusát utánozza, vagy az emberiség ősképének kifejlődése legyen a népben. Az államban is, miként minden társaságban, csak a természetes organumnak (majoritás) hatalma nyugszik szükségképpen szerződésen. A mesterséges organumot és az alkotmányos formákat ellenben nem célszerű valamennyi tagnak valamennyi taggal való szerződése útján megállapítani, mert akkor a reformokat is csak valamennyinek beleegyezésével lehetne létesíteni. Az összeségnek az államfővel lehet szerződnie, de ez lényegileg különbözik az állami alapkötetéstől. Ebből is látható, tanítja Rotteck, hogy nem fogadható el az

a tantétel, hogy a nép csak a mesterséges orgánium által lesz néppé (adde unum, populus est, deme unum, turba erit). mert ha már előbb is nem volt nép, akkor hogyan szerződhetett a mesterséges orgániummal. De látjuk ebből azt is, hogy Rottecknél az állani igazi személyes egységgé nem lesz. Különben ő elvileg is ezt tanítja. Csak az ideális államhatalom egy. A personificált államhatalom ő szerinte nem egy, és nem is lehet az despotismus nélkül. Két, egymást korlátozó hatalomnak kell lennie, egyik természetes, másik mesterséges. Ezek csak gondolhatók egynek az ideális összakarat eszméjében, melyet kifejezni közösen hivatottak. Tehát csak a természetes és mesterséges orgániumban együtt van az államhatalom teljessége, csak az ideális összakaratban az abszolút legmagasabb. A bírói „hatalom” Rotteck szermt nem hatalmi ág, mert nem is hatalom, hanem logikai functio. A parlamenti képviseletet szigorú következetességgel a társasági államfogalom szerint értelmezi. Az egészet az egyes képviselő nem képviseli, hanem csak a képviselők összesége. Az egyes képviselő csak a maga választó kerületét képviseli. Ha egy választó testület többet küld, akkor ezek csak együttesen képviselik azt. Ebből látható, hogy a modern politikai atomismus (fejszámképviselet), ha azt következetesen alkalmazzuk, mennyire ugyanazon elvi alapon nyugszik a rendi képviselettel.

Tocqueville Elek. (De la Démocratie en Amérique; Lancien régime et la revolution). Az amerikai demokrátiáról írt művet Royer-Gollard Montesquieu műve mellé helyezi; tudományos érték és szabadságszeretet szempontjából méltán.

Tocqueville is, miként Montesquieu, a tényleges államéletre alapítja politikai nézeteit. De jelentékeny a különbség is. *A törvények szelleméről* írt művet sokkal derültebb fölfogás jellemzi, mint Tocqueville művelt. Montesquieu valósággal úttörője a demokratikus eszméknek, az antik demokrátiáért határtalanul lelkesedik, a demokrátiát az erénnyel azonosítja, neki a demokratia a szabadság legteljesebb alakja, míg

Tocqueville csak bizonyos pessimismussal és bizalmatlansággal hódol korunk demokratikus irányának, mert attól a szabadságot félti, és pedig nemcsak a politikai, hanem az egyéni szabadságot is. Szerinte a demokratia irigységre hajlik és könnyen a majoritásnak iszonyú zsarnokságává fajul. Egyes ember korlátlan kormánya alatt a despotismus, hogy a lélekhez férjen, a testet illette durva sújtással, a lélek azonban kiszökvéen csapásai alól, dicsőséggel fölülemelkedett; de a demokrata köztársaságokban a zsarnokság nem így tesz; békét hagy a testnek és egyenesen a léleknek megy. A többség borzasztó kört von a gondolatnak; jaj annak, ki ezt átlépni meri. Nem kell ugyan autodafétől félnie, élete, vagyona biztos, de e naptói fogva idegen lett polgártársai közt. Élete folytonos kellemetlenség és bántalmak elszenvedése. Futni fognak tőle, mint valami tisztátalantól, még azok is, kik ártatlanságáról meg vannak győződve, mert különben őket is mindenki kerülné. Kik vele egyet értenek, azok hallgatnak, de a kik rosszalják nézetét, azok főnhangon beszélnek. Tocqueville nem tudja a demokrátiát előítélet nélkül szemlélni. Innen van, hogy sok oly dolgot a demokrátiának tulajdonít, a mi csak az amerikai viszonyok sajátsága és éppen nem tartozik a demokratia lényegéhez.

Mesteri kézzel rajzolja másik művében a francia forradalomra vezető tények fejlődését. A francia nemzet apró társadalmi körökre oszlott föl. Valóságos „collectiv individualismus” létezett. Mikor a forradalom kitért, hasztalan kerestünk volna Franciaország legnagyobb részében tíz olyan embert, kik az együttesen és szabályos módon történő eljárásnak gyakorlatával bírtak volna. A central hatalom gondoskodott mindenről. A despotismus megakadályozta, hogy az emberek a közügyek terén találkozzanak egymással. A nemes és a városi polgár elidegenedtek egymástól. A nemességet könnyen meg lehetett ugyan szerezni, mert több ezer olyan hivatal volt, melylyel nemesség járt; míg azonban Angliában nemcsak nyitva van az arisztokrácia a polgári elem fölemelkedő

tagjainak, de annak nincs is határozott és fölismerhető demarcationalis vonala, s oda nemcsak könnyű belépni, de nem is tudja az ember, mikor lép be, addig Franciaországban a korlát, mely a nemességet a többi osztálytól elkülönítette, bármily könnyen átugorható, mégis látható és azért gyűlöletes volt. Angliában a nemesi és a polgári osztály tagjai egymással házasságra lépnek, Franciaországban viszont a régi és új családok még a forradalom után is kerülnek az egymással való összeházasodást. Az angol aristokratia a legsúlyosabb közterheket vállalta magára, csak hogy kormányozhasson. A francia aristokratia ellenben fölládozta politikai szabadságát és kormányzati kötelességeit, hogy megtarthassa pénzügyi privilégiumait. Így a francia nemesség elvesztette a nemzet vezetését és oly tisztikarrá lett, a melynek nem voltak katonái. Az önkormányzatot és esküdszéket ajánlja Tocqueville. mert ha a polgárok nem foglalkoznak közügyekkel, akkor idegenekké lesznek a hazában, kihal belőlük a közszellem s a kormányzáshoz nem értve, ha véletlenül a hatalomhoz jutnak, nagy veszedelembé sodorják a hazát.

A fölsorolt rendszerek- és államírókkal szemben itt a következő megjegyzésre szorítkozunk: az állam nem felekezeti, de nem is atheista, hanem az ész által fölismert isteni világrenden alapszik. Oda kell törekednünk, hogy az ész ideáljait a fejlődés törvényei szerint megvalósítsuk. Törekedjünk az ideálra, de ennek megvalósításában az abstract ész egyoldalúsága nélkül, járjunk a fejlődés útján, de azért ne olvasszuk a politikát a természettanba.

Korunk nagy átalakulásban van. A régi partokat, hol az emberiség századokon keresztül lakott, elhagyta a világtörténet hajója; a tenger hullámai magasra csapkodnak körülöttünk, a hajó csikorog, olykor mintha ezer darabra akarna széttörni; s az új partok, a hol az emberiség ismét nyugalmat lel, még alig láthatók. De azért csüggednünk nem szabad. A divatos pessimismust ne vigyük a politikába. Épp a nagy átalakulási küzdelmek korában, mikor úgyis csügge-

deznek az emberek, nagy hiba, ha még a philosophia is és általán a vezérlő tényezők pessimismusra nevelik őket. Ez olyan, mintha Columbus fölfödöző útjában mesterségesen csökkentette volna hajós népének bizalmát.

Orvosoljuk embertársaink szenvedéseit, törekedjünk a társadalmi kérdés humánus megoldására, de „az államot nem szabad pusztá *kény ér államnak* tekintenünk. Az emberi természet sokkal magasztosabb, hogyses azt a communisticus és socialisticus állam kielégíthetné. Csak az ethikai államfogalom vezetheti a nemzeteket és az emberiséget megelégedésre és az átalakulással járó sok hányattatás után állandó nyugalomra.

15. §.

A politikának magyar irodalmi vázlata.

E helyen még a magyar politikai irodalom fejlődését vázoljuk, utalva *Ballagi Géza* jeles művére: „A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig.”

A mohácsi vész óta letelt három század nem volt kedvező politikai irodalmunk fejlődésére. A szétdarabolt hazában a magyar nemzet nehéz küzdelmeket folytatott létéért és alkotmányáért. Ily körülmények közt, bár a reformatio vitái nálunk is fölvilványozták a szellemeket, nem lehet csodálnunk, hogy politikai irodalmunk a szerencsésebb nyugattól elmaradt.

Eredeti művet irt a 17. században *Fűsüs János* prédikátor: *Királyoknak tüköre*, 1626. E mű a királyoknak és népeknek vallási és erkölcsi kötelességeit tartalmazza.

Szintén vallási és erkölcsi tartalma van a *Horologii principum*-nak, melyet *Gvevara Antal*, spanyol püspök, irt és *Gróf Draskovics János*, tárnokmester és *Prágai András*, szerencsi prédikátor, magyarra fordítottak (1628).

A 17. század derekán írta államférfias leveleit *Gróf Eszterházi Miklós* nádor békéltetve, az ellentétes érdekek kiegyeztetésére törekedve. Különösen Rákóczy Györgyöt kérve, hogy hagyjon föl az ország zaklatásával s a svéd és török szövetséggel. Ezek csak saját hasznukat keresik. Ne gondolja, hogy a török mások kosárjába szed epret.*

Zrínyi Miklós, a költő, különösen *Az török áfium*

* Ballagi i. m. 40. 1.

ellen való orvosság („Ne bánts a magyart”) című művében lángoló hazaszeretettel lelkesíti a nemzetet, hogy maga-magát védje meg a török ellen és ne számítson külső segítségre.

A 18. századból említjük *Kollár Adámot*, ki szabadabb fölfogáson alapuló könyvével, főleg a nemesi privilégiumok megtámadásával az 1764-iki országgyűlésen nagy vihart, támasztott,

A 18. század fölvilágosodott szelleme mind jobban észrevehető a hazai irodalomban is; például szolgál erre nézve *Gróf Batthyány Alajos*, *Ad amicamaurem* című politikai műve.

Ezzel az iránynyal szemben erélyes állást foglal el *Szeitz Leó*, egri szervita (Máriafi István), főműve az *Igaz magyar*. Ő a regnum Marianum lángoló híve. Nem szíveli a többi felekezetet sem, de különösen haragszik az „Aufklarungs-Fantastákra.

Az újabb magyar politikai irodalmat első sorban nagy államférfiak, *gróf Széchenyi István*, *Kossuth Lajos*, *Deák Ferencz*, *b. Eötvös József* emelték európai niveaura.

Itt tüzetesen b. Eötvös művével (A 19. század uralkodó eszméinek befolyása az államra) foglalkozunk, mint a mely a világirodalomban is kiváló helyet foglal el.

Eötvös nagy veszedelmeket lát tornyosulni a nemzetek fölött. Viharokra ugyan az emberiségnek épp úgy szüksége van, mint a természetnek. De a maihoz hasonló vihar még sohasem rázta meg az emberiséget. Azelőtt a forradalmak a kormányrendszerek változására irányultak, ma viszont már bármiféle kormányrendszer jogosultságát általában tagadni kezdik. „Akárki teszi kezét reám avégből, hogy engem kormányozzon, az bitorló zsarnok.” (Proudhon.) A családot már a testvériségen elkövetett árulásnak, a tulajdont lopásnak mondják. Abban rejlik a legfőbb veszedelem, hogy a létező rend hívei elvesztették ehhez a renchez való bizodalmutkat és meggyőződésük erejét. Már pedig a politikai tusák gyakran istenítéletek, hol azt, a ki meggyőződés nélkül lép a sorompók

közé, a gyöngébb is legyőzi. Korunk forradalmi rázkódásait azok közé az események közé sorolja Eötvös, melyek nem nagy tettekből, hanem nagy gyöngeségből veszik eredetüket.

A tudomány sohasem gyakorolt nagyobb befolyást az államra, mint napjainkban. Csakhogy az államtudományok is téves utón járnak. Baco nyomán a politikát is a tapasztalásra kell alapítani. Művében azok ellen a veszélyek ellen küzd Eötvös, melyek korunk uralkodó eszméihez fűződnek. Ezek az eszmék, melyek egy fél világrészszel közösek, s melyektől egy egész korszak veszi irányát, nem önkényesek, hanem az összes múltnak eredményei. A veszedelem nem magukban az uralkodó eszmékben van, hanem a formában, melyben azokat a tudomány fölállítja, és a belőlük levont következményekben. A tudomány e tekintetben téves utón vezeti az embereket. A bajt tehát a tudomány terén kell orvosolni.

Az uralkodó eszmék ezek: a szabadság, az egyenlőség és a nemzetiség eszméi.

A szabadság abban áll, hogy saját tehetségeinket és a természetereket a magunk által választott célok elérésére a lehetőség* határai között fölhasználjuk. Az egyenlőség elve szerint az egyes sem előjoggal nem bír, sem külön teherrel nem illehető. A nemzetiség eszméje az egyes népeknek abban a törekvésében nyilvánul, melylyel mindenik annak a helynek elfoglalásáért fáradoz, a melyre magát múltjánál, nagyságánál s egyéb tulajdonainál fogva jogosultnak véli.

Ezek a vezéreszmék divatos, de helytelen formájukban ellenkeznek egymással, a mai államot sarkaiból kiforgatják, s az emberiséget mégsem nyugtatnák meg. A szabadságot a francia népsouverainetés (Rousseau) szerint értelmezik. Angol fogalmak szerint a szabadság abban áll, hogy az államban ne legyen korlátlan hatalom; az egyenlőség pedig a törvények egyenlő oltalmában és azok egyenlő alkalmazásában mindenkire. Angliában az egyenlőség alatt az egyenlő egyéni szabadságot értik. A szabadságnak divatos francia fogalma viszont a kormányzáshoz való jogot foglalja magában. Az egyenlőség

francia fölfogás szerint abban áll, hogy mindenki egyenlő mértékben és ugyanazon módon vesz részt a népakarat megalkotásában. Ez a választási jog útján történik. De a választói jogok tényleg csak a birtok egyenlősége útján lehetnek egyenlők; mert különben a gazdag szavazónak befolyása mindig nagyobb, mint a szegényé. A communismus ennél fogva csupán tovább fejlesztése azoknak az alapelveknek, melyeken a jelenkor minden államintézménye nyugszik. Immár minden létező párt két nagy pártba olvad össze: a tulajdont védők és a tulajdont ellenzők pártjába. Mind a két párt kész a hatalom korlátlanágában keresni védelmet, és csak az a kérdés: „ki nyújtsa a koronát Caesarnak?”

A francia értelemben vett egyenlőség és szabadságegymással sem egyeztethető össze, mert az ilyen egyenlőség csak az egyéniség fejlődésének teljes leigázásával valósítható meg, ha t. i. Procrustesként mindazt, a mi bizonyos mértéket meghalad, erőszakosan annak a mértéknek határai közé szorítjuk. A nagy fővárosok léte is ellenkezik az ilyen egyenlőséggel, mert azok lakossága mindig nagyobb politikai befolyással bír, mint a vidék, miként ezt a régi Róma és a mai Paris eléggé bizonyítja. Hogy tehát ilyen fővárosok ne fejlődhessenek ki, föl kell darabolni a nagy államokat, mert a parlamentnek és kormánynak áttétele kisebb helyekre a főváros politikai túlsúlyának csak más, talán veszélyesebb formát adna. Első tekintetre nyilvánvaló, hogy a nemzetiségnek divatos értelmezése (a nemzetiségi elv) a létező államoknak úgy történeti fejlődésével, mint fönmaradásával ellenkezik.

Eötvös szerint tehát az uralkodó eszmék abban az értelemben, a melyben azokat az iskola és a hírlap veszi, a kényuralom és a föloszlás felé sodorják az államot. Helyesebben kell tehát azokat értelmeznünk, a mi lehetséges is, mert a nép e jelszavak alatt küzdve, azoknak más értelmet ad. Ne adjuk az uralkodó eszméknek azt az értelmet, a melyben azokat állam intézményeink alapjává tették, hanem azt, a melyben azok a társadalomban élnek. A nép a szabad-

ság alatt az egyéni szabadságot érti, az egyenlőséget csak eszköznek tekintti, mely az egyéni szabadsághoz vezet, s a nemzetiségben is az egyéni szabadság nyilvánulását látja. A tudomány és a törvényhozások ókori értelemben fogják föl a szabadságot. A nép viszont a szabadságnak ahhoz az értelméhez ragaszkodik, melyben azt a kereszténység és a középkori germán szellem veszi. Tehát ma az állam és társadalom közt ugyanaz az ellentét létezik, mely volt egykor az óvilág és kereszténység közt. Nem két párt, hanem két polgárosodás közötti küzdelemnek vagyunk szemtanúi. A kérdést Eötvös úgy kívánja megoldani, hogy az állam alkalmazkodjék a társadalomhoz, a tudomány és gyakorlati politika hagyjon föl a szabadságnak antik értelmezésével, s azt polgárosodásunk szelleméhez képest mint egyéni szabadságot vegye alapul. „Azon ügyé lesz a diadal, a mely mellett az emberek minden nemes érzelme síkra szálland; mert egy tartós jövőnek épületét csak erkölcsi alapokon és tiszta kezekkel emelhetni föl.”

B. Eötvös Mill és Laboulaye-val rokon irányban, az egyén szabadságáért küzd, bár napjainkban sokkal inkább az állam szorul védelemre az egyénnel szemben. De ha nem oszthatjuk is b. Eötvös művének főirányát, azért igen sokat tanulunk abból, mert miként Tocqueville demokráciája, úgy b. Eötvösnek uralkodó eszméi a politikai bölcsesség valódi kincsanyagát képezik.

Maradandó érdemet szereztek hazánk tudományos életében jeles tankönyveikkel *Karvassy Ágoston* és *Kautz Gyula*. A természettudományi módszer szellemes meghonosítója irodalmunkban *Pisztóry Mór*. Úgy a hazai, mint a világirodalomban is kiváló helyet foglal el *Schwarz Gyula*, kinek nagyszámú művelt óriási tudáson alapuló éles kritikai szellem jellemzi. Minket első sorban érdekel *Elemente der politik* című munkája, melyben az aristotelesi tradíciókkal szakítva, az államalkatoknak és államfajoknak egészen új elméletét állapította meg. *Concha Győző* az ethikai államfogalom alapján

írta nagyszabású művet. *Kmety Károly*, a pozitív magyar köz- és közigazgatási jog kitűnő írója, a közigazgatási politika irodalmát is több jeles értekezéssel gazdagította. *Iff. dr. Vutkovich Sándor* *A felsőházak szervezete a főbb államokban* című jeles munkát írta. *Beksics Gusztáv*, kiváló publicistikai író, műveiben a concret politikát a tudomány magaslatán tárgyalja.

16. §.

P á r t o k .

Alkotmányos államokban első sorban a pártok viszik át a gyakorlati életbe azokat az eszméket, melyek a politikai irodalomban fölszínre jutottak.

A párt fogalmában két momentum van: *a)* sok embernek egyforma meggyőződése valamely állami vagy társadalmi kérdésre nézve, *b)* az a törekvés, hogy ezt a meggyőződést hírlap, képviselő-választás, népgyűlés, kérelmezés, stb. útján gyakorlatilag is érvényre emeljék.

Oly párt ugyan még sohasem volt talán, a melyet tiszta meggyőződés alkotott és tartott össze, sőt az emberi gyarlóságnál fogva minden párt kapcsai közt érdekek is szerepelnek. különösen a tőke és a munka ellentétéből származó pártok az érdekezonságot, mely azokat mint pártokat összetartja, nem is leplezik, mindazáltal a párt eszményi fogalmának meghatározásában más kapcsot, mint a tiszta meggyőződést, említenünk nem szabad; mert minél inkább háttérbe szorul a meggyőződés, és előtérbe lép az érdek, annál inkább eltávolunk a párt fogalmától. Maguk a socialis pártok is, a melyek nyíltan anyagi érdekért küzdenek, ezt jogcímekekre hivatkozva teszik, melyeknek helyességéről meg vannak győződve. A zászlókon tehát itt is a meggyőződés jelszavai vannak. A 18. században szerepelt svéd koteriák, a „kalapok” és a „sapkák”, melyek francia és orosz zsoldból élőködtek, nem voltak pártok, mert nem volt bennük meggyőződés.

A pártok mindent színes szemüvegen át néznek, de

épp ennél fogva alkalmasak arra, hogy egy bizonyos irányban nagy erőt adjanak a nemzeti élet kifejlődésének, míg más irányban azt más pártok teszik. A pártok a közszellemet hatalmasan ápolják.

Minden pártalakulás a népnek lélektani állapotából és a tényleges viszonyokból indul ki. Lélektan nélkül tehát a pártokat megérteni nem lehet. De nagy egyoldalúság egyetlen lélektani momentumra alapítani azokat. Így az emberi életkorok mindegyikének megvan a maga gondolkodást módja, de ebből konstruálni a pártokat (a gyermekkorból a radicalis, az ifjúkorból a liberális, a férfikorból a conservativ, s az öregkorból az absolut pártot) nagyon erőltetett dolog, mely annyi kivételt kénytelen megengedni, hogy utoljára az elvből marad is, nem is. – Nagy kérdések, melyek törvényhozási elintézésre várnak, azok a hatalmas lélektani tényezők, melyek az embereket tiszta, ideális lelkesedésre bírják, és meggyőződésen alapuló pártalakításra képessé teszik. Az apróbb ügyek ellenben leszállítják a pártok ethikai niveauját és azokat könnyen személyes szövetkezetekké változtatják. Ugyanazok az emberek, midőn nagy dolgokért küzdenek, sokkal jobb hazafiak, mint akkor, mikor apró ügyekért szállnak sikra.

Az életviszonyok mibenléte s a történeti környezet is határoz a pártok sajátosságára nézve. Így a guelfek és g i b e l l i n e k lényegileg középkori pártok, a c o r p u s c a t h o l i c o r u m és a c o r p u s e v a n g e l i c o r u m a reformatio val járt. Korunkban a l i b e r a l i s m u s szempontjából történnek a pártalakulások. A liberalismus helyes vagy helytelen megvalósítása, vagy annak ellenzése korunkban a pártalakulás emberiségi alapja.

Értem liberalismus alatt az állami és társadalmi reformot bölcsészeti, azaz szabad, fölvilágosodott világnézet alapján. A liberalismusnak ezt a lényegét annak egyes történeti alakzataival összetéveszteni nem szabad. A liberalismus az államot föl szabadította felekezeti, rendi és absolutisticus bilincseitől. Az egyént az emberi jogokkal ajándékozta meg.

liberalismus tehát épp úgy lendületet adott az államnak, mint az egyéni jognak; tehát nemcsak; az utóbbinak, mint ezt tévesen állítják. A modern állam épp annyit köszön a liberalis musnak, mint az embernek modern szabadsága. Ezt a föl- világosodott szabad pillantást és bölcsészeti álláspontokból kiinduló reform-szellemet a 18. század vitte a népöntudatba. Ezt a századot megelőzőleg a népöntudat igazi bölcsészeti lendületet nem tanúsított. Az angol forradalomban sem, a reformatióban sem. De óriási mértékben a francia forrada- lomban. Innen van, hogy a 18. század előtt is voltak liberális államférfiak és oly családok, melyekben a liberalismus traditio volt (a régi rómaiaknál s az angoloknál), de a nép akkor még nem sorakozhatott pártokba a liberalismus szerint. A nép- öntudatnak államilag és jogilag alakító tényezőjévé a bölcsészet a 18. században lett, és minthogy annak a népben különböző alkalmazása van és ellenségei sem hiányoznak, innen van, hogy a bölcsészet, mint állam- és társadalom-reformáló faktor, vagyis a liberalismus, ma a pártalakulás alapja, mint volt a középkorban a pápák és a császárok harcza, majd a reformatio korában a valláskülönbség.

A c o n s e r v a t i v és p r o g r e s s i v párt, mindegyik a liberalismust követi, és pedig mindegyik a történeti foly- tonosság alapján. Csakhogy az első a történeti fölfogásra, az utóbbi a haladásra fektet nagyobb súlyt. Ez a két egészséges párt, a melyeknek a kormányon egymást időről időre föl kell váltaniok. A r a d i c a l i s párt nem bír érzékkel a tör- ténét törvényei iránt, ezért a liberalismus útját romok alá temeti. A r e a c t i o n a r y u s párt viszont ellensége a libera- lismus szabad, bölcsészeti pillantásának és a középkor esz- méit óhajtja vissza, nagy hajlékonysággal alkalmazva azokat a létező viszonyokhoz.

I. RÉSZ.

AZ ÁLLAMRÓL ÁLTALÁBAN.

I. FEJEZET.

ALAPTANOK

17. §.

Az állam.

Két államfogalom van: *a) ethikai* vagy *személyes* államfogalom, *b) társadalmi* államfogalom, vagyis az állam mint pusztajogi intézmény.

E két államfogalom rendszeres megkülönböztetése a politikának főfeladata. Bármelyiket fogadjuk el, azt az összes logikai consequentiákkal együtt kell tennünk. Alig van állami probléma, melyet máskép, sőt gyakran egészen ellenkező módon ne kellene megoldanunk a szerint, a mint az egyik, vagy a másik államfogalmat teszszük magunkévá.

Az ethikai vagy személyes államfogalom szerint az állam nem ugyan természeti, hanem ethikai, de azért valóságos (reális) személy; a történet productuma, az erkölcsi világrend fejlődésének legmagasabb földi eredménye, miként a külső természet fejlődésében legmagasabb az embernek természeti személyisége. Az állam tehát, mint ethikai fogalom, nem a jognak productuma, nem is pusztajogi szervezet, s bár annak szervezetében a jog nagy szerepet játszik, lényegileg az mégis tiszta ethikai miség, millióknak közös öntudatossága, igazi személyes lét, s mint ilyen, önmagának célja.

A társadalmi államfogalom viszont pusztajogi intézmény, nem igazi, hanem csak jogi, azaz képzeleti személyiség, mely nem is célja önmagának, hanem eszköze az egyének. Így a patrimonialis monarchia eszköze, tulajdona egy embernek.

illetőleg egy családnak; az olyan aristokratia, milyen a velencei volt, valamint az összes feudális aristokratia szerint rendezett állam eszköze, tulajdona egy kiváltságos osztályhoz tartozóknak; s végül a demokratikus alapon megvalósított társadalmi államfogalom (népsuverainetas) eszköze, tulajdona millió polgármak. A társadalmi államfogalom, mint aristokratia és mint demokratia, tagjainak politikai társasága, szövetségese levén, társasági államnak nevezhető. Míg a patrimonialis monarchiát egynek személyes uralma tevéen, ez is ugyan társadalmi, de nem társasági állam.* Ma a társasági állammal, főleg mint népsuverainetással, van dolgunk. A társasági államnak aristocraticus alakja ma többé jelentőséggel nem bír, valamint a patrimonialis monarchia sem. Ennélfogva ebben a könyvben főleg a társadalmi államfogalomnak népsuverainetási alakját, vagyis a modern politikai atomismust, melyet röviden társasági államnak nevezünk és a nemzetállamot állítjuk párvonalba.

A társadalmi államfogalmat általában illetőleg még megjegyezzük, hogy ezt mesterségesen alkotják jogügylettel (szerződéssel), magában a jogügyletben megállapított cél elérése végett. A társadalmi államfogalom szerint ennélfogva az állam a jog productuma; lényegileg sem egyéb, mint formáljogi szervezet; ugyanaz az állam marad tehát mindaddig, a míg ennek a formál szervezetnek jogfolytonossága kimutatható,** míg viszont az ethikai államfogalom szerint az állam ugyanaz marad, a míg a nemzedékeket összekötő állami öntudatosság létezik, még akkor is (a mi ugyan nagy szerencsétlenség), ha a régi jogi szervezet teljesen porrá lett is. Ha viszont az említett öntudatosság egyszer kihalt a népből, az ethikai tar-

* A mondottakból látható, hogy a társadalmi államfogalom két köztársasági alakja: a társasági állam.

** Így Grotius formáljogra alapított fictiókkal törekszik bizonyítani, hogy a hajdani római állam az ő korabeli Róma városi népében még mindig, mint ugyanaz az állam, folytatódott.

taloni nélkül való üres jogi szervezet már épp oly kevésbé a régi állani, miként a csontváz nem az az ember, a kié előbb az volt.

Az ethikai államfogalomhoz kettő kell: Egyfelől sok embernek történetileg- fejlődő és élő ethikai, öntudatos személyes egysége; másfelől az, hogy ez a személyes egység a maga sorsát souverain hatalommal intézze. Az első kellék hiányában nincs ethikai alany, a második kellék hiányában nincs állam.

Az ethikai és a társadalmi államfogalom közt az államcél szempontjából is nagy a különbség, nem oly értelemben ugyan, mintha az államcél megállapításának és öntudatos követésének fontossága a különböző államtani rendszerek szerint majd nagyobb, majd kisebb lenne, hanem úgy érteve a dolgot, hogy az ethikai állam fogalmában az államcél, mint fogalmi kellék, nincs, mert az ethikai államfogalmat, mint ténytet, a történet kezéből vesszük, úgy, a hogyan azt a történet megalkotta, s ennél fogva az fogalmilag ugyanolyan állam, akár van célja, akár nincs, miként az anyagi természet kezéből vesszük a növény fogalmát, mely ugyanaz a fogalom marad, akár tudjuk célját, akár nem; és növény maradna, ha semmi célja nem volna is. A társadalmi államot ellenben mesterségesen, hűbéri vagy corporativ értelemben kötött szerződéssel alkotják. Ámde képtelenség, hogy az ember akár egy gépet, akár egy jogintézményt csináljon cél nélkül. A mesterségesen alkotott dolgok fogalmában tehát a cél kategóriája lényegileg benn van. Egy vasúti lokomotív fogalmához szükséges, hogy azt vasúti kocsik vontatására használni lehessen. A mi erre a célra nem alkalmas, az nem is mondható igazi lokomotívnek, hanem legfőleg annak valami színházi utánpótlás. Az állam, mint jogintézmény, vagyis mint társadalmi államfogalom, szintén csak akkor igazi állam, ha megfelel annak a célnak, a melyért alkották. Az ethikai államfogalomhoz viszont a cél kategóriája, mint fogalmi kellék, nem szükséges, miként az ember fogalma is

független az ember céljától, s fogalmilag emberek maradnánk, ha semmi célunk nem lenne is, és az ember fogalmi köréből nem lép ki az olyan ember sem, a ki célját, rendeltetését be nem tölti, mert a rossz ember is ember.

Az ethikai államfogalmat megismervén, lássuk annak” világtörténeti alakjait.

Az ethikai államfogalom töredékeit a világtörténet minden lapján találjuk. A legsötétebb börtönbe is behatol egy halvány napsugár. A magasabb erkölcsi világrend és az ezért, mint öntudatos személyes létért, való lelkesedés annyira az emberi természetben van, hogy annak nyomaival a legállamtalanabb korszakokban is találkozunk. Az ethikai államfogalom világtörténeti alakjáról azonban csak ott lehet szó, a hol az elvi alapon nyugvó rendszerré lett, tehát nem pusztá töredéke a rendszernek.

Ily értelemben az ethikai államfogalomnak három nagy fejlődési phasisa van: A község állam, a nemzetállam és az emberiségi állam (világállam). A község- vagy városállam a görög-római kört tölti be dicsőségével. A classicus állam mint ilyen (mint község) volt souverain, és sehol sem sülyedt le akár aristocraticus, akár democraticus egyénhalmaz souverainitásává (népsouverainitássá); mert hiányzott az ókorban az egyénhalmaz souverainitásának alapja: az individualismus. A népvándorlással kezdődik a modern nemzetállam fejlődése, mely korunkban jut teljességre. A népvándorlás nemzetindividuumok vándorlása és államalapítása. De azután a nemzetállam teljes kifejlődését Európa nagy részében sokáig akadályozta az individualismus, mint a modern világ uralkodó eszméje és még ma is akadályozza. A középkorban az mint hűbérrendszer állta a nemzetállam útját, ma mint népsouverainetés még mindig zavarólag hat reá. Az ethikai államnak legmagasabb alakja a világállam, vagyis az emberiség mint állam, a mely ugyan formailag még nem létezik, de évezredek fejlődésben van s a civilisatio legkülönbözőbb utjai feléje visznek. A saját sorsát souverain

hatalommal intéző község, nemzet, és emberiség, – ezek az etnikai államfogalomnak nagy lépcsői.

Ezek közül a községállam a nemzetállamnak (országállamnak) kifejlődése következtében, mint állam eltűnt, és mint önkormányzati testület folytatja életét; mivel a község kisebb és gyöngébb, hogysen a mai állami föladatokat betölteni tudná, erejét és képességeit viszont önkormányzati alakban teljesen kifejtheti; továbbá ebben az önkormányzati alakjában a nemzetállam szervezetének nélkülözhetetlen eleme. A nemzetállamnak ellenben sohasem szabad önkormányzati niveaura sülyedni, igazi államnak kell maradnia a civilisatio utolsó napjáig, mert elég hatalmas arra, hogy a civilisationak bármily magas fokán állami functiót teljesítsen, a mi a világállam kifejlődésével valószínűleg szövetséges állam formájában fog történni; és ez a világállam szempontjából is szükséges, hogy az ne fajuljon mindent nivelláló centralisatióvá és az emberiséget ennek állami egysége ne változtassa szellemi sivataggá.

E munkában az ethikai államfogalom általános alapján ennek gyakorlatilag legfontosabb alakját, a nemzetállamot emelem rendszerré.

„Nemzetállam” alatt sokkal többet értek, mint a mit a divatos kifejezés: nemzeti állam jelent.*

A sokszor emlegetett nemzeti állam nyelvészetileg egy „i” betűvel több, mint a nemzetállam, de politikailag sokkal kevesebb, mert absolut királyságban is megvalósítható. A nemzeti állam ugyanis nem maga a nemzet, hanem csak „nemzeti,” azaz a nemzet jellegét viselő, annak sajátosságait kifejező, érdekeit ápoló, de egyébként a nemzettől különböző

* A „nemzetállam szava ellen kifogást emeltek, bár az nyelvészetileg épp úgy igazolható, mint a széltében használt „nepállam.” Az utóbbi kifejezést csak azért nem használom, mert az a népsouverainetés gondolatát támasztaná, midőn pedig tudjuk, hogy a népsouverainetés nem az államilag élő népnek, hanem az atomisait egyénhalmaznak souverainetása.

lét. I. Napoleon maga volt az állam. Ez tehát nem volt nemzetállam, mert itt az állam egy ember volt. De senki meg nem tagadhatja tőle a nemzeti állam jellegét, A francia gloire tradícióiban ma is így él.

A nemzetállamban az államnak activ alanya maga a nemzet. A nemzeti államban viszont lehet a nemzet pusztán állami tárgy, merő társadalom. Szóval a nemzetállam mindig és szükségképpen államilag szabad nemzet, oly állam, a melyben a nemzet maga intézi sorsát. A nemzeti állam csak arcképe a nemzetnek, ellenben a nemzetállam maga a történetileg élő évezredes souverain egyéniség. A nemzeti állam csak külsőleg ölti föl a nemzet sajátosságait, míg a nemzetállamban a nemzet sajátosságai épp úgy belső és lényének élő kiegészítő részei, mint az egyes emberben ennek egyéni sajátosságai.

Az eddig mondottakból látható, hogy az etnikai államfogalom önfeláldozáson alapszik. Itt az ember föláldozza magát egy magasabb erkölcsi világréndnek, a mi a legmagasabb erényeknek és az embereszme teljességének kifejlődésével jár. Az ember, mint ilyen önfeláldozó lény, mondható csak igazán állami lénynek.

A társadalmi államfogalom viszont az önzésen alapszik: mert itt az állam valamely társadalmi alakzat szerint az egyéni érdeknek szolgál. Hogy az ember önző lény, az az ő természetében van és jogosult. Az egyéni egoizmus nagy organismusa a társadalom, de ezt az egoizmust mérsékelni s épp evégett a társadalomra szorítani kell. Midőn a társadalmi államfogalom az államot is kiszolgáltatja az egyéni önzésnek, az emberi természet fejlődésének egyoldalúságát mozdítja elő, az embert csak mint önző lényt érvényesíti, az embereszme teljes kifejlődését épp magasabb oldalán meg-hiusítja. Ennek természetes következményei az önzésnek lángoló szenvedélylyé való elfajulása, a társadalmi harcoknak elvadásása, hideg könyörtelenség, égő gyűlölet, veszedelmes rázkódások. Az ethikai államfogalom viszont magasabb célokra

nevelve az embert, az önzés szerepét a társadalomra szorítja, sőt azt még- itt is mérsékelve, az emberben legyőzi a ragadozó állatot, és az osztályharcot s a gazdasági versenyt emberhez illővé teszi.

Az ember, mint állami lény, önfeláldozó, és mint társadalmi lény önző. Csak a kettő együtt teszi az egész embert, és pedig úgy, hogy az állami lény uralkodjék a társadalmi lény fölött minden egyes emberben. Azt lehetne azonban ez elmélet ellen fölhozni, hogy a társadalomban nemcsak önzés van, hanem sok önfeláldozás is. Így akkor is önfeláldozó lény vagyok, ha embertársamnak javán fáradozom, és pedig nem azért, hogy magasabb erkölcsi világrendnek, t. i. az államnak tegyek ezzel szolgálatot, hanem magáért embertársamért, családi, baráti vagy felebaráti szeretetből. Ily esetekben tehát nem államilag, hanem társadalmilag vagyok önfeláldozó lény.

Igaz. Csakhogy midőn azt mondjuk, hogy a társadalom elve az egyén egoismusa, akkor az egyént in abstracto vesszük. Lehet, hogy föláldozom magamat a társadalomban, de ezt itt egyénért teszem, pl. megmentve őt életem kockázatásával. Az államban ellenben az egyén mindig földáldozza magát, t. i. valamely egyén in abstracto. Föláldozhatom államilag az egyént magamban, de föláldozhatom másban is; így a had vezér a katonát a csatában, vagy a spártai anya, ki azt tanácslá harciba induló fiának, hogy csak győzve térjen vissza vagy haljon meg.

Az állami lénynek ily értelmezésével szemközt áll a h a s z n o s s à g i e l v, mely szerint az emberek azért alapítanak államot, mert azt hiszik, hogy abban az államban legjobban kielégítik szükségleteiket.

E hasznossági elvvel szemben utalunk arra, hogy az emberi lélek épp oly szükségképen hódol az önfeláldozás törvényének, mint a testek a nehézkedés törvényének. Az önzés törvénye szembetűnőbben nyilvánul, mert harcot okoz; de viszont még az alávalóságban elmerült ember is megtartja az önfeláldozás szenvedélyét. Megtaláljuk ezt még a rabló-

bandákban is és pedig gyakran a hősiességig fokozva. A világtörténet nagy phasisait pedig a hasznossági elv szerint magyarázni még kísérletnek is képtelenség. Nem a hasznosság, hanem az eszméknek belső emberiségi hatalma szüli a kor-szellemmel járó lelkesedést.

A hasznossági elv hajmeresztő consequentiákra vezet. Ha a polgárok egy másik államba olvadva, jobban kielégíthetik szükségleteiket, akkor saját állami létüket dobják el; mert a hasznossági elv ezt követeli, s ha másképp cselekszenek, akkor örültek, vagy beteges képzelődés rabjai. Pl. tegyük föl, hogy a francia polgárok többsége, vagy akár összesége egyénileg boldogabb volna, ha Franciaországot, hazájukat beolvasztanák a német császárságba, és hogy tisztán az egyéni élet szempontjából tekintve a dolgot, boldogságuk gyarapodnék abban az esetben, ha elfelednék a francia nyelvet és mindnyájan németül beszélnének, akkor a hasznossági elv követői szerint ezt a politikai és nyelvi beolvadást végrehajtani a jog és erkölcs, a józan ész, az egészséges szervezet és a civilisatióra való képesség követelné!!

Csakugyan így állna a dolog, ha az állami közérdek nem volna egyéb, mint a polgárok többségének vagy összeségének érdeksommázata. A rózszerszámot eldobom és jobbat szerzek magamnak, ha mindjárt az állam, a haza volna is e szerszám, mert a hasznossági elv szerint nem is egyéb. De csak a szemünket kell kinyitnunk, s látni fogjuk, hogy az állami közérdek valami egészen más, mint a polgárok érdeksommázata, t. i. magasabb világtörténeti missio, eszményi érdekek összesége, a mely gyakran s talán a legtöbb esetben nagyban és egészben összhangzatban van a polgárok érdeksommázatával, de olykor ettől az érdeksommázattól nagy áldozatokat is követel. Mindenki ismeri a mondást, hogy a mai Magyarország gazdagabb volna, ha a 18. században az országgyűlés alkotmánycsorbítás árán kedvezőbb vámrendszert vásárolt volna; de bármily gazdag lenne akkor ez az ország, állami értelemben nem volna Magyarország. Ha ütött is egy állam-

nak végső órája, a jó hazafi és igaz ember mégis ragaszkodik utolsó lehelletéig hazájához, sőt akkor ragaszkodik hozzá legjobban. Ez szomorú sors, de emberi nagyság, mely az állami romokon átragyog a távol jövőbe, míg viszont, a kik az állam süllyedő hajójáról a hasznossági elv szerint menekülnek, azok nemcsak semmi erkölcsi örökséget nem hagynak a jövő számára, de sőt a hazájukat elnyelő hullámok közt hagyják mindazt, a miért e földön embernek élni érdemes.

Azt mondhatná valaki, hogy az embernek, mint állami lénynek, ily önfeláldozása csak egy képzeletért van; mert hisz valóságos személyek az egyesek, pusztá képzeleti személy az állam; miért föláldozni a valóságot a képzeletért?

Ebben a materialisticus okoskodásban azonban nincs igazság. Ha abban igazság volna, akkor a világtörténelem volna egy óriási hazugság és hazugság volna maga az emberi természet. E nézetek, egyfelől a materialismus, másfelől az idealismus, kezdettől fogva örök harcot vívnak egymással. A materialismus szerint csak az anyag a valóság, bár e rendszer abból is beláthatná a maga semmisségét, hogy nem tudja megmondani, mi az az anyag és azt sohasem fogja megmondhatni. Az igaz ugyan, hogy az állam ethikai személyisége öt érzékünk alá nem esik, de nem kevésbé igaz az is, hogy ez az ethikai személyiség egy hatalmas világtörténeti tény, milliőknak gondolata és érzelme, mely nagy időkben, midőn a lenni vagy nem lenni kérdése fölmerült, az eget verdesi lángjaival és a hőstettek csodáit műveli. Ha valami régi épületben egy márványlépcsőt látok, melyen sok ezer láb mélyedést vajt, egyszerre eleven alakok népesítik meg elmémet; látom a hatalmas államférfit, ki századokkal ezelőtt ezen a lépcsőn járt, vagy a szerencsétlent, ki innen vérpadra ment, vagy az utazót, ki csak tegnap járt itt. Lépteim zaja, mintha csak tőlük eredne. Szavaim visszhangjában ők beszélnek hozzám. Ily édes szellemi közösségben lenni élő és elhunyt emberekkel! És ennek a szellemi közösségnek kapcsa csak egy kődarab. S a szellemi egység, melyet nemcsak hegyláncz, síkság, folyó

és tenger alkot, hanem neves és névtelen hősök évezredes sokasága, a harcz és munka hőseinek beláthatatlan sora - ez a szellemi egység csak agyrém lenne! Ennek a közösségnek, mely annyi nagy gondolatot, annyi nemes érzelmet tartalmaz, szeretete és az ahhoz való ragaszkodás csak kedélybetegség lenne!

Az államnak, mint a nemzedékeket összekötő öntudatos szellemi egységnek, nem egyedüli, de mégis legfönségesebb nyilvánulása annak világtörténeti cultural anyiséga, vagyis a culturállam.

Az állam, mint valóságos ethikai személyiség, egyszersmind lényegileg hatalmi alany. Nem volna valóságos személy, ha nem volna hatalmas személy. Az állam hatalmas személyes erő, az állami gondolkodás, akarás és cselekvés öntudatos ereje. Az állam nemcsak hatalmas, de saját területén a leghatalmasabb, azaz legerősebb, mert a legmagasabb jogot (souverainetas) a legnagyobb erőnek kell biztosítani. Az állam tehát nem tűrheti a maga területén nálánál nagyobb erőnek szervezkedését, mert akkor ennek a nagyobb erőnek kegyelmétől függne, tehát már nem volna állam.

Az államnak kifejtett ethikai lényegéből következik, hogy a modern állam nemzetállam, és nem nemzetiségi állam, s hogy a nemzetiség csak társadalmi momentum, tehát nem államalkotó, s az u. n. nemzetiségi elv ellenkezik az állam lényegével.

Történeti szempontból megjegyezzük, hogy a nemzeti- ségi elvnek nagyon alárendelt, jelentéktelen nyilvánulásával a múltban is találkozunk ugyan, de annak mai szerepe egészen új. Ennekelőtte háttérbe szorította azt a felekezeti és a rendiség. Volt idő, mikor ugyanazon felekezetű, különböző nemzetiségű emberek szövetkeztek és ugyanazon nemzetiségű, különböző felekezetű emberek harczban állottak egymással. Az egyensúlyosság (Ebenbürtigkeit) könnyen áthidalta a rendi korszakban a nemzetiségi különbséget, de viszont a nemzetiség azonossága nem tudta áthidalni a rendi

különbséget. A régi időben azért sem lehetett nagy jelentősége a nemzetiségi elvnek, mivel akkor az elvek aluszékonnyak voltak és az egyház kivételével csak félontudatosan élve, nem jutottak végső consequentiáikhoz. A latin nyelv is, mint a tudomány és a közügyek nyelve, összekötötte a nemzetiségeket. Ma azonban az említett tényezők többé nem szorítják háttérbe a nemzetiséget. A 18. század a nép gondolkodásába bölcsészeti következetességet vitt, minden elvet öntudatosabbá és így hatalmasabbá tett. A természettudományi államelmélet különösen kedvez a nemzetiségi elvnek; mert ez elmélet az államot az anyagi természet folytatásának tekinti, s minthogy a fajt, mely egészen az anyagi természet műve, nem emelheti államalkotó tényezővé, legalább a nemzetiséget, mint a mely részben az anyagi természet alkotása, teszi állammá. Láthatjuk ebből, hogy a nemzetiségi elvnek tudományos, elvi alapja a materialismus,* míg az idealismus a nemzetállamhoz vezet, mint a tiszta ethikai fogalomhoz. Hozzájárult a nemzetiségi elv előmozdításához a kényuralomnak, a hódítási törekvéseknek s a minden néven nevezendő anarchicus mozgalmaknak politikája. A kényuralom azt hívé, hogy erőt merít a nemzetiségek viszálykodásából. A hódításpolitikára a meghódítandó államok gyöngítésére és fölországátá sara törekedett a nemzetiségi agitátorok útján. A fölforgatók és az anarchisták a létező állami rend ellen úgy alkalmazták a nemzetiségi elvet, mint valami robbantó szert. Szóval a nemzetiségi elvet mindazok eszközül használták, a kik a létező törvényes rendet és szabadságot akár az állam belső életében, akár nemzetközi téren lerontani akarták.

A nemzetiségi elv első sorban azt jelenti, hogy a több nemzetiségű államokat a nemzetiségi csoportosulások szerint oly tartományokra bontsuk, a melyek csak külsőleg függenek össze egymással (tartományi rendszer), vagy épp szövetséges állammá, vagy államok szövetségévé változtassuk (foederativ rendszer). Végső consequentiájában azonban a nemzetiségi

* T. i. a természettudományi államelmélet.

elv a történeti államok lerombolására, és új államoknak a nemzetiségek szerint való kikerekítésére vezet.

A nemzetiségi elvet föltétlenül el kell vetnünk, mert az még legmérsékeltőbb alakjában is ellenkezik az állam ideális lényegével.

Mi a nemzetiség? E kérdésre nézve sokat vitatkoztak, s arra csak úgy adhatunk biztos és szabatos feleletet, ha a fajt, a nemzetiséget és a nemzetet megkülönböztetjük. A faj az anyagi természet műve, a nemzet, mint etnikai személyiség, tisztán az erkölcsi világrendnek alkotása. A nemzetiség végül, mint már említém, részben az anyagi természetből veszi eredetét, részben az erkölcsi világból. Egyfelől származás és ezzel kapcsolatos sajátságok (arcvonások, a haj színe, hajlamok), másfelől nyelvi és egyéb szellemi momentumok teszik a nemzetiséget, míg viszont a fajt csak a származás, s a nemzetet csak szellemi momentumok alkotják. A nemzetiségi elv tehát logikai fonákság, mert félig az anyagi, félig az erkölcsi világra alapítja az államot, míg a nemzetállam logikailag következetesen, tisztán az erkölcsi világrenden nyugszik. A természettudományi államelmélet a maga materialisticus irányához akkor volna következetesen hű, ha az államot a fajra, mint kizárólag anyagi momentumra, alapítaná.

Minden dolognak természetét fejlődésének legmagasabb foka szerint kell megítélni. Az államfejlődés legmagasabb foka az emberiségnek állammá alakulása (világállam). Az emberiség, mint állam, minden fajt és nemzetiséget magában egyesít, és így ezek állami elkülönítésének, s névszerint a nemzetiségi elvnek legfényesebb czáfolata. A nemzetiség, mint állam, elválaszt, a nemzet, mint állam, egyesít. A nemzetállam különböző fajt és nemzetiséget egységbe foglalva, az emberiség egyetemessége felé vezet, A nemzetiség, mint állam, az emberiségnek örök belső meghasonlása lenne.

Mindenki belátja, hogy ma a nemzetiségi ellentétek sok bajt okoznak, mert megnehezítik az államnak és a népeletnek közigazgatási (önkormányzati), törvénykezési (esküdtszéki) és

katonai összekötését. De kétségbe esnünk azért nem kell. A történet alkotásai erősek, a nemzetiségi elv viszont állandó államalakulásokat nem képes létrehozni. A látszat ne csaljon meg bennünket. Néha nemzet és nemzetiség majdnem összeesik, mint Olaszországban. A felületesség ilyenkor a nemzet művet a nemzetiségi elv győzelmének tulajdonítja. A kisebb, nagyobb államok, a melyek az olasz egységnek útjában álltak, nem voltak nemzetek, hanem középkori uradalmakból lett. s a patrimonial is elvnek mindvégig erősen hódoló intézmények. Egészen más a helyzet ott, a hol a nemzetiséggel szemben sok százados nemzetállam létezik.

Az állam organismus, nem mechanismus, vagyis belső erő által fejlődik és részei élő összeköttetésben vannak. De miként az emberi szervezetnek, úgy az államnak is vannak mechanicus sajátságai. És minél inkább túlsúlyra jutnak a mechanicus sajátságok (pl. keletkező államban, a hol még nincs belső consolidatio, és hanyatló államban, a hol már elgyengült a belső consolidatio), annál nagyobb a kényuralom, mert a belső összetartó erőt ilyenkor a kényuralom vaskapcsai külsőleg pótolják. És viszont annál szabadabb az állam, minél inkább túlsúlyban vannak az organicus sajátságok, melyek a belső összetartó erővel fölöslegessé teszik a kényuralom kapcsait.

Az állam személyes organismus, vagyis épp úgy, mint az ember, az organicus fejlődés legmagasb alakja, melyben e fejlődés az „én-nek és „nem én”-nek tudatával bír. Ennyiben, de csakis ennyiben, az állam egy nagy ember. Az ember személyes élet, az állam személyes élet. A mi ebből deducálható. az bizonyos; a mi ezen túlterjed (pl. „az állam a férfi”), az álmokép.

Az állam a maga személyes tulajdonságait, a benne uralkodó szellemet átviszi lassankint a polgárokba, ezek gondolkodásmódjává és érzületévé teszi. Az emberek olyanok lesznek, mint államuk. Az önkormányzat, az esküdtszék, a hivatal, a katonai szolgálat az állam geniusát a polgárok

lelkére árasztja. Másforma a szabad állam polgára és másforma a keleti kényuralom rabszolgája. Az intézmények gyakorlata a polgárokat bizonyos irányra neveli. Ne feledjük mindazáltal, hogy nemcsak az intézmények sajátosságai alakítják az embereket, hanem az emberek sajátosságai is az intézményeket.

Az állam nem valami olyas, a mi fölötte áll az organicus létnek. E nézet az államtant a holdba helyezi át, mert oly létformát ad az államnak, mely az emberi látókörön kívül esik.

18. §

Államfajok.

Az államfajt, mely az államalkattól jól megkülönböztetendő, az állam intézményeiben és concret céljaiban uralkodó szellem képezi. A nemzet hajlamai, a világtörténeti korszak, melyen belül az állam szerepel, a geographiai helyzet, az állam keletkezésének módja, fönmaradásának eszközei, – ezek határozzák meg az államfajt, míg az államalkat első sorban formáljogi momentum, bár lényeges ebben is az ethikai tartalom. Továbbá az államalkatokat az állam eszméből logikailag kimerítően deducálni kell, míg az államfajok közül a főbbeket felsoroljuk úgy, a mint azokat a világtörténetben kifejlődött, vagy fejlődő állapotban találjuk.

Az államfajoknak két fő typusa az ethikai állam és a társadalmi állam. Az ethikai állam az államias állam más. többé-kevésbé áltamtalan államokkal szemben; ez az igazi állam, a politikai állam, nemcsak állami forma, nem pusztá arczképe az államnak, hanem maga a reális állami személyiség, mint önmagának célja, nem pusztá intézmény. A társadalmi állam viszont annál kevésbé igazi állam, minél következetesebben keresztülvitt rendszer az.

A többi államfaj mind az ethikai és a társadalmi állam között foglal helyet, és majd az egyikhez, majd a másikhoz közeledik inkább. Pl. a régi theokratia közelebb áll az ethikai államfogalomhoz, a karthágói plutokratia viszont a társadalmi államfogalomhoz. Némely államfajok egymást kizárják, pl. az állam nem lehet egyszerre jogállam és rendőrállam; más

államfajok viszont egybeolvadhatnak, pl. jogállam és kultúr-
állam. Nevezetesebb államfajok:

1. A t h e o k r a t i a. Ez a hajdankorban virágzott Ázsia-
és Afrikában. Lényege abban áll, hogy a néphit szerint a
népnek királya Isten, ki a népnek törvényt ad és őt természet-
fölötti hatalommal kormányozza harcban és békében. A
theokratia lényegéhez tartozik tehát az a hit, hogy az emberi
alakban képzelt Isten (anthropomorphismus) mint valóságos
király uralkodik a nép fölött. A theokrátiában ennél fogva a
csodák szakadatlan sorával találkozunk. A theokratia tehát
az államnak az isteni világrendre való alapítása az isten-király
alakjában. Az utóbbi a theokratia megkülönböztető sajátága,
mert hisz más rendszerek is alapítják az államot az isteni
világrendre, de azért ezek még nem theokrátiák. Az állam-
bölcsezet is, hacsak nem atheista, isteni világrendre viszi
vissza az államot, de ez éppenséggel nem theokratia. A
középkori fölfogás az ex Dei gratia királyságot természet-
fölötti utón vezeti vissza az isteni világrendre. De még ez
sem theokratia. A régi római állam religionum auctoritate
kormányoztatott, de azért ez sem volt theokratia, mert ennek
lényege nem a vallás nagy politikai jelentőségében, hanem
a vallásnak bizonyos alakjában van, t. i. az istenkirályság
hitében. A régi görög királyok már rokonok is az istenekkel,
de theokratia itt sincs, mert a trónt emberek töltik be. – A
theokratia szükségképpen papi arisztokratia. Királyság nem lehet,
mert a néphit szerint királyuk Isten levén, más királyuk nem
lehet. A királyságtól „megtört” theokratia már nem igazi
theokratia. De demokratia, mint államaikat, (demokratikus
köztársaság) sem lehet a theokratia, mert a népsokaság előtt
az isten-király el van rejtve, csak kiváltságosakkal közli tör-
vényhozói és kormányzói akaratát. Demokratikus testvériség
azonban lehet a theokrátiában; így a régi Palaestinában az
izraeliták között. A theokratia a hajdankorban nagy és jóté-
kony befolyást gyakorolt az emberiség világtörténeti fejlődé-
sére. Nagy igazságot fejezett ki, csakhogy gyermekded,

primitív alakban. Innen merülnek loi jó tulajdonságai és hibái. Fényoldala, hogy az államot, mint isteni világrendet, értelmezi, s ennél fogva ideális irányt követ, sőt az emberiség életében az idealizmusnak alapvetője. Árnyoldala, hogy az isteni világrendet, távol a philosophiai állásponttól, szükkeblúien és zsarnokilag értelmezi; az idegent tisztátalannak tartja, az odavalónak tetterejét bilincsbe veri; mi azonban akkor szükséges rossz volt; mert a civilisatio első lépcsőjén az ősi féktelenséget csak elszigetelés és mozdulatlanság volt képes megszüntetni.

2. A kereskedő állam, állammá szervezett vállalat, souverain-nè lett magánviszony, minden ideált nélkülöz, s az igazi államnak csak álarczával bír. Pl. Karthago és Velence. Nyers erő, csel, szerencse egy ideig föntárthatja az ily államot, de az ily állam ethikai tartalommal nem bírván, az emberiség politikai fejlődését előbbre nem viszi.

A hűbéri és patrimonialis állam, mely szintén gazdagságon alapszik, mint a kereskedő állam, de egészen más természetű gazdagságon, s így a szellem is, mely azt betölti, egészen más. A kereskedő és a hűbéri államnak geniusa egymástól olyformán különbözik, mint egy bankár és földesúr gondolkodásmódja. A patrimonial elv szerint az ország az uralkodó családnak magántulajdona. Ez a hűbéri-ség kifolyása, mely a felségjogokat birtokjoggá teszi. – A hűbéri, patrimonial és kereskedő államok a legállamtalanabb államok.

3. A katonai állam vagy abban áll, hogy egy nemzet a háborút a háborúért magáért kedveli, mint Sparta, és összes intézményei és erkölcei a hadi dicsőségre, mint nemzeti ideálra, irányulnak; vagy áll a militarismusban, mikor a katonaság a nemzettől elválva, államot képez az államban és mint öncél uralkodik. Az utóbbi mindig és mindenütt vagy oka, vagy eredménye az állami föloszlásnak. Például szolgál Róma a caesárok korában. Megjegyzendő, hogy a legnagyobb mérvű fegyverkezés sem militarismus,

ha a fegyveres erő nincs különválasztva a nemzettől, hanem inkább magának a nemzeti életnek egyik nyilvánulása.

4. A j o g á l l a m és a r e n d ő r á l l a m ellentétben a politikai (ethikai) állammal merő intézmény, csakhogy két igen különböző célú és természetű intézmény.

A jogállam a jogeszmé megvalósítását célzó intézmény, mely törvénnyel szabja meg a jogköröket és bíróilag biztosítja a polgároknak úgy politikai, mint magánjogi szempontjából a törvények végrehajtását. Nagyon kedvező a szabadságra nézve, de egyoldalúan alkalmazva, ha t. i. az állam csak jogállam és semmi egyéb, megfosztja az államot, főleg a kormányhatalmat, ruganyosságától; az egyén jogát biztosítva, háttérbe szorítja a nemzetet, s privatizáló irányra vezet a közjog és a közügy terén. Ennélfogva a jogállamra nem önmagában, hanem mint a politikai (ethikai) állam egyik sajátosságára kell törekednünk. Pl. az angol állam kiválóan politikai állam, de a jogállamnak erősen kifejlett attribútumaival. A jogállam nemcsak a r e n d ő r államnak ellentéte, hanem a r e n d i államnak is. Annak lényegéhez tartozik tehát az állampolgári szervezet, mert a jog egyenlő és független uralma állampolgári szervezet nélkül nem létezik, s így enélkül jogállam sem lehetséges.

A rendőrállam szinte pusztán intézmény, miként a jogállam, de különben egyenes ellentéte az utóbbinak. A jogállam a jog megvalósításának intézménye, míg a rendőrállam egy politikai nevelőházi intézmény. A jogállamban a jog függetlensége, a rendőrállamban semmi biztos jog. A jogállam túlkeveset gondol a polgárokkal, a rendőrállam túlsókat. A jogállam merev, a rendőrállam folyékony és minden önkénynek engedő. A jogállam mindig alkotmányos állam, a rendőrállam absolutizmus. A jogállam a polgárokat önszegélyre és büszke önértetre neveli, a rendőrállam gyámoltalanság- és meghunyászkodásra.

5. C u l t u r á l l a m n a k csak az mondható, mely világ-történeti haladást eszközöl, s előbbre viszi korának civilisa-

tióját, tehát valamely tekintetben az emberiség előmenetelének lépcsőjét képezi. E mértéket relative kell alkalmazni. A műveltség bölcsőjében Egyiptoni culturállam volt, de ma Pericles Athenéje sem lenne az.

6. Az állani világtörténeti phasisai, az antik, középkori és modern állam, egyszersmind ugyanannyi államfajok.

Az antik állani úgy a keleti, mint a klasszikus világban állami despotismus. A keleten egynek despotismusa mindnyája fölött, a classions világban mindnyájának despotismusa mindnyája fölött. A classions világban tehát az állami despotismus a szabadság alakját ölti, mert azt a polgárok maguk gyakorolják önmaguk fölött. Vagyis létezett állami szabadság, de nem volt egyéni szabadság. Az antik állam szervezetéhez tartozik a rabszolgaság. Miként a polgárok lángoló lelkesedése az állameszmét az emberiség lelkébe égeté, úgy a rabszolgaság kemény eszközökkel nevelte munkára az emberiséget.

Ha az ókorban az emberiség egészen át nem adja magát az állameszmének, a középkorban végképp megfeledkezett volna arról az egyéni szabadság szenvedélye következtében. Mi g az ókorban, a hol az állam vaskeze nincs, ott korlátlan az erőszak, addig a középkorban az egyéni szabadság önmagában alkot jogi rendet. A hősiesség nyers erő a középkorban nemcsak vért ont és városokat pusztít, hanem önmagának jogi korlátot és jogi formákat is szab. Azonban a közjog-magánjoggá lesz; a király földesúrrá, a polgárok a földesúr embereivé. A nemzet személyes egysége helyett magánszerződések férczelik össze az államot. És mégis az államtalanság e korában egy hatalmas lépést tesz az állameszme; a középkori királyságban nagyobb mértékben megtaláljuk az államnak részrehajlatlan uralmát a társadalmi érdekharcz fölött, mint az antik respublicában. A közjogi szikrát ápolja a középkorban a kereszténység, a subordinatio és egyetemesség szellemét a szerzetes élet, az állampolgárság eszméjét a városok.

A 15. század második felében a classions emlékek, mint hatalmas riadó, ébresztik föl az állameszmét több százados szenderegéséből. A szerény hold, mi az állam a középkoriján az egyházi hatalom állítása szerint val a, most egyszerre ragyogó nappá változik. De az antik világ iránt való lelkesedés bármily erőssé teszi az államot, az antik állam despotisínusára már nem vezet. Sőt korunknak az a föladata, hogy mind az antik világ eszméjét, az államot, mind a középkor eszméjét, az egyént, érvényesítse. Innen ma az állam és társadalom kiváló fontosságú megkülönböztetése. A modern állam tehát két világkorszaknak eredménye. Az antik világ létesítette az államuralmat, a középkor pedig a társadalmi szabadságot. A mai államok részben már a középkorban léteztek, a modern állam eszméje pedig általában és mindenütt (az amerikai államokban is) a történeti fejlődés folytonossága útján kapcsolatban van a középkori állammal, míg az ókori állammal ily folytonos fejlődési kapcsolatban nincs; mert a ókort egy világégés, egy világmromlás (népvándorlás) választja el a középkortól, a középkor viszont a történeti folytonosság félbeszakítása nélkül megy át az új korba. És mégis a modern állam belső mivoltára és lényegére nézve eszmeileg közelebb áll az antik classions államhoz, mint a középkorihoz. A középkori állam ugyanis magánjogias és merő jogállam, magánjogkörök szerződéses, külső összefűzése (jogi formalismus aristokratikus alakban), a mai állam viszont épp úgy, mint a classicus állam, ethikai személyiség, belső egység és közjogias irányt követ. A classicus és a mai állam közt tehát csak külső különbségek vannak, hogy t. i. amaz község-, emez nemzetállam, és hogy amaz a társadalmi szabadságot elvileg sehol, és tényleg is csak töredékesen ismerte el, emez pedig azt elismeri elvben és tényleg.

19. §.

Az állam eredete és enyészete.

1. Az állam eredete szempontjából a történeti keletkezés és a filozófiai alap különböztetendő meg.

1. Történeti szempontból ismét az egyes államoknak és az egész emberiség állami fejlődésének keletkezését kelt megkülönböztetnünk.

Az egyes államnak keletkezési módját ismernünk kell, mert ebből tanulhatjuk meg az illető állami jellegét, intézményeinek természetét, régi törvényeinek valódi értelmét, így a hódításból, a régi lakosok leigázásából eredő állam egészen más, mint az, mely a természet elemeivel, az őserdővel folyó harczból keletkezik. A kard-alapította államok aristokratikusok szoktak lenni, az ekevas-alapította államok demokrátiák. Gyarmatok keletkezésekor senki sem kénytelen másnak birtokán, mint vasalt, vagy jobbágy megtelepedni: mindenki szert tehet önálló birtokra, ha dolgozni tud és akar.

Emberiségi szempontból az államfejlődés ott kezdődik, a hol az ember. Az állam nem úgy készül, mint az épület, hanem az ember lelkében és lelkéből fejlődik. Természeti állapot nincs, sohasem volt, és nem lehet, mert mindnyájan az emberiség személyes egységének, vagyis a világállamnak, nagy fejlődési folyamában vagyunk. A nemzetek közt sincs természeti állapot, mert azok az emberiség magasabb személyes egységéhez tartoznak. A természeti állapot az emberiségen kívül levő állapot volna, a mi emberre nézve lehetetlen. A hol ember van, ott teljes államtalanság nincs. Az egyes

államok az emberiség állami fejlődésének élő alakjai; tehát nem magukban véve, hanem ezen összefüggésükben szemlélendők. Az emberiség ezen állami fejlődése a dolog természete szerint absolute eredeti. Az egyes állam relative eredeti és relative származékos, miként az egyes embernek minden gondolata a filiatio törvénye szerint. Nagy tévedés az eredeti és származékos tulajdon analógiája szerint értelmezni az állam keletkezését. Az államnak eredeti vagy származékos keletkezése nem jogi szempontból veendő. Jogilag minden államkeletkezés föltétlenül eredeti, mert miként az egyes ember, úgy az állam is létének jogcímét önmagában bírja. Az államkeletkezés annál eredetibb, minél több önálló egyéni sajátást hoz fölszínre a világtörténet folyamában. A görög államalkotás épp oly eredeti, mint Homér műve. Gyarmat is lehet nagyon eredeti; pl. az északamerikai egyesült államok egészen elütöttek a 18. századi Európától. A többi amerikai államok inkább származékosak, másolatok.

Általános nézet, hogy szeren esés az olyan állam, mely a műveltség magas fokán (mintegy férfikorban) keletkezik. A régi házat, mondják, nehéz a mai építészet szerint átalakítani, de követhetjük ennek elveit egészen új ház építésénél. Csakhogy az állam nem épület. Az államilag élő népnek a gyermek-és ifjúkoron is át kell mennie, hogy e t h i k a i tartalma teljesen kifejlődjék. A műveltség magas fokán (férfikorban) született állam ethikai tartalomban épp oly szegény, mint lenne az egyes ember, ha gyermek- és ifjúkorának emlékét és jellemképző) hatását elvesztené. A magas műveltségi fokon keletkezett amerikai államok ethikai tartalomban sokkal szegényebbek, mint a barbárságból lett európai államok.

2. Az állam philosophiai alapja szempontjából két kategória merül föl: egyfelől felsőbb hatalom, t. i. Isten és a természet, másfelől maga az ember.

E két kategóriát rendszerint egymást kizáró módon szemközt állíták. Az államot majd kizárólag felsőbb hatalomból származtaták, s az így megsemmisített embert szükség-

kép ama felsőbb hatalmat képviselő orgánium zsarnokságának szolgáltatók ki; majd az abstract emberi ész önkényszerű elhatározásának tulajdoníták az államot, s az így istenített ember romok alá temette önmagát.

Az Istennek és a természetnek, továbbá ezeknek és az embernek ily. egymást kizáró szemközt állítása bölcészeti képtelenség. Az állam absolute isteni mű, és absolute a természet productuma, mert Isten az államot az ember erkölcs-
szellemi természetének szükségképiségevé tette. Továbbá az állam absolute az emberi ész és akarat műve, mert Isten és a természet az emberi ész és akarat által alkotja az/államot, tehát nem azon vak erő által, mely a növény fejlődésében nyilvánul. Az állam léte épp oly vastörvény, mint a gravitatio, de öntudatosan, az erkölcsi világrendben, szabadon érvényesülő vastörvény. Az embernek kell államban élni, de azért az állam nem az emberi ész és akarat ellen, hanem által keletkezik. Az államnak ily módon való philosophiai megalapítása nem az ellentétes elveknek bizonytalan arányú összeférczése, hanem egy és ugyanazon elv, csakhogy különböző oldalról, s absolut minden oldalról.

Az emberi ész és akarat, a mennyiben az egyesnek az államhoz való tartozását jogilag megalapítja, csak szerződés alakjában lehet államalkotó, mert az „impero ergo impero” jogtalan akár egy mondja milliónak, akár millió egynek.

Csakhogy a szerződés nagyon helytelenül hasonlított Isten „legyen” szavához, mert a szerződés nem teremthet államot semmiből, ha t. i. egy magasb ethikai öntudatos lét (község, nemzet, emberiség) nem létezik. Pl. ha több millió ember szerződne is, ha az összetartozás öntudata bennök történetileg ki nem fejlett, az még se lenne állam. De a hol ezen öntudat megvan, ott a szerződés jogi alapja annak, hogy az egyes ember az egészhez tartozik. Ekkor is azonban csak előleges és külső alapja, azaz: nem belső), alkotó tényezője az odatartozásnak. Az állam erkölcsi személy, mely természetesen személyekből áll. Azt, hogy az utóbbi az elsőhöz

tartozik, nem ketten teszik szerződés útján, hanem tisztán maga az állameszme öntudatos kifejlődése teszi ezt, azaz maga az állam. Hogy az állam az egyént így jogilag és etnikailag fölvehesse magába, az az polgárává tehesse, annak jogosságához mint külső és előleges föltétel kell az egyesnek is az államéval egyező, bár hallgatag akarata, épp úgy mint ahhoz, hogy az állam jogosan teheszen valakit élethivatásos hivatalnokká. Az állam tehát nem a szerződésből lesz, nem jogi productum. Az emberi ész és akarat az isteni világrend és az emberi természet vastörvényét, melynél fogva államban élnünk kell, a történetben valósítja meg. Az állam történeti productum. Így a philosophiai és a történeti alap, melyen az állam nyugszik, egy magasabb egységre jut.

II. „Ha Sparta és Róma elvesztek, mely állam remélheti, hogy mindig fön fog maradni?” (Rousseau.)

Nemcsak az államoknak keletkezése, hanem azok halála is a haladás végett szükséges.* Pl. a classicus állam előbb az emberiség politikai fejlődését hatalmasan előmozdítja, később, mint akadály, a haladás által halomra döntetik.

Az állam halálának belső oka az állami öntudat lehanyatlása. Ily szomorú korszakban az enyészeti processus megakadályozza az emberi nagyság kifejlődését és erkölcsi hanyatlást okoz.

Az állam halálának külső oka, többféle; pl. hódítás, önálló államokká való fölcszlás, egy állammá való összeolvadás. Elemi csapások, rendszerint legalább, csak kis államokat pusztíthatnak el.

Az államok átlagos élettartamát, vagy életök véghatárát megállapítani nem lehet; mert az államoknak, mint erkölcsi személyeknek, életerejé igen különböző, sokkal különbözőbb, mint az egyes embereké. A mesterségesen, pl. hatalomszóra keletkezett államokat, mivel ezek nem igazi államok, tekintetbe nem vesszük. De a természetes fejlődésen alapuló

* Miként ezt Comte az egyén szempontjából kifejti.

igazi államok is igen különböző kort értek. A modern állam az életviszonyoknak gazdagabb fejlődése folytán sokkal magasabb korra számíthat, mint az antik állam; föltéve, hogy ezen életviszonyokat a nemzeti öntudat betölti, azaz: minden polgár nemcsak a maga egyéniség-ét, hanem a nemzet egyéniségét is bele éli a maga életviszonyaiba, tudományos, művészeti vagy gazdasági foglalkozásába; és különösen családi körébe. Továbbá nehéz elgondolni az emberi haladásnak oly fordulatait, mely csak a mai államok romjain volna lehetséges, miként a modern európai civilisatio csak a classions állam bukásával fejlődhetett ki. Oly világ-rombolás, mint a középkor kezdetén. aligha fogja még valaha egyengetni a haladás útját. S így a halandóság végzete a mai államtól mindenesetre nagyon távol van.

20. §

Az állam célja.

Miként az egyes embernek, úgy az államnak is abstract és concret célja van. Az abstract cél egyetemes, szükségképi, minden államinál közös. A concret cél az a mód és irány, â mely szerint az abstract cél az állam egyéni sajátágai, a helyi körülmények és az idők különös viszonyai közt megvalósul. A concret cél tehát az abstract célnak világtörténeti alakja; az államnak világtörténeti missiója, de a mely sohasem képes teljesen kifejezni a teljes abstract célát, miként az egyes embereknél az egyik mint kereskedő, a másik mint földműves valósítja meg az általános emberi rendeltetést, de egyik sem teljesen, hanem csak bizonyos irányban. Montesquieunél találjuk szép példáját a concret államcéloknak. Róma célja volt a hódítás, Lacedemonié a háború, az izraelitáké a vallás, Marseilleé a forgalom, Chináé a köznyugalom, Rodusé a hajózás, Lengyelországé az egyesek függetlensége, stb. Van egy nemzet a világon (az angol), melynek célja a politikai szabadság (De lesprit des lois XI. könyv V. fejezet). Az államok concret céljait a történetírás adja elő. Itt az abstract, vagyis ideális célról van szó.

A törzs öntudatlan organismus. Akármit mondjunk annak céljáról, az indián törzsek csak úgy aluszszák át a századokat, mint eddig. De az állam öntudatos, személyes lét, tehát bírnia kell céljának tudatával.

A positiv philosophia szinte gyűlöletet keltett a t e l e o-

logic H s világnézet iránt. Innen az állani ideális céljának divatos tagadása, egy irány, mely a despotismusnak tár kaput, a mire már Locke figyelmeztet. A hadvezér – úgymond – a katonát oly helyre küldheti, a hol bizonyosan elesni fog. Lehet, hogy a hadvezér parancsa képtelen. A katona mégis engedelmeskedni köteles. De ugyanazon hadvezér a katonának egyetlen garasát sem veheti el. Az államcztélból származik az előbbi hatalom, de az utóbbi korlát is. Ha elejtjük az államnak ideális (abstract) ezé íját, akkor az államhatalomnak ily korlátolását magasabb világréndből deducálni nem lehet, s ennél fogva az egyéni szabadság az állammal szemben elveszti önálló bölcsészeti létét s annak megállása önkénytől, állami despotismustól lesz függővé. Igaz ugyan, hogy különben is a pozitív jog szempontjából az állami akarat a legfőbb emberi hatalom, melynek az államban mindenki föltétlenül fejet hajtani köteles, de viszont az államnak is oda kell törekednie, hogy a maga akaratát a magasabb eszményi jogrénddel összhangzatba hozza. Ha tehát az igazi, vagyis alkotmányosan megállapított állami akaratnak más korláta nincs is, mint a természettörvény, azért mégis nagy erkölcsi erőt kölesönöz az egyéni szabadságnak egy magasabb eszményi jogréndnek és ebből folyó eszményi államcztélnak elismerése, mely szerint az egyéni szabadságnak csak oly korlátolása lehet jogos. melyet az abstract (eszményi) államcztélnak a concret viszonyok közt történő megvalósítása szükségessé tesz. Az egyéni szabadság katasztrófája lenne az, ha tudományból és népöntudatból kiküszöbölve az állam eszményi célját, ezzel az igazságosság (justifia) mértékének az állam tényeire való alkalmazását képtelenséggé tennők. Az állam, mint önczélú lény, mint személy, sok áldozatot követel az egyéntől, s ez az emberi eszmének dicső kifejlődésére vezet, de az állami despotismus félig (társadalmilag) megsemmisíti az embereszmet. Különösen korunkban bír jelentőséggel az államcztél megállapítása; mert korunk nem a tekintély, hanem a szabad kutatás kora. Az emberek tudni akarják, miért hoznak” áldo-

zatokat. E tudat a polgárok lelkesedésének és az állam erejének kútforrása. Ezt a lelkesedést és ezt az erőt azonban az alább említendő államcéllok nem mozdítják elő egyenlő mértékben, sem ugyanabban az irányban. Így az individualisticus politika (mely szerint az állam az egyénnek pusztá eszköze) képes ugyan nagy erőt és lelkesedést kelteni az emberi jogoknak, mint korszellemnek, ébredésekor, az ember-eszmének első föllángolása korában, de azontúl önzésre nevelve a polgárokat, szükségképen sorvasztja az állam ethikai erejét, míg viszont az állam, mint öntudatos és ennélfogva, öncélú lény, minél tovább él a polgárok lelkében, annál hatalmasabban mozdítja elő a közszellemet, fejleszti az állam ethikai tartalmát, az embert államra neveli. Látható ebből, mily messze vágó hatása van annak, hogy az állam céljára nézve a népöntudatban mily meggyőződés uralkodik. A 18. században és a francia forradalomban az individualisticus politika még nagy tettekre bírta az embereket, de ma már csak a vak nem látja azt a borzasztó rombolást, melyet ez az egoisticus tan az államon, s általán a modern emberiség erkölcsi világrendén véghez visz.

A társasági államfogalom szerint (s általában a társadalmi államfogalom minden alakja szerint) az állam pusztán az egyén eszköze, és semmit sem öncél. Ez már magában az államnak, mint nemzetnek, teljes megsemmisítése. De ez elmélet nemcsak általában, hanem egyes nyilvánulásaiban is téves. Ha az állam, mint egyéni eszköz, a formál jogszeme megvalósítására szorítkoznék (jogállam ily értelemben), akkor a világ nyomor- és műveletlenségbe süllyedne. Ha az állam csak az egyénnek jóléte végett van, akkor, nevelőházzá lesz, és communismusra vezet. Nevelőházzá lesz, mert a jólét útját és módját is az egyén elé kell szabnia. Communismusra vezet, mert az államnak tagjai, mint emberek, azaz; egyenlők vagyunk, s így az államcél, mint egyéni jólét, csak a teljes egyenlőség alapján gondolható. Ha az állam oly értelemben eszköze az egyénnek, hogy annak célja jog és jólét

együtt, akkor nem tudjuk, hogy e két elv mily viszonyban van egymáshoz. Úgy szokták ugyanis formulázni ezt az elméletet, hogy az állani valósítsa meg a jogot és a joghatár a i n b e l ül a jólétet. Sőt másképp nem is lehet ez elvet formulázni, ha csak a jogot már előre, bele nem akarjuk olvasztani a jólétbe. Ámde miként valósítsa az állam a jólétet a polgárok jogainak, egyéni szabadságának és tulajdonának megszorítása nélkül? (pl. a kisajátítás). Miként lehet, ily megszorításokat igazolni ez elmélet szerint, és „a jog határain belül” mennyire terjedhetnek ezek a megszorítások? Világos, hogy ez az elv bár a jogot első sorban említi, a gyakorlatban mégis kiszolgáltatja azt a jóléti elv discretionarius hatalmának, vagyis csak annyiban valósítaná a jogot, a mennyire azt a jólét követelményei engedik. Ebből egyébiránt még azt is tanuljuk, hogy a jog- és jólétet nem szabad egymástól oly mereven elválasztani, sőt egymással szemközt állítani, miként ezt a jogeszmének egyoldalú formáljogi értelmezése teszi. Jog és jólét az államhatás-körében, különösen a t á r s a d a l m i igazgatásban sokszorosán azonosul. (L. 45. §.)

Az állam, vagyis a nemzet, (s az etnikai államfogalom minden alakja) első sorban önmagáért van, és pedig azért, mivel személy. De második sorban az egyesekért is van, mert mint legfőbb hatalomnak rendeltetése az egyesek viszonyaiban is az erkölcsi világrend uralmát a nyers erő fölött létesíteni. K két cél a gyakorlatban egymástól el nem választható, s az országlási tényekben egymáson átszővődik.

Az államnak, mint önczélnek, föladata, hogy világtörténeti culturalany legyen, vagyis egyfelől a benne rejlő erkölcsszellemi és anyagi erőkapitalist a concret viszonyok között s a concret államcél vagy célok alakjában a lehető legteljesb érvényre hozza, és másfelől azon erőkapitalisnak érvényesülése a személyes lét alakjában történjék.

Az egyén szempontjából az állam célja a jogeszmét megvalósítani, és pedig nem szorítkozva a formál jogra (a jogeszmének fonnál oldalára), hanem a társadalmi harcz

részrehajlatlan vezetése által oda törekedve, hogy mindenki bírjon az emberi rendeltetés betöltésének társadalmi föltételeivel, hogy minden jogos érdek érvényesülhessen, és egyik osztálynak se álljon módjában a másik fölött zsarnokoskodni.

Az állam tehát mint öncél culturállam, az egyén szempontjából pedig j o g á l l a m, de nem pusztán a formáljog-értelmében.

Jegyzet. Jogállam oly értelemben, hogy az állam tisztán a formál jog-eszme megvalósítására szorítkozott volna és a polgároknak szellemerkölcsi, gazdasági és egészségügyi viszonyaival semmit se törődött volna, még nem létezett soha: de mint elmélet jelentékeny volt az a 18. században és a 19. század elején, mert a mindenbe avatkozó rendőrállam ellen-szeréül szolgált.

21. §.

Állam és társadalom.

Az emberi összeletnek, vagyis az embersokaságnak, mint nagy organicus egésznek, két alakja van: állam és társadalom. Az elsőben minden (azaz: substantia) a nemzet; az utóbbiban minden (azaz: substantia) az egyén. Az állam egy alany, t. i. ép a nemzet; ellenben a társadalom sok millió alany, t. i. a sok millió egyes ember. Ennélfogva az állam személyes lét, a társadalom személytelen, mert a minék inaik) alanya van, az, mint egész, nem lehet alany. Minden alanyiség valami absolutum a maga körében, s így kétféle alanyiség, t. i. az egészé és a részeké, együtt lehetetlen ugyanazon egy körben, t. i. a jelen esetben a társadalomban. és ugyanazon szempontból, t. i. a jelen esetben a társadalom szempontjából.

A társadalom az életviszonyok nagy organismusa, a mennyiben ebbe az emberek a maguk egyéni személyiségét és magánérdekét bele élik. Az állam az életviszonyok nagy organismusa, a mennyiben az emberek ebbe a nemzet személyiségét és érdekét bele élik.

Állam és társadalom tehát csak alakilag, és nem anyagilag különböznek. Az összes erkölcs-szellemi és gazdasági életviszonyok, szívünknek minden dobbanása, elménknek minden gondolata képezik mind az államot, mind a társadalmat. Az államot, mennyiben azokat a nemzet személyes léte sugározza át; a társadalmat, mennyiben azokat az egyén, mint ilyen, tölti be. Az állam és társadalom ugyan

azon életviszonyoknak kétféle alakulása, „ugyanazon éremnek csak két oldala.”

Szerencsétlen tévedés azon nagyon elterjedt nézet, miszerint az életviszonyok csak a társadalmat képezik. így az állam pusztá jogi forma, hatósági szervezet, mérő mechanizmus lenne. Egy nagy igazságnak és szent kötelességnek fonák kifejezése az, hogy a „társadalom hozzon áldozatot az államnak. A társadalom már fogalmánál fogva nem hozhat áldozatot az államnak, mert nem ismer az egyénnél magasb célt, az egyén levén annak alanya. Az egyénnek szent kötelessége, hogy ne csak azon áldozatokat hozza az államnak, melyeket tőle az állam hatósági szervezete követel: hanem önként is hozzon az államnak áldozatokat; de ezt nem a társadalom teszi és az ember, nem mint a társadalom alanya, hanem teszi az ember, mint állami lény, mint a nemzetalanyának öntudatos eleme. Az ellenkező nézet és annak megfelelő fonák szólásmód lábra kapott, mért az életviszonyokban és ezeknek szabad fejlődésében csak társadalmat látván, az emberek az önkéntes áldozatban állami életprocessust már képzelni sem tudnak. Mihelyt az életviszonyok önkéntes, szabad fejlődése az állam javára irányuk az már fogalmilag nem társadalom, hanem állam.*

Az állam és társadalom viszonyát két nagy elv határozza meg: *a) s z a b a d t á r s a d a l o m a s z a b a d* államban. A szabad állam alatt értjük a teljes állami souverainetást; a szabad társadalom alatt pedig az egyéni szabadság minden irányú nyilvánulását, vagyis a társadalmi önkormányzat (autonómia) ezerféle alakját. A fenti elvnek tehát nagyon sok alkalmazása gondolható, pl. szabad egyház a szabad

* A társadalom fogalmának körén belől is előfordul az önszeretet mellett az önfeláldozás, de az egyén javára. Egy kizárólag emberbaráti mozgalom (pl. gyűjtés a chinai árvízkárosultaknak) társadalmi momentum, míg az államnyelv előmozdítására irányuló mozgalom, már allainéleti processus. Számos tény mindkét oldallal bír, pl. jótékonyság a hazában.

államban, szabad tudomány, szabad munka a szabad államban. Minthogy az állam szabadsága souverainetas, a társadalomé viszont csak önkormányzat (autonómia), ebből már következnek az állam és társadalom viszonyának másik nagy elve: *b)* az állam uralkodik a társadalom fölött. Aszerint a fonák nézet szerint, mely az államban nem lát egyebet egy hivatalnoki, hatósági szervezetnél, s a társadalom alatt érti a nemzetet az összes életviszonyokkal együtt, a most említett második elv bürokratikus absolutismust jelentene; de a dolog nem így áll; mert a nemzet első sorban maga az állam, de van a nemzetnek társadalmi élete is. Tehát miként ugyanaz az ember, mint öntudatos, személyes lény uralkodik a maga érzeki, személytelen lényé fölött, úgy a nemzet is mint állam (személyes lét) uralkodik a nemzet fölött, mint társadalom (személytelen lét) fölött. Ez egyszerűen az erkölcsi világtrend követelménye.

Mohinak nagy érdeme, hogy az állam és társadalom megkülönböztetését öntudatosá tévé, de a dolgot alaposan össze is zavarja, midőn a társadalmat valami közvetítőül az állam és egyén közt tünteté föl. Ily közvetítésre semmi szükség. Az ember mind az államot, mind a társadalmat közvetlenül éli, mert ép úgy állami, mint társadalmi lény; vagyis rendeltetése egyfelől egy magasb ethikai személyiségbe olvadni, másfelől saját személyiségét érvényesíteni. A mennyiben társadalmi lény vagyok, annyiban nem vagyok állami lény, mert hisz különben az állam és társadalom nem volna két különböző fogalom; a társasági állam nem állam. Miként közvetíthetné tehát az államtalan társadalom az egyént, a ki természetből fogva állami lény, az állammal? Mohi nézete onnan indul ki, hogy az állam sem egyéb, mint minden társadalmi kört magában foglaló egyetemes társadalom. Ezen esetben az egyént a részleges társadalmi kör közvetíti az egyetemes társadalmi körrel. De a nemzet ez elméletben nincs sehol. Ama egyetemes társadalmi kör nem igazi állam, s elvileg és lényegileg egy hajszállal sem áll magasabban

Haller elméleténél, mert nem egyéb magánviszonyok és magánérdekek souverain sommázatánál.

Nem is előzte meg a társadalom az államot, mert az életviszonyok lényegileg mindenütt állami és társadalmi alakot öltenek. Ha romba dől egy állam, ott sincs kizárólag társadalom, mert azonnal kezdődik új államalakulás. Kezdődő és enyésző államokban azonban túlnyomó a társadalom, valamint némely nemzeteknél, is, és némely korszakban (pl. a középkorban). A társadalmi vízözön gazdasági oldalról ma is fenyegeti az államot.

II. FEJEZET.
A L A P E R Ő K.
22. §.
Terület.

Millió ethikai, physikai és gazdasági viszony köti össze az egyént, a nemzetet, az emberiséget a földdel. A hazaszeretet tárgya ugyan a nemzet, de a síksághoz, a bérchez való vonzódás annak hatalmas ápolója. Az állami uralomnak térbeli meghatározása a földterületen történik természetes és mesterséges határok által. Az ország physikai sajátosságai a nemzeti szellemre nyomják bélyegöket.

Az államterület sajátosságai nem könnyen változtathatók de nem egészen változatlanok. Már Machiavelli említi, hogy a földművelés egészségesebbé teszi a talajt. Azonban az ember gyakran rontott a területen. Egyiptom egészséges országból a pestis fészkévé lett a lakosok tunyasága folytán. Számos ország erdőirtás miatt szenved. A pillanatnyi haszonra törekvő egoizmus az erdők kivágása által az elemek processusának egy láncszemét törí szét; minek következtében csakhamar beáll a zavar, jön a büntetés. A mit az ember belátni nem tudott, immár érezni kénytelen: a hideg- és hőségnek, a szárazság és felhős szakadásnak rohamos változásait. A kihalt mezőn homok fölhő száguld, s nyomában lépdel a járványok csontváza, A komor vidékről komorság száll a lakosok lelkére. Ellenben az erdő lombjai felüdítik lelkünket; százados tölgyei a nemzedékek emlékeit összekötve, az egész szellemét táplálják.

Más téren is összegyűjté az ember az elemek romboló erejét önmaga ellen. Városainkat rothadó talajra építők, s a paloták összehalmozása által por – és romlott anyagokkal telt lég-rétegbe temettük.

Hajdan azt tárták, hogy a nagyon termékeny államterület elpuhítja a lakosokat; de a mai világforgalom folytán a földnek termékenysége még inkább ápolja a gazdasági energiát.

A sarki vidéken oly súlyos a természettel folyó harcz, hogy a kimerült ember könnyen a despotismus martalékává lesz. Ott minden erőt igénybe vesz az elemekkel folyó harcz, ott nem keletkezhetik oly osztály, mely magasabb, ideális javaknak szentelhetné erejét. Ott nem virágozik sem a tudomány, sem a művészet, ott sem magasabb civilisatio, sem a szabadság nem verhet gyökeret. Az egyenlítő táján viszont a természettel folyó harcz oly enyhe, hogy a szabadsághoz szükséges energia ki nem fejlődhetik, s a nyomasztó melegben eltikkadt embernek elviselhetlenebb a szabadság küzdelme, mint a szolgaság nyugalma. Itt a népelet változatlan; minden úgy van ma, mint ezer év előtt. Itt a lélek legfogékonyabb; intézmények és szokások mélyebben bele vésődnek. Hogy reformok történjenek, itt nagyobb erőre volna szükség, mint a mérsékelt égöv alatt, s ép itt van legkevesebb erő. Szabadság és haladás hazája a mérsékelt égöv.

Különböző égöv más-más tápszereket nyújt és más-más tápszereket tesz szükségessé, s ezáltal hat az életmódra és a gazdasági viszonyokra, pl. igen könnyű megélhetés vezethet a népesség rohamos szaporodására, s ezáltal a munkabér csökkenésére. Az életmód és foglalkozás bizonyos jellegét és gondolkozásmódot kölcsönöz az embernek. Más szellem lakik egy heringhalászbán és más egy alföldi magyar emberben, a ki egész életében gabonát termel.

A tenger a nagyszerűség és szabadság gondolatát támasztja; a jóbarátokat összeköti, az ellenségeket elválasztja; a forgalom által a látköröket szélesbíti; a nemzetben az emberi-

séghez való tartozás érzetét táplálja; s a partokat hajók mozgó bástyaival veszi körül, a mi Angliában fölöslegessé tette nagyobb állandó hadsereg alkalmazását, s ezzel meghiúsította az abszolutismust.

Mondják, hogy a hegység szabadságra, a síkság szolgálásra nevel. De tévesen; mert a természet könyve mindenütt szabadságra tanít, Schweitz havaiban és Magyarország déli-bábos rónáján. A Dithmars-nép a maga sík hazájában épp oly hősieen védte szabadságát, mint a sveicziak. Igaz, hogy hajdan a szabadság némely helyen a hegyek közé volt kénytelen menekülni, de a hegyek akkor is nem lélektanilag ápolták azt, hanem a fegyveres erő ellen védték. Ma a szabadság ereje nem a bérezek hozzáférhetetlenségében, hanem az emberiség szellemében van.

A terület befolyása a népéletre tényleg létezik és mindig létezni fog; de az ideal az, hogy e befolyás minél kisebb legyen és ne kelljen Reaumurrel kezünkben politizálni. Minél műveltebb az egyén, a nemzet, az emberiség, annál kevésbé függ a föld és éghajlat sajátosságaitól. Az emberiség ezen irányú függetlenségét mozdítja elő minden esemény, mely sok embert egyik országból a másikba, egyik világrészről a másikba visz, mint világbirodalmak, népvándorlás, keresztes hadak, Amerika fölfödözése, gyarmatok alapítása, vasút, gőzhajó.

A természetes határok elve, mely szerint az államokat hegyek, folyók, tengerek szerint kellene kikerekíteni, ellenkezik a civilisatio irányával, mely az embert a külső természettől lehetőleg szabaddá teszi. A természetes határok elve az embert a külső természet bilincseibe verné és egy módja volna a röghöz kötöttségnek. De ha elvetjük is a természetes határoknak ilyen állam-kikerekítő elvvé való emelését, azért nem szabad kicsinylenünk a természetes határok politikai jelentőségét. Boldog az az ország, a melynek alakját ki nem színezett térképeken is látni lehet. A természetes határok nemcsak a külső támadást nehezítik, de egyúttal az állami egészet összetartják s hatalmas előmozdítói a belső

consolidationnak. Talán ma is állna Lengyelország, ha jó természetes határai lettek volna.

Aristoteles azon államot, mely földadatát legtökéletesebben betölti, tartja nagyinak, miként a nagy embert is nem a testi nagyság teszi. Ez igaz; csak hogy épp az a kérdés, vajjon ily ethikai értelemben a nagyság nagy, vagy kis terület által érhető-e el könnyebben? A görög állam kis területen tölte be földadatát, de az állam mai földadatának ily kis állam már meg nem tudna felelni. Az államnak uralkodni kell a társadalom fölött. S a társadalom elszigetelt kis tavacskákból egy világtengerré lett, mely az antik községi állam kis hajóját hullámai alá temetné. Ma csali nagyobb állam lehet culturálisan; továbbá gazdaságilag független. A nagy állam sikeresebben védi magát külső ellenség és belső zavar ellen; kivéve, ha nagyon centralisáivá van; mert az utóbbi esetben a kis állam hátrányait osztja: „a kié Paris, azé Franciaország.” A szabadság ugyan világtörténetileg kis államokban született, de nem végzete örökké bölcsőben maradni. A nemzeti önrendelkezés nagy államban ugyan nehezen megvalósítható, de aztán erősebb is. Az önkormányzat által a nagy állam a kis államnak minden előnyét fölveheti magába, a kis államnak hátrányos oldalai nélkül. Az egyéni szabadság is biztosabb a nagy államban. Kis államiján egy távolabbi és azért elfogulatlanabb forum hiányozván, az egyént iszonyú localis zsarnokság üldözheti.

23. §.

Néesség, nép.

Az államot képező emberek összesége részint mint népesség, részint mint népjó tekintetbe. Amaz az emberek összesége, mint pusztai anyagi fogalom (embersokaság), emez az emberek összesége etikai személyes lét alakjában, tehát mint alaki fogalom. Amaz összetett, collectiv fogalom, emez egyszerű, egységes fogalom. Amaz sok személy, emez egy személy.

A néesség legyen akkora, hogy az állam elég erővel bírjon földadata megoldására. E földadat a világtörténeti korszakból merül föl. Ennélfogva a néesség, mely az államhoz kívántatik, egyetemes érvénnyel in abstracto meg nem határozható.

Gazdasági szempontból: a populationisták (Süssmilch. Sonnenfels, stb.) optimismusa rég anachronismussá lön. Ma nem oly elhagyott a föld, mint pl. a harmincz éves háború után. Bár nem föltétlenül igazolt, de korunknak mégis megfelelőbb Malthus aggodalma. Azonban ma is sokkal kedvezőbb helyzetben vagyunk, mint az antik világ, mikor a productiv erők nem voltak fejleszthetők nemcsak mértani, de még számtani arányban sem.

Politikai szempontból: a nagyon gyér néesség kedvez a zsarnokságnak. Már a görög tyrannok a városokból kiűzték a polgárokat és a vidéken elszélesztették. – Politikailag a néesség sohasem túltömött, viszont annak gazdasági határa nagyon relatív.

A nép, vagyis az államot képező emberek összesége, mint történetileg kifejlett ethikai személy, azonos fogalom a nemzettel. Alapja a család, mint szintén századokat átkaroló ethikai egység. A családban tamilja meg- az ember az önfeláldozást az állam iránt, valamint az állam halhatatlanságát; bár az állam *qualitativ e* különbözik a családtól.

A kényuralom védői szeretik jogilag- azonosítani a fejedelmi hatalmat az atyai hatalommal és oly kormányrendszerre törekednek, mintha a polgárok családi hatalom alatt álló kiskornak volnának. De bármily helytelen az a tétel, hogy „a család egy kis állani s az állani viszont egy nagy család”, mindazáltal az állam és család sokszorosán összefügg egymással. Aristokrátiában a család egysége sokkal szigorúbban van szervezve s az atyai hatalom sokkal nagyobb, mint deinokrátiában. A családvagyon jog is más arisztokrátiában és más demokrátiában. Egy bizonyos örökösödési renddel úgyszólván arisztokrátiát lehet teremteni (pl. a birtok oszthatatlanságával). Más örökösödési rend demokrátiára vezet (pl. egyenlő osztály, köteles rész).

A nép személyes egysége a történeti fejlődésen és a történeti emlékeken alapszik. A történeti *continuitás* félbeszakítása megöli a nemzeteket. De a történeti *continuitás* nem jelenti az elavult történeti jog föntartását, hanem inkább folytonos haladást az ideál felé. Igazi éber öntudatot csak az ideál napfényében nyer a népszemély. Oly történeti fejlődés, mely nem irányul az ideálra, csak félhomályos szendergés.

Eszközli a nép személyes egységét az á l. l a m n y e l. v egysége, mely minden állami funkcióban (oda értve a községi önkormányzatot), kizárólag alkalmazandó; és melyet minden polgár tudni köteles. A ki nem tudja az államnyelvet, az nem méltó arra, hogy részt vegyen az állami szabadságban, a nemzetnek parlamenti, önkormányzati, és esküdszéki szervezetében.

A népelet gyermekkorában a hősies nyers erő kitombolása harczy kalandokban, később a belső és külső jogvéde-

lemre katonailag szervezett polgárok csatái, szóval: a barbár korban a támadó, a civilisait korban a védő háborúk hatalmas kapcsot képeznek.

A tudomány, ha önállóan műveltetik (pl. a németeknél a philosophia), a nemzeti függetlenség és összetartozásnak épp oly erős, mint ideális tényezője.

A népelet kapcsai közé tartozik a gazdaszat, és pedig nemcsak a földművelés, hanem az ipar és kereskedés is. ha ezeket a nemzeti hatalom és nemzeti érdek öntudata tölti be. mint ezt az angoloknál szemléljük. A hol tehát az ipar és kereskedelem kosmopolitikus, ott nem a foglalkozásban van a hiba. hanem az emberekben.

Azok közt a tényezők közt, melyek a népszemélyt egygyé teszik és százados sorsviszontagságok közt összetartják, még egyet kell említenünk. Az emberben hatalmas utánzás i hajlam van. mely gyakran még az ész ellen is győz. Kevés ember képes ellenállni a környezetében uralkodó képtelenségeknek. Európaiak, kik keleten tartózkodnak, előbb-utóbb hisznek a varázslatokban (Bagehot). Az utánzás i hajlam erős összetartó kapcsa a népeletnek; föntartja az ősi szokásokat, kidomborítja a nemzeti individualitást. Igaz, hogy rossz is fűződik ehhez a hajlamhoz; mert az emberek gyakran mohón utánozzák egymás ostobaságait, sőt bűneit; de nagyban és egészen mégis túlnyomók annak előnyei. E hajlani nélkül a népelet nagyon porlékony volna.

A népszemély szervezetének alapja az állampolgárság. Vadász- és halásznépeknél, a keleti despotismusban, s a középkor patrimonialis rendszerében állampolgár nincs. Az állampolgárság, vagyis az annak lényegét képező közjogi kapocs, s az ebből folyó törvényes oltalomnak bizonyos egyenlősége,* a görög-római községállamban kezdődik,

* Itt a minimumról van szó, mely az állampolgárság fogalmához megkívántatik, pl. a római plebejus, mióta bír a provocatió jogával, valószínű állampolgár. Aristot. többet, követel ahhoz, t. i. a főhatalomban való részvételt. Pol. III. 1. A politikai jogok tehát nem tartoznak az állam-

a középkori városban ióJytattatik, s a iianezia forradalom által amodern államban fényes diadalát ünnepli. Reális alapját a classions államban a lehetőleg egyenlő birtok (χλῆροξ), ma a szabad munka képezi. – Polgára csak egy államnak lehet az ember; mert lehetetlen két állam személyes életét lelkünkben hordani. A vegyes állampolgárság egyik, vagy mindkét állam iránt etnikai tartalom nélkül való üres jogi forma.

polgárság lényegéhez. A nők és gyermekek is állampolgárok. Az állam elsősorban etikai szervezet. Activ tényezője lehetek az állami öntudatnak politikai jog nélkül is. De viszont formáljogilag még nem elegendő az állampolgársághoz az államhoz való puszta, oda tartozás, vagyis a puszta államkapocs; mert akkor a hűbéri államhoz tartozó vasallok és jobbágyok is állampolgárok lettek volna. Mái pedig ezek a hűbérurnak és földesúrnak „emberei” voltak. Ez magánjogi viszony és így egyenes ellentéte az állampolgárságnak. Még a törzsrendszerben sincsenek állampolgárok, mert a törzs nem ismer tiszta közjogot, hanem a köz- és magánjog primitív egységén alapszik. A keleti kényuralom államaihoz tartozás sem tesz állampolgárrá; mert az állampolgárság az „állami lény arislotelési eszméjének konkrét megvalósulása. A hol nincs törvényes oltalom, ott rabszolgák vannak, nem pedig állami lények. Az absolut monarchiában annyiban vannak állampolgárok, a mennyiben van bírói függetlenség és egyenlő törvényes oltalom. Az „állami lény” mindnyájunkban egyenlő. Ennélfogva, a törvényes oltalomnak is egyenlőnek kell lennie. A kinek nincs személyes kereseti joga (actiója), az nem is állampolgár. A hol a jogvédelemnek fokozatai vannak, (pl. a középkorban a werigeldium rendszere), ott állampolgárok egyáltalán nincsenek. Innen van, hogy a rendi szervezet idejében még közjogi fölfogáson alapuló országokban sem beszéltek állampolgárokról. Az állampolgárság eszméje az ember egyetemes egyenlő eszméjével áll kapcsolatban. T. i. azzal, a mi az emberben állami, és pedig minden emberben egyformán állami. Ahhoz tehát, hogy állampolgárság legyen, az államéletnek jelentékeny fejlettsége kell. Ennek első föltétele az állandó lakhely és földművelés. Innen a „civis agricola” ősrégi nimbusza. Ez az átmenet a barbárságból a civilisatióba. Ezekből látható, hogy a puszta odatartozás az államhoz még formáljogilag is nagyon elvont s így rossz fogalma az állampolgárságnak. Miként történeti productum az állam, úgy a történet kezéből kell elfogadnunk az állampolgárság fogalmát is. Az absztrakt odatartozás puszta „honosság” volna. De ennek a terminológiának (t. i. a honosságnak) az állampolgárság helyett való használata csak zavart szül.

Továbbá, ha két államnak lehet valaki polgára, akkor miért nem tűznek? – A kivándorlást megtagadni rendszerint nem célszerű, de azon tan, hogy a kivándorlás a polgároknak föltétlen joga, s az állam azt köteles megengedni, jogilag képtelen, mert kétoldalú viszonyt egyoldalúlag szétépíteni nem lehet. Továbbá e tan politikailag demoralizáló, mert az állampolgári kötelességérzetet az összes polgároknak csökkenti. Ama jajveszékés, hogy a kivándorlás egyoldalú szabadsága nélkül a haza börtönné lesz, ha nem volna káromlás, nagyon nevetséges volna. A kivándorlástól, a mi állam jogi tény, lényegesen különbözik a polgárok külföldön tartózkodásának t á r s a d a l m i szabadsága, mely egyébiránt szinte nem korlátlan, s csak az állampolgári kötelességeken belül érvényes.

Az összes polgárokat koruknak tudományos niveaujára emelni sohasem lehet, de törekedni kell arra, hogy a nép-műveltség arányban álljon az államnak concret föladataival: mert a nemzet állami önrendelkezése nem általán a műveltségtől, hanem az említett aránytól függ. Pl. Nagy Károly korában a germánok nem voltak oly szabadok, mint az ősköztársaságban, bár műveltebbek voltak, ámde az állami föladatok még sokkal nagyobb arányban fejlődtek, mint a műveltség.

Különböző vagyoni körök szükségesek, mert az emberi tökéletességnek minden oldalú kifejlődése csak különböző vagyoni helyzetek mellett lehetséges. Vannak erényei a nagy, közép és a kis vagyonnak. Ezek tehát az ember erkölcsi világrendéhez tartoznak; de nem tartozik ide a nyomor, mivel ez az emberi természetnek semmiféle fényoldalát nem hozza napfényre.

A t á r s a d a l m i k é r d é s a népelet legnevezetesebb momentumai közé tartozik. Ha nagyban vetjük össze a világtörténet korszakait, akkor a társadalmi bajnak folytonos és fokozatos javulását lehetetlen észre nem venni. A régi munkásosztály, a rabszolga, a jobbágy, sokkal többet szenvedett, mint a mai munkás. Egyes esetekben a nemzetgazdászati

törvénye talán ridegebben nehezedik ma a munkásra, mint hajdan a rabszolgára az úri hatalom, melynek kivételkép kegyes és jóakaró szeszélyei is voltak. De a hol a törvény zsarnokságát érzik az emberek, ott közel van a szabadság. Pillanatnyi visszaesések ne rejtsek el szemünk előtt a világtörténet évezredek irányát. A társadalmi baj objective hajdan nagy obi) volt, de nem képezett társadalmi kérdést; azt, mint változhatlan végzetet tekintették, a beteg- (t. i. a rabszolga- és később a jobbágy-osztály) nem jajgatott, jajgatnia nem is volt szabad; annak orvoslásával senki sem foglalkozott. Ma csak zajosb a társadalmi baj azáltal, hogy társadalmi kérdéssé lett. Az, hogy az emberiség többé nem imádja lánczait és nyomorát, mint hajdan a hinduk (a kik t. i. isteni alkotásnak tekintették a kaszt-rendszert, s a brahmanokat Brahma szájából, a harcosokat annak karjaiból, a földművelőket, kereskedőket, iparosokat annak lábaiból származtatták), s a szenvedés quantumát csökkenteni akarja a földön, csak azok szemében képez roszaabulást, kik erszényükben hordozzák szívöket, a szenvedő iránt részvétet nem ismernek, haladni nem akarnak. Az eddigi szakadatlan javulás biztosíték arra nézve,” hogy a világtörténet ezután is fogja követni évezredek irányát, s útmutatás aziránt, hogy a társadalmi kérdés nem a modern társadalom lerombolásával, hanem inkább társadalmi munk elveinek továbbfejlesztése által oldandó meg. E világtörténeti processus! az egyéni erők szabad kifejlődése alapján az állam van hivatva részrehajlatlanul vezetni; azért az állam ne legyen se kapitalista állam, se munkás állani, hanem a társadalmi érdekharc fölött álljon, mint az élő jogeszme.

E helyen még ,azon nagy különbség említendő, mely az antik és modern népelet közt van és melynek tekintetbe vétele nélkül sem a hajdankor intézményeit megérteni, sem azokból politikai tanulságot meríteni nem lehet.

Az embert az életviszonyok határozzák meg, s a kinek hatalmában vannak az életviszonyok, az kezében tartja az emberek lelkét. Az antik népeiéinek csak kevés életviszony

képezte tartalmát, a mainak millió. A hol kevés életviszony van. ott mindenik életviszonynak igen nagy a befolyása az emberi lélekre, s már a zene változása alkotmányváltozást szül: (legalább ebben a véleményben voltak a görög állambölcselők és államférfiak,*) viszont a hol számtalan az életviszony, ott ezek befolyása nagyon megoszlik, s így egyes életviszony változása alig- észre veheti”) lélektanilag. Hajdan – pl. Spartában – a kevés életviszonynak, mint kis folyam-
nak, mesterséges meder által irányt adhatott egy ember, s ezzel irányt adott az emberek egész gondolkodásmódjának. Ma az életviszonyok hatalmas tengerét egyes ember, ha világhódító lenne is, nem képes dominálni; mert annak áramlatai a népelet belső erejéből származnak; ma egyes törvényhozó úgy, mint egykor Lykurg, nem alakíthatja át az embereket „bizonyos ezéira. Innen van, hogy míg a régi népek intézményei többé-kevésbé egyes törvényhozókra, kik a népeleten kívül, és fölött állóknak tekintettek maga a nép által, vezethetők vissza, addig ma minden politikai élet a népszemély által foly, a nép az alkotmányozásnak nem tárgya, hanem alanya, s ennek öntudatával is bír, szóval Lykurgok ma lehetetlenek. A régi népeknek voltak nagy törvényhozói, ma a nemzetek önmaguknak törvényhozói; a törvények az életviszonyokban fejlődő népeletnek belső eredményei.

* Így némely görög államban a zene megváltoztatása törvénynyel meg volt tiltva. A dór zenében mértéktartás uralkodott, miként a spártai államéletben. Itt a zenében sem túrték a szenvedélyek féktelen kitörését, de a nagy változatosságot sem; a túlsok, pl. hetet meghaladó húrokat a lanton elvagdalták az ephorok. Plato sem túri államában a sok húrral ellátott instrumentumokat, sem az elpuhító zenét; inkább a harcziás erényt akarja zenével fejleszteni. A régi görög fölfogás szerint az érzékies irányú, elpuhult zene Syrakusában Kinkre tette az erkölcsöket. Szóval, a görögök megvoltak arról győződve, hogy a zene állandósága egyik alapköve az alkotmány állandóságának és a polgárerény szilárd fönmaradásának (Wachsmuth, 1846. kiadás, 11. köt. 725. és köv. lapok, továbbá Plato állama, III. könyv).

24. §.

A népelet tényleges osztályai.

A népelet tényleges osztályai az életviszonyok szabad fejlődéséből erednek, szemben a jog által létesített osztályokkal. Hajdan a jog megkötötte az emberek életét, ennél fogva más osztály nem volt lehetséges, mint csak az, melyet a jog alkotott és mesterségesen föntartott. Ma a jog nem köti meg az életfejlődést, hanem inkább biztosítja annak szabadságát; s így a jogi osztályok mellett (pl. választóképes és nem választóképes) tényleges osztályok keletkeznek. Egykor a mesterségesen föntartott különbség (kasztok, szabad és szolgáló és nem szolgáló) bilincsbe verte a szabad fejlődést: ma viszont a szabad fejlődés szül természetes különbségeket, t. i. tényleges (nem jogi) osztályokat, melyek: az a r i s t o k r a t i a. (itt nem közjogi aristokrátiát értünk, hanem az előkelő osztályt), a k ö z é p o s z t á l y, a p a r a s z t o s z t á l y, a m u n k á s o s z t á l y. Nem mondhatók ezek kizárólag „társadalmi” osztályoknak, mert az életviszonyok, melyek ezen osztályokat alkotják, épp úgy az államnak, mint a társadalomnak tartal-

1

Mindenki csak saját osztályában érvényesítheti államilag és társadalmilag a maga erőit és képességeit. Evégből, azonban nem az illető osztály szöglettességeivel, hanem világtörténeti szellemével kell bírnia. Az osztályok szelleme nagy erő, hatalmasabb a testületi szellemnél; támogat bennünket az élet küzdelmeiben, minden lépésünknek irányt ad, egész viseletünket kormányozza, legtöbbször anélkül, hogy azt észre

vennök, vagy arra gondolnánk. Nézzük a parasztagdát, mennyi önérzet lakik benne. De ez önérzet alig egyéb, mint az osztály szellemének érzete. Az osztályából kiesett ember („az osztálytalanok osztálya”) elveszti erejét. De nemcsak az egyes ember a maga természetes, az az életviszonyai szerinti osztályában fejti ki összes erőit, hanem a nemzet is a különböző osztályokban nyer sok oldalú kifejlődést és csak a tényleges osztályok összességében képes kifejezni a maga ethikai tartalmának teljes gazdagságát. A nemzetet hozza napfényre a mágnás, a paraszt, stb., de más és más oldalról.

Abból, hogy hivatásunkat csak saját osztályunkban tölthetjük be, éppen nem következik, hogy az ember örökké ugyanazon osztályban maradjon, sőt az életviszonyok fölfelé irányuló mozgalma legyen akadálytalan. Minden államnak az igazság (Justitia) eszméjéből következő föladata, hogy a társadalmi igazgatásban elhárítsa azokat az akadályokat, melyek ezt a fölfelé irányuló mozgalmat lehetetlenné tennék. Emberi jog és a civilisatio érdeke az, hogy az alsóbb osztályhoz tartozók jellemzilárdság, szorgalom, takarékoság útján fölküzd-hessék magukat magasabb osztályba, pl. hogy a munkás család állhatatos szorgalommal önálló társadalmi állásra ver-gődjék. Az ellenkező állapot a kétségbeesés és a munkaösztön csökkentése. Egy család fölött se lebegjen a sötét végezet, hogy bármily nagy erényekkel sem fog emelkedni. A fölfelé irányuló osztálymozgalom új erőt visz a felsőbb osztályokba. De beteges állapot az, ha magasb osztály külsőségeit affek-táljuk, midőn tényleg életviszonyainknál fogva ahhoz nem tartozunk. Ez a nagyon elterjedt betegség társadalmi torz-képpé teszi az embert és legtöbbször romlásba dönti; a föl-sőbb osztályok hibáit kiterjeszti az alsóbb osztályokra azok erényei nélkül.

Nemcsak az egyesek vándorolnak egyik osztályból a másikba, hanem az osztályok is változtatják egymáshoz való állásukat, s azok közeledése évezredes világtörténeti irány. Míg 1614. a francia nemesség ifjabb testvérül sem fogadja

el „a czipófoltozók utódait,” addig a 18. század végén „a harmadik rend a francia nemzet.” Érdekes világtörténeti jelenség, hogy az osztályoknak ez az egymáshoz való közeledése körülbelül ezer év óta tart, a mióta t. i. a világtörténet menete a kereszténység összekapcsoló erejénél fogva e g y e t e m e s, e m b e r i s é g i. Az előtt a civilizációnak országokként, sőt városállamonként elszigetelt köreiből mindenütt az ellenkezőre találunk. A keleti világ kővé dermed a kasztrendszerben. Spartát és Rómát (melyek a legteljesebb egyenlőségből indulnak ki) vagyoni és rendi ellentétek ölik meg. És még a középkor első felében a germán közszabadság egyenlősége a hűbérrendszer rangfokozataiban oszlik föl. De ekkor az emberiség életében új, azelőtt ismeretlen fordulat áll be. A felsőbb osztályok lefelé szállnak, az alsóbb osztályok még gyorsabban emelkednek. A keresztes háborúk nagy emberiségi mozgalma az egyenlőségnek emberiségi diadalát foglalja magában. A kereszt harcosai nem bárók és jobbágyok, hanem éppen a keresztnek egyenlő katonái. Azóta mindazok a világtörténeti tények, melyek az emberiség egyetemes egységét előmozdíták, az osztályoknak egymáshoz való közeledését is siettetették; a classions eszmék ébredése, az egyetemek, a könnynyomatás föltalálása, Amerika fölfödése, a reformatio. És napjainkban ugyanezt teszi a hírlap, a vasút, a gőzgép, a villany. 25-30 évvel ezelőtt az alsóbb osztályok sokkal inkább függtek a felsőbb osztályoktól, mint ma. Innen van, hogy a mi érvet akkor még valamelyes nyomatékkal föl lehetett hozni a titkos skavazás fonák intézménye mellett, lassanként az is erejét veszti. – Igaz, hogy csak a népies állam és népies társadalomban állhat a nép egyetlen osztályból és magasabb műveltség mellett a népélet teljes kifejlődése csak az osztályok többségében lehetséges, mindazáltal az osztályok egymáshoz való világtörténeti közeledésében a haladást üdvözljük, mert ha a mindent niveláló egyenlőség veszélyes is a nemzetekre nézve, az osztályok közt tátongó úr még sokkal veszélyesebb.

Mely államjogi osztályhoz tartozik az ember? ezt meg-

határozza a törvény és a bíró. Mely tényleges osztályhoz tartozik az ember? ezt meghatározzák az életviszonyok és a közvélemény. Az államjogi osztályokat szabatos vonal választja el egymástól; a tényleges osztályok különbsége folyékony.

Az életviszonyoknak összesége, és nem egyes életviszonyok, pl. vagyon, határozzák meg az egyénnek állását az osztályokban.

1. Az arisztokrátiába (ha ezt, mint tényleges, történetileg kifejezett fogalmat veszszük) nagy birtok, származás, magas hivatal, előkelő életmód, fényes társadalmi viszonyok emelnek. Az u. n. pénzarisztokratia lényegileg a középosztályhoz tartozik; mert a pénz- és hiteligazdaságból eredő hatalom ép a középosztály műve. A mai arisztokratikus osztály gyökerei a középkori feudalizmusban ágaznak el. Természetesen sok modern elem is tartozik ez osztályhoz; de annak származása és fejlődésének folytonossága nagyon meglátszik a benne nagyban és egészen uralkodó szellemén és tradíciókon.

Az arisztokratia tagjai utazás, széles körű összeköttetések, a bel- és külföldi intézmények, és állapotoknak közvetlen szemlélete által könnyen szerezhetnek maguknak széles látókört; ennél fogva ezen osztályt az államférfiak osztályának szokták tekinteni. Ellensúlyozza az arisztokratia a plutokratia hatalmát. Árnyoldala az arisztokrátiának, hogy említett széles látóköre pusztán a gyakorlati életre vonatkozik. Korunk bölcsészeti látkörétől, a dolgok végső okainak nyomozásától idegenkedik. Az arisztokratia particularistás. Az embert falujára és megyéjére korlátozza. Látni az embert az államban, az államot az emberiségben, az emberiséget a mindenségben éppen nem arisztokratikus szemlélet. Az elvek, a melyeken a modern codificatio nyugszik, szédítő egyetemesség az arisztokrátiának. Ez irány még fölvilágosultabb arisztokratikus íróknál is mutatkozik. Inkább kedveli ez osztály a középkor csillogos éjszakáját, mint korunk napfényét, inkább a „szabadságokat,” mint a szabadságot, (vagyis inkább a szabadságnak privilegialis töredékeit, mint annak mindenkre kiterjedő elvi

teljességét), inkább a félhomályos szokást, mint a szabatos írott törvényt. Síkra száll a jogért, de oly jogot óhajt, melyért gyakran kell síkra szállni, s a jog hézagait kardcsapással kiegészíteni Justus Moser szellemében. Az ember eszméjének diadal szekerét semmiféle hatalom meg nem állítja, és nem az emberiségre, hanem magára az aristokrátiára nézve lenne szerencsétlenség, ha a vértisztaság évezredes ősi előítéletétől szabadulni nem tudna.

2. A közeposztály főjellembonása a szakszerű munka. Miként az aristokrácia a középkorra, úgy a középosztály az új korra nyomta szellemének bélyegét. Ezen osztály érvényesíté az embert, mint ilyent, a mi dicső) érdem; de a küzdelem által a politikai atomismusba sodortott, mely az államot emberhalmazzá teszi, s a nemzetet, mint az emberek magasb ethikai egységét, megsemmisíti. A középosztály a philosophiai szellemet a népöntudatba vitte, korszellemmé, világtörténeti tényezővé tette; de nemes idealismusában már nem látja a történeti fejlődés törvényeit és a történeti continuitás jelentőségét. Alanyilag a gazdasági érzéket, tárgyilag a nemzetgazdaság törvényeit kifejllesztette; de az aranyimádást is meghonosítá. Kívívta a társadalmi körök önkormányzatát, de neki az idő pénz lévén, már nincs ideje állami önkormányzatra. Innen van, hogy ma a nemzeti szabadság nagyon hangzatos, de nem elég erős; hadsereg, melynek fényes az egyenruhája, de a mely ritkán gyakorolja magát a politikai szabadság munkája által.* A középosztály fölszabadítá az államot a felekezetiségtől, de elmulasztá azt philosophiai értelemben isteni világrendre alapítani; s atheismusba esett. így oda jutánk, hogy a szabad kutatás már nem

* „Az igazán szabad országban a polgárok mindent saját karjokkal tesznek és semmit pénzüikkel. Távol attól, hogy azért fizessenek, hogy kötelességeik alól elvonják magukat, azért fizetnének, hogy azokat öök maguk teljesítsék.” (Rousseau.) A hol a polgárok azért fizetik a hivatalnokot, hogy a politikai munkától meneküljenek, ott áll: „ce mot de finance est un mot desclave.”

a mások meggyőződése iránt való tiszteleten, hanem a saját meggyőződésünk iránt való közönyön alapszik.

3. A p a r a s z t – o s z t á l y t meg kell különböztetnünk a munkásosztálytól. A kettőnek összetévesztését a „munkás” szó helytelen használata szüli. Munkásnak csak azt szokták tekinteni, ki izomerővel dolgozik; de ezeket aztán mindet egyforma munkásnak. Azonban tévesen. Munkások vagyunk mindnyájan; mert a munka egyetemes, emberi. Viszont az izomerővel dolgozók sem egészen egyforma munkások, sőt nagyon különböznek gondolkodásmódjukra nézve. A paraszt, bár izomerővel dolgozik épp úgy, mint a legszűkebb értelemben vett munkás (t. i. a kinek nincs birtoka és a ki izomerővel és pedig nem önmaga, hanem mások számára folytatott munkából él), mégis egészen más szellem lakik benne. A paraszt az elemekkel küzd, az elemektől szenved. A munkás társadalmi hatalommal (kapitális) küzd és ennek tulajdonítja bajait. Legalább így áll a dolog nagyban és egészben. Világtörténetileg is e két osztály legtávolabb van egymástól. A paraszt-osztály a legrégebb, a munkásosztály a legújabb. A keleti világ még nem ismeri a parasztot. Az a fellengző hódolat, melylyel a rabszolga nép viseltetik a fölsőbb kaszt, vagy a kényúr iránt, nem paraszt jelleg. A parasztot minden fellengzéstől idegen, továbbá szűk, de egészséges világnézet, és erélyes szabadságszeretet jellemzi. Az igazi parasztot megtaláljuk a sabin és latin földművelőben s a germán közszabadokban. Ezekben a paraszt-osztály független souverain hatalom, világtörténeti phasis közvetítője. Benne van a világtörténet súlypontja. A paraszt-osztály fénykora örökre lealkonyodott a feudalismusban. A közszabadok helyébe hűbérurak és vasallok lépnek. A paraszt, kevés kivétellel, több százados szolgásra jut, már fogalmilag is összeolvad a jobbágygyal és többé senki sem gondol arra, hogy ez osztály egykor a világtörténet öntudatlan vezetője volt. Ma ismét szabad ember a paraszt, de paraszt lenni mindinkább megszűnik. Amerikában kezdettől fogva nincs paraszt: s a terjedő műveltség nálunk

is megszünteti a parasztlátókat. Aki a népiskolában megtanulja a föld, a nap, a hold stb. viszonyait, aki vasúton jár, táviratoz, aki az alanyt és állítmányt a mondatban megkülönbözteti, az nem parasztlábbé, ha szűrt visel is. A parasztlállamférfi jól elkormányozhat egy községállamot vagy egy törzslállamot, de a nemzetállam viszonyai nem térnek el annak látókörében.

A parasztlban erős aristokratikus érzület lakik; ragaszkodik tradícióihoz, nem szereti az egyetemesebb világnézetet, lenézi a mezei munkást. Amerikában az államok nem gyermekkorban keletkeztek, ott hiányzik a népélet gyermekora. ott ez oknál fogva nincs parasztl; az amerikai eszmekörben a népélet ez alakja soha ki nem fejlődhetett.

A parasztl-osztály virágkora részint a régi Róma a hellenizmus befolyásáig, részint a középkor első századai a feudalizmusig.* A későbbi középkor az aristokráciáé. Az újkor emeli hatalomra a középosztályt. A munkásosztály a jövőbe tekint.

4. A munkásosztály városi és mezei munkásokra oszlik. Az utóbbi a szabad ég alatt dolgozik, miként a parasztl, de nem művei saját földet, A parasztl és földje egy individuum.

Az aristokrácia, a középosztály, a parasztl-osztály tagjai kifejlett alakok. Látjuk, hogy mik. De a munkás még csak lesz; ez még csak fejlődő alak. Lelkében még ma értelmi éj, gyakran a gyűlölet villámaival. Pillantása szélesebb látókörre esik, mint a parasztlé, s azért sokkal nehezebb e látókört az értelem világosságával betölteni. Nem lehet kételkednünk afölött, hogy egykor a munkás is befejezett alakja lesz a világtörténetnek, az értelmiség magasb fokára emelkedik.

* A hellen földművelőt sem tekinthetjük igazi parasztlnek. A hellen nép sokkal ideálisabb, mozgékonyabb, hogysé naála kezdődhetnék a parasztl-osztály története. A parasztlnek nem kell sem Thales, sem Homér, hanem Mago könyve.

segíteni tud magán a szabad versenyben és kibékül környezetével.

A mi az osztályok jövőjét illeti, bizonyos, hogy az osztályok közeledése daczára, két osztálya mindig lesz az emberiségnek, egyik, mely elméjével, másik, mely izomerővel dolgozik.

III. FEJEZET.

SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG.

25. §.

Szabadság.

Semmiért sem küzdöttek az emberek annyit, mint a szabadságért és egy küzdelem sem tette az embereket jobbá és nemesebbé. A politikai szabadságért háromezer év óta ily a harcz, kezdődik a classicus állam gyermekkorában úgyszólván Trója falai alatt. Hozzá járult ehhez az újabb századokban a szellem, különösen a vallás szabadságáért folyó küzdelem. A szellemszabadság többi nyilvánulásának (sajtó, tudomány, tanszék, parlamenti beszéd szabadságának) úttörője is a vallásszabadság volt, mert ez vitte egyszerre a legnagyobb sokaságot a legintenzívebb lelkesedéssel a harczterre és ennél fogva a legellenállhatatlanabb erőt fejtette ki. A szabadság után való vágy a legnemesebb szenvedélyek közé tartozik. Még az állat is szereti szabadságát. És egy állat, mely szabadságának elvesztése miatt elpusztul, tiszteletreméltóbb, mint olyan ember, ki szolgaságban meghízik.

A szabadság fogalmát sokféleképp határozzák meg. E zavar onnan van, hogy nem a szabadság egészét, hanem csak annak töredékeit veszik alapul. *Hobbes* viszont túlságosan kiterjeszti annak fogalmát, t. i. még élettelen tárgyakra is.

Hobbes szerint a szabadság a mozgás akadálytalansága; ha az edényt összetöröm, a víz szabaddá lesz.

Ez hibás fogalma a szabadságnak; mert a víznek szét-

ömlése nem a víznek saját erejéből, hanem a gravitáció által történik. Ha ez szabadság, akkor a bérczről leeső turistának az esése is szabadság. A mozgás akadálytalansága benn van a szabadság fog-almában, de ahhoz még egyéb is kell, t. i. hogy a mozgás a mozgó individuumnak kizárólag saját belső erejéből származzék.

Minden belső erőből eredő mozgás élet. A szabadság tehát az életnek akadálytalansága. Egy kődarabnak nem lehet szabadsága. De a növény fejlődése már lehet szabad. Az emberben és a nemzetben öntudatos a szabadság.

Minden szabadság hatalom. Az ember belső szabadsága: az észnek hatalma az indulatok fölött, A jogi szabadság: jogi hatalom a jogtárgy fölött, A külső természettel szemben a szabadság: hatalom a természet erői fölött. A nemzet-szabadság: az államhatalom.

A szabadság kellékei közé tartozik a biztonság is;* de még sokkal inkább a tetterős küzdelem. „Malo periculosam libertatem, quam quietum servitium.” Marathon mezeje, vészterhes felhővel, cikázó villámmal, s ebbe bátran néző délczeg ménnel, – a szabadság igazi képe. A kik már csak biztonságot keresnek, azok megértek a szolgaságra.

A szabadság nemcsak eszköz, hanem már önmagában is egyike legfőbb erkölcsi javainknak. A kik meghaltak a szabadságért, azok nemcsak azon célból haltak meg, mivel a tudomány és gazdaszat a szabadság napfényében inkább virágzik, hanem főleg azon okból, mivel nem tudtak másképp járni a földön, mint csak emelt fövel. A szabadság az emberi méltóságtól el nem választható. Van arra példa, hogy a tudományt, művészetet és gazdaszatot a kényuralom is előmozdította, de ezt a kényuralom a szabadság légkörében már előbb kifejlett néperő fölhasználásával tette, vagy pedig műve csak külső máz volt, Belső erőből eredő állandó virágzásra csak szabad nép képes.

* Ezen oldalról sérté a szabadságot Polykrates, midőn a tulajdon jogot kegyelemmé változtatta, át. Wachsmuth, Hell. Alterth. 1. 504.

A szabadság ereje azon küzdelemben van, melylyel azt kivívtuk, és a politikai munkában, valamint társadalmi önszegélyben, mely által azt folytonosan gyakoroljuk. A szabadságot ajándékban kapni nem lehet. Korunk világ-forgalmának minden emberi önkénnyel daczoló gazdasági törvényei is erőt adnak a szabadságnak. A gazdasági hatalom ellensúlyozza és mérsékli a fegyveres hatalmat. A fegyveres hatalom is a szabadság oszlopa, ha a kard élén a polgári öntudat ragyog.

Egyéni és politikai szabadságot különböztetünk meg. Amaz az embernek, ez a nemzetnek szabadsága. Az egyéni szabadság-jogok tehát az embereszméből erednek, a politikai jogok viszont az állameszméből. Sokan azonban a politikai jogokat is az embereszméből származtatják, azokat (így különösen a képviselőválasztási jogot) emberi jognak minősítik. Ezen a fölfogáson alapszik az általános szavazati jog, a nők politikai joga, a politikai atomizmus, az individualisticus államfogalom, az egész népsouverainetási elmélet. Mások az ellenkező szélsőségbe tévedve, az egyéni szabadság-jogokat az állameszméből deducálják, s így az egyén szempontjából reflex jogokká teszik, vagyis megsemmisítik az emberjogokat. Az egyéni szabadság főbb nyilvánulásai a polgárok sarkalatos jogai. Ezek nem politikai jogok, de ropant politikai fontossággal bírnak. Rólok a következő szakaszban van szó.

Minden politikai jog a nemzet joga. Koronajog, parlamenti jog, az egyes polgárok politikai joga, a nemzeti személyes élet processusának szervezete és alakja. Vég-elemzésben minden politikai jognak alanya a nemzet; és csak annyiban az egyes ember, mennyiben a nemzetet az emberekben kell szerveznünk.

A politikai jognak nem az a legelső és legfőbb célja, mint sokan hiszik, hogy arra nézve garantiául szolgáljon, miszerint a főhatalom a közérdekben gyakoroltassák, mert a nemzeti szabadság önczél. A politikai szabadság a nemzet, mint activ államalany; tehát nem valami malum necessarium,

mely az emberi gyarlóság ellenőrzése végett szükséges. Egy rendszer, mely szerint a nemzet nem kormányozza magát, hanem kormányoztatik. Ila mindjárt a legmagasb fokú jó-akaratot és belátási föltételeznők is ama rendszerben, csak egy fényes koporsó. A nemzeti önrendelkezés és a nemzeti élet azonos fogalom. S a nemzeti élet bizonynyal önczél. Az első követelmény tehát, hogy a nemzet maga-magát kormányozza. a második, hogy jól kormányozza. Egyébiránt a jó kormányzás is állandóan csak a nemzeti önrendelkezés által érhető el. mert minden absolutismus magában hordja a corruptionnak gyorsan fejlődő csiráját, A hol a nemzet igazán magát kormányozza, ott érvényre jut a köz-, vagyis nemzeti érdek. A hol a nemzet kormányoztatik, ott, egyes rövid időszakokat kivéve, legjobb esetben csak a polgárok közös magánérdeke érvényesül.*

* Még Plato is nem önczélnek, hanem csak malum necessarinmnak tartja a politikai szabadságot! Azért mondja, Trasimachossal vitázva, hogy a jók csak azért törekeshnek kormányra, nehogy a rosszak által kormányoztassanak: s ha egy állam kizárólag jókból állna, ép úgy küzdenének azért, hogy ne kelljen kormányozniuk, mint most küzdenek azért, hogy kormányozhassanak.

26. §.

A polgárok sarkalatos jogai.

Ezek az egyéni szabadságból folynak; az emberi természetén alapulván, emberi jogoknak is nevezetnek. A francia forradalom emelte e jogokat érvényre. Korlátaik nemcsak embertársaink biztonsági jogából, hanem az állami érdekből is származnak.

1. Életjog. Ebből foly a jog az önföntartás eszközeinek munka által való megszerzésére, továbbá az állam által nyújtandó személybiztonságra, és a hová ez nem ér, ott az önvédelemre. Az életjog megsértésével tele van a világtörténet a hajdankor emberáldozataitól kezdve a mai angyalcsinálás- és öldöklő társadalmi nyomorig.

2. A becsületjognál fogva kötelesek vagyunk az emberi méltóságot mindenkiben, még a vérpadra küldött gonosztevőben is, elismerni. Ellenkezik e joggal a kivégzésnek meggyalázó módja, továbbá a becsületbüntetés minden alakja. A becsületsértés nemcsak pénzbírság-, hanem börtönnel is büntetendő. Az, hogy törvényszéki tárgyaláson használtatott a sértő kifejezés, inkább súlyosító, mint mentő körülmény; a védelem szabadsága ily jogtapodást nem involvál, és az legkevésbé engedhető meg a törvény szentélyében.

3. A személyes szabadsággal ellenkezik arab-szolgaság és a jobbágyosság; és pedig az utóbbi nemcsak a röghözkötöttség, hanem az úri hatóság szempontjából is. Ellenkezik azzal az önkénykedő bebörtönzés. Az oly szervezet, milyen egykor a katonai határőrvidéken létezett, szintén

ellenkezik e joggal, mert az élethivatás szabadságát megsemmisíti. A személyes szabadságból foly, hogy a szerzetes az állam törvénye előtt éppen oly szabad, mint bárki más.

4. A lakásjog nemcsak a háztulajdonosnak, hanem saját lakása tekintetében mindenkinek joga, még a háztulajdonos irányában is. Állam és sajtó, – fontos eseteket kivéve – tisztelettel állnak meg a lakás küszöbén. A lakás a szellemi és ethikai mélység, különösen a családi érzelm fejlődésének helye. A lakás szentségének öntudata (az én házam az én váram) erőt ad a nemzeti szabadságnak is, azért minden lakásjogot úgy kell megvédeni, mintha azon lakásban az egész nemzet lagnék.

5. A tulajdonjog világtörténeti alakjai közül legfejlettebb a római tulajdon. Ez leginkább kedvez a személyes érdem érvényre jutásának. A tulajdon fejletlenebb alakjai bilincsbe vernék az egyén szabad kifejlődését. A socialis kérdés nem visszamenve a tulajdonnak valamely világtörténetileg meghaladott álláspontjára, hanem csak a haladás ösvényén oldható meg.

Igaz, hogy a római tulajdon szabad rendelkezést adva, nagy vagyoni különbségre vezet, de azért nemcsak nem ellenkezik a demokráciával, de sőt egyedül az felel meg a demokrácia elvének, mert csak a tulajdonnak ily szabad alakja teszi lehetővé azt, hogy a személyes kitűnőség az őt megillető társadalmi helyzetbe fölküzdje magát. A tulajdon minden megkötése aristokratikus, még ha bizonyos vagyoni egyenlőséget tartana is fenn. Láttunk már aristokrátiákat (Sparta, a patríciusi Róma), a melyek az egyéni erők bilincsbe verése útján egyenlőség szempontjából túlszárnyaltak minden demokráciát. A jogeszme fokozatos diadalra jutása a tulajdon tárgykörét megszorította. Hajdan emberek is lehettek a tulajdon tárgyai (rabszolgák, örökös jobbágyok), sőt egész államok (patrimonialis állam). Sőt az utóbbi még ma is följár középkori sírjából. Ez a legitimitásnak is egyik, t. i. helytelen értelme. Ennek a magánjogi fölfogásnak minden töre-

dékét ki kell irtani az államtanból s a népöntudatból. Az állam senkinek se tulajdona, még az egész népé sem; mert az nem r e s p o p u l i, hanem p e r s o n a p o p u l i. A tulajdon eszme teljességéhez tartozik az örökösödési jog. Az ember abban is különbözik az állattól, hogy halála után is gyakorol cél-tudatos hatást. Ennek eszközei közé tartoznak miként az életben, úgy a halál után is az anyagi javak. A végrendelet tehát az emberi rendeltetés betöltésének egyik alakja, mely nélkül a tulajdon elvesztené társadalmi értékét. A törvényes örökösödés hallgatólagos végrendeletnek is tekinthető, de önálló alapja is van a családnak etnikai egységében.

6. A m u n k a s z a b a d s á g a társadalmi erők szabad fejlődésében áll, mely azon alapszik, hogy az ember saját szellemi és gazdasági munkaerejének társadalmi szempontból* korlátlan ura. A munkaszabadság végelemzésben magában foglalja a szabad versenyre alapított társadalmat. A munkaszabadság következtében egyik ember a másik embernek nem kényszerítve tesz szolgálatot, hanem az életviszonyok szabad fejlődésének törvényei szerint. A pályaválasztás joga is a munkaszabadságból foly. Hajdan, a keleti, a görög-római és a feudális világban még az uralkodó osztályhoz tartozók élet-pályája is már születésükkor meg volt határozva,** Ma szabadon választja azt mindenki. Az egyik pályáról a másikra való átmenetel is szabad, és sok esetben erkölcsileg indokolt; de betegség az, lia rendszeresen és tömegesen történik; mert ezen esetben vesz a pályák erkölcsi tartalma, s az élethivatás helyét pusztá üzletszerűség foglalja el,

7. E g y e s ü l e t i j o g. Az egyesület az állami és társadalmi tevékenységet fölviszanyozza, az erők hatását óriási

* Mert ezen erőkre joga van, még pedig első sorban, az államnak is.

** Pl. a francia nemes elveszte nemességét, ha ipart, vagy kereskedést folytatott. Azért a francia nemes a mercantil foglalkozásnak még látszatát is kerülte. Schaeffner, Geschichte der Rechtsverfassung Frankreichs II. köt, 353.

mértékben fokozza, önbizalmat kelt, a haladás- és szabadságra jótékony befolyással van. A politikai egyesület ellen-súlyozza a sajtó egyoldalú uralmát; a polgárok gondolkodásának (ellentétben a falutorony-politikával), egyetemes irányt ad; fejleszti a közszellemet. Az egyesületi szabadság korlátai nemcsak a formál jogból, hanem a politikai célszerűségből is merülnek föl. Ennélfogva az egyesületi ügyre nézve a kormány-nak bírnia kell discretionárius hatalommal, mely azonban contradiclorie lenne gyakorlandó. Az egyesületi joggal való visszaélés legborzasztóbb példája az a klubterrorizmus, melyet a francia jakobinusok az egész nemzet fölött gyakoroltak.

8. N é p g y ű l é s . Miként az egyesület kiterjesztheti szervezetét az egész nemzetre, sőt társadalmi téren a művelt emberiségre, úgy a népgyűlések, bár egyenkint helyhez kötöttek, azonos irányuk által képesek egyetemes actióra. Ma a népgyűlések gyermekkorukat élik, s olykor majdnem az elemek módjára hatnak. Rendeltetésük, hogy az alsóbb néprétegek művelődése folytán a parlamenti szervezetnek alapjává, a nemzeti gondolat- és akaratprocessus kezelő stádiumává legyenek vajlamikor.

9. A kérelmezési jog ott, hol az alkotmányért kell küzdeni, ezen küzdelemnek legjobb fegyverei közé tartozik. A hol pedig az alkotmány már győzött, a nemzeti akarat reformokban való érvényesülésének egyik legsikeresebb módja. Az előbbi esetben a parlament szokott kérelmezni, t. i. az alkotmány sérelmeinek orvoslása végett, az utóbbi esetben a parlamenthez intézettek a kérelmek reform végett. Anglia legnevezeteseb reformjai a 19. században a kérelmezési jog erélyes gyakorlásának köszönhetőek. E törvényeket közvetlenül az angol közvélemény erkölcsi hatalma alkotá, „a parlamentbe úgy szólván csak megkeresztelni vitték azokat.” A tömeges kérelem tárgya a nemzeti öntudat legintensívebb fényébe van helyezve. Az ily ügygyel minden polgár megismerkedik. A vezetőik törekeshnek a dolgot kézzelfoghatóvá tenni, pl. egykor

Angliában a gabona-vám megszüntetésének jelentőségét táblákra festett nagy és kis kenyér által. Ez valódi népoktatás. A hol a kérelem erkölcsi fegyverétől megfosztvák az emberek”, ott hajlandók lesznek erőszakot alkalmazni.

10. A v a l l á s z a b a d s á g világtörténetileg úttörője a szellemi szabadság többi alakjainak, és hatalmas szövetségese a politikai szabadságnak. Az új korban a vallásszabadság és nemzetszabadság egy zászló alatt küzdött, együtt győzött (pl. Angliában, Németalföldön, Magyarországon), vagy együtt bukott (pl. Spanyolországban).

A vallásszabadság fölszabadítja az államot a felekezeti-ségtől; mert a hol több felekezet van elismerve, ott egyik sem uralkodik az állam fölött. Továbbá több felekezet különböző oldalról hat fejlesztőleg a nemzeti szellemre: előmozdítja a bölcsészeti szellemet és a szabad kutatást.

A polgári házasság vagyis állami házasság alatt oly házasságot értünk, melyet az állam törvénye szabályoz, a házasságra lépők állami orgánum előtt kötnek és a melyre vonatkozó pörökben állami bíróság dönt. A f a c u l l a t i v polgári házasság eleget tesz ugyan az egyéni szabadságnak, de az államuralom jogi teljességét csak a k ö t e l e z ő polgári házasság adja meg. A házassági ügy lényegileg az állami hatáskörébe tartozik. Ha azt elvonjuk az államtól, akkor az állam souverain hatalma csorbítva van. A facultativ polgári házasság az egyesekre bízza, vajjon egyes esetben ily csorbított legyen-e az államuralom; s ilyest az egyesekre bízni minden esetben nagy tévedés. A kötelező) polgári házasság létesít jogegységet, s miként az állami anyakönyv, edzi a polgároknak az állami öntudatot, Mondanunk sem kell, hogy a kötelező polgári házasság az egyéni szabadságnak is eleget tesz, mert megadja a házasságra lépésnek lehetőségét olyanok közt, a kik felekezetiileg abban akadályozvák. Az egyháztól sem vesz el semmit, mert hisz az egyházi házasságot nem törli el s az egyház azontúl is teljes szabadsággal alkalmazhatja hitelveit híveinek lelkiismeretére.

A vallásszabadság szempontjából három világtörténeti fasiszt különböztetünk meg. Az antik állam elve kizár minden vallásszabadságot; mert ott a vallás államvallás. Ott a vallásszabadság mint emberi jog nem létezett; tisztán az államra vonatkozó célszerűségi kérdés volt az, hogy a polgárok mily vallást követhetnek, vagy kövessenek. A régi Róma politikája e tekintetben elég engedékeny volt, de egyes vallások ellen véres üldözést folytatott. A középkorban állam és egyház két önálló organismus, de legbensőbb szövetségben. E szövetség címén az állam még üldözi a másként hívót; de ezen üldözés már nem az állameszméből folyó szükségképiség, mint volt az antik államban. A középkori állam vallásüldöző, de nem saját lényege, és saját elv következtében, szóval nem saját belsejéből folyólag, hanem külső okból, egy vele szövetségzett, de vele gyakran harezban is álló hatalom, t. i. az egyház kedvéért. Ez az uralkodó egyház korszaka. Korunk elve: a szabad egyház a szabad államban. Ez elv „a szabad társadalom a szabad államban elvének egyik alkalmazása. „A szabad állam”: az állami souverainetés, minden felekezeti alakzattól független isteni világrend. A felekezeti állam nem független állam, mert szükségkép függ az illető felekezettől. Megjegyezzük azonban, hogy az antik állam nem volt felekezeti állam; mert ott inkább a vallás volt állami. „A szabad egyház: az egyházak autonómiája. Egy szóval tehát: a szabad állami souverainetást jelent, a szabad egyház autonómiát. E tantételből foly az állam felügyeleti joga az államterületen levő egyházak fölött. A fölügyelet praeventive is gyakorolható. Csak az abstract logika hozza föl a place turn ellen azon érveket, melyek az előleges könyvvizsgálat ellen harcolnak. Ezen érvek a placetum ellen semmit sem bizonyítanak; mert összehasonlítani sem lehet az író szellemi hatalmát, mely csak a fölhozott érvekben áll, az egyház szellemi hatalmával, melyet többé-kevésbé mindig körülvesz az infallibilitas fényköre. Továbbá az egyház és a

sajtó természete is nagyon különböző. A sajtót megöli a praeventiv rendszabály, míg az egyháznak, ha jogkörén belül marad, semmi tekintetben sem hátrányos.

11. T u d o m á n y s z a b a d s á g . A szigorúan tudományos modornak, mely minden agitációtól távol, a hideg érve-
lésre szorítkozik, teljes szabadság adandó Csak a független
tudomány igazán tudomány. Az államra nézve veszélyes
igazság nincs. A régi államokra, különösen a theokrátiára
nézve, sok veszélyes igazság volt: mert a régi államok nem
magukat kormányozták, hanem kormányoztattak. Még Plato
kormányrendszerében, nagy szerepet játszik a jámbor család.
Ily államoknak épp oly kevésbé szabad a teljes igazságot
tudni, mint a gyermeknek. A férfinak ellenben, aki saját
ügyeit önállóan kormányozza és maga intézi, jól kell ismerni
a világot. Épp így a modern államnak, mely maga-magát
kormányozza, és semmiféle s z e m é l y e s kormány gyámko-
dásának nem lehet alávetve, a teljes igazságot kell ismerni,
hogy annak világosságánál kellően tájékozhasssa magát. A
modern államra nézve csak hasznos igazságok vannak. S
vajjon valamely állítás igaz-e, vagy nem, azt hatalomszó el
nem döntheti, hanem csak érvek. Mindezekből látható, hogy
az állam- (nemzet-) és a tudományszabadság karöltve emel-
kedik győzelemre. Még Plato bölcseinek személyes kormánya
is hazudni kénytelen. A szabad nép ellenben a szabad tuda-
mány és az igazság segítségével kormányozza magát. A tuda-
mányszabadságnak egyik fő nyilvánulása a tanszék szabadsága.
A főiskola többé nem: „instrumentum dominationis.” S ha
ezze tenné a tudományt az állam, akkor önmagát mar-
ezangolná; mert a tudomány több, mint az államnak szövet-
ségese; a tudomány az államnak személyes ereje. De csak
szabad tudomány által erős az állam.*

12. S a j t ó s z a b a d s á g . A könyvnyomtatás föltalálása

* A tudomány hatalmának világtörténeti lendületét látjuk Occam
Vilmosnak Bajor Lajoshoz intézett szavaiban: Tu me defendes gladio, ego
te dotendam e alamo. Wenzel, eur. jogtört. 621. lapon.

a gondolatnak fölszabadulása a röghözkötöttségtől. Jól jegyeztetett meg, hogy ez a legdicsebb ajándék, melyet a gondolat az industriától kapott. Azóta évezredek visszaélések megszüntek. Onnan van ez, hogy a hírlap a bűnöst az egész nemzet, sőt a művelt emberiség elé állítja. Ezek pedig nagyon hatalmas bíróságok, melyek előtt a leghatalmasabb bűnös is reszket, míg hajdan az állami és társadalmi lét szűk és elzárkózott köreiből a hatalom könnyen elnémitotta az igazságot.

A sajtószabadság és szólásszabadság egy és ugyanazon emberi jognak, a véleményszabadságnak, két alakja; és mindkettő az emberi boldogságnak lényeges része. A sajtószabadságért folyt hosszas harc fejlesztette ki a sajtószabadsághoz szükséges energiát. A sajtószabadságért küzdve általán az ideális javakért küzdött az emberiség nemesi része, s az ideális irány a hosszas küzdelem heve által lángoló szenedélylyé lett számtalan ember lelkében.

A hírlap hatása a villany ütéshez hasonlít, a tudományos könyvé lassú. Egy hírlapi cikk ma fényt és meleget áraszt a földtekére s holnap már feledve van. A tudós mű egyszerre kisebb körnek szól, de évezredek múlva is szól, hatása állandó és mély; igen sokan érzik azt, kik magáról a miiről mitsem hallottak. A hírlap egyszersmind vállalat s ez lenni kénytelen; viszont a tudós műnek minden anyagi érdektől függetlennek kell lenni. A hírlap annál hatalmasabb, minél többen vannak olyanok, kik tudnak olvasni, de önállóan gondolkodni nem; s hajlandók gondolataikat „fix und fertig aus der Fabrik zu beziehen.” A tudós mű annál hatalmasabb, minél fejlettebb a nemzetben az öngondolkodás.

A tudós mű szabadsága csakis a mód tekintetében korlátolandó; az az: a míg a tárgyilagossá, hideg érvelést megtartja, és nem lép az agitatio terére, addig korlátlan. A hírlap szabadságköre legyen széles, de korlátlan nem lehet. A kényuralom előbb megengedi az erkölcstelen irányt, mint a független politikai discussiót, jól tudva, hogy az erkölcsi

sülyedés leginkább qualificálja a népet a szolgaságra. Viszont a constitutionalism us a politikai discussio függetlenségét és az erkölcstelen és becsületsértő iratok szigorú megfenyítését követeli.

A sajtó előnyei: a leghatalmasb kontroll, (a törvényhozó, a kormány- és a bírói hatalomnak, valamint a lakás és a családi élet szentségének tiszteletben tartása mellett a magánember viseletének, szereplésének, tehát az egész társadalmi életnek is erkölcsi kontrollja) a közügyek tárgyalásának nyilvánossá tétele, a közvélemény fejlesztése, a nemzet személyes egységének hatványozása. A sajtó által a közügy sokkal inkább közügygyé lesz, a polgárok kiemeltnek társadalmi (magán-) körükből s államra neveltnek, mert a sajtó sokkal inkább az állam, mint a társadalom orgánuma. A sajtó a nemzet parlamenti szervezetének lényeges része, és fejlett zsurnalistika nélkül parlamenti kormány nem létezik.

A hírlapirodalom veszélyeit legyőzni első sorban a hírlapírók föladata. Sohasem kell feledni, hogy: „les choses, les principes appartiennent au public et au débat, les personnes s'appartiennent à elles mêmes.” A törvényes oltalom a sajtóval szemben a sajtópör. Ellenben a censura, mint minden önkényt involváló hatalom, rosszabbá teszi az embereket, nemcsak azokat, a kik gyakorolják, hanem az összes népéletet. Még ha ideális censurát képzelünk is, az az: oly censurát, mely a legmagasb tudomány és igazságszeretettel gyakoroltatik, még akkor is föltétlenül kárhoytatunk kell azt, mert ellenkezik a szellemi tevékenység függetlenségével. Az intés, fölfüggesztés és betiltás rendszere szintén merő önkény, mert nem a kifejezett gondolatot, hanem az irányt bünteti, miként egykor Spartában nemcsak

* A bírói hatalommal szemben ezt a kontrollt tapintatosan és kímélettel kell gyakorolni. Óvakodjék a hírlap a bírói terrorizálásától, s a bírói függetlenség gyöngítésétől, valamint az esküdtek izgatásától.

a tettet, hanem a viselet általános szellemét is fenýítették.* A p ó statilalom csak külföldi lapok ellen alkalmazandó. A biztosíték nem jogi (hogy t. i. az esetleges bírságot legyen miből behajtani), hanem politikai kérdés, és kivételesen célszerű lehet a hírlapirodalom túltengése és ebből eredő elsilányulása ellen. A h í r l a p b é l y e g r ö l jól jegyeztetett meg, hogy olyan, mintha az utczai lámpák világosságára vettetnék adó. Végül kiemelendő, hogy joga legyen mindenkinek ugyanazon hírlapban védeni magát, hol megtámadtatott. A sajtó nem mindig gyógyítja ugyan a sajtó által ejtett sebeket, de ez nem a sajtószabadság ellen bizonyít, hanem arra int. hogy mások jó hírneve legyen szent.

A mi a hírlapírói qualificatiót illeti: *a)* tudományos képzettség szempontjából annak megállapítása nagy nehézséggel jár; mert ha nagyon alant állapítjuk meg, ártunk a hírlapírói tekintélynek, ha nagyon magasra emeljük, némely hírlapírói talentumokat kirekesztünk; *b)* de kizárandók a hírlapírásból a kiskornak: mert elhanyagolják tanulmányaikat, egy pár szellemes cikk következtében elbizakodnak, olykor ősz hazafiak fölött élceznak, és könnyen megtörténhetik, hogy ezen utón politikai kalandorokká lesznek; általán a mai társadalomnak egyik nagy veszedelme rejlik abban, hogy a fiatal emberek „zöld vetést aratnak”; *c)* politikai lap íróitól meg kell kívánni az állampolgárságot; *d)* erkölcsi szempontból, a kinek jelleme be van szennyezve, az a hírlapírói toll forgatásától föltétlenül eltiltandó, mert a közönséget rendkívüli módon demoralizálja az, ha egy megbélyegzett embert lát Cato szerepében, mint hírneves embert.

* Ha azonban a becsületsértés be nem fejezett mondat és utána következő pontok (. . .) által fejeztetik ki, akkor nem mondhatjuk, hogy nincs kifejezett gondolat, mert a kifejezés nemcsak szavakban történhetik. Az ilyet büntetni nem reactio, hanem a becsület védelme.

27. §.

Jogi egyenlőség.

„Jogi és nem „jog”-egyenlőség! A jogegyenlőség-
a l a n y i jogoknak egyenlősége. A jogi egyenlőség jogoknak
és kötelességeknek egyenlősége, de arányos egyenlősége,
m i n t o b j e c t i v szabály. Amaz egoizmus, mely csak a jogban
akar egyenlőséget, és pedig külső, materialis egyenlőséget, a
jog alapjára való tekintet nélkül. Emez igazság, mely jogban
és kötelességben arányosságot akar.

A jogi egyenlőség, mint objectiv szabály, így hangzik:

A hol egyenlő a jognak és kötelességnek alapja, ott a
jog és kötelesség is egyenlő legyen. A hol különbözik vagy
hiányzik a jognak és kötelességnek alapja, ott ugyanazon
arányban különbözni vagy hiányozni kell a jognak és köteles-
ségnek is.

Az arányos egyenlőség az egyéni képességek szabad
fejlődése, vagyis a civilisatio. A materialis egyenlőség a sza-
bad fejlődést, vagyis a civilisatiót egy sivatagba temeti. Egé-
szen egyenlők, materialis értelemben csak mint élvező állatok
lehetünk. Az emberek egyenlően jóllakhatnak, de sem a tudo-
mány- és művészetben, sem a gazdasági tevékenységben nem
lehetnek egyenlők. A materialis egyenlőség a gyomor elve;
nem a feje, nem a szíve.

A mondottakból könnyen érthető, hogy a szabadságnak
és egyenlőségnek egymáshoz való viszonyára nézve a néze-

tek egymástól annyira eltérnek. Az egyik nézet szerint egyenlőség nélkül nincs szabadság, a másik szerint az egyenlőség csak a szabadság romjain lehetséges. Attól függ ugyanis, mit értünk egyenlőség alatt. Az arányos egyenlőség ugyanis maga a szabadság: a rendi privilégiumok mellőzése, az emberjogok általános elismerése, a törvény előtti egyenlőség alkalmazása stb. Ennyiben tehát igaz a mondás: „egyenlőség, szabadság.” De a materiális (communistic us) egyenlőség csak az egyéni erők teljes bilincsbe verésével volna főtartható. Az ily egyenlőség tehát a, legborzasztóbb szolgaság lenne.

A z e m b e r i j o g o k mindnyájunkra nézve ugyanazok”, mert azoknak alapja, t. i. az emberi természet is mindenkiben ugyanaz. Itt tehát a materialis és arányos egyenlőség összeesik.

A szerzett jogok nem lehetnek egyenlők, mert észszorgalom és szerencse, vagyis a szerzett jogokat megalapító tényezők nagyon különböznek. A szerencse is jogalap, de csak annyiban, a mennyiben a dolog természete szerint az emberi viszonyok kísérője. Ha ily értelemben el nem ismerjük a szerencsét a szerzett jogok egyik alapja gyanánt, akkor többé egy hajó sem szántja a tengert, egy bányá sem nyitátik. A szerencse gyakran az ész és szorgalom jutalma. A gyermekekre nézve szerencse a szülei után általok öröklött vagyon, s a szülőkre nézve szorgalmuk és nélkülözésüknek legédesb jutalma az, hogy ama vagyonnal gyermekeik boldogságát előmozdíthatják.

A jogok állami oltalmának teljesen egyenlőnek kell lenni; mert ha egyik jogkör kevésbé oltalmaztatik, mint a másik, akkor könnyítettik az elsőnek csorbítása az utóbbi által; a mi ép ellentéte az oltalom fogalmának.

A közterhek tekintetében első a nemzeti jog elve, a második az egyéni jog elve. A nemzeti jog elve szerint a nemzet onnan meríti a neki szükséges erőket és eszközöket, a hol azokat saját személyes létén belől találja. Az egyén joga szerint a polgárok közt arányt kell tartani.

Az első elv a nemzet személyes létéből származik, az utóbbi onnan, hogy a nemzet, mint ethikai személy, önálló személyekből áll. A nemzeti jog levén az első, érvényes az még akkor is, ha az arányos alkalmazás lehetetlen, pl. a háborúban hozott áldozatok egy része tekintetében. A nemzeti jog szempontjából csak egy személy, t. i. a nemzet, jövőn tekintetbe, ezen szempontból a jogi egyenlőség (jogok és kötelességek egyenlősége) kérdésbe sem jöhet. Az utóbbit meg kell tartani, ha lehet; a nemzeti jog föltétlenül érvényes. Ellenben a társasági államban a nemzet semmi, az egyén minden levén, az arányosság (az egyéni jog) elve az egyedüli és föltétlen. Ennélfogva a társasági állam híveinek, ha következetesek lennének, tagadniok kellene minden olyan polgári kötelességet, melyet arányosan alkalmazni nem lehet.

A politikai jogoknak alapja az, hogy a nemzet a polgárokból és a polgárok által gondolkodik, akar és cselekszik. Aránya ennélfogva a politikai jogoknak azon mérv, mely szerint valaki a nemzeti gondolkodást, akarást és cselekvőséget az államhatalom szervezetében eszközölni képes. Ha ezen túl terjesztjük a politikai jogot, akkor már nem a nemzeti, hanem az egyéni „én”-t érvényesítjük, s így a politikai jog magánjoggá lesz. Minthogy a nemzet activ személyes életének minden polgárban kell folyani, de tényleg igen különböző arányban foly, ennélfogva a politikai jog legyen egyetemes és legyen arányos. Az utóbbivá lesz a többes szavazat útján, mely egyszersmind irigy korunkat tárgyilagossá nézetre, az érdem és kitűnőség elismerésére nevelné; míg a politikai jognak materialis egyenlősége a legtudatlanabb emberben is azon gondolatot táplálja, hogy ő ép oly bölcs, mint a világ legelső államférfia.

Itt kell megemlékeznünk az u. n. n. ö. e. m. a. n. c. i. p. a. t. i. ó. ról. Megkülönböztetendő e kérdés a társadalom és az állam szempontjából. A társadalomban el kell fogadnunk a nő-emancipatiót, az államban nem. A társadalom alanya az ember, és az ember ugyanaz, akár férfi, akár nő. Szomorú

dolog, midőn a nő a családi tűzhelyt elhagyva, a társadalmi küzdelembe vegyülni kénytelen, de ezt a jogot meg nem tagadhatjuk tőle. Ellenben az államban, legalább a nemzetállam szempontjából, a nőemancipatiót nem fogadhatjuk el; a nőt nem illeti a politikai jog. Minden politikai jog nemzeti jog, a nemzeti önrendelkezés szervezete. Egyedül ezen szempont irányadó arra nézve, ki és mely arányban részesíttessék politikai jogban. A társasági állam itt is ellenkező eredményre vezet; mert a társasági államban minden az egyén; a társasági állam csak a társadalom egy alakzata, s a társadalomban, mint említém, a nőemancipatiót el kell fogadni. A társasági államelmélet tehát, ha következetes, a nőt is fölruházza politikai joggal. Ezen elmélet szerint a politikai jog emberi jog, tehát a nőt is illeti. De nem a nemzetállamban. Nem mintha a nemzetállam a nők helyzetét politikailag degradálná. A társasági állam jogi alakban nem ad több politikai hatalmat a nőnek, mint a nemzetállam ethikai alakban. A nemzet nemcsak jogi szervezet, hanem ethikai személyes lét. A nemzetszabadság épp úgy árad a nőre, mint a férfira, csak-hogy a nő e szabadságot nem mint népvezér, hanem mint a család anyala gyakorolja. A középkorban sem forgatott kardot a nő, és mégis a lovagkor szellemének épp oly mértékben alkotója, mint a férfi. A politikai jog nemzetszabadság s a nemzet nem lenne szabadabb a nők politikai joga által. A nők is a nemzetszabadság szervezetéhez, az ön-magáról rendelkező nemzethez tartoznak, de ethikai befolyásuk által. A nemzet mint activ államalany, a család egysége alapján szervezendő, de a nők politikai joga a család politikai szétbontása. A nem nemeseknek az alkotmány sánzaiba való fölvétele intensivebbé tette a nemzeti életet. De a nem nemesek politikai fölszabadításának nem folytatása a nők u. n. politikai emancipációjá. Ez nem ugyanazon iránynak továbbfejlesztése, mert a nők nem képeznek külön osztályt, hanem benn vannak minden osztályban és gyakorolják a nemzeti hatalmat minden osztályban. „Les hommes seront

toujours ce quil plaira aux femmes.” (Rousseau.)* Politikai joguk csak más formája lenne politikai hatalmuknak, és valószínűleg csökkentené ezt. A nemzet életét intenzívebbé semmi esetre sem tenné. Némely igazságtalanság, melyet a férfiak törvényhozásának szokás fölroni, a történeti fejlődés szükségképi eredménye volt; pl. a középkori örökösödési jogban a férfiak több rendbeli előnye.**

A mondottakból látható, hogy a nők politikai jogának kérdése semmi vonatkozással sem bír a nők szellemi képességére. A nőben épp oly mértékben ragyog az embernek” és államnak eszméje, mint a férfiban, csakhogy másképen.

* Már a régi Rómában ismeretes volt a nők politikai hatalma; befolyást gyakoroltak az államügyekre; mint Cato monda, uralkodni kezdtek a világ urai fölött; akaratuknak érvényt szereztek a népgyűlésben, és tiszteletükre szobrokot emeltek a provinciák. Mommsen, Röm. Gesch. I. 870. lapon.

** Mert azon korban a család ethikai egysége és fönmaradása nem a munkán, hanem a birtokon alapult; s a család egységét, épp a férfiak képviselik. A birtok a közjogi szervezet alapja volt s hozzá csak a férfiak által teljesíthető kötelességek fűződtek. Nemcsak a nők, hanem az ifjabb fivérek is háttérbe szorultak.

IV. FEJEZET. ÁLLAMHATALOM.

28. §.

Az államhatalom fogalma és alanya.

Az államhatalom részint jog, részint s z e m é l y e s lét.

Az államhatalom, mint jog, államfenségnek, souverainetésnek nevezetik. Ez a legmagasb emberi hatalom, melyben a felségjogok, mint az állami földatok megvalósítására irányuló jogok és kötelességek, foglaltnak. Ezt a hatalmat úgy kell tekintenünk, mintha hibázhatlan volna, mely jogot nem sérthet, rosszat nem tehet, mert hisz innen nincs fölebezés; ég és föld közt ez a legmagasabb hatalom. Az emberi hatalmat be kell valahol tetőzni. A legfőbb souverain hatalomnak az is lényegéhez tartozik, hogy az nemcsak hatáskörén belől teljes szabadsággal cselekszik (mert utóvégre jogkörén belől ezt az egyes is teszi), hanem ezt a hatáskört (jogkört) is maga állapítja meg.

Az államhatalom, mint személyes lét, a nemzeti gondolkodás-, akarás- és cselekvésnek ereje és képessége. Ez az erő és képesség az összes polgárookban van, mint az államhatalmi szervezet activ elemeiben. Nagy hiba lenne azt hinni, hogy a polgárok ebbe a szervezetbe csak politikai jog révén jutnak. Az államhatalmi szervezet első sorban ethikai szervezet, a melynek működésére óriási hatást gyakorolhatok politikai jog nélkül is. pl. hírlap útján. Az államhatalom

működése nem annyira jogkörök nagy rendszerének, mint inkább erkölcsi erők nagy rendszerének működése.

Sokszor állítottatt, ha mind jók volnának az emberek, fölösleges volna az állam, E téves nézet szerint az állam csak malum necessarium. Azonban a mi az említett esetben fölösleges volna, az csak a kényszer, nem pedig az állam, mert az állam első sorban nem a gonosztevők megfékezése, hanem az emberi erények teljes kifejlődése végett van. A nemzet évezredek léte vajjon csak azért ágaznék el a polgárok lelkében, hogy legyenek készen börtönök a gonosztevők számára? Az államhatalmi szervezet lényegileg erényszervezet, bár nem oly széles értelemben, mint Platónál.

Az államhatalom kiterjed minden életviszonyra, de egy életviszonyt sem absorbeál teljesen; mert minden életviszony állami és társadalmi oldallal bír. Az államhatalom halhatatlan: „meghalt a király, éljen a király.” Ebben az állam felszabadulását látjuk a patrimonialis nézettől, mely szerint az uralkodóház változása új állam. Az államhatalom függetlensége más nemzetek irányában jogi szempontból az államfenség teljességét jelenti. Értjük itt a konkrét (nem az eszményi) államfenséget, vagyis az államfenségnek azt a történeti teljességét, mely az illető korszak művelt népeinek öntudatában és intézményeiben ki van fejlődve. Tehát bármely felségjognak elidegenítése megszünteti a jogi értelemben vett állami függetlenséget. De egyes felségjogoknak más államokkal való, bár intézményszerű, közös gyakorlása a jogi függetlenség megszűnését szükségkép nem vonja maga után, sőt ily intézményszerű közösség oly államok közt is lehetséges, melyek unióban nem állnak egymással. – Az állani tehát első sorban jogilag legyen független. De ez csak egy vonás a teljes függetlenség arcán. Az államot igazán függetlenné teszik: önálló tudományos munkásság (pl. a német philosophia), nemzetileg öntudatos gazdasági munka (pl. angol ipar, angol kereskedés), valamint a művészet remekei, ha a művész nem merül léha kosmopolitismusba és dicsőségének sugarait nem-

zetére irányozza. A nemzeti jelleg és emlékek hű megőrzése is lényeges eleme a függetlenségnek. Belsőleg is független legyen az állam, az az: uralkodják a társadalmi hatalmak fölött s ne legyen azoknak eszköze; mert utóbbi esetben külső függetlensége is veszendőbe megy. Spanyolország-felekezeti hatalom igájába fogta magát s íme a függetlenség napja csak mint a nemzetközi jog visszfénye van még azon országban, melynek birtokaiban egykor az igazi nap le nem alkonyodott. Más társadalmi hatalmak és érdekek is leigázzhatják az államot. Pl. midőn az agrár érdekek fölülkerekedve, a gabonatermelés javára behozott magas védvámokkal a többi osztály rovására a kenyeret megrágítják. Továbbá csorbíthatják az állam függetlenségét hatalmas bankok is, (pl. a képviselőválasztásokat befolyásolva, vagy parlamenti tagokat a maguk érdekkörébe vonva), valamint a „pénzkirályok.” Eszközül használhatja az államhatalmat a kapitális a munka rovására (plutokratikus állam) és viszont a munka is a kapitális rovására. Az utóbbira törekszik a socialdemokratia. Az államnak mindezek fölött a társadalmi érdekek fölött kell állnia és független részrehajlatlanságban valamennyinek igazságot szolgáltatnia (társadalmi igazgatás). S hogy ezt tehesse az állam, valamennyi társadalmi érdeknél eresebbnek és hatalmasabbnak kell lennie. Csak ekkor független az állam. Az osztály-állam nem független. Az államhatalom oszthatlan, mert a személyes lét oszthatlan, és mert két vagy több legfőbb, az az legmagasabb hatalom gondolati lehetetlenség.

Azon kérdésre, végelemzésben kit illet az államhatalom? a világtörténettől két feleletet kapunk. Az egyik szerint az állam egy ember; a másik szerint az állam a polgárok összessége. Röviden az elsőt *i u s d i v i n u m*-nak, *l e g i t i m i t a s*-nak mondjuk, az utóbbit pedig *n é p s o u v e r a i n e t a s*-nak. E szavak közül azonban nyelvészetileg egyik sem jeleli szabatosan az általa kifejezendő fogalmat. A „legitimitás” szó szerint jelent törvényességet, jogfolytonosságot. Gyakran használják e szót a történeti régiség, a történeti tradíciók erejének.

szentesítésének kifejezésére is. pl. legitim uralkodó családok = régi uralkodó családok. A legitimista pártnak azonban pl Franciaországban egészen mást jelent e szó; jelent magánjogot, magánjogi törvényszerűséget, jelenti azt, hogy az ország az uralkodócsalád magántulajdona, melyet a nemzetnek önrendelkezése nem csorbíthat. Így vagyunk a „ius divinum”-mal is. mely szó szerint azt jelenti, hogy az állam az isteni világrend nyilvánulása, természetesen a szabad állam is; de az oxfordi és cambridgei egyetemek egykor annak egészen más értelmet adtak. Szerintük a fejedelem absolut hatalma isteni jog. a népszabadság csak emberi jog. II. Károly angol király „a fölkenet lehellet az Úr orrában.”* A népsouverainetés végül szintén egészen mást jelent szó szerint, mint a pártküzdelmekben. Szó szerint ugyanis jelenti az államilag élő népnek, mint erkölcsi személynek, souverainetését, a pártküzdelmekben pedig az épp most élő atomizált sokaságnak. a nagykorú állampolgároknak darabokra tördelt souverainetését, magánjoggá tett. az az: társasági államot. A legitimitás szerint az állam egynek magánjoga, a népsouverainetés szerint néhány milióé. Ezeken kívül eddig más elv világtörténeti jelentőségre nem jutott, a művelt emberiségben öntudatosra nem lett. Tehát egyfelől egy embernek souverainetása, másfelől milió embernek souverainetása. Egyfelől XIV Lajos, másfelől a forradalom. Elkeseredett harczra kelt e két elv egymással, s mégis a kettő csak látszólag kettő, valóban csak egy elv, mely egyedül alkalmazásában, quantitative különbözik, egynek, vagy milliónak souverainetása. de mindig e m b e r-souverainetés.

Mindkettőnek elvi ellentéte a n e m z e t n e k, mint történetileg kifejtett és történeti fejlődés által létező) ethikai személynek souverainetása. A mai világtörténeti helyzet politikai jellegét a népsouverainetésnek alkonyodó és a nemzet-souverainetésnek kelő napja képezi. A nemzetsouverainetés az összes polgároknak van szervezve, de az nem ezek soka-

* Gneist. Das engl. Verwaltungsrecht, 1867. I. 580. lap.

ságának (mint a népsouverainetés), hanem a nemzet személyes egységének souverainetása.

A nemzetsouverainetés nem úgy értelmezendő, hogy a nemzet csak forrása a főhatalomnak, de rendszeren nyugszik, s csak egyes esetekben (pl. képviseléválasztáskor) lép föl, egyébkint pedig megelégszik azzal, hogy a hatalom nem általa, hanem nevében gyakoroltatik; mert ép ellenkezőleg az államban egyedül activ alany (melybe minden más politikai alany beolvad) a nemzet, mely folytonosan és az összes polgárokban működik a maga parlamenti, önkormányzati és esküdtszék szervezete által. Az államban mindent a nemzet tesz, mert az állam a nemzet. E tekintetben monarchia és respublica közt nincs különbség. Monarchiában a nemzet a maga királyi szervezetében rendelkezik önmagáról. A nemzet- és fejedelmi souverainetés nem az államhatalom megosztása (pl. hogy az első lenne a törvényhozás, a második a kormányzás), hanem úgy a nemzetsouverainetés, mint a fejedelmi souverainetés az összes államhatalmat magában foglalja, az első, mint substantia, a második, mint ennek létalakja. Míg a ius divinum és a legitimitás elve szerint és az absolut királyságban a fejedelem souverain a nemzetten kívül és a nemzet fölött, olyképen, hogy a nemzet a fejedelmi souverainetésnek pusztá tárgya (állami tárgy), addig a nemzetállamban a fejedelem souverain a nemzetben és a nemzettel együtt és a nemzet activ államalany a fejedelmi souverainetés alakjában. Monarchiában tehát a nemzetsouverainetés a l a k i l a g közvetett.

29. §.

Az államhatalom ágai.

A hatalmi ágakat, mint functióköröket, és mint orgánumokat, szigorúan meg kell különböztetnünk egymástól; mert különben elmerülünk a fogalomzavarban. A functiókör vagy a nemzeti cselekvőség alakja (pl. jogalkotás, végrehajtás) vagy annak tárgyköre (pl. igazságügy, oktatásügy). Az orgánum maga a nemzet, mint törvényhozó, kormányzó, bíró; vagyis a nemzet az ő háromféle szervezetében.

Az államhatalom ágai, mint functiókörök, és az államhatalom ágai, mint orgánumok, úgy különböznek egymástól, mint a cselekvény és a cselekvénynek alanya. Nem kevésbé különbözik azok megállapításának módszere. A functióköröket az állameszméből való *deductio* útján állapítjuk meg; az orgánumokat a világtörténeti fejlődésből *inductive*. Az első tantétel oka, hogy minden cselekvőségnek ideálra kell irányulnia. A második tantételnek oka, hogy minden organismus *positiv* fejlődésnek eredménye.

Az államhatalomnak alakilag kimerítő* fölosztása a functiókörök szempontjából: a jog* alkotás és végrehajtás. Az első az állami akarat megállapítása, a második annak *concret* esetre való alkalmazása. *Abstract* és *concret* államakarat. A jogalkotás nemcsak a törvényhozásban, hanem a

* Kimerítő, de nem egyedüli fölosztása; mert más szempontokból más alaki fölosztások is vannak, melyek azonban a népöntudatban ily kimerítően nem fejlődtek ki; pl. a fölügyelettel *correlat* alaki felségjog hiányzik.

nemzet jogi öntudatának bármely alakú nyilvánulásában mutatkozik; szabályrendeletben, szokásban, ország-gyűlési házszabályban stb. Csakhogy a szokásjog keletkezésében abstract akarat és concret akarat (jogalkotás és végrehajtás) egy ténynyé olvad össze. A végrehajtó hatalom mindenütt van, hol az állami akarat in concreto alkalmaztatik: pl. midőn a kormány a törvényt, vagy saját rendeletét, vagy a ház elnöke a házszabályt, a bíró a jogrendszer tételeit alkalmazza egyes esetre. Tehát a jogalkotás és végrehajtás az államéletnek mindenütt előforduló egyetemes alakjai. A jogalkotást gyakorolja a kormányhatalom is, természetesen nem törvénynek, hanem mint központi kormány, ministeri rendeletnek, mint önkormányzat, statútumnak alakjában. Törvényt nem hoz, de jogot alkot a bírói praxis is. Viszont a végrehajtás alaki felségjogát gyakorolja a törvényhozó hatalom is, midőn saját működésért; alkalmazza az ezen működést szabályzó törvényt, házszabályt, szokást. Ebből láthatni, mily tévedés az: a jogalkotási funkciót a törvényhozó hatalommal, a végrehajtási funkciót a kormányval azonosítani.

A hatalmi ágak, mint orgánumok: a t ö r v é n y h o z ó kormány- és bírói hatalom. Míg a functiókörök logikai osztáson, addig az orgánumok világtörténeti fejlődésen alapulnak. A nemzet, mint legmagasb emberi hatalom, épp ama hármás organismusban lesz a világtörténet alanyi tényévé.

Az „orgánum” itt nem a physikai világ analógiája szerint veendő. A physikai test orgánuma annak csak része. A hatalmi ág, mint állami orgánum, mindig az egész ethikai test, vagyis az egész nemzet a maga oszthatlan személyiségében. A törvényhozó hatalom az összes polgárokból szervezett nemzeti egész. És szórói-szóra ugyanez a kormányhatalom: és szóról-szóra ugyanez a bírói hatalom. Oly formán, mintha a physikai világban az egész test bírna látással, vagy az egész test bírna hallással; a mi a physikai világ szempontjából képtelenség, de épp oly képtelenség az ethikai világot a physikai világ kaptájára ütni.

A törvényhozó, kormány- és bírói hatalom a magasb állami fejlettséggel bíró nemzetnek hármias szervezete; de sem a fizikai világból kölcsönzött tag o s u l a t, sem a magánjogból kölcsönzött o s z t á s (meum et tuum). mert mindegyik hatalmi ágban az egész nemzet van.

A k a t o n a i hatalom, vagyis a nemzet a maga hadi szervezetében, ugyan szintén az egész nemzet, de azért mégis nem önálló hatalmi ág. hanem benn van a kormány-hatalomban, és ennek közvetlen rendelkezése alatt áll. A katonai hatalmat tehát nem tekinthetjük külön hatalmi ágnak, mint azt némelyek teszik.

Mások az á l l a m f ő i hatalmat tartják külön hatalmi ágnak. E nézetben szükségképen benn van a s z e m é l y e s kormány. Azt másképp gondolni sem lehet. De azért a külön államfői hatalom politikai eredménye nagyon különböző. így *Constant Benjamin* az államfői hatalom alatt s e m l e g e s, n e u t r á l i s hatalmat ért, mely főügyel arra, hogy a többi hatalmi ág jói és összhangzatosan működjék, s a melyik hibásan működik, azt megigazítja, pl. a minisztériumot elbocsátja, az országgyűlést feloszlatja, kegyelmez. Ezt p o u v o i r modérateur-nek is hívják. E szerep olyanforma, mint a gépészé, a ki megigazítja a rosszul működő csavart, kereket, mások azonban a külön államfői hatalmat messze túlterjeszük a pouvoir modérateur határain s az alkotmányosságot az államfő) személyes kormányával tönkre teszik. így *Stein Lőrincz*. De a külön államfői hatalomnak első helyen említett, Constant-féle alkalmazását sem fogadhatjuk el. Az u. n. pouvoir modérateur is miniszteri felelősség mellett kell gyakorolni. Továbbá az egész elmélet nagyon gépies. Az államfőnek benn keli lenni az államhatalmi szervezetben: „A király a parlamentben.” A király a tanácsban.” A Constant-féle elmélet csak j o g i hatásköröket ismer az államhatalomban és az államhatalom etikai nyomatékát egészen tekinteten kívül hagyja az államhatalomban, mint etikai erők rendszerében.

A hatalomosztás és elkülönítés elmélete jó szolgálatot tett Montesquieu korában, mert akkor az absolutismust gyengítette; de a nemzetállam szempontjából azon elmélet többé szóba sem jöhet, kivéven a nemzetállam ellenségei részéről. Kik közt osztanók meg a hatalmat? Hisz az államban csak egy alany van, és az mindig a nemzet. Sőt a hatalomosztás magának az államhatalomnak természetével, eltekintve a nemzetállamtól, in abstracto is ellenkezik, mert a megosztott hatalom már nem főhatalom. Azért minden következetes elmélet, akár egy emberben, akár egy atomisait tömegben, akár a nemzet etikai személyében látja az államot, elveti a hatalomosztást. C'est la tunique sans couture qui ne peut être divisée. (Bonald.)

Miután az államhatalomnak mind három ága ugyanazon nemzet, ugyanazon polgárokból szervezve, ennél fogva a nemzet mindegyik hatalmi ágban öncontrollra szervezendő. Viszont a hatalmi ágaknak, mint anyagilag különböző tényezőknek, kölcsönös controllja az igazi nemzetállam-szervezetben értelemmel nem bír; mert ennek csak ott van értelme, a hol mindenik hatalmi ág más-más emberekből van szervezve, és más-más physikai, vagy jogi személynek attribútuma, miként ezt a félconstitutionalismusban látjuk. A nemzetállamban is beszélünk arról, hogy a törvényhozás ellenőrzi a kormányt, a kormány ellenőrzi kötelességeinek teljesítésére nézve a bírót, a bíró viszont a rendelet törvényessége szempontjából a kormányt, de ezt az ellenőrzést nem gyakorolja három különböző politikai személyiség kölcsönösen egymás iránt, hanem mindig az összes állampolgárokból jogilag és etikailag szervezett nemzet, mindig ugyanaz az egész nemzet önmaga iránt. Ez tehát nem politikai alanyoknak egymás közötti külső controllja, hanem a nemzetnek belső öncontrollja. A nemzet hármasszervezetben ellenőrzi magát, de mindig maga-magát ellenőrzi. Ez erkölcsileg sokkal magasabb ellenőrzés, mint a mely a hatalomosztás és hatalmi tagosulat elmélete szerint van; mert erkölcsileg sokkal maga-

sabban áll minden személy, a ki saját belső erejéből követi a jót, mint az, a kit másnak ellenőrzése erre külsőleg kényszerít. S mindez lélektanilag kihat az összes polgárokra.

Az absolutizmusban a nemzetjogkör teljesen hiányzik; – a félconstitucionalizmusban a kormányjogkör és nemzetjogkör, mint két önálló politikai substantia, szemközt állnak; a nemzetállamban csak nemzetjogkör van, és minden politikai jogkör a nemzetjogkör létalakja. Itt a kormány épp úgy nemzetjogkör, mint a parlament. Itt tehát kormányjogkört és nemzetjogkört szemközt állítani nem lehet.

V. FEJEZET.

ALKOTMÁNY ÉS ÁLLAMALKAT

30. §.

Alkotmány.

Abstract értelemben az alkotmány az államhatalom alaki szervezete, szemközt az igazgatással, mint az állami feladatoknak az egyes ügykörökben való megvalósításával.* Az alkotmány a nemzetállam szempontjából az államhatalom gyakorlására szervezett nemzet; vagyis a nemzet, mint államalany, gondolkodásának, akarásának és cselekvésének szervezete. Tehát nem a nemzetnek az államhatalom gyakorlásában való részvétele, hanem az államhatalom egészben, mint nemzeti szervezet. Röviden az alkotmány: „la manière d'exister d'une nation” (Sismondi). A nemzet vagy állam, vagy semmi. A nemzetnek, mint történetileg kifejezett reális személynek, ezen alkotmányos önrendelkezése: államuralom, vagyis igazi állam. Ellenben minden egyéni uralom, egyé (absolutismus) és milióé (népsuverainetas), oly távol áll az igazi államtól, mint a szindarab az élettől. Az egyéni uralom kizárása: az egyén impersonalitása az államban.

Az angol alkotmánynak egyik alapelve: a fejedelmi impersonalitás. Ezen elvet minden consequentiájában el kell

* Az igazgatás ily tágabb értelemben, mint az alkotmány ellentéte, az egész államhatalomnak az állami ügykörökre vonatkozó működése, míg az alkotmány annak alaki szervezete.

fogadni, az az: általán az egyénnek állami impersonalitásává emelni úgy a fejedelemben, mint a polgárookban. Az egyén társadalmi absolutum, a nemzet állami absolutum. A nemzet az államban föltétlenül mindent betölt, az egyén tehát az államban semmi. A nemzet ugyan az egyénekben van szervezve, de épp a nemzet van szervezve, tehát az egyén, mint ilyen, az államban személytelen. Az alkotmányszervezet alapelve, hogy az egyén személyes léte az államban teljesen a nemzetnek legyen személyes élete.

Ezen elv az absolutismussal szemben már világtörténetileg győzött s ezen irányban fejedelmi impersonalitás a neve. Győznie kell a népsouverainetés ellenében is, mert ez is merő egyéni uralom, épp úgy, mint az absolutismus. A „személyes kormány” államtalanság, akár egy feje van, akár millió. A nemzetsouverainetés szerint az állam szempontjából az egyén a királyban és a polgárookban semmi; – a nemzet a királyban és a polgárookban minden. Miután az egyén a társadalom alanya, ennél fogva az egyéni impersonalitás a közjogban az államnak emancipációja a társadalomtól, vagyis az államnak függetlensége a bárhol és bármely alakban föllépő társadalmi érdektől.

Az alkotmányos szabadság lényege az, hogy a nemzet az államnak alanya; míg az absolut rendszer szerint egy ember az állam alanya és pedig mint a nemzetet kívül és a nemzet fölötte álló, tehát nem mint a nemzeti szervezethez tartozó tényező. A „l'état c'est moi” ez elve szerint a nemzet nem alanya, hanem pusztán a társadalom az államnak.

Az alkotmányosság továbbá az államnak és a népéletnek összekötésében áll. Az állam és a népélet elkülönítése a bürokratismus. Az alkotmányosságnak teljesnek, az az mind a három hatalmi ágra kiterjedőnek kell lennie. A törvényhozásban a parlamenti szervezettel kötjük össze a népéletet az állammal. A népéletnek és államnak ez összekötése nemcsak jogilag történik, pl. képviselőválasztás útján, hanem főleg ethikailag, a közvélemény folytonos hatása által. A hol

ily élő etikai azonosság nincs a nép és a parlament közi, ott pari a m e n t i b n r e a u k r a t i s m n s v a n . A kormányhatalomban az államnak és népéletnek összekötését látjuk a parlamenti minisztérium-, az önkormányzat- és az általános katonai szolgálatban. Ezek ellentéte a b u r e a u k r a t i k u s k ö z i g a z g a t á s s a n é p é l e t t ől különvált b u r e a u k r a t i k u s h a d s e r e g (militarismus). Az állam és népélet élő azonosságát létesíti a törvénykezésben az esküdtszék, mint népbíróság. Ellentéte a b u r e a u k r a t i k u s b í r ó s á g . Az alkotmányosság tehát főleg a nemzetnek parlamenti, e s k ü d t s z é k i é s ö n k o r m á n y z a t i szervezetében van. E hármás szervezet csak külsőleg jogi. A fődolog azoknak etikai erők folytonos működéséből álló tartalma. Így pl. a törvényhozási akarat az összes polgárokban folytonos fejlődésben van.

T ö r t é n e t i é s c h a r t a – (papiros) alkotmányt különböztetünk meg. Amazt lelkökben, ezt csak zsebökben hordják a polgárok. A történeti alkotmány változik és mégis mindig ugyanaz. Ellenben a charták, melyek a nemzet életében, – ha egyszer ez papiros alkotmányra adta magát, – egymást gyorsan követni szokták, mint a kődarabok feküsznek egymás mellett: a hány charta, annyi k ü l ő n alkotmány. Sem együtt, sem egyenkint nem képeznek élő egészet. A charta alkotmányban nincs erkölcsi erő s ha ily alkotmányok keletkezésök után másnap össze nem dülnek mindig s kivételkép egy ideig tartanak, azt az emberiség mai politikai solidaritásának köszönik, melynél fogva más nemzetek történeti alkotmányának erkölcsi erejében részesülnek. A magyar alkotmány, az angol alkotmány, mint élő, történeti alkotmányok az emberiség alkotmányos szabadságának erkölcsi erejét képezik.

Mégis van egy világtörténeti érdeme a chartáknak: az elvek tiszta öntudatosságát vitték, – szintén az emberiség solidaritásánál fogva – a történeti alkotmányokkal bíró népekbe. „Az alkotmánycsinálók” saját népüket a fölhőkbe emelték, hogy onnan a földre dobják azt, de más népekben

a történetileg fejlődő elveket szendergő állapotukból főibresztették. Csakhogy ez a tudományos művek földadata.

Octroyirozott alkotmány a nemzetállam szempontjából logikai és jogi lehetetlenség, mert ellenkezik a nemzetnek, mint államnak, alkotmányozó hatalmával.

Alkotmánybiztosíték alatt értünk tágabb értelemben minden tényezőt, mely az alkotmánynak erőt kölcsönöz, legyen ez akár jogintézmény, akár erkölcsi, szellemi és gazdasági állapot. Egy fölvilágosodott nép jobban meg tudja védeni alkotmányát, mint a tudatlan nép. Ugyanez áll a gazdaságilag virágzó népről is. Többen állították ugyan, hogy egyszerű gazdasági viszonyok közt, mérsékelt jólétben, pl. egy kis telken, amely éppen elegendő egy család eltartására, legjobban virágzik a polgárerény, s ezt a régi Sparta és Róma története igazolni is látszik. Ezt azonban a mostani viszonyokra nem lehet alkalmazni. A fejlett nemzetgazdasági életben ma nagy hatalom van. Az anyagi javak hatalmával fölfegyverzett népben több az ellenálló erő s így alkotmányát is jobban meg tudja védeni. „A tele zsák saját erejéből megáll, az üres zsák viszont összeesik.”

Szoros értelemben alkotmánybiztosítékok az olyan jogintézmények, melyeknek már keletkezésüktől fogva egyedüli vagy legalább egyik célja az, hogy az alkotmányt védjék. Ilyenek a királyi eskü, a miniszteri felelősség, a katonák fölvesztése az alkotmányra, a sajtószabadság, az önkormányzat, stb. Az alkotmánybiztosítékok jelentőségét nem kell kicsinyíteni. Igaz, hogy a kényuralom olykor összetörte az alkotmányokat a biztosítékokkal együtt; de hisz a várak sem adnak abszolút védelmet az ellenség ellen. Nem az a célja továbbá az alkotmánybiztosítékoknak, hogy elavult intézményeket védjenek a történeti fejlődés ellen, hanem védik a szabadságot az emberek visszaélése ellen.

81. §.

Államalkat.

Az államalkat a souverainetas alakja. Tehát az államalkat nem az egész alkotmány, vagy annak tetszés szerinti része, hanem csak az a része az alkotmánynak, mely a souverainetas alakját meghatározza. Az államalkat lényege tehát nem annak meghatározásában van, kit illet a főhatalom, mert annak alanya mindig az állam, mint etnikai személy (a classicus világban a község, ma a nemzet, legmagasb vonalon az emberiség). Nem is teszünk különbséget uralmi alkat és k o r l á t l a n és k o r l á t o l t kormányokat közt. Az államsouverainetas úgy léte, mint gyakorlása szempontjából lényegileg korlátlan s a legmagasabb hatalom csakis korlátlan lehet, mert különben az nem volna legmagasabb. „A király a parlamentben mindent tehet, csak fiút leánynyá nem változtathat,” vagyis más korlátot nem ismer, csak a természet-törvényt. „A király a parlamentben,” vagyis az alkotmányos hatalom, korlátlan; az államalanyá szervezett nemzet önrendelkezése korlátlan. Az államsouverainetas korlátlanságát tehát nem szabad azonosítani a fejedelmi absolutismussal, mint ezt *Bodin* tette.

A statusalkatokat első sorban deductiv módszer szerint logikai osztással kell megállapítani, s csak azután az így megállapítottaknak világtörténeti alakjait felsorolni és fejteni. A legtöbbben megél egészen az utóbbival, a mi végtelen nézeteltérésre és örökös ingadozásra vezet, mert a történeti fejlődés sohasem felel meg a logikai rendnek. Deductiv mód-

szer szerint csak két statusalkat van: *monarchia* és *respublica*. Mind a kettőnek vannak történeti alakjai. Különösen a monarchia történeti alakjai nagyon változók. A *respublicának* két főtörténeti alakja az aristokratia és a demokratia. Az aristokráciában és demokráciában azonban jól meg kell különböztetnünk azoknak történeti alakját és lényegét. Az aristokráciának történeti alakja: az előkelő kisebbség; és ennek uralkodása az aristokratikus *respublica*. A demokráciának történeti alakja: a sokaság; és ennek uralkodása a demokratikus *respublica*. A deductiv (eszményi) államalkatok közé egyiket sem vehetjük föl, mert azokat nem számtanilag *construáljuk*. Az aristokratia és demokratia lényege, mint mindjárt látjuk: *politikai* elv, tehát nem államalkat.

Alkalmazzuk a most kifejtett alaptanokat a nemzetállam rendszerére.

A nemzetsouverainetas alakja az államalkat. Logikailag két ily alak gondolható: *közvetlen* és *közvetett* nemzetsouverainetas; vagyis *respublica* és *monarchia*. Az első egyszerűen nemzetszervezet, (vagyis a nemzet a maga állampolgári szervezetében),* a második a nemzet a maga királyi szervezetében. Míg az antik világban Tacitus elméletében a *respublica* és monarchia a nemzetszabadság és nemzetszolgaság ellentéte volt, addig ma *respublica* és monarchia ugyanazon nemzetszabadság, csakhogy más formában.

A közvetett nemzetsouverainetas csak mint monarchia lehetséges; mert lélektanilag a nemzeti önszemélyesítés általán lehetséges közvetlenül (*respublica*), és egy emberben közvetve (monarchia), de lélektanilag nem lehetséges két vagy három

* Nem az állampolgárok souverainek. Az a nagykorú állampolgárok egyénhalmazának souverainetása lenne. Hanem *respublicában* a nemzet, mint állampolgári szervezet, souverain. S ennek öntudatos átérzése a *respublicának* etnikai tartalma, a republicanus erény. Ez a *respublica* életprincipiuma. Az egyénhalmaz a nemzetállam szerint nem souverain se monarchiában, se *respublicában*. Az egyénhalmaz csak a társadalmi államfogalom szerint lehet souverain. A republicanus sou-

emberben. Ennélfogva a dyarchia, triarchia stb. ép oly kevésbé statusalak. mint a polygamia nem házasság; mert hiányzik az erkölcsi elem. Van monarchicus érzélem, de nem fejlődhetik dyarchicus, triarchicus érzélem.

V e g y e s statusaikat, mint a monarchia és respublica combinatiója, lehetetlen, mert a nemzetsouverainetés közvetlen és közvetett egy időben nem lehet, hanem vagy egészen közvetlen vagy egészen közvetett. Ennélfogva „a köztársasági intézményekkel körülvelt királyság képtelenség. A statusalkat vagy egészen köztársaság vagy egészen monarchia; de mindkét esetben ugyanazon teljes és absolut nemzeti önrendelkezés. Angliában mindent a nemzet tesz, de mindent a királyság alakjában.

A nemzetet mind a személyes érdemben, mind a családi traditióban szervezni kell, az az: mind demokratiailag, mind a r i s t o k r a t i a i l a g. Csakhogy ezen kettős irányú szervezet nem privilégium útján egyes osztályokban létesítendő, hanem mind a kettő) az összes nemzetben. Az alsóbb osztályokat szokták demokratia. a felsőbb osztályokat aristokratia alatt érteni. Valóban ez a demokratiának és aristokratiának történelmi fogalma. De az emberiség fejlődésének ideálja szerint a demokratia és aristokratia nem osztályt, hanem egyetemes emberi attribútumot képez. A személyes érdem demokratia a palotától a gunyhóig. A családi traditio aristokratia a palotától a gunyhóig. Semmi sem nehezebb, mint a demokratiára és aristokratiára vonatkozó előítéleteket legyőzni; mert az emberek szeme előtt mind a kettőnek történeti alakja lebeg és eltakarja a lényegét. Még *Tocqueville* is félre érti a demokratiát. S bármily egyszerű, tiszta, átlátszó fogalom a

verainetésnek mai napig legnagyszerűbb példája a régi római köztársaság, a hol nem a, cives romani egyénhalmaza volt souverain, vagyis nem volt népsouverainetés és az abból folyó érdek-harcz (factiók harcza) életre-halálra, hanem souverain volt a község, mint állani, (az etnikai államfogalomnak antik alakja) és voltak közszellemtől és az állam iránti hódoló tisztelettel áthatott igazi politikai, pártok.

demokratia lényege, *Guizot* mégis azt mondja, hogy ma a káosz egy szó alatt rejlik s e szó a „demokratia” (!) De nem kevesebb előítélet homályosítja el az aristokrátiát. Legtöbben csak osztályuralmat és elzárkozottságot értenek alatta és nem is sejtik annak egyetemes emberi lényegét.

Minden eszmét a maga lényegének teljes tisztaságában kell szemlélnünk, elkülönítve attól minden idegen elemet; mint a mértanban az alakokat (*Vacherot*). A demokráciával az ellenkező történik, úgy a demokratia magasztalói, mint annak ócsárlói oly jelenségeket sorolnak annak sajátságai közé, melyek ahhoz csak külsőleg tapadnak a történeti környezetből, vagy mint *Plato*, egy romlott demokratia bűneit általán a demokratia lényegének tartják.

A demokratia tiszta eszméje a személyes érdemnek és kitűnőségnek állami és társadalmi elismerése és érvénye függetlenül a származástól és vagyontól. L o g i k a i l a g nem lehet a demokratia fogalma sem szűkebb, sem tágabb; mert logikailag csak két elv gondolható, mely az államban és társadalomban uralkodik; az egyik a személyes kitűnőség, a másik az ősi erény és ősi gazdagság.

Az ősi gazdagsághoz, különösen a családban régi birtokhoz, erkölcsi erők fűződnek, melyeket minden igazi államférfi fölhasznál. A családi traditio oly légkör, melyből kiemelkedni sokszor majdnem lehetetlen. E lélektani hatalmat az alkotmány javára kell fordítani. *Burke* szerint az angol főúri családok az angol alkotmány élő archívumai. Ezt általánossá tenni minden állampolgári családban az aristokratikus szervezet ideálja. Az államot és társadalmat azonban a civilizatio legmagasabb fokára a személyes kitűnőség (a demokratia) emeli.

Bluntschli szerint a demokratia és az aristokratia úgy különbözik egymástól, mint a q u a n t i t a s és q u a l i t a s. Persze *Plato* és *Aristoteles* óta a mi kitűnő, az mind aristokratia. Pusztán név az, mely e kétezer éves tévedést okozta. Az „aristokratia” a kitűnők uralmát jelenti. Mi is lehetne tehát

a demokratia egyéb, mint amannak ellentéte, t. i. a nem kitűnők uralma?

Le kell rántani a szavak fátyolát a fogalmakról. Mivel az arisztokratia neve a kitűnőséget foglalja magában, ebből még éppen nem következik, hogy az fogalmilag is minden kitűnőséget magában foglal. Mivel továbbá a demokratia az arisztokrátiának ellentéte, ebből éppen nem következik, hogy a demokratia általán a kitűnőségnek is ellentéte.

A demokratia mindenütt van, a hol személyes érdem s kitűnőség van és az állami és társadalmi elismerésben részesül. A demokratia a legkisebb kitűnőséget is arányos tekintetbe veszi, de azért a demokratia nem a legkisebb kitűnőség. A demokratia lényegéhez az sem tartozik, hogy a személyes kitűnőség alsóbb rétegekből származzék. A demokratia nem az a bálványoszor, melyet egyik egyiptomi király aljas edényből öntetett s így a közmegevetés tárgyát köztisztelet tárgyává emelte. A demokratia a sárból is kiemeli a személyes kitűnőséget, de nem ez annak lényege. Igaz, hogy az arisztokratia kitűnőség. Ámde a demokratia is az. Az egyik a családi hagyományon alapuló ősi erény kitűnősége, a másik a személyes érdem kitűnősége. S az utóbbi a magasabb rendű kitűnőség, mert benne teljesebb fényvel ragyog az ember, a nemzet és az emberiség eszméje. Igaz tehát, hogy az arisztokratia qualitas, de a demokratia is az. Csakhogy másforma qualitas. A demokratia éppen nem az a sivatagszerű egyenlőség; éppen nem az *Ισον κατ' ἀρίβιον*; éppen nem az észnek és tudatlanságnak, éppen nem a jellemnek és alávalóságnak egyenlő) uralkodása. A demokratia a személyes érdem aránya szerint szervezett állani és társadalom: *κατ' ἀξίαν*. Semmi sem nagyobb mértékben demokratia, mint az u. n. „ész-arisztokratia;” mert semmi sem nagyobb mértékben személyes érdem, mint a tudomány.

Az arisztokratia a maga történeti fejlődésében sokkal ellentéteesebb jelenségeket tüntet föl, mint a demokratia. Az antik és a modern demokratia sokkal inkább hasonlít egymás-

hoz, mint az antik és a középső-újkor arisztokrácia. Aristides és Washington sokkal inkább hasonlítanak egymáshoz, mint pl. Coriolan és hantevillei Tankréd. A római senatus és egy középkori bárói curia szinte nem is gondolhatók együtt. Egyikben minden az állani, a másikban minden az egyén, és mégis mind a kettő arisztokrácia. Ily különböző fejlődési alakzatokban is ugyanaz az arisztokrácia lényege: a családi tradíció nyugvó ősi erény, mint egyetemes emberi tulajdonság. Az arisztokrácia fejlődési alakjai sokszor nagyon elzárkóztak voltak és még ma is azok, de annak lényege, ismétlem, egyetemes emberi. Az arisztokrácia családi tradíciókban áll, melyek a családot egygyé teszik időben, századok generációit egy etnikai egységbe foglalják, *ő n t u d a t o s, s z e m é l y e s e g y s é g b e*. Közös szellem, közös érzelm, mely a rokonokat századokon át összeköti; s hogy őseinkre, ezek történetére és utódainkra gondolunk, – ez az arisztokrácia. Kinek vannak ősei? Annak, ki őket emlékezetben tartja. S azokat emlékezetben tartani minden embernek kötelessége, nemcsak a nemes emberé. Szóval mindaz arisztokráciát, mind a demokráciát ki kell bontanunk történeti fejlődésének hüvelyéből, s azokat tiszta lényegök szerint politikailag fölhasználnunk.

A demokrácia és arisztokrácia tehát az ideál szempontjából, mint *statusalkat*, nem létezik. A monarchia épp úgy szervezendő demokráciailag és arisztokráciailag minden polgárban és minden családban, mint a *respublica*.

A *statusalkatoknak* pusztán *s z á m t a n i* megállapítása (egynek, a polgárok felénél kevesebbnek vagy ennél többnek uralma) a nemzetállam szempontjából el nem fogadható; mivel minden alakjában merő egyéni uralomból indul ki, az államot dolognak nézvéen, mely egynek, többnek, vagy mindnyájának tulajdona; sőt történeti igazságot sem képez, mert az állam merő) egyéni uralommá soha seholy nem hanyatlott s az állani, mint etnikai személy, bár igen fejletlenül és csak mint homályos sejtelem, még a keleti despotizmusban is dereng.

A nemzetállam szempontjából a monarchia a nemzetnek.

mint *activ* államalany, önszemélyesítése egy emberben, és pedig közjogilag szervezve: mert a köztársaságban is személyesítheti magát a nép egy emberben, pl. egy Periklesben, de itt az nincs közjogilag szervezve, s így állandóvá és rendszeressé nem lehet, hanem csak mulandó fölvilanás, a *respublica* lényegével ellenkező kivétel. Minden államélet, tehát a *respublica* is, a nemzetnek szakadatlan önszemélyesítési *processusa*. az az: a nemzeti személyes létnek a nemzet saját ereje és tevékenysége által való szakadatlan kifejlődése. De a monarchiában ezen önszemélyesítés egy ember útján és alakjában történik. A nemzet egy emberben tudja és látja önmagát. A király a látható nemzet. A királyság nemzeti önszemélyesítés, vagyis a nemzet annak nem tárgya, hanem alanya. A nemzet maga-magát személyesíti a királyban. E végett a király is *active* közreműködik, de nem a nemzetet kívül, erre. mint tárgyra, hatva, hanem, mint a nemzetnek alakilag egyetemes orgánuma.

A nemzet ezen önszemélyesítése egy emberben nagy erkölcsi erő)vei gazdagítja az államot: t. i. beviszi a nemzeti szervezetbe embernek emberhez való ragaszkodását. Innen van, hogy a monarchia igazi lényege csak a középkorral veszi kezdetét; mert ekkor lőn korszellemmé embernek emberhez való ragaszkodása. Volt kölcsönös egyéni hűség az ó korban is, pl. a *cliensek* viszonyában,* de nem lett az uralkodó eszmévé. Az antik községállam szervezete nem egyénnek egyénhez való ragaszkodásán alapult, hanem valamennyinek ragaszkodásán az államhoz. Homér népies király-

* Így a rómaiaknál: *Patrónus si elienti fraudem fecerit, sacer esto*. Nemkülönbön a régi keltáknál. A kelta *cliensek*, mint fegyvertársak, nem az államnak voltak katonái, hanem főnöküké. Ennek személyéért harcoltak, nem a hazáért. Egyedül csak neki engedelmeskedének. út minden vállalatában és mindenki ellen támogatták. Jó és balsorsában osztoztak. Szent esküvel neki szentelték magukat, soha őt el nem hagyták, érte életüket áldozák, őt túl nem élték. (Fustel de Coulanges.) Sőt a messze keleten is, a japánoknál az egyéni hűségnek megható legendájával találkozunk.

ságában ugyan nagy erény az egyéni hűség és ott van a primitív görög államban az egész népnek személyesítése a királyban, de a mint a görög állameszme fejlettebb lesz az mindenütt kibontakozik az egyéni hűség- alakjain)! A classicus világ embere csak állampolgári szervezetben tudja szemlélni az államnak teljes ragyogását. A monarchia neki „tyrannis.” A középkorban viszont egyénnek egyénhez való ragaszkodása uralkodó eszmévé, mindent vezérlő korszellemmé lesz. Egyéni hűségen nyugszik az egész társadalmi rend. A Tacitustól említett „comitatus” s az ebben rejlő egyéni hűség* ott van a középkori homagiumban (vasalli hűség), különösen a homaginm ligáimban, mely a hűbérúr és vasal! között véd- és dacyszövetség volt mindenki ellen, életre, halálra.** Végre az egyéni hűség a magánuralom és magánszolgálat nagy-szerű hierarchiájává fejlődik ki, mely az egész társadalmat átöleli.*** A hűbérrendszernek világtörténeti jelentősége az, hogy az egyéni hűséget az emberiség lelkébe vitte, azt világtörténeti tényezővé tette s ezzel megalkotta a monarchiának ethikai lényegét. A hűbérrendszer elporlott, de nagy alkotása: az egyéni hűség, mint a modern állam monarchicus szervezetének alapzata, fönmaradt, csakhogy nem magánjogias jelleggel, nem mint magánuralom és magánszolgálat. hanem közjogi magaslatra emelkedve, mint a nemzet állami szervezetének tetteje, mint a nemzetsouverainetés királyi alakjának lelke. A homagium ligium alakjába öltöztetett igazi állami hűség nyilvánulását látja a magyar történetírás az 1741. szept. 11-ki eseményben: A pozsonyi várban összegyűlt rendek ajkairól fölhangzó „vitam et sangvinem” a király iránti egyéni hűség alakjában hűség a magyar állam-eszme iránt. Valamint igazi köztársaság csak ott van, a hol az államtagek az államot az állampolgári szervezetben szemlélni tud-

* *Iam vero infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse.*

** Schaeffner: *Gesch. d. Rechtsv. Frank. II. 288.*

*** Hajnik: *Egyet. eur. jogi 1880. 4L*

ják és ezért lelkesednek, áldozatokat hoznak, úgy igazi monarchia csak ott létezik, a hol a polgárok az államot egy emberben tudják személyesíteni,* a hol „a király a parlamentben hoz törvényt, „a király a tanácsban” kormányoz, a hol a nemzetnek állami akarata „királyi végzemény” alakját ölti. és a hol ez az egyéni hűség a hazafias közszellemek ápolója. A király egyéniségében a nemzetet, mint államot, szeretni: ez a monarchia. A monarchia közjogi szervezet az emberek szívében. „Monarchia temporarius” nincs. Gondolni lehet ezt. de érezni nem, mert odaadó ragaszkodás ki köt (itt időre vagy fölmondásra lélektani lehetetlenség.

(Megemlítem még, hogy a monarchia lényegére nézve nagyon eltérők a nézetek. Így *de Maistre* szerint a királyságot magasabb szellemi és testi tökéletesség teszi; a királyi házak tehát természetből királyiak. E családok úgy különböznek a többi családtól, mint a fa különbözik a bokortól. E családok tehát nem azért királyiak, inert uralkodnak, hanem uralkodnak, mert királyiak. *De Maistre* e fölfogására ősrégi néphitben találunk. A régi népek, így különösen a görögök, az istenektől származtatják királyaikat. Hörnernél a királyok szebbek, erősebbek, bátrabbak, okosabbak, mint a többiek. E fölfogás egy nyilvánulása Angliában az, hogy egész a 18. századig azt a természetfölötti erőt tulajdonította a néphit a királyoknak, hogy érintésökre a betegek gyógyulnak.

Mások, így *Roscher*, a hatalom mértékében látják a királyságot. Roscher azt az alkotmányt tartja monarchikusnak”, a hol egy ember jogi felelősség nélkül, legalább életfogytiglan az egész államt, vagy annak teljes entúl nyomó részét bírja. Roscher e definitiója szerint azonban Anglia nem volna monarchia és sok más ország, mely a történetben mégis mint kétségtelen monarchia szerepel.

* A monarchicus államszemélyesítésnek párját ritkító példája sz. László királyunk, kinek szereplése a középkori magyar állameszmét oly híven, tükrözi vissza, és ennek lényét saját személyiségéből árasztja a nemzetre.

Bernatzik egy igen szellemes értekezésben a „saját jogban” látja a monarchia lényegét. Mind a király, mind a köztársasági elnök az állani orgánuma, de a királynak saját joga van erre az állására (ein eigenes Recht auf seine Organstellung), míg a köztársasági elnöknek ily joga nincs. *Bernatzik* szerint tehát a monarchia lényegét egy darab magánjog (patrimonialis vonás) tenné.

Többen azt állítják, hogy csak az örökös királyság igazi királyság, mert csak itt fejlődhetik ki a monarchikus szellem.)

A király nem polgár, Ugyanazon államban csak egy király lehet, de sok polgárnak kell lenni. Két király nem király; egy polgár magában véve nem polgár. Az egység és többség¹ kategóriája nem lehet azonos s így a királyság” és polgárság sem: mert amaz a nemzetnek szervezete az egység kategóriája szerint, emez a nemzetnek szervezete a többség-kategóriája szerint. Bár a királyság nem polgárság államjogilag”, azért a korona legszebb ékkövei közé tartoznak a polgári erények.

A monarchia és a republica közt más különbség” nincs, mint a fentiekben kifejtett, hogy t. i. monarchiában a nemzeti önszemélyesítés egy emberben történik. Azon nézet, hogy a hatalmi ágak máskép szervezendők monarchiában és máskép republikában, képtelenség; mert a nemzet föladata a hatalmi ágakban ugyanaz mindenütt. Különösen azon téves nézet, hogy a kormányhatalomnak gyengébbnek kell lenni republikában, onnan ered. hogy a republikát rendszerint monarchicus kormányok ellenében vívták ki s így általán a kormányhatalomra bizalmatlanul tekintenek. Pedig a nemzetállamban – akár monarchia ez. akár respnblica, – a kormány is a nemzet, és a kormány gyengítése a nemzet gyengítése.

Jegyzet. Ha a nemzetállam álláspontját elhagyjuk s az államalkotokat az egyéni uralomból construáljuk, akkor természetesen nagy a különbség az államalkotok közt a hatalmi ágak szervezetére nézve. A nemzetállamban föltétlenül mindent a nemzetnek kell tenni, mint a királyságban és polgár-

ságban, illetőleg` respublicában csak a polgárságban örendelkezésre szervezett, etnikai személynek.* Ellenben egyéni uralomban lehetőleg- mindent azon egyénnek”, illetőleg” azon egyéneknek kell tenni, a kié y agy a kiké az uralom, mert általános elv, hogy minden politikai uralmat az uralom alanyának kell gyakorolni, különben az uralkodás látszat. A nemzetállamban az uralom alanya mindig` ugyanaz, tehát a hatalmi ágak szervezete is. Az egyéni uralom viszont államalkatok szerint változó alanyé, tehát itt a hatalmi ágak szervezete is változó.

* Az állam monarchiában és respublicában az összes polgárokbán activ államalanyává szervezett nemzet. A nemzetnek ez az activ államalanyisága közvetlen az összes állampolgárokbán. Ebben monarchia és respublica közt különbség nincs. Nem közvetlen m a t e r i a l i t e r. mint az antik demokratiában, de annál inkább közvetlen e t h i k a i l a g. és pedig még a politikai joggal nem bíró állampolgárokbán is. A nemzeti közvélemény activ tényezői pl. a nők is. A modern politikának nincs nagyobb tévedése, mint a közvetett államélet képzete. Ez egyfelől magánjog (mert képviselet), másfelől bürokratizmus (mert a népelet és állam elválasztása). A nemzetnek az összes polgárokbán való közvetlen activ államalanyisága ugyanaz lévén monarchiában és respublicában, ennek az államalanyiságnak mily módon való szervezése nem is lehet az államalkattal kapcsolatos j o g i kérdés, hanem pusztá c z é l s z o r ü s é g i kérdés. Ennélfogva tanítjuk, hogy a nemzetállam szempontjából a hatalmi ágak szervezete monarchiában és respublicában nem különbözik. Hanem különbözik azoknak megjelenési alakja: t. i. monarchiában minden hatalom a királyság alakjában jelenik meg, respublicában viszont az állampolgárság alakjában. Innen a közvetett és közvetlen nemzetsouverametés. T. i. a megjelenési mód lehet, közvetett, vagy közvetlen. De az állami gondolat, akarat és tett mindenütt (monarchiában és respublicában egyaránt) nemzetileg és polgárilag közvetlen a dolog lényegéből folyólag.

32. §.

Az államalkatok világtörténeti alakjai.

Ezek eltérnek az államalkatok logikai rendétől; mert a történeti fejlődés a logikának nem szokott hódolni.

I. R e s p u b l i c a. Az ideál szempontjából a demokratia és aristokratia, mint statusalkat, nem létezik, a statusalkatoknak az áliameszméből deducált logikai kategóriái közé nem tartozik.* Azonban világtörténeti fejlődésében a respublica mint demokratiai statusalkat és mint aristokratiai statusalkat jelenik meg.

A) Az antik és modern demokrátiát különböztetjük meg. Amannak világtörténeti képviselője: Athene, emezé: Schweitz, és az északamerikai egyesült államok és koronkint (mikor t. i. respublicai alakot ölt) Franciaország.

1. Az antik demokrátiának fény- és árnyoldalait megtaláljuk Athénében. Fényoldalainak túlnyomóságával Athene az emberiség dicsőségét képezi. A görög szellem összes vívmányai ezen városállamban központosulnak, és ezen demokratia által vetnek évezredek múlva is világosságot a világ történet útjára. Athene az emberiség világitó tornya. Ez a szabadságnak és civilizációnak megmentője kelet barbárjaival szemben. Itt humánusabb érzelmekkel találkozunk, mint ama korban bárhol; itt oltárt emelnek a könyörületességnek; itt M rabszolgák szabadabban beszélnek, mint más államban

* Mert az ideál szempontjából a demokratia és aristokratia nem statusaikat, hanem elv.

a szabadok. Itt olyan a polgárerény, hogy egy Aristides mindenkit méltónak tart a legmagasabb hivatalra is. Nem hiányoznak az athenei demokratia árnyoldalai sem. De ne feledjük, hogy épp a demokratia által szült eleven és sokoldalú fejlődés az emberi gyarlóságot is több alakban mutatja föl; és hogy az antik állam zsarnoksága még sokkal inkább megvan az antik aristokrátiában, mint az antik demokrátiában. A bölcsészetet üldözték Athenben, de Spartában nem is engedték kifejlődni a bölcsészetet. Az Aristidest száműző polgárokból, kik nem tűrhették a kimagasló nemes lélek által okozott különbséget, bizonynyal elfajult demokratia lakott, de nem voltak ők rosszabbak, mint ama ὀμοιοί, kik Spartában lerombolták a Lykurg- által létesített egyenlőséget.

Az antik demokratia szervezete alapalakzataira nézve ugyanaz, ami a classictis államé minden statusalakban általán: magistrates, tanács, népgyűlés; csak a hatalmi arány különbözik: mert míg a királyság a magistratusba helyezi a hatalom súlypontját s az aristokratia a senatusba, addig a demokratia a népgyűlésbe. Az antik demokrátiában „minden a néptől függött, és a né] az élő szótól.” Egyenlő szólásszabadság (ἰσνοπία) és demokratia synonym. Majd minden héten népgyűlés. A természet elemeit meghódítani a rabszolga földadata. Attikában 500,000-et meghaladó lélekszámból 400,000 a rabszolga.

2. A modern demokrátiának dicsősége a szabad munka. s a munkának (értvén ezalatt nemcsak az izomerővel kifejtett, hanem épp úgy a szellemi munkát is) uralkodó tényezővé emelése; mint ez már a középkori cseh demokrátiákban észre vehető;* továbbá a jog határain belül szabadon választott

* A középkori cseh demokrátiákban látjuk a szabad munkára alapított modern demokrátiának kezdetét, miként a középkori városban a mai állampolgári szervezettel előképét. A középkor vége felé számos város-híján a gazdaságtilag megerősödött iparos közép osztály a cseh-zászlók alatt kivívja a demokratikus szabadságot a városi aristokratia val szemben. Itt is, miként egykor a régi Görögországban, olykor tyrannisra törekvő

célok és eszközök, az egyén szabad kifejlődése, a szabad társadalom a szabad államban. Elve, hogy „a mi tetteink” a mi őseink,” s államban és társadalomban mindenki annyit érjen, a mennyire érdemes. A modern demokratiát. mint a középosztálynak hatalomra emelkedését, idealismust és bölcsészeti látkör jellemzik. Nemcsak a polgárokat foglalja nemzeti

népvezérek álltak a plebejus osztály élére és vezették azt a városi patriciusok ellen. (Röscher: Politik, 1892., 428. és köv. lapok.) A caesarismus-mindig az alsóbb osztályokra támaszkodott. Itt is utalhatunk a többes szavazat jelentőségére az általános szavazattal szemben. A csehdemokratia akármily nagy elvet képvisel a világtörténetben, (t. i. a munkának állami és társadalmi érvényét), egy nagy hibája volt annak mégis, hogy t. i. azt nem a magasabb műveltség vezette, mert a kik ott a népet magasabb, ideális érdekeivel foglalkoztak, azok épp az arisztokratikus családok voltak, míg a 18. század óta a demokratiának igazi ereje a bölcsészekben, tudósokban és költőkben van. A csehdemokratiák ereje a mesteremberekben volt, kik derék harcosai voltak a demokratiának. de magasabb politikai belátás hiányában a szabadságot küzdve, olykor csak lánczókat cserélték s a patriciusi uralomtól menekülve, a tyrannis karjaiba rohantak. – A csehdemokratia lényege egyébiránt abban állt, hogy a várost kormányzó tanács a cselieknek rövid időközönként választott képviselőiből alkottatt. Czehkormányrendszer, Zunftregiment. (U. o.) A patricius családok, hogy kormányképesek legyenek, fölvetették magukat egyik csehbe, sőt az ezzel járó mesterséget gyakorolni voltak kénytelenek. (U. o.) Láthatjuk ebben a középkori corporatív szellemnek jótékony, t. i. a hűbérrendszerrel szemben a szabadságot és egyenlőséget előmozdító hatalmát, láthatjuk a munka önérzetének dicsőséges ébredését, de egyúttal a magasabb szellemi munka megvetését és a mesteremberi munkának exkluzív elfogultságát, egy megfordított arisztokratiát. Kz nyilvánul abban is, hogy némely helyen nemességet adtak büntetésül, vagy a régi nemesi címek elvetését megengedték a né] szeretetének jeléül. (U. o.) Szóval a csehdemokratiában a modern demokratiának erőteljes, de még nagyon műveletlen kezdetét látjuk, a melyre ugyancsak alkalmazhatatlan a mondas, hogy „a demokracia ereje és gyöngesége az idealismusban van.” Bizonyos nyárspolgárság jellemzi ezt a demokratiát, mely idegenkedik minden magasabb és egyetemesebb szemponttól, míg a modern demokracia főleg épp azon alapszik, hogy a nagy mindenségnek úgy csillagászati, mint szellemi szemlélete behatol a népöntudatba; mert ebből a szemléletből nézve, az emberek mindnyájan egyenlők, még azok is, a kik a községi torony látó körében őriások.

egységbe, hanem a nemzeteket is emberiségi egységbe. Vesélyesen hajlik individualismusra; a mi onnan van, hogy az emberjogokért (vagyis az egyéni jogokért) folyt tudományos és politikai harczból veszi közvetlen eredetét: már csak az egyes embereket látá. s a társasági államban majdnem végkép fölöszlatá a nemzetet. Azonban nem tette az államot nagyobb mértékben „porrá zúzott egyénhalmazzá, mint tette a feudális aristokratia ugyanazt porrá zúzott család-halmazzá.

A modern demokratia szervezetét az antik demokratával szemközt jellemzi: népgyűlés helyett parlament, községi állam helyett községi önkormányzat, tömeges bíróság (heliasták) helyett jury. A modern demokratiában a szólásszabadsághoz a sajtószabadság járul. Azonban inai szempontból ezek nem államaikat! sajtáságok többé, hanem általán a modern állam sajtáságai, és minden állam alkatban, monarchiában ép úgy. mint respublicában, az önmagát kormányzó nemzetnek szervezetéhez tartoznak. A modern demokratia vagy testületi (collégial), vagy p r a e s i d e n t i a l i s, vagy p a r l a m e n t i kormánysservezetettel bír. A testületi kormánysservezetben a kormányhatározatokat egy collegium s z a v a z a t t ö b b s é g g é I hozza. Lehet alakítani ily collegiumot egy pártból. De ez a rendszer lényegéhez nem tartozik. Állhat az ily collégialis kormány különböző pártokhoz tartozókból is. De ha annak tagjai egy politikai elvet követnek is, azért ez még sem ő s s z m i n i s z t e r i u m, mert az elvi egység nem az elnöktől és a testület tagjaitól, mint valamely pártnak vezérférfaitól, származik, hanem a kormánytestületet választó tényezőttől, a mely éppen egy pártból választotta azt, bár választhatta volna különböző pártokból is. E rendszer szerint ugyanis a kormánytestületnek bár elvi kérdésekben kisebbségben maradt tagjai nem mondanak le, hanem alávetik magukat a majoritás határozatának és ezt, mint egyszerű hivatalnokok, foganatosítják. Ez tehát nem parlamenti kormány, ha mindjárt a parlamentet illetné is annak időnkénti megválasztása. Az ily colle-

gialis kormány alig lesz képes nagy és gyors erő kifejtésre. Azért sokkal czélszerűbb és jobb, ha a mai demokratikus köztársaság vagy *p r a e s i d e n t i a l i s*, vagy *p a r l a m e n t a r i s* kormány szervezettel bír. Az utóbbi azonban a monarchiával közös szervezete a *respublicán* és mind a kettőben a politikai szabadságnak mostanig legtökéletesebb alakja.*

B) A *respublica*, mint *aristokratia*, az antik világban Karthágóban, Spartában, Rómában látható, a modern európai civilizáció keretén belül főleg Velenczében.

Spartában és még inkább Rómában az *aristokratia* fényoldalai túlnyomók, Karthago- és Velenczében annak árnyoldalai.

Az *aristocraticus republica* az emberiség állami fejlődésének

* Ha a köztársasági kormányhatalomnak és a kormány felelőségének súlypontja az elnökségben van, akkor a köztársaság *praesidentialis* kormányrendszerrel bír. Ily köztársaságban a kormány politikájának elvi irányát az elnök határozza meg, a miniszterek pedig majdnem csak egyszerű hivatalnokok. (Pl. az északamer. egy. államok.) A *parlamentaris* kormányrendszerrel bíró *respublicában* ellenben a hatalom és felelősség súlypontja nem az elnökségben, hanem a minisztériumban van. (Pl. Franciaország.) Kérdés, nem volna-e czélszerű az utóbbi irányban a végső lépést megtenni, és miután a hatalom és felelősség súlypontját az elnökségből a minisztériumba helyeztük át, vajjon nem volna-e jobb a köztársasági elnökséget teljesen mellőzni és az államfőséget formailag is a miniszterelnökre ruházni? – E kérdésre azt feleljük, hogy *ideális* szempontból ugyan nem lehet kifogásolni azt, hogy az elnökség mellőzésével formailag is a miniszterelnök legyen az államfő, a mely esetben azután köztársaságban a miniszterválasztásokat egyedül a képviselőház intézné el, de tényleg, a modern ember államtalan, önző hajlama mellett, *parlamentaris* köztársaságban is szükséges az elnök veszélyes megválasztásának kiküldése végett.

A népszavazással választott köztársasági elnök függetlenebb a parlamenttől, a mi Franciaországban a *caesarismus* veszélyével jár. (III. Napoleon.) Az ész. am. egyes, államokban viszont, a hol a *republicanus* hagyományok erősebbek és nincs *centralisatio*, az elnöknek népszavazással való választása nem jár ugyan a *caesarismus* veszélyével, de a kitűnőségnek nem kedvez. Általában czélszerűbbnek látszik az elnöknek a parlament által történő választása.

désébe erőt vitt. továbbá állandóságot és történeti continuitást. Midőn a spártai állam már rég romokban volt, még látta Plutarch az Artemis oltára, előtt korbács-ütések alatt összeroszkodó ifjakat. Ez kannibalismus és heroismus egyszerre. Mily erkölcsi en?) lehetett ez az állam virágzó korában! Róma bátorsága és erélye azon arányban nő, a mint Haniballal a végveszély közég; s míg más államokban az érdemes, de szerencsétlen hadvezért büntetik, addig Róma, ereje érzetében, nagylelkű, s a könnyelműsége által szerencsétlenséget okozott hadvezért tisztelettel, fogadja. Hosszú időn át tanúsított következetesség a külügyi politikában szintén az aristokratia dicsősége. A római aristokrátiának ez állhatatos következetessége alkotott világbirodalmat. A hellen demokrátiának az eszmék egyetemességét, a római aristokrátiának a politikai szervezet egyetemességét köszöni a világ. A hellen demokrácia szabad pillantása a philosophiát. a római aristokratia formai erélye a jogtudományt alkotá. A hazafias önfeláldozásnak nagy példáit épp úgy megtaláljuk az antik aristokrátiában, mint az antik demokrátiában. De míg Athene nyílt, őszinte, igazságos, a mennyire ezt ama korban várni lehet, addig Sparta, Róma és Velence szószegő, ravasz, erőszakos. Az athenei demokrácia Aristidest kérdi meg Themistokles tervére nézve,* míg a spártai Lysander diplomatiái elvül tekinti az embereknek esküvei való megcsalását, és Róma hitvány ürügy alatt dobja félre a caudiumi szerződést. Továbbá Spartában a krypteia, Rómában a gladiátorok. Minden aristokratikus respublica plutokrátiává fajult. Karthago és Velence inkább üzérkedő társulatok, mint államok; Spartát – az oraculum intése daczára – a pénzszomj ölte meg, miután az összes birtok körülbelül száz polgár kezében összpontosult; és a latifundiumok tették tönkre Rómát. Az aristokratia hajlik a szűkkeblű elzárkozottságra, de a római államfejlődés le-

* Themistokles t. i. titokban a görög hajók elégetését tervezte Athene hegemoniája céljából. Aristides azt monda a népnek, hogy a vele közlött terv hasznos, de jogtalan. S a nép Aristidesre hallgatott.

győzte ezen hajlamot. A spártai ephorok és a velencei államínquisitorok rettenetes hatalmában az oligarchicus zsarnokság nyilvánul.

Jegyzet. Ha az arisztokrátiát nem mint statusalkatot, hanem mint elvet vesszük tekintetbe, akkor annak rendszere a következő: Az arisztokratia, mint történeti fogalom, a nemeség, vagyis a születés által szerzett előjogon alapuló osztály. Az arisztokratia, mint bölcsészeti fogalom, a családi traditio minden emberben, tehát épp oly egyetemes, mint a demokratia. Az arisztokratia, mint történeti fogalom, három világtörténeti phasist tüntet föl: a keleti kasztrendszert, a classions arisztokrátiát és a középkori feudális arisztokrátiát.

II. *Monarchia.* Ez tünteti föl a legváltozatosb történeti fejlődést. Műveletlen és művelt népeknél, a legnagyobb kényuralomban és a legteljesb nemzetszabadságban találjuk a souverainetást, mint egy ember attribútumát. S mindezen alakzatoknak, a keleti kényuralomtól a mai alkotmányos monarchiáig megvan a maguk világtörténeti missiója. A keleti világ bilincsei szükségesek voltak, hogy az ő ember figyelmeztessék. A római caesarismus* összetartá a civilisatio elemeit oly korban, midőn egy már hanyatló és egy még csak keletkező rend a népélet belső ereje által arra nem volt képes. Attila birodalma hozá először napfényre, – szemben a római birodalommal, – az összes barbár népeknek egy új korszellem által való solidaritását; Attila vezette át az emberiséget az ő korból a középkorba. Ezen iránynak folytatása és magasba phasisa N.-Károly birodalma. A feudális monarchia az egyéni uralmat és egyéni szolgálatot világtörténetileg szervezven, utat tört az egyéni jognak az antik állam despotismusával¹ szemben. A modern absolutismusnak három alakját szokták megkülönböztetni: a felekezeti, az u d vari és a f ö l - vilá g o s o d o t t absolutismust. A felekezeti absolutismus az alattvalók lelkiismerete fölött zsarnokosodik, pl. II. Fülöp.

* Úgy az igazi római caesarismus, mint N.-Károlyó.

spanyol, és VIII. Henrik, angol király uralkodása. Az udvari absolutismusban az igazi állani egy fényes udvar, élén a fejedelemmel, a hol mindenféle, gyakran erkölcstelen magán-érdekek tolongnak és érvényesülnek; a nép pedig semmi. Egyik tényezője e rendszernek egy leigázott nemesség, mely elvesztett politikai szabadságáért az udvari étellel kárpótolja magát. Jellemvonásai: finom társadalmi formák, a tudomány-nak és művészetnek fényűzési czikkül való fölhasználása és lehetőleg örökös élvezet (XIV. és XV. Lajos francia királyok). Az új kor fölvilágosodott absolutismusa a feudális szakadozott-ságot compact állami egységgel váltja föl; valamint azt hirdetve, hogy a király van a népért, közjogi fölfogást keltett a középkori magánuralom romjain; s így létesítette a nemzet-szabadság föltételeit. Oly államokban, a hol politikai egység és közjogi fölfogás úgysis létezett már a középkorban, a fölvilágosodott absolutismusnak nem volt semmi missiója; így Anglia- és Magyarországbán. A 20. század monarchiája: a nemzet, mint activ állami absolutum, a maga királyi szervezetében.

Az absolut monarchiának volt átmeneti missiója a múltban, de immár semmi missiója a jelen- és jövőben; mert annak külsőleg összetartó vaskapcsait a fejlett nemzeti öntudat fölöslegessé tette mindenütt. Ma nem az a födolog, hogy jól kormányoztassanak az emberek, hanem, hogy ön-magukat kormányozzák a nemzetek. A legtökéletesebb absolutismus is csak egy szépen földíszített koporsó, melyben az önzés férgel jól érzik magukat, de a nemzet halott. Ha egy rendszernek nincs többé rendeltetése a világtörténetben, azt arról lehet fölismerni, hogy árnyai gyorsan nőnek. Míg azelőtt az absolutismusban olykor nagy emberek- és nagy elvekkel találkozunk, addig már a 19. században az absolut monarchia csak sötét lapokkal gazdagítja a történetet. Míg a régibb századokban a haladás szelleme tölti be az absolutismust, addig a 19. században az absolutismus reactionarius. Az absolut monarchia abból indul ki, hogy az emberek

rosszak, tehát nem alkalmasak arra, hogy a nemzeti önrendelkezést bennök szervezzük. De a történet arról tanúsodik, hogy az emberi természet sötét oldalát épp az absolutizmus fejleszti ki, míg a nemzetszabadság nemesíti a lelket. A hatalom, mely az embereket meggyőződésök által (vagyis önmaguk által) kormányozza, a hatalom, mely korlátot ismer, és mások nézeteivel számolni kénytelen, erkölcsileg emel. De a „sic volo, sic inbeo” mindig és mindenütt erkölcsileg demoralizál. A polgárok absolut monarchiában nem foglalkozván állam ügyekkel, már nem is törődnek az állammal. Nem az a kérdés, vajon ily nagy hatalmat egy ember képes-e gyakorolni; nem is az a főbaj, hogy az államot ezen rendszer egészen a születés véletlenének teszi ki, hanem abban rejlik e rendszer halálos mérge, hogy silánynyá teszi a polgárok jellemét, és megöli a nemzetet, ha mind csupa N.-Károly váltaná is föl egymást a trónon.

Az absolut monarchiának egyik alakja a c a e s a r i s m u s is, melyben azonban nagyon kevés a monarchicus szellem. Míg a legitim uralkodók ereje a történeti tradíciókban van, addig a caesarismus képviselőit (az ó korban ilyenek a görög tyrannok, a római császárok; a középkorban az olasz városok zsarnokai, az angol forradalomban Cromwell, legújabban I. és III. Napoleon) egyéni tetterő és szerencse tartja fön. Egy csatavesztés bukásukat okozhatja. Paviánál I. Ferenczet épp úgy legyőzték és fogságba ejtették, mint III. Napóleont Sedánál, de mily különböző volt az eredmény! (Roscher.) A mondottakból látható, hogy nagy hiba volna a legitim fejedelmek és a caesarismus képviselői közt a különbséget a czímben keresni. Az utóbbiak egyébiránt nagyon iparkodnak democraticus jellegökhöz a legitimitás látszatát csatolni. Olykor míg maguk a legitimitás palástját viselik, addig egy családtagjukkal a radicalis demokrata szerepét játszatják.

A monarchia szervezetének alapelve, hogy az államfenség egy physikai személylyel jogilag azonos. Ebből foly a fejedelem személyének szentsége és sérthetetlensége. A fejede-

lem jogtalanságot nem követhet el, azaz: nem felelős; de felelősek a korona tanácsosai. Azon állítás, hogy a király az állam első hivatalnok, köztársasági elv monarchiában, vagyis logikai képtelenség. Hisz akkor a nemzet is hivatalnok volna, mert a királyság a nemzet önszemélyesítése. Az államfenség nem hivatal, hanem minden hivatal kútforrása. A physikai személynek az államfenséggel való jogi azonosságából, vagyis a monarchia lényegéből következik, hogy a fejedelemnek állandó betegsége sem szünteti meg az uralkodást, mely a monarchiái szerkezet keretén belül, és ennek elvei szerint, csak halál és lemondás által szűnik meg.

A választó királyság mellett fölhozható: *a)* hogy a választás koronkint ünnepélyesen demonstrálja a főhatalom nemzeti (közjogi) jellegét, a patrimonialis (magánjogi) fölfogás ellenében; *b)* hogy megmenti az államot a születés véletlenétől.

Az első szempontból [*a*] pont] igazolt volt a királyválasztás a középkorban, midőn a patrimonialis elv mindent elárasztott; de ez a veszély ma többé nem fenyeget. Viszont növekedtek a királyválasztással járó veszélyek korunk elkeseredett érdekharcza által. Ma a külföld beavatkozása is sokkal inkább fenyegetné a választó országot, mint a középkorban.

A második érv [*b*] pont] sújtja az absolutisumst, meg a félconstitucionalisumst, de ez a veszély a trónörökösödéshez nem fűződik ott, hol teljes a constitutionalismus, vagyis az igazi nemzetállamban; mert itt a fejedelem jó tulajdonságai ugyan a nemzeti önrendelkezés tényezőivé lesznek, ellenben annak gyarlóságai, legalább az államot veszélyeztető mérvben, nem érvényesülhetnek. Különben is a gyakorlatban a királyválasztás is a véletlen játéka, és pedig erkölcsstelen véletlené, mert erőszak és megvesztegetés szokott abban dönteni. S a hol a korona ámczikké lesz. ott mi nem lesz azzá?

Igaz, hogy a trónöröklési viták ép annyi vérontást okoz-

tak, mint a királyválasztások; csakhogy háború és háború közt az állam etikai fejlődése szempontjából nagy a különbség. Míg- a királyválasztás) háborúk rendszerint a nemzet belső önmarczangolásában álltak, addig volt egy örökösödési bábom, mely a francia nemzet öntudatát úgyszólván teremtette: volt egy másik örökösödési háború, mely nemcsak erkölcsi crüt árasztott a magyar nemzet belső) életére, hanem annak dicsőséget és tiszteletet szerzett a külföldön is.

Ha Anglia választotta volna királyait, a parlamenti kormányrendszer sohasem fejlődött volna ki: mert a választott király egyszersmind önmagának minisztere.

Az európai népeknél a trónöröklés rendi⁴ jogtörténetileg a germán népjogon s a hűbérjogon alapszik; belső igazolása pedig a népek érdekén. Pl. az interregnumot kizáró közvetlen öröklés a nemzet érdekében van, s jogtörténetileg a germán örökjogból ered (le mort saisis le vif).

A trónöröklés nem a magánjog invasiója a közjogba. Az öröklés in abstracto, vagyis valamely jognak átszállása az elődről az utódra, amannak halála következtében, magában véve sem köz-, sem magánjog, hanem anyagi alkalmazásában lesz közjoggá, vagy magánjoggá. Az öröklés, mint trónöröklés, magánjoggá lesz, ha az uralkodó végrendeletet tehet a korona átszállására nézve. Ellenben, ha a trónöröklés a nemzet szabad akaratából eredő törvényen alapszik, akkor az minden izében közjog, és épp úgy nemzeti szervezet, mint akár a parlament; és pedig a nemzeti szervezetnek legkonzervatívabb eleme, melyen változtatgatni nem czélszerű.

A trónöröklési rendszerek a nőket vagy egészen kizárják, vagy legalább a férfiaknak elsőbbséget adnak. A fiági férfiak elsőbbsége vagy absolut, vagy csak ugyanazon ágban és izén létezik. A nőág teljes kizárása okozá, hogy Franciaországnak egy uralkodó háza volt egy évezreden át. A nők örökjoga ellen fölhozottakat megczáfolja a történet.

Jegyzet. A szöveg némely pontjának megvilágítására szólnak még a következők:

a) A statusalkatok világtörténeti ismertetése vagy egyes nemzetek vagy az egész emberiség szempontjából történik. Az e g y e s n e m z e t e k szempontjából a statusalkatoknak vagy ugyanazon statusalkat phasisainak egymásutánja igen különböző. Így a görögöknél nagyban és egészben: monarchia, aristokratia, oligarchia,* régebbi tyrannis, demokratia, ochlokratia, újabb tyrannis. A rómaiaknál: monarchia, tyrannis, patrieiusi aristokratia, hivatali aristokratia. deinocraticus caesarismus. theocraticus caesarismus. A modern nemzetek általában monai-ebiailag fejlődtek. De a monarchia fejlődési phasisai az egyes népeknél közös irányzatok dacára igen különböző képet tüntetnek föl. Még ugyanazon események is nemzetekenként igen különböző) értelemmel bírnak; pl. a rendi corporatiók a nyugaton a főúr és köznemes közeledését jelentik, Magyarországon a főnemes és köznemes eltávolodását; t. i. mindkét helyen az azelőtt létezett állapothoz viszonyítva a dolgot. (Hajnik, egyetem, eur. jogt. 184. lap, második kiadás.)

Ha a statusalkatokat az e m b e r i s é g, mint egész, szempontjából soroljuk föl, akkor csak azon statusalkatok említendők, melyekbe az illető) korszakban az emberiség politikai fejlődésének súlypontja esik. vagyis melyek alakjában az egyes népek az emberiség fejlődését politikailag előbbre vitték. Ezen emberiségi felsorolásban pl. nem említendő a görög népies királyság, mert a görögök republicanus alakban tölték be világtörténeti missiójukat. Nem említendő a középkori városi respublica, mert a középkori emberiség politikai alakja a hűbéri királyság. Ezek alapján a statusalkatok emberiségi sora a következő: theokratia, keleti despotismus, a classicus állam republicanus alakja, caesarismus, feudális királyság, fölvilágosodott absolutismus, modern constitutionalismus.

Az emberiség politikai fejlődésének e vázlatát azzal a megjegyzéssel egészítjük ki. hogy korunkban különösen hatal-

* A mi nem jelenti mindig az aristokrátiának elfajulását zsarnoksággá, hanem a demos fejlődő állami öntudata tette azt elviselhetetlenné.

mas a demokratikus elv, és pedig monarchiában is. Ennek okai: az ing-ó javak túlsúlya az ingatlanok fölött: továbbá a tulajdonnak római jogi alakja: mert az és ez megkönnyíti a személyes kitűnőség érvényre jutását. Ily tényező továbbá, mely kedvez a demokratikus elvnek, a tudomány nagy hatalma, melylyel mindenki fölfegyverezheti magát: valamint a reformatio, mely kedvezett az egyenlőségnek: azután a természetjog kétszáz éves (17. és 18. száz.) uralma; ma a természettudomány; a posta, vasút, gépek, stb. főleg a sajtó azzal is, hogy a sajtó útján az u. n. kicsiny emberek is megtalálják egymást és szövetkezhetnek. Demokratikus a, közhitel, mely mindenkit oly kapitális birtokába juttat, a melyre gazdaszátilag érdemes és így a személyes kitűnőség érvényre jutását előmozdítja. S talán legdemokratikusabb korunknak egyetemes philosophiai pillantása. (Vesd össze ezt főnebb a czéhdemokratiákról szóló jegyzetben mondottakkal.)

b) Igaz, hogy az örökös királyság épp annyi vérontást okozott, mint a választó királyság. De az etnikai eredmény *igen* különböző; mert a trónöröklési háború rendszerint különböző nemzetek közt foly, míg a királyválasztási háború mindig polgár-háború. Amaz olykor hatalmas erőfejlődés, emez mindig önmarczangolás. A 14. század második és a 15. század első felét betöltő angol-francia trónöröklési háború a francziáknak igazi nemzeti háborúja: nemzeti ébredések és nemzeti függetlenségek. Nemest, polgárt, parasztot magával ragad a nemzeti lelkesedés. Jeanne d'Arc a harc népszerűségének kifejezése. (Guizot, Hist, de la civil. 295.)

Az erély és lelkesedés, melylyel a magyar nemzet Mária Terézia trónját megvédi, a nemzetnek saját öntudatát is megacézolta. A külföldi elismerés talán legméltóbb helyen nyilvánult Montesquieu műveben (de lesprit des lois VIII. 9).

33. §.

Confoederatio.

Mindenekelőtt a confoederatio philosophiai lényegével kell tisztába jönnünk; és ebből logikailag deducálnunk a confoederatio kategóriáit. Csak ezen alapon ismerhetjük meg a confoederatiónak a történet által adott alakjait igazi (lényegi)k szerint.

A confoederatio nem lehet sem egyszerű állam, sem puszta nemzetközi viszony, mert akkor nem volna az önálló fogalom.

De nem lehet a confoederatio egyszerre és egy időben **l é n y e g i l e g** mind egyszerű állam, mind nemzetközi viszony, mert ez logikai ellenmondás.

Még csak egy eset lehetséges, hogy t. i. a confoederatio bír ugyan mind az egyszerű államnak, mind a nemzetközi viszonynak jellegével, de egyikkel **l é n y e g i l e g**, másikkal **f o r m a i l a g**. Azaz: majd a lényegileg egyszerű állam nemzetközi viszony alakját ölti, majd a lényegileg nemzetközi viszony egyszerű állami sajátosságát veszi föl. Amaz **a s z ö v e t s é g e s** állam, emez az **á l l a m o k s z ö v e t s é g e**.

Annak minimuma, a mit az államok szövetsége, mint nemzetközi viszony, az egyes állam sajátágaiból átvesz, a teljes joguralom, vagyis azon államok közt a háborúnak teljes kizárása, és kifelé (a szövetséghez nem tartozókkal szemben) a közös, kölcsönös védelem. Egy szóval a békeközösség.

A mondottakhoz képest a **s z ö v e t s é g e s á l l a m** olyan egyszerű állam, mely a nemzetközi viszony alakjában szer-

vezetett, melyben tehát a nemzetközi viszony nem a dolog lényege, hanem a dolog formája. Egy politikai rendszer, mely a priori képtelenségnek látszanék, de a melyet a tapasztalás igazolt ott, hol egységes állameszme a részeknek nagyfoki 1 és életerős önállóságával találkozik.

Az államok szövetsége lényegileg nemzetközi viszony, melyben két vagy több önálló állam szerződésileg biztosítja magának az egyszerű állam némely előnyét, legalább is a béke közösségét. Állandósággal kell bírnia ezen viszony-nak, mert állandók az egyszerű állam föladatai is, a honnan az államok szövetsége kölcsönöz. És legalább is a békeközös-séget (benn joguralom, kifelé közös védelem) kell tartalmaznia, mert a hol ez nincs, ott az egyszerű államból semmi sincs, tehát nincs confoederatio, hanem pusztán nemzetközi viszony.

A szövetséges állam egy nemzet, az államok szövetsége több nemzet. A szövetséges állam parlamentje nemzetkép-viselet; nem az egyes államoknak képvisellete, hanem a szövetségségsileg szervezett egységes és megoszthatlan nemzetnek parla-menti alakzata. Ellenben az államok szövetségének nincs nem-zetképvisellete, hanem vagy van az egyes szövetkezett nem-zetek követeiből álló congressusa; vagy pedig küldöttségelv által történik közös ügyeik elintézése. A szövetségs állam souverain, s lényegileg csak az a souverain, míg az egyes államok souverainetása a szövetség souverainetésének csak módja és alakja. Az államok szövetsége nem souverain, mert itt csak az egyes államok souverainek. Következésképp a szö-vetségs államnak vannak polgárai, az államok szövetségé-nek nincsenek. A mit a szövetségs állam határoz, az törvény, vagyis a nemzetnek, mint személyes egységnek, akarata, A mit az államok szövetsége határoz, az végső alapjára nézve több állami személyiség szerződése. Amott egy akarat, emitt e g y b e h a n g z ó akaratok.

A confoederatio állhat monarchiákból, vagy republikák-ból, vagy mind a kettőből vegyest. Ha a confoederált államok-

nak azonos fejedelme van, akkor *u n i ó n a k* nevezzük a *confoederatiót*. Az *unió* mint szövetséges állam, *reál unió*; mint államok szövetsége, *personal unió*. (Téves különböztetés az, mely szerint a *personal unió*ban csak az uralkodó személye közös, a *reál unió*ban pedig vannak közös ügyek és közös intézmények is: mert hisz közös ügyei és intézményei lehetnek oly államoknak is, melyek” sem *unió*ban, sem a *confoederatio* semmiféle alakjában nem állanak egymással. A közös ügyeket és közös érdekeket tenni az *unió* kategóriáinak alapjává csak a *t á r s a d a l m i á l l a m f o g a l o m* álláspontjából lehet, de nem a személyes államfogalomból folyólag.* Helyesebben bár nem föltétlenül:** a *personal unió* az, mely a *k ö z ö s*

* Ugyanis a *társadalmi államfogalom* szerint az állani az államtagok ügy- és érdekközössége. Itt az állam lényege ügy- és érdekközösség, ily államfogalom szerint tehát két vagy több állam „közös ügyeiben” az illető államok lényege olvad össze, legalább részben, vagyis van szövetséges állani és *reál unió*. Az *e t h i k a i á l l a m f o g a l o m* szerint viszont az állam lényege a személyes lét, a nemzeti individualitás. Több állami személyiségnek épp úgy lehetnek közös ügyei, mint több embernek, és közös orgánumai is anélkül, hogy személyes lelők integritása csak egy hajszálnyit csorbulna. A személyes államfogalom szerint nem az ügyközösség teszi a *reál uniót*, hanem a *souverain* személyes létnek közössége. Ha az állani nem egyéb, mint a polgárok érdekközösségén alapuló intézmény: akkor a közös ügy és közös intézmény természetesen *reál unió*, de nem a személyes államfogalom szempontjából.

** Oly államok, melyeknek kapcsolata a közös uralkodó család kihaltával felbomlik, csak *personal unió*ban lehetnek, mert önálló állami személyiségek hiányában azok kapcsolatának az uralkodó család kihaltá következtében történő felbomlása logikai lehetetlenség, valamint azoknak időközi joga az esetleges válásra. Oly viszony ellenben, mely az illető államokat az uralkodó ház kihalta esetében is kapcsolatban tartja, (pl. közös királyválasztás útján) *reál unióra* mutat, de nem szükségképen az, mert az illető államok nemzetközi szerződéssel így is föntarthatják maguknak az államiság lényeges attribútumait és nem olvadtak egybe szövetséges állammá. A hol tehát a jog az államkapcsolatok esetleges (t. i. az uralkodó családnak kihaltá esetében bekövetkeztető) fölbontására, föntartatott, ott szükségképen *personal unió* van. A

uralkodó család kihaltával fölbomlik, a real unio pedig akkor sem bomlik föl.) Az u. n. teljes unió nem confoederatio, hanem inkább, ha volt is confoederatio, annak átalakulása egységes és egyszerű állammá; ennél fogva logikailag nem is állítható, mint harmadik kategória, a personal és real unio mellé.

A confoederatio szervezetének a confoederatio illető alakjának vezérelvét kell kidomborítani; a szövetséges államban tehát azt, hogy az állam egy, habár több állam alakjában; az államok szövetségében azt, hogy az állam több, habár az egységes állam némely előnyével.

A mód, melylyel ezt elérjük, különféle, és in abstracto nehezen megállapítható. A szövetséges állam eszméjével ellenkezik, hogy a parlament bármelyik háza az egyes államok követeiből álljon. Ellenben az államok szövetségét ily congressus kifejezi akkor, ha az nem unio; míg a personal unio lényegét ily congressus elhomályosítaná; mert a fejedelem személyének azonosságához a gyűlés közössége járulván, a szövetséges nemzetek államisága pusztá autonómiává süllyedne; csakhamar felednék, hogy a közös fejedelem az egyes országokban nem mint közös fejedelem, hanem mint az illető országnak (államnak) fejedelme uralkodik; s ama congressus központi parlamentté fejlődne. Szóval a personal unio átalakulna real unióvá, s az uniót képező államok, mint államok, lényegileg megszűnnének létezni. A personal unio szervezetét tehát oly küldöttségek képezik, melyek elkülönített testületek lévén, egy parlamentbe össze nem olvadhatnak, s melyek által az unio nemzetei mint szabad nemzetek szabad nemzetekkel érintkeznek.

Szövetséges állam: az észak-amer. egy. államok, Schweitz és a mai német császárság. Real unio volt: Aragónia és Gasztília uniója. Államok szövetsége volt: a német Bund. Personal

hol viszont e jog fön nem tartott, ott lehet personal unio. Természetesen mindig a személyes államfogalom szempontjából; mert mindez halomra dül, ha az állam pusztá tárgy, állapot, vagy csak intézmény.

unió: Magyarország és Ausztria, továbbá Svédország és Norvégia.

Az *i d e i g l e n e s* unió, mely vagy királyválasztásnak, vagy az örökösödési rend véletlen találkozásának eredménye, nem *confoederatio*, mert nem államjogi viszony, hanem pusztán tény, mely a *confoederatio* némely előnyeit a tények logikájánál fogva vonja maga után. Az ideiglenes unió a szó tulajdonképeni értelmében nem is unió. Pl. több magyar király egyszerre német császár volt, de soha Magyarország semmiféle unióban nem volt Németországgal.

34. §.

Alkotmányozó hatalom.

Az alkotmány a nemzeti fejlődés eredménye. Ezen fejlődés, mint öntudatos nemzeti működés: az a l k o t m á n y o z á s; mint jog: az a l k o t m á n y o z ó h a t a l o m .

A nemzet, mint állami absolutum, már eszméjében tartalmazza az alkotmányozó hatalmat. A nemzet mindig ugyanaz. A korábbi nemzedék nem kötheti meg a nemzetet a későbbi nemzedékben. De ezen jog ne ösztönözze a nemzeteket az alkotmányokkal való lapdázásra a régi görögök és a mai francziák módjára.

Az alkotmányozó hatalom tekintetében lényeges különbség van a társasági állam és a nemzetállam közt.

a) A társasági államban a souverainetas a polgárok atomisticus összeségénél van. De a polgárok összesége minden állami functiót nem végezhet; tehát meghatalmazottokról kell gondoskodnia. Ily meghatalmazottak a törvényhozó (parlament), a kormány és a bíróságok. Mindenik meghatalmazottnak hatáskörét megszabja a souverain sokaság.

A társasági államban ennél fogva különbség van a l k o t m á n y o z ó és a l k o t m á n y o z o t t h a t a l o m közt. Az atomisticus souverain sokaság: az alkotmányozó hatalom. Ellenliten annak meghatalmazottai (törvényhozó, kormány, bíró) alkotmányilag meghatározott körükön belől: az alkotmányozott hatalom. Ha ama körből kilépnek, már nem léteznek, mert létüket az alkotmány adja. Ez világos, mint a napfény, de ezen nagy világosságban sehol sincs a nemzet.

b) A nemzetállamban az alkotmányozó és törvényhozó hatalom ugyanaz; mert itt a parlament nem a polgároknak bizonyos körön belől működő meghatalmazottja, hanem a parlamenti szervezet (melynek élén a parlament áll) az összes polgárokból szervezett nemzet. Míg a népsouverainetas (társasági állam) szerint a személyek egy nagy köre (az összes polgárok közönsége) a személyek egy másik, kis körével (parlamenti tagok) szemközt áll, mint a meghatalmazó a meghatalmazottal, addig a nemzetsouverainetas szerint személyek ezen két köre nem létezik, hanem az összes polgárok képezik a nemzeti gondolkodásnak és akarásnak egységes és megoszthatlan parlamenti szervezetét. A nemzetállamban az alkotmányozó és törvényhozó hatalom elkülönítése gondolati lehetetlenség. Itt nincs semmi megbízás, sem ennek korláta és nem is lehet, mert itt csak egy személy van: a nemzet. Következik a mondottakból az a gyakorlatilag nagy fontosságú különbség a társasági és a nemzetállam közt, hogy a társasági államban a törvényhozó, mint alkotmányozott hatalom, csak az alkotmányszabta korlátokon belül alkothat törvényt, s ha e korlátokat átlépi, a. tőle alkotott törvény alkotmányellenes, tehát semmis, a mit konkrét, esetben a bíró állapít meg, vagyis az ily alkotmányellenes törvényt a fölmerült esetre nem alkalmazza. A bíró tehát az ily törvényt nem egyszerre semmisíti meg, hanem apró „kalapácsütésekkel.” De így is túlságosan nagy hatalom jut a bírónak, s az alkotmányozó hatalom indítatva érezheti magát arra, hogy csekély közigazgatási dolgokat is alkotmánytörvényben szabályozzon, mert e rendszerben ez az egyetlen mód, hogy valamely ügykört a bírói beavatkozás ellen biztosítson. A nemzetállamban (ethikai államfogalom) viszont alkotmányellenes törvényről szó sem lehet, mivel itt a törvényhozó hatalom egyúttal alkotmányozó. Itt tehát a törvény föltétlenül kötelező s a törvényhozó absolut hatalom. De nemzetállamban is ítél a bíró a kormányrendelet törvényessége fölött konkrét esetben; de in abstracto a törvénytelen rendeletet meg nem semmisít-

heti. mert ez már nem volna bírói ellenőrzés, hanem a kormányhatalom rendeleti jogának negatív gyakorlása, – Megjegyezzük még, hogy alkotmány- és közönséges törvény közt lehet különbség ott is, a hol alkotmányozó és alkotmányozott hatalom egymástól elválasztva nincs. De itt e különbség nem nagy jelentőségű, mert azt a törvényhozó maga-magának teszi (pl. alkotmánytörvényhez $\frac{2}{3}$ szótöbbséget kíván) s bármikor eltörölheti.

Az alkotmányozó és törvényhozó hatalom elválasztása a társasági államban ugyanazon eszmén alapszik az utasítási rendszere; csakhogy amaz abstract korlátokra vezet, melyeket a souverain sokaság a maga meghatalmazottjának általában szab, emez pedig konkrét esetre (pl. alkotandó törvényre) vonatkozik. Mind a kettő ugyanazon magánjogi viszony eredménye. Hisz a földesúr, ha megszabta is gazdaszjtjének hatáskörét általában, azért bármikor beavatkozhatik ezen hatáskörön belől is egyes konkrét esetek elintézésébe. S miként a társasági államban a souverain sokaság (az alkotmányozó hatalom) utasításokat adhat a parlamentnek az alkotandó törvényekre nézve, úgy föntarthatja magának azok utólagos jóváhagyását is. Ez esetben a parlamenttől alkotott törvény csak akkor lesz véglegesen érvényes, ha azt a polgárok többsége szavazatával megerősíti. Ez a referendum, mely alkalmazható kötelezőleg minden törvényre, vagy a törvények egy kategóriájára, De alkalmazható mint facultativ referendum is, t. i. csak akkor, ha az alkotmányban meghatározott tényező, pl. 30,000 polgár, annak alkalmazását kívánja.

35. §.

Parlamentari kormányrendszer

Ez nem az alkotmány-jog, hanem az alkotmány-praxis műve. Nem a törvényszakaszok merevsége, hanem a praecedens esetek ruganyossága jellemzi azt. A praecedenseken nyugvó szabályt a szokásjogtól is meg kell különböztetni. A praecedensek ereje nem jogi, hanem tisztán etnikai erő. Azért azoktól fontos esetben eltérhetünk, így, hogy Angliában a kincstár első lordja szokott miniszterelnök lenni, az nem jog, hanem praecedens. A parlamenti kormányrendszer tisztán erkölcsi erők rendszere. Monarchiában és respublicában a nemzeti önrendelkezés igazi alakja.

Két kormányrendszert, mint alsóbb és magasabb phasist, ismer az emberiség. Az egyik keleten a kényuri parancs és vak engedelmesség. A másik az európaiilag művelt népeknél a rábeszélés, belátás és meggyőződés által történő kormányzás. Az utóbbi kezdődik a görögöknél és tetőpontjára jut a parlamenti kormányrendszerben. Ez a rábeszélésnek és ezáltal a nemzeti gondolkodásnak kormányrendszere.

Itt mindennek okát kell adni, itt minden bíráló tárgya. Ez az észsouverainetas szervezete, a tudomány uralma az államban, az erkölcsi világ győzelme a physikai erő fölött. A modern államban a kormány ereje a kritika tüzeiben acéloztatik meg. Az öntudatra ébredt népeknél mindig az a leggyöngébb kormány, melyet megbírálni nem szabad.

A praesidentialis kormány* nem kénytelen capacitálni, hogy helyén maradjon, és bizonyos idő múlva mennie kell, bármily sikerrel capacitál. Míg a parlamenti kormányrendszer minden izében szabadság, addiu a praesidentialis rendszerben egy darab „sic volo sic inbeo” van. Az utóbbi rendszerben a ministerek nem a nemzet organumai, hanem a praesidens clercejai. A parlamenti kormányt föntartja az ész, a praesidentialis kormányt löntartja a paragraphus, és később, t. i. a hivatali idő lejártával, a paragraphias azt megbuktatja, midőn az ész talán föntartaná.

A parlamenti ministerinm a nemzeti akaratot fogana-tosítja, de nem mint engedelmeskedő gép, hanem éppen ő ezen nemzeti akaratnak legelőkelőbb tényezője; mert egy (inségének ethikai hatalma által milliókban vezeti a nemzeti akarat fejlődését.

Minden polgárban fejlődik a nemzeti akarat, de a parlamenti ministerben e fejlődés befejeztetik és tettre megérik. A parlamenti minister a nemzetnek látható akarata. Absolut fejedelem ministere csak engedelmeskedni tudjon. Ellenben, a parlamenti minister maga a független meggyőződés, és pedig minden irányban; saját pártjával szemben is. Ha egy minister azt mondaná a maga pártjának: „a mit ti akartok, azt én károsnak tartom az országra nézve, de mivel akarjátok, engedelmeskedem nektek,” e minister nem volna államférfi, hanem egyszerű hivatalnok, nem volna nemzet-organum, hanem bureaukrata.

Formailag a parlamenti ministert az államfő nevezi ki, valósággal a parlament választja és pedig folytonosan: mert csak addig áll, a míg majoritással bír. Vagyis a parlamenti inisteriumot a majoritásnak kifejezett vagy hallgatag bizalma tartja fön, és pedig föntartja folytonosan, félbeszakítás

* „Praesidentialis kormányrendszer” alatt nem azt értjük, hogy az állam élén praesidens áll (mert hisz ez minden republikában szokott lenni), hanem azt, hogy nincs parlamenti ministerinm, és önnök következményeit, pl. az északam. e. államokban.

nélkül, nem úgy, mint más választott hivatalnokot, a kinek a formaszere választás pillanatában nyilvánult bizalom elég az egész törvényszerű ideire, pl. az északamer. egy. államok elnökének négy évre. Éppen ebből a folytonos választásból következtetik, hogy a parlamenti kormányrendszer nagyon változó és ingadozó. De ez csak beteges politikai életéről áll. A hol a közszellemtől áthatott erős pártok vannak, ott a parlamenti ministerium lehet állandó és nagy okok nélkül gyakori változásnak kitéve nincs. Az sem áll tehát, hogy e rendszer nagyon hamar elhasználja az államférfiakat. Különben is a bukott minister nem politikai halott, és új pártalakulással ismét a kormány élére juthat. Az igaz, hogy a parlamenti kormányrendszerhez sok jó államférfi kell, de nem a gyors elhasználás miatt, hanem mivel csak nagy választék mellett lehet találni olyanokat, kik úgy politikai elvi egység, mint személyes rokonszenv alapján képesek fesztelen, bizalmas és kölcsönösen odaadó politikai összműködésre. Továbbá jeles államférfiak nagy száma kívánatik e rendszerhez a kormány keretén kívül is mind a kormánypárton, mind az ellenzéken, mert csak így lehetséges magas színvonalú parlamenti vita, a mely nélkül nincs igazi parlamenti kormányrendszer.

A parlamenti ministeriumot csak a képviselőház tarthatja ion: s végkép csak az döntheti meg. A felsőház azt, a képviselőház Ellenére sem fön nem tarthatja, sem meg nem buktathatja. Ennek oka az, hogy a nemzeti akarat rendszerint hatalmasabban nyilvánul az alsóházban, mint a folsőben, s így bár j o g i l a g a két ház egyforma, t é n y l e g az alsó ház az erősebb, ennek szava e t h i k a i l a g nyomatékosabb. Továbbá a jó folsőházban épp oly kevésbé alakulhatnak pártok, mint a jó bíróságban, már pedig a parlamenti ministerium sorsa a pártok alakulásától függ. A folsőház egyik kérdésben támogatja a kormányt, másokban nem támogatja, de mindig o b j e c t i v okokból, sohasem bizalom-, vagy bizalmatlanságból. A bizalmi kérdés egy jó folsőházban

föl sem merülhet, mert ez csak pártalakulás alapján volna lehetséges. A fősóházban csak egyesek bizhatnak vagy bizalmatlanok lehetnek a miniszterben, de a fősóház etikája szerint még az egyeseknek is nem bizalom és bizalmatlanság szerint kell eljárni, hanem minden ügyben objectív belátás szerint. Meglehet, hogy a fősóház ellenszegülése miatt lemond a miniszterium, de ekkor nem e ház bizalmatlansága buktatta azt meg, hanem a miniszterium nem tudván programját megvalósítani, a további kormányzásért a felelősséget nem vállalja el. A fősóház ellenszegülése miatt lemondott miniszteriumot, ha ennek az alsóházban erős állása van, az államfő úgyszólván visszahívja. A korona is, midőn ez indította meg a miniszterválságot (a mi Angliában is megtörténik), ha a népre történt hivatkozás után az elbocsátott miniszterium győz, ezt visszafogadja.

A parlamenti miniszterek egymással elvi solidaritásban állnak.* A c o a l i t i o csak másforma dicasterium, melyben a különböző politikai irányok egymásnak szárnyát szegik.

A parlamenti kormányrendszer monarchiában a király hatalmát veszélyeztetni látszik, de azt valósággal nem veszélyezteti. Sőt a parlamenti rendszer által a király hatalmasb lehet, mint az absolut rendszer által; mert a meggyőződések fölött uralkodik. A király szavában varázshatalom rejlik; s ha ehhez tapasztalás és államférfíui pillantás járul, akkor a királyi szó nemzeti gondolattá és akarattá lesz. Viszont gyenge fejedelmek absolut rendszer mellett is csak látszanak parancsolni, valósággal pedig udvari környezetektől függenek, csak a pontot teszik az „i”-re, melyet talán udvari cselszövény vagy hízelgés irt.

Azt is szemére lobbantják a parlamenti kormányrendszernek, hogy p á r t k o r m á n y. Ez igaz, csakhogy ilyen a

* Azért monda idős Pitt: „ha ő Felsége jónak látja egy oly kis kést használni, a minő ő maga lehet, akkor nem kell annak élet megtompítani; s továbbá, hogy ő és barátai csak párttestületileg léphetnek a kormányra.” Todd, Parlam. korm. Angliában, 11, 868.

világon minden kormány. Köztudomású dolog, hogy az amerikai praesidentialis rendszerben a pártok visszaélése még sokkal nagyobb. S a nem parlamenti monarchia is csak párturalom. A parlamenti kormányrendszer olyan pártkormány, mely meghallgatja az ellenzék bírálatát és lehetővé teszi annak kormányra jutását, A felalkotmányosság olyan pártkormány, mely meghallgatja az ellenzék bírálatát, de kizárja elveinek diadalra jutását. Az absolut monarchia olyan pártkormány, mely az ellenzékét egyszerűen elnémítja.

Hatalomért mindenütt küzdenek az emberek, de míg e harc más kormányrendszerekben inkább egyének harcza, addig a parlamenti kormányrendszer által az nemzeti életfolyammá van szervezve s a nemzet én-jét fokozza. A föl-váltva kormányra jutó pártok (parlamentari váltó gazdaság) a nemzeti életet különböző irányban juttatják érvényre, annak minden oldalú kifejlődését létesítik, annak összes erkölcs-szellemi tartalmát napfényre hozzák, a nemzetet majd gyorsabb haladásra föl-villanyozzák, majd lassúbb lépésben viszik előre, és mindezt az állami személyes lét alakjában, miként a változó irányok és hangulatok mérsékelt uralma az egyes ember egészséges lelki életében is előfordul. S miként ezzel az egészséges fejlődéssel ellentétben az egyén életében is előfordulhat egy bizonyos irányban a tetterő elposványosodása, majd viszont annak vulkanikus romboló kitörése, úgy előfordulhat hasonló az állami személyiség életében is, de legkevésbé a parlamenti kormányrendszer mellett, mint a mely minden jogosult és arra termelt tényezőnek tért nyit, s ezzel elejét veszi a szélsőségekbe való tévedésnek. Itt soha sincs tespedés, de a békés fejlődést veszélyeztető gyúanyag sem halmozódik föl. Az igazi parlamenti kormányrendszer sohasem erőszakos, s azért sohasem provokál erőszakos visszahatást. Még soha semmiféle kormányrendszerben a politikai pártok nem voltak oly tökéletesen a nemzeti gondolat- és akaratprocessus orgánumaivá szervezve, mint az angol parlamentarismusban. Itt a hatalomért folyó harc mindig a nem-

zet győzelmével végződik, mert mindenik párt maga a nemzet. A parlamenti kormányrendszer az északam. egy. államok elnökválasztási módjánál sokkal jobban kedvez a k i t ű n ő emberek kormányra jutásának, természetesen nem a caesarismus nagyságainak, a Cromwellek és Napóleonoknak. Továbbá e rendszer a l e g t u d o m á n y o s a b b, mert minden pillanatban a helyzetnek megfelelő embereket állíthatja az ügyek élére. Szilárdság és ruganyosság oly mértékben, mint azt az angol parlamenti kormányrendszerben találjuk, még csak a régi római köztársasági szervezetben volt. A régi Rómában volt arra mód, hogy az állani alkalmazkodjék az események fordulataihoz és minden pillanatban azt az embert állítsa az ügyek élére, a ki a helyzetnek legjobban megfelelt. Lehetővé tette ezt a hatalom többszörözése, a római „collegialitás” ** (mind a két consulnál, praetoroknál az impérium teljessége). Az egyik consul lehetett óvatos, a másik merész, az egyik kitűnő államférfi lehetett a békében, a másik nagy lehetett a harctéren s végül dictatort lehetett nevezni. A senatus oda hathatott, hogy minden erő a neki megfelelő téren működjék s a kormányt minden pillanatban a helyzetnek megfelelően alakíthatta. A római nép alkotmánya azonban annyira összefügg a latin nemzeti sajátságokkal, hogy azt másutt sohasem lehetett alkalmazni, és ma sem lehet. De lehel alkalmazni minden művelt népnél az angol parlamentarismust. Ma tehát ez az egyetlen mód, mely szerint minden pillanatban és nagyobb megrázkódás nélkül a helyzet emberét állíthatjuk a kormány élére. A praesidentialis kormány nem tudja követni az események fordulatait, mert határozott időhöz van kötve, marad, mikor a viszonyok más politikát követelvén, mennie kellene, és megy, mikor a viszonyok a régi politika következetes folytatását kívánván, maradnia kellene. Még kevésbé tud a helyzethez alkalmazkodni az absolut királyság. Ha az

* Két fokú népválasztás.

** Mommsen szerint: consulok = collegák. Röm. Gesch. 1874. I.

abszolút uralkodó gyöngé, akkor a véletlentől, vagy még rosszabbtól függ, vajjon a helyzet embere jut-e kormányra. Ha viszont az abszolút fejedelem tetterős és maga intézi a kormányügyeket alig tehető föl, hogy egy ember oly sokoldalú legyen, hogy minden fordulathoz tudjon alkalmazkodni. Palota-forradalmakat és véres drámákat pedig csak nem tekinthetünk kormányválságokat megoldó politikai eszközök gyanánt.* A viszonyokhoz való békés alkalmazkodó képességet tehát ma csak a parlamenti kormányrendszerben találjuk meg. A törvényhozást is rendszeresebbé teszi, mert azt a parlamenti ministerium politikai elvének megfelelően vezeti. E rendszerben ugyanis a ministerium nemcsak a létező törvények megtartásáért felelős, hanem azért is, hogy a közjó által követelt törvények megalkotását az illetékes tényezőknél kieszközölje, vagy ha ez nem lehetséges, mondjon le. A parlamenti kormányrendszernek az a nagy előnye is van, hogy a kormányhatalom és a törvényhozó hatalom között az állandó és rendszeres súrlódás kifejlődését kizárja, mert azok összeütközése esetében a kormány vagy lemond vagy föloszlatja a parlamentet és utóbbi esetben a képviselőválasztásból győztesen kikerülő pártvezér fog kormányozni, tehát a harmónia egyik vagy másik utón helyre áll. Az abszolút monarchia, igaz, épp így helyre tudja állítani az állam belső harmóniáját, de csak a politikai szolgaságban, a nemzet államszolgaságának megsemmisítésével. A parlamenti kormányrendszer az állam egységes, harmonikus fejlődését a szabadságban, a nemzetnek szabad állami önrendelkezésében szervezi. Ezt

* Pál csár meggyilkoltatott, hogy Oroszország politikájában változás legyen lehetséges. (Die pari. Regierungsform, Earl Grey, németül Gr. Thun Leo. 25. 1.) A kazár birodalomban is élt annak homályos sejtélmé, hogy olykor a kormányba friss szellemet kell vinni. A nagy káhn trónfoglalásakor annak nyakát a khaganbuh selyemzsinórral összeszorította és azt kérdezte tőle, mennyi ideig kívánna uralkodni, s ha a nagykhántól így megszabott idő, mely 40 éven túl nem terjedhetett, lejárt, a khaganbuh őt a legnagyobb tisztelet jelei közt megölte. (Wenzel, európ. jogt. 199. lap.)

a politikai szabadság más alakzataiban ily mértékben nem találjuk. Az amer, unió praesidentialis rendszerében megtörténhetik, hogy a hatalmi ágak elválasztásának fonák elve következtében a kormány és a törvényhozás között a súrlódás éveig tart a közjó kiszámíthatatlan hátrányára. Az alkotmányos, de parlamenti kormányrendszerrel nem bíró monarchiában (félalkotmányosság) az állandó sérelmi politika fölemésztheti az állam legjobb erőit. A parlamenti ministerium sem köteles ugyan azonnal lemondani, vagy a parlamentet azonnal fölösztatni, mikor bizalmatlansági szavazatot kapott, mindazáltal a parlamenti praxis szerint ez szokott történni; vagy ha kivételkép egyelőre várakozó állást foglal is el a ministerium, vagyis a közvélemény fordulatát várva, azonnal a bizalmatlansági szavazat után se le nem mond, se a parlamentet föl nem osztatja, ez az állapot a Parlamentarismus morálja szerint sokáig semmi esetre sem tarthat és így az államhatalmi szervezetben az állam belső meghasonlása állandóvá nem fajulhat, hanem csak átmeneti marad, a mi a leghatározottabb jellemű egyes embernél is előfordul, midőn magában tanakodik a végleges elhatározás előtt. A parlamenti kormányrendszer mellett az állam sohasem lesz olyan, mint az ingatag, gyöngye ember, a ki magát elhatározni nem tudja, föltéve mindig, hogy az illető államban e rendszer egészséges és hatalmas pártéletem alapszik, és nem pusztalátszat.

36. §.

A kormány kivételes hatalma és a forradalom.

Ezek ellenkező szélsőségek, de mindenik csak a nemzet megmentése végett jogos. A kivételes hatalom által megmentetik a nemzet, mint *passiv tárgy*; a forradalomban megmenti magát a nemzet a maga *activ alanyiságán* a k rohamos érvényesítése által.

I. A kivételes hatalom megkülönböztetendő a kormány által kivételesen gyakorolt, de a kormányt rendesen illető hatalomtól. Ha a kormány, mint az önmagát kormányzó nemzet orgánuma, működik, akkor bármely rendkívüli intézkedés sem tekinthető a kivételes hatalom kifolyása gyanánt; de midőn a nemzet önmagát megmenteni már nem tudja, akkor a kormány egy pillanatra a nemzettől külön álló potenciává lesz, egy pillanatra mint „személyes kormány” lép föl. Viszont a nemzet egy pillanatra önmagát kormányzó alanyból kormányozott tárgyává lesz ama személyes kormány-nak. Ez a kivételes hatalom. Az egyetlen *passiv* eset a nemzetállam életében. Egyébkint a nemzet föltétlenül mindig *activ* államalanya.

A kivételes hatalom tehát az egyéni impersonalitásnak egy pillanatra történő fölfüggesztése a kormányon, a nemzet megmentése végett. Hasonlít a vízbefúló megmentéséhez. Az egyes ember önkormányzó alanya a maga mozgásának. De midőn a hullámokkal küzdőt partra viszem, ezen hely-változásnak ő tárgya és nem alanya. Hatalmamba kellett őt ejtenem, hogy megmenthessem. Rendes körülmények közt ez

súlyos sértése volna az egyéni szabadságnak; az említett esetben önföláldozó tett, melyet a megmentett egyén is helyeselni fog, ha öntudatra jó.

Ez a kivételes hatalom hű képe.* S miként az egyes embert azonnal vissza kell adni önmagának, mihelyt megmentetett, úgy a nemzet is önrendelkező alanya lesz azonnal az államnak, vagyis önmagának, mihelyt a mentő tény végrehajtatott. S ekkor felelni tartozik a kormány a kivételes hatalom oka és alkalmazására nézve. Ebben különbözik a kivételes hatalom az államszíntől, mely a nemzet megmentésének ürügye alatt azt végképen megfosztja az önrendelkezéstől, oly formán, mintha börtönbe zárók az egyes embert, nehogy a vízbe essék.

A kivételes hatalomnak világtörténeti példái: a római dictatúra és a modern ostromállapot,

II. A forradalom. E szó alatt általában rohamos erőfejlődést értünk, úgy az erkölcsi, mint a fizikai világban.

Az emberek összetételében, ennek két nagy alakjához képest, a l l a m i é s t á r s a d a l m i forradalmat különböztetünk meg.

Az államot absolute betöltő erő: a nemzet, mint ethikai személyes lét. Ennélfogva az állami forradalom a nemzetnek, mint személynek, vagyis államalanyának, rohamos önérvényesülése.

A társadalmat absolute betöltő erő: az ember, mint ilyen. Ennélfogva a társadalmi forradalom az embernek, mint ilyennek, rohamos önérvényesülése.

Az egész világtörténet az ember- és a nemzeteszmé érvényre emelkedését tünteti föl és pedig rendszerint fokozatos fejlődésben, kivételkép rohamosan, azaz: forradalmilag. „Sokkal jobb, hogy nemzet- és embereszmé fokozatosan érvényesüljön. De ha rövidlátás és egoismus („mögöttem a vízözön”)

* Nem pedig a veszélyben forgó hajó, mely az árok kidobása által mentetik meg. A kivételes hatalom által egy alany (a nemzet) lesz pillanatra tárgygyá. Ellenben a hajó mindig tárgy különben is.

a fejlődés folyamának gátat emel. akkor az élet rombolva, tör utat magának, ha egyáltalán élet akar maradni.

Az állami forradalom, mint a kivételes hatalom szélső ellentéte, a nemzetnek leghatványozottabb activ személyis élete, a nemzetnek, mint államalanyak, fellobbanása, egy nemzeti vulkán, mely századokon át fölhalmozott és visszafojtott erejének kitörésével bizonyítja létét s hatalmas lángoszlopaival a földtekét bevilágítja.

Azonban ezen nagyszerű tüneményt, a nemzeti erő túlfeszítése következtében, mindig kimerültség kíséri, sőt ha a forradalmi láz állandósul, a föloszlás.

Az állami forradalom kétféle. Vagy t. i. a létező államintézményekben rejlő elveket egyszerre kifejti s ezen intézményeket egyszerre és rohamosan teszi azzá, a mivé lényegöknél fogva lassankint kellett volna lenniök, de a mivé külső akadályok, pl. absolutisticus törekvések miatt nem lehettek. Ilyen volt az angol forradalom. Vagy pedig a létező intézményeket a bennük rejlő államtalan, vagyis a nemzetet fojtogató elvekkel együtt halomra dönti s új elvet követ, mint a francia forradalom. Az angol forradalom történeti continuitas, de a mely nagyon gyorsan érvényesült. A francia forradalom félbeszakítása a történeti continuitásnak.

Társadalmi forradalom világtörténetileg háromféle van: vallási, jogi és gazdasági; mert az embereszme érvényesülése a világtörténetben vagy a vallásszabadság alakjában, vagy az embernek, mint jogalanyak, egyenlő elismerése által, vagy a gazdasági javakban tör magának utat. A vallási forradalmak közül a legnevezetesebb a reformatio. A jogi forradalmakat látjuk a rabszolga- és parasztlázadásokban. A gazdasági forradalmak már a classions világot rengették, de kiváltképekörunkat fenyegetik. (Socialismus.)

Az állami és társadalmi forradalmak a világtörténetben nem jelennek meg oly logikai elkülönöttségben. miként a tudományos elemzés azokat föltünteteti, hanem a legkülönbözőbb arányú vegyülekben, majd együtt, majd egymást okozva.

Majd az állami jelleg túlyomó a forradalmakban, majd a társadalmi jelleg. A reformatio az angol és francia forradalomra vezetett. Emberjogok és állami szabadság 1789.

Areopag a forradalmat oly kevésbé hánthatja el, miként a tenyermel a vulkán kitörését vissza nem fojthatom. Az areopag csak a létez ő intézmények, elvek, állapotok szempontjából fölmerülhető sérelmeket képes megelőzni, ha ugyan erre is elegendő erővel bír. De a forradalmak okát éppen oly létező képezi legtöbbször, a minek már nem kellene létezni. A forradalmak elhárításának csak egy biztos eszköze van: a r e f o r m.

Mindig lesznek ugyan emberek, kik azon kórságban szenvednek, hogy a forradalmat a forradalomért magáért szeretik: továbbá lesznek olyanok is, kik önző számításból óhajtanak forradalmat; de mindezeket elszigeteli a történeti continuitás követő, és a kor követelményeinek megfelelő folytonos haladás.

Jegyzet. Még a fogalmak tisztázása végett itt egy megjegyzés teendő. A forradalmakat minden különbség nélkül úgy szokás tekinteni, mint ellenállást az á l l a m h a t a l o m m a l szemben. A nemzetállam szempontjából ez csak a társadalmi forradalmakról áll, a mennyiben azok egyáltalán ellenállásban nyilvánulnak. De az állami forradalom ellenállása nem irányul az államhatalom ellen, hanem inkább valami magánhataloni ellen, mely az államhatalomnak álarczát viselve, az igazi államhatalmat fojtogatja. Az államhatalom nemzeti hatalom, sőt egy bizonyos tekintetben maga a nemzet. S az állami forradalom a nemzetnek, mint államalynak, rohamos önérvényesülése. Ha tehát az állami forradalom ellenállás volna az államhatalommal szemben, akkor az a nemzetnek ellenállása volna önmagával szemközt. Vagyis a nemzet maga magának állna ellen! Hol volt az angol állam az angol forradalom idején? Vajon a Stuartoknál, vagy azoknál, kik Angliát a Stuartok kényuralmától fölszabadították? E kérdésre megczáfoltatlan feleletet adott a történet.

37. §.

Az államhatalom működésének rendszerei.

E szakasz tárgyát az képezi, a mit „államigazgatási rendszerek” neve alatt a kormányhatalomról szóló különös fejezetbe szokás foglalni. De tévesen. Mert a miről az „államigazgatási rendszerek” címe alatt szó van, az mind a három hatalmi ágra vonatkozik, s azt a kormányhatalom különös tanába szorítva, úgy természeté, mint jelentőségére nézve elhomályosítjuk. így a hol tartományi rendszer van, ez ép úgy nyilvánul a törvényhozó és bírói hatalom szervezetében, mint a kormányhatalomében. A törvényhozó és bírói hatalom szervezete ép úgy lehet akár a történeti fejlődés eredménye, akár az abstract logika műve. mint az államigazgatásé; szólo bizonyíték erre az angol és a francia alkotmánytörténet. A parlamentben a collégial rendszer legnagyobb alakját látjuk, tehát ez sem szorítkozik a kormányhatalom körére. A bíróságok nagy része is collégial. A centralisatio-nak mind a három hatalmi ágra terjedő jelentőségéről úgy sem kételkedik senki. Még ennél is mélyebb, és szintén az államhatalom minden nyilvánulására vonatkozó kérdés a neporganum es a bürokratizmus. Ennélfogva a fogalmak correctnessége érdekében a szóban forgó tárgy nem egyik vagy másik hatalmi ágnak különös tanában, hanem ott van helyén, hol mind három hatalmi ággal általában foglalkozunk.

Az államhatalmi ágaknak itt tárgyalandó szervezete a nemzetsouverainetas monarchicus és republicanus

alakjával nincs semmi összefüggésben; hanem oda céloz. hogy a nemzetsouverainetas, úgy a maga monarchicus, mint a maga republicanus alakjában (a melyik alak t. i. az illető államban létezik) élő valósággá legyen; vagyis, hogy a nemzet mind a három hatalmi ágban igazán nemzet legyen, azaz: activ államalany.

Az államhatalom ily nemzeti működésének szervezetére vonatkozó kategóriákat, – a divatos kategóriáktól több tekintetben eltérve, – a következő pontokban sorolom föl:

1. A személyes egységes a tartományok rendszerére. Ha a „tartomány” alatt csak administratív területi fölosztást értünk, – a mi egyébiránt rendszerint csak igen nagy államban indokolt, – akkor az államhatalom személyes egységén alapuló nemzeti szervezettel semmi ellentétben nem vagyunk. Az ily területfölosztás csak quantitative különbözik a megyék szerint való fölosztástól.

A tulajdonképi tartományrendszer, mint a személyes egység rendszerének ellentéte, több államhatalmi szervezet aggregátuma, melyek egymással csak külsőleg függnek össze. Alapját elhalt államok emléke képezi. Eredménye: hogy oly közjogi intézmények- és formákkal, melyekből az élet régkihalt, fojtogatjuk az igazán élő államot. E rendszer törvényhozási és országgyűlési szervezetet és souverain bíróságot teremt megfelelő állami lét nélkül.

Az államtanban nincs nagyobb hiba, mint a tartományi rendszert az állami önkormányzattal összezavarni. Az önkormányzat: a személyes egység a maga különféle nyilvánulásában. A tartományi rendszer különféleség minden személyes egység nélkül. Féld. az angol megye: önkormányzat: ellenben külön ír parlament: tartományi rendszer.

2. Történeti és real (logikai) rendszer. Az első a történeti fejlődésnek, a második az abstract logikának művc. Az ideál a kettőnek egyesítése mind a három hatalmi ág-szervezetében. Előbb, főleg a francia forradalomig, a történeti fejlődés igen bizarr eredményekre vezetett, az ügyek igazi

zagyalékát egyesítvén egy és ugyanazon hatáskörben: és a logikát lábbal tapodván ott is, hol ezt a fejlődés biológiai törvényei nem kívánták. Viszont később a reál rendszer az abstract logika öllójával szétvagdalta, az életet. A miket elméletben megküldöm böz t e t ü n k a fogalmak tisztasága végett, azokat az államhatalmi szervezetijén nem lehet mindig elválasztani egymástól.

3. **Bureaokratia és néporganum.** Amaz az élet-hivatásos, fizetétes hivatal. Emez maga a népelet, mint activ államhatalmi, törvényhozási, igazgatási és bírósági tényező. Ily néporganumok: a parlament mindkét házának tagjai, a parlamenti ministerek, a jury és az állami önkormányzat alakzatai.

Volt idő, midőn a burokratia világtörténetileg uralkodott; t. i. midőn a feudális aristokratiát kellett megtörni. De többé a burokratia önálló uralomra hivatva nincs. A nemzetállamban uralkodik a néporganum minden hatalmi ágban és ezek szervezetének minden fokán, de szintén mindenütt rendelkezésére áll a burokratikus hivatalnok szaktudománya, így a kormányhivatalnok rendelkezésére áll a maga szaktudományával a parlamenti ministerek és magának a parlamentnek; a jogtudós bíró az esküdtnök. Legyen az államhatalom összes működése tudomány; de ne a tudomány igazgassa a nemzetet, hanem a nemzet igazgassa önmagát a tudomány elvei szerint. A tudomány uralma ne külsőleg érvényesüljön, hanem mint az államilag activ nemzetnek személyes attribútuma. Ezt eszközzi a tudományosan képzett, élethivatásos burokratikus hivatalnok, mint a néporganumnak szolgáló, s így a tudományt a népeletbe vivő tényező. Ily értelemben szükséges a burokratia; mert a néporganum ugyan lehet szakember, pl. az ügyvéd, mint az esküdtszék tagja, de a szaktudományt az államhatalom működésében szervezni kell, hogy érvényre jutása ne legyen pusztán lehetőség.

De a burokratiának nem szabad domináló elemmé

lenni; mert akkor a nemzet elveszti az *activ* államalany jellegét, és a *szenvedő* ige alakjába esik: kormányoztatik (t. i. e szó szélesebb értelmében) és nem önmagát kormányozza. A burokratia által a nemzet az országlás alanyából az országlás tárgyává lesz; azaz: mint nemzet lenni megszűnik. A burokratia, mint uralkodó elem. Egy pillanatra mutathat föl fényes sikert, de ne feledjük a mondást, hogy a csatát Jenánál Nagy Frigyes veszté el. A burokratia formai tökélytességet ad az államhatalom működésének, de egyszersmind hajlandó fölázdozni a formának a lényegét; ruhát szab, melybe természet nem található.

4. *Egyhivatalnoki és testületi (collégial) rendszer.* Elterjedt nézet, hogy az utóbbi a szabadságra nézve kedvező, az előbbi hátrányos. Szinte akaratlanul szemünk elé lép a kérdés: vajjon a 48 előtt hazánkban létezett helytartótanácsi és cancellariai rendszer, mely collégial volt, előnyösebb volt-e a szabadságra nézve, mint a mai ministerium, melyben saját tárczája körében minden minister bureauilag rendelkezik.

Az emberek a szavak rabszolgái. Ez a szó: „burokratia két különböző fogalmat jelez: *a)* a néporganum ellentétét, *b)* a collégial rendszer ellentétét. Ahol burokratia, mint a néporganum ellentéte, domináló elemmé lőn, ott vége a nemzeti szabadságnak. Ebből azt következtetik, hogy a burokratia, mint a collégial rendszer ellentéte, szintén hátrányos a szabadságra. Nem veszik észre, hogy van collégial rendszer, a mely burokratikus, és van bureaui rendszer, a mely nem burokratikus, mert néporganum.

Mind a collégial, mind az egyhivatalnoki rendszer kedvező a szabadságra, ha azok a hatalmi ágak működésének szervezetében kellő helyen alkalmaztatnak. A törvényhozó hatalom lényegileg collégial rendszert képez. A központi kormány egyhivatalnoki legyen, mert csak így lehet államférfiúi, elvi politikát folytatni, és csak így van ott igazi felelőség. A kormányhatalom közép-ső fóruma (megye) mint

az államigazgatási tradíciók hivatott öre, túlnyomólag collegialis rendszerrel, bírjon. A legelső közigazgatási fórumokon (járás), minthogy ezeknek célja a gyors végrehajtás, ismét az egyhivatalnoki rendszernek kell túlsúlylyal birtania. A bírói hatalomban uralkodik a collégial rendszer, úgy az alapos tanácskozás, mint a jogi tradíciók megőrzése végett.

5). Centralisatió. Először annak fogalmával, azután alkalmazásával kell tisztába jönnünk.

a) A centralisatió fogalma. Az kétségtelen, hogy a centralisatió alatt valami egységet értenek az emberek és (decentralisatió alatt valami egységnek a hiányát. Minden egységnek kétféle vonatkozása van: az vagy a létnek egysége vagy a lét módjának egysége. A decentralisatió is majd egységnek hiánya a lét szempontjából, majd egységnek hiánya a létnek módja szempontjából.

A nemzetszemély is mint kétféle egység jó tekintetbe: a) mint tiszta abstract személyes lét, egészen eltekintve ennek concret alakjától; b) a maga concret létezési módja szempontjából. Szó van tehát majd a nemzeti lét egységéről, majd a nemzeti lét módjának egységéről. Mindig mind a három hatalmi ágban, mind a kétféle egységről. T. i. vagy arról van szó, hogy a nemzet személyes léte az állam minden atomját, az államhatalom minden mocczanását betöltse, vagy arról van szó, hogy ezt mely alakban töltse be?

Ezen alak vagy mód kétféle. A nemzet folytathatja a maga személyes létét egyetemes, országos alakban, vagy folytathatja azt localis, particuláris vonatkozások szerint. Ezek a concret alakok. Ellenben midőn a nemzetre, mint tiszta, abstract személyes létre, gondolok, akkor nincs a szemem előtt annak sem országos, sem localis alakja, hanem ekkor kizárólag csak arra gondolok, hogy ezen személyes lét, - akármelyik concret alakjában, - mint osztatlan egység és teljesség, mindenütt jelen van az államban és minden állami funkcióban.

Íme a centralisatiónak két fogalma. Az egyik a dolog

lényege, a másik annak módja, alakja. Amazt nevezzük politikai centralisatió n a k, emezt alakí vagy s z e t - vezet i* centralisatió n a k. Amaz föltétlen elv (mert a

* Azt a centralisatiót, nev szerint a nemzet, mint activ állam-
alany, a maga oszthatatlan egységében és teljességében az államban
mindenütt jelen van. „polilikai”-nak nevezem, mert nyelvszokás az elvi
irányt adó, magas politikát kiváló értelemben politikának nevezni. Az
alaki centralisatio viszont a politikai centralisatio elvét a részletekben
valóságággá szervezi, tehát nevezhető „szervezeti” centrálisaimnak. Így a
személyes államfogalom a parlamentben és a kormányban centralisticus
módon van szervezve. De az állam személyes egysége decentralizálva is
szervezhető és szervezendő. Az a szervezeti, alakí decentralisatio,
(állami önkormányzat, pl. megye). Ellentéte ennek a politikai decent-
ralisatio, vagyis a személyes államegység megőlése¹ (ilyen a középkori
hűbéri önkormányzat és ma is a tartományrendszer, nem a, tartomá-
nyok, mint administrativ fölosztás, hanem a mit a tudomány
.tartományrendszer” alatt ért). Az angol és a magyar megye tehát csak
szervezetileg decentralisatio, politikailag pedig centralisatio; mert ezek-
ben a megyékben, történeti kifejlődésük szerint legalább, az állami személy
épp úgy teljesen benn van, mint akár a parlamentben, akár a kormányban,
csak hogy particularis szervezetben. Az az állami particularismus ellen-
tétben a helyi érdekek particularisimiséval. A nemzetnek, mint állam-
nak, vannak országos és helyi érdekei (tehát nem a helynek érdekei), és
a nemzet ez ügyek mindkét kategóriáját intézheti centralisticus és (ön-
kormányzati szervezetben. – Megjegyezzük még, hogy a centralisatio
és decentralisatio más értelemmel is bír. Pl. a királyi táblák décentra-
lisatiója. Ez az élethivatásos, bureaui szervezet keretén belül fordult elő,
tehát sem állami önkormányzattal, sem tartományi rendszerrel nincs
semmi kapcsolatban. Továbbá van az intézményes centralisatióval
ellentétben s p o n t á n centralisatio. vagyis a népeiének az a beteges
áramlata, mikor minden kitünőség, minden gazdagság és minden munka-
erő a fővárosba tolong; a vidék pedig pang s a szellemi és gazdasági
szegénység jelképévé lesz; midőn „a főváros palotái a falu romjaiból
épülnek; mikor a vidéken az emberek már saját fejükkal gondolkodni
sem mernek, hanem, mint Franciaországban a nagy forradalom kitö-
résekor, csak azért sereglenek össze, hogy várják, mit csinál Paris, ily
spontán centralisatio továbbá a fővárosi hírlapirodalomnak aránytalan
tlntstílya a vidéki hírlapirodalom fölött; és egyebek közt az ilyen centra-
lisatió n a k eredménye olykor a fővárosi embernek mosolyt keltő főnhéj-
zása a vidéken, és viszont a vidéki embernek együgyűsége a fővárosban

nemzeti lét az államban abszolút), emez czélszerűségi kérdés, kiviteli módozat, tehát relatív.

Miként a centralisatio kétféle. úgy annak ellentéte, a decentralisatio is kétféle. A politikai centralisatiónak ellentéte a tartományi rendszer: az alaki, vagyis a szervezeti centrálisaimnak ellentéte az állami (vagyis az állam személyes egységét particularis vonatkozásokban kifejező) önkormányzat. A tartományi rendszer decentralisatio a lényeg szempontjából, azaz: gyengítése vagy megőlése a nemzeti létnek. Ellenben az önkormányzat csak a nemzeti lét módjára nézve decentralisató, míg a lényeg, t. i. maga a nemzeti lét tekintetében valósággal centralisató; mert az önkormányzat ugyan localis alakban fejezi ki a nemzeti létet, de mindig a nemzeti létet a maga személyes, tehát oszthatlan egységében. A tartományi rendszer (mint államtalan. sőt államellenes, mert az államot széttördelő önkormányzat) localis Patriotismus, míg az állami önkormányzat, az egészre vonatkozó Patriotismus, mely az egészet érdekli”) állami munkát localis vonatkozások szerint teljesíti.

b) A c e n t r a l i s a t i o a l k a l m a z á s a. A politikai centralisatio mind a három hatalmi ág szervezetében föltétlen elv: mert a nemzetállamban a nemzetnek mindent be kell tölteni. Ily értelemben centralisáivá kell lenni mind a törvényhozó, mind a kormányzó, mind a bírói hatalomnak teljesen. A hol ezen értelemben nincs centralisatio, ott nincs nemzet, nincs állam, hanem vannak rendek, corporatiók, tartományok, középkori állapotok. A politikai centralisatio elve szerint a nemzet nemcsak a parlamentben van jelen, hanem minden esküdtszéken, minden állami önkormányzatban.

Ellenben a centralisatio alaki értelemben, vagyis a szervezeti centralisatio, mint a nemzeti létnek módja, nem bír abszolút érvénynyel, mert nem elv, hanem elvnek (t. i. a politikai centralisatiónak) csak egyik megvalósítási módja, czélszerűségi kérdés, tehát relatív. Vele szemben áll az önkormányzat, mint az elvnek másik megvalósítási módja.

A törvényhozó és bírói hatalom ezen alaki értelemben is centralisálendő teljesen, míg a kormányhatalom helyes szervezete a centralisatió és önkormányzat combinatiójában áll. A következő három pontban a centralisatióról már csak ily alaki értelemben van szó.

aa) A törvényhozó hatalom centralisálendő; de annak centralisatiója alatt nem a törvények nivellirozó egyformaságát kell érteni, hanem a törvényhozó hatalom szervezetének és működésének országos egységét és minden localis vonatkozástól való függetlenségét. A parlamenti szervezet természetű centralisticus szervezet, mert az a parlament központi vezetése alatt eszközli az országos egyetemes nemzeti akarattal az összes polgárokból való fejlődését. Minden polgár egy parlamenti szervezethez tartozik; és egy parlament emeli a maga tárgyalásai által a nemzeti gondolkodást és akarást mindnyájukban alsóbb phasisból magasb phasisba. A jogalkotásnak is van önkormányzati alakja a statutumban. A törvényhozás viszont a jogalkotásnak egyetemes, országos alakja. Ha még a parlamentet is önkormányzati alapon szerveznék, pl. akármelyik házat a megyék küldötteiből alakítanók, akkor a jogalkotás szervezete kizárólag és egyoldalúan önkormányzati lenne, midőn mégis a modern állam lényege azt követeli, hogy a jogalkotás súlypontja az országos és egyetemes szervezetben legyen. Az állam személyes egységének s a világforgalom érdekének csak ily jogalkotás felel meg.

bb) A bírói hatalom is centralisálendő, mert a bírói ítélet a jogigazságot minden helyi vonatkozástól függetlenül tartalmazza. A bírói ítélet a nemzet jogi öntudatának és az ebből folyó positiv jognak közvetítésével concretté lett észjog, mely lényegileg egyetemes. Czélszerűség sokféle lehet az országban, de igazság csak egy.

Azonban nagy tévedés volna a bírói hatalom centralisatiójából az esküdtszék mellőzését következtetni. Sőt inkább az esküdtszék és pedig mind a polgári, mind a bűnügyi, a

nemzetnek, mint *activ* államalanynak, szervezetéhez ép oly lényegesen tartozik, mint a parlament, Azonban az esküdtszék ugyan n ép o r g á n u m, de nem ö n k o r m á n y z a t. A nemzet a maga esküdtszéki szervezetében egy *centralisticus* egység. Az esküdtszéken a nemzet szolgálat igazságot, de nem a maga helyi vonatkozásaiban, hanem egyetemes országos alakjában.

cc) A kormányhatalom szervezete lényegesen eltér a másik két hatalmi ágétól abban, hogy mind a centralisatióra, mind az önkormányzatra alapítandó. Legyen erős kormány, mely irányt ad az államigazgatási munkának az egész országban, de ezen állami munkát, nem ugyan kizárólag, mégis jelentékeny részben, és pedig szigorú felelősség mellett, helyi néporganumok teljesítsék. A kormányhatalom eleme (ugyan a jog körvonalain belől) a czélszerűség, melynek lényege épp a viszonyokhoz való alkalmazkodásban áll, a mi főkép önkormányzat útján lehetséges. Az önkormányzati munka által beleélik a polgárok a nemzetet a helyi különféleségbe s ezáltal a nemzeti életet gazdagabbá teszik: viszont a helyi viszonyokat egy magasabb erkölcsi világrendbe emelik.

II. RÉSZ.

AZ EGYES HATALMI ÁGAKRÓL KÜLÖNÖSEN; ÉS AZ ÁLLAMHATALOM ÜGYKÖREIRŐL.

I. FEJEZET.

TÖRVÉNYHOZÓ HATALOM

38. §.

A nemzet a maga, parlamenti szervezetében.

A törvényhozó hatalom a nemzet a maga parlamenti szervezetében; bár ezen szervezet, mint parlamentarizmus, a kormányhatalomnak is egyik, t. i. központi alakja. A törvényhozó hatalomnak, sőt részben a kormányhatalomnak megértése végett ismernünk kell tehát a nemzetet a maga parlamenti szervezetében.

A parlamenti szervezethez nemcsak a parlament tagjai, hanem az összes polgárok tartoznak. Oda tartoznak a választói jog, a sajtó, a kérvényezési jog, a politikai egyesület, a népgyűlés, s általán a közvélemény hatalma által.

A nemzetet a maga parlamenti szervezetében „nemzetképviselőnek” szokás nevezni, s annak lényegét a „képviselő” szavából kigombolítani. A szó uralkodik a gondolat fölött; a mi a legtöbb esetben, mint különösen ezen esetben is, fogalomzavarra vezet.

Szavak ellen a harcz rendszerint sikertelen. Ám tartsuk meg tehát a „nemzetképviselő” szavát, egy szót, melyhez a

nemzetszabadság legszebb diadalainak emléke fűződik. De annál inkább kell harcolnunk az ellen, hogy a fogalom a szóból deducáltassék. A „nemzetképviselet” *nem* „képviselet. mert minden képviselet, mint két vagy több személy k ü l s ő viszonya, magánjog. Ellenben a „nemzetképviselet.” mint minden közjog, a nemzetnek b e l s ő, személyes életprocessusa, illetőleg ezen életprocessusnak szervezete. Miként lehet csak szó is képviseletről a személy b e l s ő életében? Az állam épp a nemzetszemélynek b e l s ő élete. Ki képviselhetné a nemzetet az államban? Képviselethez legalább két személy kell. S az államban csak egy személy van. s ez a nemzet. Nincs is a nemzetnek arra semmi szüksége, hogy a maga b e l s ő állam-életében képviseltessek, mert a nemzet az államban mindenütt teljesen jelen van. Ki képviselje, és mi végre képviselje az egyes embert a saját lelkében?

Így áll a dolog a nemzetállam szempontjából. A népsonverainetas elméletében, mely mint valami modern feudalismus. az államjogot általán magánjoggá teszi, megfelelné ugyan a képviselet szavának a dolog lényege, mert itt a parlament csakugyan egy souverain sokaság akaratfejlődésének képviselése akarna lenni. Csakhogy ily értelemben a képviselet kivihetlen; egyik ember nem képviselheti a másiknak akaratprocessusát (Rousseau), még akkor sem, ha minden képviselő egyhangúlag választatnék meg.*

A kik a képviseletet szó szerint veszik, azok nagy súlyt fektetnek a „követ” és „képviselő,, különbségére.

De lényeges, elvi különbség ezek közt nincs, hanem csak kvantitativ. Azt lehetne mondani, hogy a „követ” a kiváltságos rendek képviselője volt, s a „képviselő” a polgárok összeségének követe. Egyének érvényre hozatalát célozza mindenik, alvó (a mandátum tartama alatt passiv) nemzetet föltételez mindenik.

A parlamenti szervezetnek ezzel épp ellenkező célja

* Azért az utóbbi szempontból a szó szerint vett képviselet ellen irányuló számítások fölöslegesek, s olyanok, mintha a legyőzött ellenség; bulláját támadnók meg.

van, az t. i. hogy a nemzetnek, mint egységes etnikai személynek, gondolkodását és akarását fölbreszse és szervezze minden polgárban.

A parlamenti szervezet nem képviselő, hanem a nemzet közvetlensége minden polgárban: ennél fogva nem is hasonlít az a térképhez. A személyes létnek belsejében mit keresne ugyanezen személyes létet ábrázoló térkép, tükör, vagy más efféle? A hol megvan az élő eredeti, mi szükség ott a másolatra?

Némelyek kicsinylik a polgárok etnikai jogait a parlamenti szervezetben. Mit ér, mondják, egy szavazat százezernyi szavazat közt?

Az egyén szempontjából semmit. De épp ezen szempont helytelen. Ama százezernyi szavazat a nemzet szabadsága.

A parlamenti szervezet az egyetemes nemzeti akarat szervezete, függetlenül minden particularis színezettől. Ennél fogva a parlament bármelyik házát a megyére, vagy éppen a községre alapítani, ellenkezik a törvényhozó hatalom vezérelvével.

A classicus világ népgyűlése zavaros gondolkodása a népnek. A parlamenti szervezet megtisztult nemzeti gondolkodáshoz emeli a polgárokat. Tehát a megtisztult nemzeti gondolat nem szorítkozik a parlamentre, hanem a parlament vezetése alatt az összes polgárokból tisztább lesz a nemzeti gondolkodás, mint volt a népgyűlésben és a népgyűlés által a polgárokból. A parlamenti szervezet tehát nem pótléka a népgyűlésnek, nem azért van, mivel a polgárok a mai államban a mai föladatokat népgyűlésileg nem végezhetik, hanem a népgyűlésnél magasabb szervezet, mely akkor is szükséges volna, ha a hajdan kor népgyűléseit technikai akadályok lehetlenné nem tennék a mai államban; bár ezen technikai akadályok nélkül az emberiség talán sohasem jött volna rá a parlamenti szervezetre.

Óvakodni kell attól, hogy a parlament tagjai hivatalon kívül érezzék magukat a szó burokratikus értelmében.

A mandátum nem élethivatal. A parlament tagjai néporgonumok. Hivatalnokká lennének rendes fizetés által. De a napi díjat, főleg az alsóházban, a személyes érdem és kitűnőség elve követeli.

Csak országos nevű ember igazán képviselő; mert a nemzet ugyan minden jó polgárban tudja magát, de a parlamentben, mint a nemzeti szervezet betetőzésében, a nemzet csak oly polgárban tudja magát, a kit ismer a nemzet. Localis celebritások mandátuma egyelőre csak közjogi forma, mely a nemzet személyes életprocessusát nem tartalmazza.

A társadalmi állam (népsouverainetas) szükségképen maga után vonja az utasítást, a nemzetállam szükségképen kizárja azt. A társasági állam maga után vonja az utasítást, mert abban a parlament valóban képviselőt, t. i. néhány száz polgár képviseli a többi polgárt; s a képviselt, vagyis a meghatalmazó, a dolog természete szerint bír azon joggal, hogy képviselőjét, vagyis meghatalmazottját utasításokkal ellássa. A nemzetállam kizárja az utasítást, mert abban a parlament nem képviselőt, hanem az összes polgárokból szervezett nemzeti gondolkodásnak és akarásnak betetőzése. Minden polgár, akár tagja a parlamentnek, akár nem, szabadon teljesíti önmagában ezen nemzeti gondolkodást és akarást, s épp azért egyik sem avatkozhatik jogilag kötelező módon abba, miként teszi ezt polgártársa.

A középkorban az utasítás haladás volt, mert a bellum omnium contra omnes helyébe az akaratok harmóniáját (szerződés) tévé. Ma az utasítás hátramaradás, mert ma a jog nem sok akarat harmóniája, hanem személyes egységet képező akarat (törvény).*

A parlamenti szervezet célja, mint említém, az, hogy a nemzeti gondolatok a parlament vezetése alatt tisztuljanak,

* E különbség messzebb terjed a parlament hatáskörénél, így pl. a középkorban a szokásjog is hallgatag szerződés volt; ma hallgatólag alkotott törvény, tágabb értelemben véve itt a „törvény” szavát, mint egy személyes akaratot, szemközt a sok akarat egybehangzásával.

– ezen magasló, megtisztult fokon állapíttassanak meg nemzeti akaratul. Az utasítás által azonban megkötik a polgárok a nemzeti gondolatot nemcsak a képviselőkbén, hanem önmagukban, mindnyájokban. Az utasítást adók önmagukra is bilincset raknak: mert megakadályozván a parlamentben a nemzeti gondolkodás szabad fejlődését, megakadályozzák azt önmagukban is. mert hisz épp a parlamenti discussio villanyozza föl a polgárok elméjét nemzetileg leginkább. Az utasítás következtében a parlament megszűnik politikai iskola lenni az összes polgárokra nézve.

A polgárok kijelenthetik, hogy politikai bizalmukat megvonják attól, a kit képviselőivé választottak előbb, de jogilag ennek nincs semmi kötelező ereje: ezt nem is mint választók teszik. Ily nyilatkozat ethikai jelentősége sem egyéb, mint ha bármely más képviselőnek szavaznának bizalmatlanságot.

A társasági állam oda törekszik, hogy a képviselő csak egy szerszám legyen a souverain polgárok kezében. Viszont a nemzetállam azt hozza magával, hogy a képviselő vezérelje a választókat. Midőn a képviselő megjelenik a választókerületben, akkor az egész nemzet szelleme jelenik ott meg, de nem azért, hogy leboruljon a localis érdekek előtt, hanem inkább, hogy e körből kiemelje választóit; a mi azonban csak úgy érhető el, ha az utasítási rendszert kivetjük lelkünk-ből, miként azt már kiküszöböltük törvényeinkből.

Az utasítás hasonlít a censurához abban, hogy a gondolat to l ölt gyámkodik.

Az utasítással közös elvi alapon nyugszik a parlamenti törvényeknek az összes polgárok szavazata alá bocsátása. Különbség csak az idő tekintetében van. A társasági állam atomisticus souverainje kinyilatkoztathatja a maga akaratát akár a parlamenti tárgyalás és szavazás előtt, akár utólagosan. (Referendum.) Mindkét esetben az egyén minden, a nemzet semmi.

Az antik világ a parlamenti szervezethez el nem juthatott: mert nem bírt a nemzet fogalmával e t h i k a i értelem-

ben. Neki az állam materialis fogalom. Ennélfogva a polgároknak az állammal való azonossága is materiális: az csak népgyűlésben nyerhet kifejezést: míg a parlamenti szervezet a polgároknak az állammal nem materiális, hanem etnikai azonosságát eszközözi. A modern államban, legalább ennek lényege szerint, a polgároknak az állammal való azonossága épp oly benső, mint volt az az antik államban, de etnikai. Ezen bensőség tehát nem hogy hanyatlott volna, de sőt a fejlődésnek magasb fokán áll. Az említett különbségek egyik nagy oka annak is, hogy az antik világban a szabadság csak kis államban volt lehetséges: mert a polgároknak az állammal való activ azonossága is a szónak materialis értelmében csak kis államban valósítható. Ellenben ma a szabadság nagy országban is lehetséges, mert az említett azonosság; etnikai alakot öltvén, a térbeli viszonyok bilincseit lerázta, főleg miután a vasút, távíró, posta, hírlap is segélyére jött. A mai polgár, ha annyi önfeláldozás lakik szívében, mint a classicus állam polgárában, tökéletes!) polgár: mert az állammal való azonosságot a fejlődésnek egy magasb fokán éli. A modern képviselői demokratia tehát nem közvetett demokratia, mint azt sokan tartják, mert a képviselő a polgároknak nem közvetett, hanem közvetlen államélete, és mert közvetett államélet nincs és nem is lehet; de míg az antik demokratáiban az állam és a polgárok közvetlensége materialis volt, addig a mai demokratia az állam és a polgárok etnikai közvetlenségén alapszik, s azért épp oly tisztá, sőt tisztább demokratia, mint az előbbi; mert a népakarat épp úgy, sőt tökéletesebb alakban (magasabb fejlődési fokon) érvényesül benne.

Rendi és nép-képviselőt szokás megkülönböztetni. A történeti fejlődés azonban már tényleg magasb álláspontra jutott. Rendi és nép-képviselő egyaránt atomisticus emberev-képviselő. Korunk nemzet-képviselőre irányul, azaz: nem kevés (kiváltságos) vagy sok (nép?) embernek a képviselőtére, hanem egyetlen egy személynek, a nemzetnek activ állami

közvetlenségére. Rendi és nép-képviselő csak kvantitatív és nem elvi különbség; néhány ezernél, vagy néhány millió-nak képviselője. Ellenben úgy a rendi, mint a nép-képviselőtel szemben elvi különbség az összes polgárokból parlamentikig szervezett nemzet, mint egységes aktív állomány. A népképviselő általában az embert érvényesíti, a rendi képviselőt a nemes embert. A nemzetképviselőt a mindnyájunk lelkében élő, de azért mindnyájunk személyiségétől különböző etikailag reális nemzetelanyt. A rendi és népképviselőben is van nemzet, de ide nem elv, nem gondolat, hanem csak a polgárok szíve, néha erős, de mindig homályos érzélem viszi azt. A nemzetképviselőben nemcsak érzélem, hanem elv és gondolat, tiszta öntudat a nemzet. Ha a tudomány nem a világtörténeti tények után sántikálni, hanem a haladás élére állni akar, akkor nem az a főkülönböztetés: I. Rendi, és II. Népképviselő, – hanem egyfelől áll: I. a Rendi és nép-képviselő, mint ugyanazon politikai atomizmusnak kétféle, t. i. kiváltságos és egyenjogú alakja; másfelől áll: II. a Nemzetképviselő, mely nem is képviselő, hanem egy etikai személyes egységnek, a nemzetnek, belső szervezete, és belső életprocessusa, közvetlenül minden polgárban, a parlamentnek, mint ama szervezet betetőzésének, vezérelése alatt.

A rendi és népképviselőben ha van nemzet, a rendszer daczára van. Viszont a nemzetképviselő igazi nemzeti rendszer.

39. §.

Két kamarai rendszer.

A társasági állam nem kedvez a két kamarai rendszernek; viszont a nemzetállamban szükséges a két kamara. Innen van, hogy az egy kamara francia ideál; a két kamara angol és magyar ideál.*

A francziák társasági államra hajolnak; s az egyénhalmazt parlamentileg kifejezni inkább lehet egy kamarával, mint kettővel. A társasági államban a parlament csak egy szócsó. A polgárok akarathalmazának kétféle majoritása egy időben nem lehet. A társasági állam nem ismeri az akarathalmazt szervezett fejlődését, mert fogalmánál fogva a létező nyers akaratot kell érvényesíteni. Egy második szócsó vagy ismétlése, vagy meghamisítása lenne ama majoritásnak.

Csak azon rendszer esetében, mely szerint a polgárok föntartják maguknak a parlamenti törvények jóváhagyását, bír értelemmel a társasági államban is a két kamara, hogy így az atomizált sokaság több oldalról nyert vélemény alapján határozhasson.

Viszont a nemzetállamban szükséges a két kamara; mert itt nem arról van szó, hogy a polgárok akarathalmazza, mint valami változhatlan kövület, napfényre jöjjön, hanem arról,

* Igaz, hogy Franciaországban is két kamara van; de itt nem arról van szó, hogy mi Franciaországban van, hanem hogy mit a francia genius tartalmaz. Franciaországban a két kamarát az angol példa honosítja meg. Angliában és Magyarországon a két kamarai rendszer a nemzeti élet belsejéből eredő természetes fejlemény.

hogy a nemzetnek, mint egy személynek, gondolata és akarata az összes polgárokból fejlődjék, és teljesen megérjék. Itt tehát nem valami létezői akaratnak pusztán gépies kifejezéséről, hanem az akaratnak kifejlődéséről és tökéletesítéséről van szó. Itt fejlődés van és élet.

A nemzeti akarat a nemzeti gondolon alapszik. Miként az egyes emberben, úgy a nemzetben is. mint személyes egységben, a teljes gondolatán”) kifejlődése és érvényesülése végett kettő szükséges: egyfelől az érzelem által áthívített gondolatszárnyalás. másfelől az ennek eredményeit bíráló hideg megfontolás. E kétféle gondolkodásnak nemzeti szervezett¹ a két kamarai rendszer.

A gondolkodásnak eme két stádiuma közül az a fontosabbik. melyet az érzelem áthívít. A hány nagy eszme csak van az emberiség szellemi kincstárában, az mind az érzelem által átmelegített ész műve. A lángésznek alkotó ereje és boldogsága a művére irányuló szenvedélyben van. De az érzelem és szenvedély nemcsak szárnyat ad az észnek, hanem gyakran tévedésbe is ragadja azt. Azért a gondolat tüzeit a hideg bírálatnak kell követnie.

Az érzelemtől lángoló nemzeti észnek orgánuma az alsóház. A hidegen fontoló nemzeti ész orgánuma a felsőház. Az alsóházat a pártküzdelem villámai cikázzák át. Viszont a felsőház csak úgy felelhet meg igazán rendeltetésének, ha állandó pártokra nem szakad; hanem minden egyes kérdésben minden pártfegyelemtől, sőt minden pártbeli öntudattól egészen függetlenül szavaz. Itt tehát a jobb és bal oldal nem elvet, hanem csak helyet jelent. Itt van egyéni, de nincs pártbeli meggyőződés; mert a párt a gondolatot mindig az érzelem és szenvedély tüzebe sodorja.

Más célja a két kamarának, a most kifejtett célon kívül, nincs. Conservatív és progressív elemeknek mind a két kamarában kell lenni. Hasonlóképp az arisztokratikus szellemnek, azaz: a családi tradíciónak, mint egyetemes emberi sajátságának, és a demokratikus irány-

nak, azaz: a személyes érdem érvényének, mely szintén egyetemes s az emberi méltóságból foly, épp úgy, mint a családi traditio. A történeti *continuitas* fölött örködni épp úgy földadata az alsó-, mint a felsőháznak. Az új kor századait betöltő politikai küzdelmek során gyakran történt, hogy az alsóház haladni akart a történettel szakítva, viszont a felsőház épen nem akart haladni. Innen a vélemény, hogy a felsőház a történeti *continuitas* hivatott öre. Azonban az intézmények természetét nem azoknak a politikai küzdelmekben való szerepléséből kell deducálnunk; mert ama küzdelmek változók, míg az intézmény lényege állandó. Különbösen is a felsőházak ama küzdelmekben nem annyira a történeti *continuitást* (vagyis a haladásnak folytonosságát), mint inkább a történeti jogot (vagyis elavult intézmények merev változatlanosságát) védték. A mondottakból kitűnik, hogy a két kamarai rendszer nem alapszik társadalmi okokon (pl. az egész népnek és az előkelőknek külön-külön kamarában való érvényre jutása, a mely nézet szerint a két kamara nem volna egységes nemzeti szervezet, hanem belső meghasonlásban levő érdekképviselet, két ellenséges tábor), hanem csak és egyedül az állami lélektanból következik: a megfontolás említett két stádiumából. Hogy két kamara mellett nem fejlődhetik ki az alsóházban a „*sic volo sic iubeo*”-nak szabadságellenes szelleme, ez is csak lélektani ok, valamint a parlamenti zsarnokságra vezető szenvedélynek mérséklése is a felsőházi hideg és pártküzdelemtől mentes megfontolás részéről; mert hisz ezt a mérséklést a felsőház nem mint valami külső korlát (pl. kerékkötő!!) éri el, hanem (minthogy bár formailag egyenlő joga van az alsóházzal, mégis állandóan meg nem akadályozhatja a nemzetnek az alsóházban nyilvánuló igazi akaratát) eléri lélektani utón azáltal, hogy a két kamara, mint az oszthatatlan nemzet személynek egységes szervezete, magát ezt a nemzetszemélyt viszi keresztül az állami megfontolás két stádiumán és ennél fogva nem úgy hat, mint társadalmi érdek szemközt álló

társadalmi érdek ellen, hanem belsőleg, lélektanilag. S ezt jó fősóház szem elől sohasem fogja téveszteni. Rendes viszonyok közt a fősóház legtöbbször abban a helyzetben lesz, hogy az összes polgárokból végbemenő és a képviselőházban konkrét alakot öltő nemzeti gondolat- és akarat-processust el kell fogadnia. De nem ritkán előfordulhat az az eset is, hogy azt mérsékelnie kell akár módosítás, akár megállítás (az egész törvényjavaslat visszautasítása) alakjában. A mai viszonyok közt leggyéribben fog előfordulni az az eset, mikor a fősóház hivatása az lesz, hogy gyorsabbá tegye a nemzeti gondolat- és akarat-processust (természetszerűleg nemcsak az alsóházban, hanem az összes polgárokból), vagyis, hogy előmozdítsa a reformok menetét és valamely önálló (kezdeményező) irányban a haladást megindítsa. De előfordulhat az utóbbi eset is, mert a pártküzdelmektől mentes, hideg, tárgyilagos kritikában nemcsak az foglaltatik, hogy a túlságosan gyors alkotást lassítsa, hanem az is, hogy a közjót fenyegető mulasztást pótolja, vagy helyesebben, a nemzeti akaratot ennek pótlására bírja. Ezt a fősóház a kezdeményezés alakjában teszi; a mi ismét bizonyítja, mily helytelen a „kerékkötő” analógiáját alkalmazni a fősóházra, mert a kerékkötő a haladást soha elő nem mozdíthatja. – Megtörténhetik az is, hogy nem a nemzeti akarat túlságosan rohamos, vagy túlságosan lassú, hanem akár az egyik, akár a másik irányban az alsóház tévedés, vagy érdek következtében eltér az igazi nemzeti akaratától. Ekkor a fősóház hivatása a nemzeti akaratnak segítségére jóni, de soha az érett és megtisztult nemzeti akaratnak útját állni, mert hisz a fősóház épp úgy, mint az alsóház, nemzeti orgánumból, vagyis egyik tényezője annak, hogy az összes polgárokból fejlődő nemzeti akarat konkrét állami akaratá legyen.

40. §.

A nemzetképviselő szervezetének elvei.

I. A francia forradalom elve a „fejszámpolitika.” Numerussá tenni azt embert, – ez volt a legbiztosabb módja a vértisztasági álmok elosztatásának. A számok nivellirózó hatalma készítette elő a tét a nemzetállam számára. A szerkissé drasticus volt, mert a nemzetet föjtogató nemesi előjogokkal együtt majdnem a nemzetet összetartó kapcsokat is elpusztította, abstract embert tevén a honfi helyébe. Nemesi előjogok nem illehetnek pusztá számokat, de a nemzet sem áll pusztá számokból. El kell azonban ismernünk, hogy akkor szükséges volt ily drasticus szer. Száz év után, ma leginkább láthatjuk, mily mélyen elágazott gyökerekkel bírt az elhárítandó akadály. De az is bizonyos, hogy a fejszámpolitikának ideje lejárt. Ideig-óráig szükséges volt a korhadt előjogok elpusztítására, de már ma csak a nemzetet pusztítja. A fejszámpolitikát végleges elvvé emelni annyi, mint valami erősen ható orvosságot rendes tápszerré tenni.

Voltak is, kik ezt belátták s a fejszámpolitika rombolása által előkészített téren szántani, vetni kezdtek. Ámde sárkányfogakat vetettek. Nem a nemzetet szervezték a polgárokból állammá, hanem az államot a polgárok magánérvé degradálták. Ez az érdekképviselő. Leszálltak az abstract ember számtani légvárából, de a concret viszonyokba a nemzetet bevinni elmulaszták. Azt mondják: két, három párt

helyett álljon a parlament 20-30 érdeksommából (representation des intérêts disséminés). S e szétmarczangolt államtetstől várják a nemzeti ész szavát!

A társadalom érdekei és óhajtásai – mondják ezen ellenfeleink – nagyszámú kisebbségek érdekei- és óhajtásai-ból vannak összetéve.

Igaz. Csakhogy a parlamentben nem a társadalmat, hanem az államot akarjuk szervezni. A világtörténetnek egyik legkiválóbb iránya épp az államnak a társadalmi érdekektől való felszabadulása, a trónon, a parlamentben, az önkormányzatban, s mindenütt, a hol az állam él és lélezkik.

Az érdekképviselő (legyen az osztály-, foglalkozás-vagyoni vagy helyi érdeké) kikerüli ugyan a fejszámpolitikát, de nem azért, hogy a nemzethez közeledjék, hanem, hogy attól még inkább eltávolozzék. A fej számpolitika csak fölsozlatja a nemzetet egy egyénhalmazban, az érdekképviselő már szervezi az egyénhalmaz uralmát a nemzet romjain. A fejszámpolitika szunyadó állam, az érdekképviselő ébren levő államtalanság. Az érdekképviselő a polgároknak dynastikus politikája. A társadalmi érdekek sommázatából sohasem lesz igazi állam. Ha ezen érdekek egyensúlyára alapítjuk az államot, ez egy üvegember, mely ha mozdul, összetörik. Ha azoknak háborújára alapítjuk az államot, ez a törvényesített anarchia.

II. Az út, mely a fej számpolitikából a nemzethez vezet, a többes szavazat. Ennek elve az, hogy a politikai jog nem az embereket, hanem az emberekben a nemzetet illeti. A materialis egyenlőség a rét virágait, s köztük veszélyes mérget tartalmazókat is egy tarka csokorba köti. Ellenben a többes szavazat csak a nemzet mézét gyűjti össze minden virágból. A materialis egyenlőség azt mondja a sokaságnak: „te az államban minden vagy; olyan úr, a kinek engedelme nélkül még a madarak sem mernek röpiülni.” És ugyanazon materialis egyenlőség vak eszközzé teszi a sokaságot, egyszer Periklesnek, másszor Kleonnak vak eszközévé.

A többes szavazat azt mondja a polgároknak: „mindegyitek annyi az államban, a mennyi öntudatos nemzet lakik lelkében;” és a nemzetet szervezi önrendelkezésre.

Az általános szavazat, mely mindenkit egyenlő politikai joggal ruház föl, magánjogi öntudatot visz a közjogba; a társasági állameszmét terjeszti; s az államot a társadalmi érdekharcba meríti; mert mindenik a maga tulajdonának tekinti az államot, ha az társasági állam.

Az általános szavazatnak most említett logikai consequential kézzel foghatók. Egyenlő jog egyenlő jogi alapra utal. Ily egyenlő jogi alap csak az ember eszméje lehet a politikai jogok tekintetében. De ha a politikai jog nem a nemzetnek, hanem az embernek eszméjén alapszik, akkor az magánjog. Ezen esetben az állam is csak magánviszony, mely az embereknek bizonyos magánérdekeire vonatkozik, s ezen magánérdekek végett alkottatott, mint akármelyik részvénytársaság. Ez az általános szavazatnak alapul szolgáló elmélet. A rósz elv hatása nem szokott rögtön mutatkozni, de annál véresebben. A hol hozzák az általános szavazatot, ott a világ folyása egyelőre marad a régi. De a látszat ne csaljon meg bennünket. Az általános szavazat a politikai gondolkodást és érzületet megmérgezi, a közszellemet elpusztítja és féktelen egoismust terjeszt. A baj napfényre jő előbb-utóbb, rendszerint a legválságosabb napokban. Megjegyezzük különben, hogy az általános szavazat a világtörténet tanúsága szerint a kényuralomnak legkényelmesebb útja a sikerhez, melyet a caesarismus különféle alakja sokszor fölhasznált a régi görögök óta mai napig. De fölhasználhatják azt más tényezők is o s z t á l y-állam különféle megalkotására.

Azt hozzák föl az általános szavazat követelői, hogy a kik adót fizetnek és katonáskodnak, azoknak adjon az állam politikai jogot is.

El kell ismernünk, hogy ez az okoskodás a társasági állam (népsouverainetas) szempontjából egészen helyes; mert eszerint az állam lényegileg csak olyan, mint valami rész-

vénytársaság, a melybe az ember bizonyos összeget befizet, aztán követeli a dividendát. A társasági államfogalomból egyébkint is, mint említettem, következnek az általános szavazat; mert abban a souverainetas a polgárok atomizált sokaságánál van, s így állami dolgokban valamennyinek egyforma joga van. De az ethikai (nemzet-) állam, midőn adót szed és katonát állit, a maga személyes erőiről rendelkezik, mint bármely önczélú lény, mely a maga erőit az általa kitűzött czélok elérésére alkalmazza. Katonáskodunk és adózunk magáért az államért, vagyis a hazáért, a nemzetért, de nem azért, hogy az államból a politikai jog révén hasznot húzzunk s az általános szavazattal az államot magánérdekeink eszközévé tegyük.* Az állam nekünk nagy szolgálatokat tesz, de nem adózásunk és katonáskodásunk viszonzásául, hanem eszméje- és lényegénél fogva. így jogot szolgáltat, mert hisz a jog-eszmének élő személyes megvalósulása.

A többes szavazat alkalmazásának elvei a következők:

Csak állampolgárok választók, de ezek mindnyájan, ha a kötelező népiskolai tanfolyamot elvégezték. Mindnyájan választók a polgárok, de nem egyenlő arányban.

a) Kor. Activ választóképességhez 25, passiv választóképességhez 30 év követelendő. „Mobiles adolescentium animi praematuris honoribus ad superbiam non sunt extollendi.” Az idő előtt való politizálás elvonja a fiatal embert a tanulmányoktól. A politikai higgadság is bizonyos kort föltételez. De ma nem volna igazolt az öregebbeknek azon túlsúlya, melylyel azok a classicus államban bírtak, a hol mindenki a gyakorlati életből tanulta a politikát, és mindenki ugyanazon látkörben foglalkozott a politikával; tehát a természetes észtehetségen kívül csak a- kor adhatott kitünőbb belátást. (Így

* „Az egyenlő jog és egyenlő kötelesség” elvének ez nagyon fonák alkalmazása volna. Az államra vonatkozó jogok és kötelességek nem folynak egymásból és egymást nem föltételezik, mint a magántársulatban, mert alapjuk ö n á 11 ó.

a régi Rómában, a comitia centuriatá-ban valósággal többes szavazat illette a korosabbakat, mert minden classis-ban centuriánként történt a szavazás, vagyis minden centuriának egy-egy szavazata volt. Ámde minden classis-ban a centuriae seniorum (45 évet meghaladottak) és a centuriae iuniorum (18-45 évesek) egymással egyenlő számmal voltak; s mivel a 45 éven felül levők bizonynyal jóval kevesebben voltak, mint a fiatalok és mégis egyenlő számú centuriával, vagyis szavazattal bírtak, a r á n y l a g tehát nagyobb befolyásuk volt).* Korunkban mindez egészen megváltozott könyv, hírlap és az emberek foglalkozása következtében. Ma igen különböző mértékben foglalkoznak politikával az emberek, és igen különböző körben; ma nincs rabszolgaság, melynek következtében hajdan az egyik csak államügyekkel foglalkozott, a másik csak a természettel küzdött. Ma nincsenek az emberi természetet lábbal tapodó intézmények, mint a régi Spartában, melyekhez az ragaszkodik leginkább, ki azoknak már egy életet áldozott, s kinek számára a változásban már nincs remény. A mondottakból következik, hogy a többes szavazat a kor szempontjából ma nem alkalmazható.

b) J e l l e m. A ki nyereszkedésre irányuló, az állam ellen gyűlölséget tanúsító bűntényben, továbbá gyilkosságban, vagy más, az emberi, vagy a polgári jellemet meggyalázó büntetőjogi esetben elmarasztaltatott, annak soha többé semmiféle politikai jog nem való. De a többes szavazat az emberek erkölcsi minősége szempontjából n e m alkalmazandó. A ki egyszer erkölcsileg qualificálva van a politikai jog gyakorlására, az, erkölcsi szempontból, további megkülönböztetés alá nem eshetik.

c) M ű v e l t s é g. A többes szavazat igazi tere a műveltség. Senki sem állítja, mintha a magasb műveltséggel bíró ember jobb hazafi volna, mint kevésbé művelt polgártársa; ele egyenlő hazafiság mellett a műveltebb emberben a nemzet, mint államaly, éberebb és activabb, mintsem a művelt-

* Sághy Gyula: A római őszalkotmány. 1871. 197. 19S. 1.

ség alsó fokán álló emberben. Ennek legszólóbb bizonyítéka a magyar nemzet, melyet az irodalom halálos álmából föl-támasztott, és a „szép negyvenes években” az öntudatos lelkese-dés legmagasb fokára emelt.

d) Nemzetiség. Ha a különböző nemzetiségekhez tartozók egyenlően ragaszkodnak a nemzethez, vagyis az államhoz, és ennek nyelvét megtanulják, akkor ezen irány-ban többes szavazatnak helye nincs. Ellenkező esetben a leg-nagyobb képtelenség volna a többes szavazatot nem alkalmazni. Egy angolban több állameszme van, mint száz ír-keltában. S a politikai jog éppen csak arra való, hogy a polgárokbán levő állameszmét érvényesítse.

e) A vagyonnak sem mennyisége, sem minősége szem-pontjából nem alkalmazandó a többes szavazat, mely főleg a műveltség különbségén alapszik. De a műveltség megszerzése vagyontól napjainkban már nem függ. A gondolkodásmód, mely a földműveléssel, iparral, kereskedéssel jár, különböző, ele a nemzetre nézve mindegyik egyaránt értékes gondolkodás-mód. A kik az ember ethikai életének hőmérőjévé teszik a vagyont, azok idézhetnek piszkos közmondást, de meg-czáfolja őket a történet. Kik tették tönkre Karthágót, Spartát, Rómát? Egy kapzsi oligarchia. A nemzet állami szabadságát erősen csorbítja az oly magas census, milyent az 1814-ki francia charta (300 frank egyenes adó), vagy meg az 1831-ki törvény is (200 frank) megállapított, mint a választói jog föltételét. Ugyanez áll mindazokra a rendszerekre, melyek többes szavazatot alapítanak a vagyonra. Így a comitia cen-turiatá-ban az első classisnak legtöbb (80) centuriája lévén, ezek a 18 lovag centuriával egyesülve, az összes többi polgárok fölött dönthettek, a mi megfelelhett az akkori Rómának, ennek is csak egy időre, a népelet alsóbb fázisában, de éppen nem szolgálhat mintául a modern államban. Torzképe a parla-menti szervezetnek az a porosz rendszer, mely szerint azok, kik a választó kerületben az adónak $\frac{1}{3}$ -át fizetik, a választók-nak (közvetett választás!) is $\frac{1}{3}$ -át választják, az adó második

$\frac{1}{3}$ -át fizetők a választóknak további $\frac{1}{3}$ -át s a többiek a választók harmadik $\frac{1}{3}$ -át.*

Talán még ennél is rosszabb lenne az olyféle rendszer (dupla-szavazat), mely szerint előbb a gazdagok a képviselők bizonyos számát maguk saját körükben megválasztják, azután a többi képviselőt a gazdagok és a többi választók együtt. Itt, ha lehet, még kirívóbb a plutokratia, és a polgároknak ellenséges táborokra való elkülönítése is merevebb.

III. Sors. választás, kinevezés, törvényes ni c g. h at á r o z á s.

Kisorsolás által sem a felső, sem az alsóház nem alkotandó: mert a sors a véletlenség, vagyis elvnek és rendnek ellentéte. Ha az universumot a maga egészében láthatnók, akkor a véletlenek sem fogalma, sem szava nem léteznék.

Az alsóház tagjai választandók, a felsőházé részint kinevezendők, részint törvénnyel meghatározandók. Ennek indokolása a következő:

A nemzet szervezendő a felső- és alsóházban mind az ősi erényben (aristokratia, mint egyetemes emberi tulajdonság), mind a személyes érdemben (demokratia, mint egyetemes emberi tulajdonság). Az ősi erényt meg lehet találni úgy in abstracto, törvényes megjelelés által, mint in concreto, kinevezés vagy választás által. A személyes érdemet csak in concreto lehet megtalálni, kinevezés vagy választás által.

Ennélfogva: *a)* a felsőházba az ősi erényt vigyük be törvényes megjeleléssel; a személyes érdemet a korona kinevezése útján; *b)* az alsóházba mind az ősi erényt, mind a személyes érdemet választás által.

Az ősi erényt a felsőházba azért visszük törvény által, hogy a ház függetlenségét biztosítsuk. Beviheti oda az ősi erényt a törvény kétféleképp; vagy t. i. bizonyos értékű birtokot vesz alapul, és a kik az egész országban kimutatják, hogy

* Lényegtelen módosításait lásd Georg Meyer: Das parlam. Wahlr. 435 l.

ily birtok az ő családjukban legrégebb, azok foglalják el a fősóházban az ősi erénynek főtartott helyeket; - vagy pedig a törvény azoknak adja ezen helyeket, a kik őseik emlékét és családjuk történetét legmesszebb visszavezetni tudják a régiségre, és családjuknak, mint személyes etnikai egységnek, continuitását leggondosabban főtartják.* Ezen módok mindketteje független a privilégiumtól.** De az első mód függ a birtoktól, míg az utóbbi közvetlenül a családi traditiót veszi alapul, vagyis épp azt, a mit érvényre emelni akarunk. Az első mód átmenetül szolgálhat a privilégiumról a második módra.

Igazi fősóház választás útján sem a személyes érdem, sem az ősi erény szempontjából nem keletkezik. Igazi alsóház csakis választás által jó létre; és pedig nem azért, mintha a fősóházban kevésbé folya a nemzet személyes életprocessusa, mint az alsóházban, hanem mivel máskép foly. T. i., mint említém, az alsóház az érzelemtől áthévitett nemzeti gondolkodás, a fősóház a hidegen bíráló nemzeti gondolkodás. Az érzelem tüzét a választási hadjárat viszi az alsóházba; de nem szabad vinnie a fősóházba. Szükséges tehát, hogy a nemzet a képviselőválasztáskor egy tűzfolyammá legyen, a polgároknak a törvény határain belül nyilvánuló erélyes meggyőződése által; mert különben igazi alsóház nem keletkezik.

IV. Az i n c o m p a t i b i l i t a s az egyes országok viszonyaihoz alkalmazandó. Parlamenti elemekben bővelkedő ország bátran alkalmazhatja azt, de ily elemeknek bőségében nem levő ország parlamentjének értelmi niveauja csökkenhet a nagyon kiterjesztett incompatibilitas által.

* A régiség tehát nem absolute döntő, hanem a család történetének continuitása és teljessége is tekintetbe jönne. Régebb, de töredékes családi történet fölött előnnyel bírna újabb, de teljes családi történet.

** A modern állam bölcsészeti lényege a rendiséget kizárja, és így annak t u d o m á n y o s rendszerében a középkor rendi maradványai helyt nem foglalhatnak.

Egészen más szempont alá esik az államhivatalnokok tekintetében az incompatibilitas félalkotmányosságban, hol a kormány és a nemzet két különböző, és gyakran ellenséges tényező; és egészen más szempont alá esik az teljes alkotmányosságban, hol parlamenti kormány van, és a kormány épp oly teljes mértékben nemzeti szervezet, mint a parlament. Az első esetben az államhivatalnokok incompatibilitása teljesen indokolt, az utóbbi esetben, legalább a parlament függetlensége szempontjából nem, mert hisz a parlament uralkodó pártjának független vezére épp a legfőbb államhivatalnok t. i. a kormányelnök.

Azonban meg nem engedhető, hogy egy kormányhivatalnok saját miniszterének a parlamentben opponáljon, mert ily eljárás a parlamenti kormányrendszer morálját tönkre tenné, és pedig úgy a pártban, mint a hivatalban.

A törvényhatósági és községi hivatalnok, – ha egyáltalán a közigazgatás érdekei megengedik, hogy a parlamentbe lépjen, – ellenzéki programmal is megválasztathatja magát, csak hogy sohasem oly kerületben, a hol, akármely párthoz tartozik is, hivatalos pressiót gyakorolhat a választókra, vagy ilyennek gyanújába eshetik.

Szintén a félalkotmányosság eszmeköréből származik azon elv, hogy a képviselő, ha miniszterré nevezetik ki, vesse magát alá új választásnak. Indokolt volt ez akkor, midőn kizárólag a korona bizalma tett valakit miniszterré. De ma, midőn a korona kinevezésében a nemzet bizalma nyilvánul, az említett eljárás annyit tesz, mint az egész nemzet bizalmát alávetni egy választókerület bizalmának; továbbá azon fonák elvet involválja, hogy a képviselő nem az egész nemzet orgánuma, hanem egyes választókerület követe.

* Ezen elv a parlament függetlenségével nem ellenkezik, mert a parlamentben nem az egyénnek, hanem a nemzetnek függetlenségét szervezzük; különösen a parlamenti kormányrendszer által.

41. §.

Választási eljárás.

I. L o c a l i s és személyes kerületek. A nemzetek mai parlamenti szervezetének két nagy hiánya van: az egyik a materialis egyenlőség, melynek ellentéte a tőhhes szavazat; a másik a localis választókerületek rendszere, melynek ellentéte az országosan szabadon alakuló személyes kerületek rendszere. Az elsőről elvileg volt szó, itt az utóbbiról.

A localis választókerületek rendszere előbb föloszlatja a nemzetet, s azután adja meg neki, mint összetört sokaságnak, az önrendelkezést. Hasztalan mondja a közjog, hogy úgy az alsó-, mint a fölsőháznak minden tagja a megoszthatlan egész nemzet orgánuma. Az elvet nemcsak mondani, hanem a polgárok által gyakoroltatni is kell. A localis rendszer fogva tartja az elméket, hogy a nemzethez ne emelkedhessenek. Azt hiszi a túlnyomó rész, hogy a képviselő a maga választókerületét képviseli, a fölsőház pedig senkit. A közjogi intézményeknek ki kellene emelni a polgárokat a magánérdekkörből; de a localis kerület egyenesen a magánérdekre neveli őket; s ha mégis közszellemű parlament alakul, ez nem a localis kerület által, hanem annak daczára van. Mint már említém, a rősz elvet tartalmazó intézmény a benne rejlő mérget előbb-utóbb elárasztja a nemzet összes ereibe.

A localis választókerület a politikai szabadság silabizálásának kora, midőn a gyermek csak az egyes bötüket mondja

ki s az egész mondat nem érthető. E rendszer a nemzeti észt a kerületekre, mint egyes bötüire, bontja föl. A localis választókerület arra kényszeríti a nagy embereket, hogy a localis celebritások előtt leboruljanak. Sőt eltemeti őket. Mill az egész angol nemzetben híres és nagy ember, egy localis kerületben, úgy lehet, semmi. Viszont a localis kerületben vannak döntő hatalmak, kik az egész nemzet szempontjából, nagyon kicsinyek. A localis rendszernek tehát mintha csak az volna a rendeltetése, hogy a nagyokat degradálja, a kicsinyeket viszont a nagyság káprázatával megrészegítse; és hogy a nagyobb tehetség koldulva uralkodjék, vagy éppen mint politikai alchimista.

A localis kerület nagy mértékben csökkenti a nemzet szabadságát; mert a nemzetszabadság a polgároknak szervezhető csak; de a polgárok szabadsága ama kerületekben arra szorítkozik, hogy két-három jelölt közt válasszanak; sőt még erre sem terjed, ha a kerületben egy jelölt van. Az utóbbi esetben tehát, ha a választó péld. száz oly jeles embert ismer az országban, kik közt választhat, az ő választási szabadsága, s így benne a nemzet önrendelkezési szabadsága is igazi terjedelmének egy századrésze szorítottatott.

Nemcsak a kisebbségek arányos képviselét a véletlenre bízza a localis rendszer, de e rendszer még azt is lehetővé teszi, hogy az országos majoritás a parlamentben kisebbséggé lesz.

A választási ideál Hare Tamás rendszere, többes szavazattal összekötve. A megválasztatáshoz szükséges szavazatok mennyiségét mutatja az összes szavazatok (vagy az összes választók) számának a választandók számával való osztása. A kik az egész országban egyre szavaztak, azok egy személyes választókerületet képeznek. Többnek nevét írhatja a választó a szavazólapra, hogy azon esetben, ha az első helyen nevezettnek már elég szavazata volna, az ő szavazata a közvetlenül következő javára számíttassék. Tehát szavazata mindig csak egyre érvényes. Mégis ez a névsor

korlátolandó, pl. 20-30 névre, mert különben a legtöbben nem tudnák azt maguk készíteni. Legfőlegb műveltebbeknek volna hosszabb névsor megengedhető. E rendszer kedvez az országos kitűnőségek megválasztásának és a többség és kisebbség arányos képviselőtének. Előmozdítja az egészek szellemét, vagyis a korszellemet, de csak erkölcsileg egészséges népben; mert éppen mivel a személyes kerületek szabad alakulásával nagy szabadságot ad a polgároknak, szükségkép széles tért enged a politikai romlottságnak is. A közszellemtől nem lelkesített polgárok ezt a rendszert önző érdekhajszára használhatják. A személyes kerületeket társadalmi érdekkörök szerint alakíthatják. Az agrár, a merkantil érdekek, a nagy, közép és kis vagyon, a hivatalnokok, munkások, szabók, kovácsok, stb., sőt még (a minek mellőzésére alkalmazzuk e rendszert) a helyi érdekek is ugyanazokban a személyes kerületekben tömörülhetnek, saját „követeikkel” a parlamentben. S így megtörténhetnék, hogy a politikailag romlott polgárok a legállamiasabb rendszer útján társadalmi érdekképviseletet létesítenének és önző marakodásba temetnék az államérdeket. Hare rendszere tehát csak államilag egészséges népnek való, a melyben hazafias meggyőződéssel alapuló erős pártélet áttöri a társadalmi érdekköröket, s a hol a személyes kerületek hazafias meggyőződésből alakulva, földbirtokost és gyárost, munkást és kapitalistát egy politikai elvi irányba foglalnak. Rossz polgárok csak hadd csörgessék a localis rendszer bilincseit. így legalább kevesebb rosszat tehetnek. Hare rendszerét tehát óvatosan és nagy körültekintéssel kell alkalmazni, ha a t á r s a d a l m i állam f o g a l o m b a elmerülni nem akarunk.

E rendszerre átmenetet képezhetne a c u m u l a t i v szavazat, mely szerint minden választónak annyi szavazata van, a hány a választandó, s ezen szavazatokat tetszés szerint megoszthatja több jelölt közt, valamennyit egyre cumulálhatja.

Így ha három választandó, akkor egyharmadnyi kisebbség megválaszthat egy jelöltet képviselővé.

Említendő még a lajstromos szavazás (scrutin de liste). Vagy í. i. kisebb választókerületek vannak és minden választókerület csak egy képviselőt választ (uninominalis szavazás), vagy nagyobb választókerületben egyszerre több képviselőre, a jelek egész névsorát tartalmazó lapokkal (lajstromokkal) történik a szavazás, de a szavazatok cumulálása nélkül. Minél szélesebb körben alkalmazzuk az utóbbi vagyis lajstromos rendszert, annál jobban tönkreteszi az a kisebbséget. Pl. ha egy magyar megyében öt választókerületben öt képviselőt választanak, akkor lehet, hogy az ott levő majoritás győz három kerületben és az ott levő minoritás kettőben; de ha az öt kerületből alkotunk egyet, akkor a lajstromosan választott öt képviselő között az ott levő kisebbségnek egy sem jut. Végül ha ezt a rendszert az egész országra, mint egy választókerületre, kiterjesztjük, akkor a kisebbségnek egy képviselője lesz a parlamentben. Ez a rendszer tehát a majoritás zsarnokságára vezet, és pedig nemcsak a kisebbséggel szemben, hanem a majoritáshoz tartozó képviselők irányában is, mert ily rendszerben az uralkodó pártban belül is a pártvezetőkkel, vagy éppen a pártnak egyetlen dictatori vezérével szemben kimondott minden önálló nézet sokféleképp megtorolható, sőt az egész képviselőválasztás egy ember kezében összpontosulhat; továbbá a pártból való kilépés e rendszer következtében egyértelmű a politikai halállal; s minthogy a legtöbb ember inkább halálra ítéli a maga meggyőződését, mintsem önmagát, ennél fogva e rendszer a véleményszabadságot szükségképp tönkre teszi. A pártfegyelem az alkotmányos élet egészséges fejlődésének egyik feltétele ugyan, de a pártvezérek caesarismusa és az ezzel járó cluburalom már sokkal több, mint pártfegyelem. A párttól gyakorolt terrorismus épp oly veszedelmes, mint a pártok ziláltsága, mert míg az utóbbi anarchicussá teszi a nemzeti akarat-processust, addig az első bilincsbe veri azt nemcsak a képviselőkben, hanem az összes polgároknak. A nemzetnek parlamenti szervezetére tehát a lajstromos szavazást egyáltalán

nem kell alkalmazni, kis mértékben sem, mert azzal mindig a zsarnokság veszélyes lejtőjére lépünk; de lehet azt alkalmazni a kormányhatalom szervezetében, ennek a szervezetnek egyik alakjában, t. i. az önkormányzatban, pl. a megyei bizottság választására, mert ez nem lévén souverain, nincs módjában zsarnoksággá fajulni, de itt is csak kicsiny kerületek szerint alkalmazzuk a lajstromos szavazást, hogy az önkormányzati közönségben a majoritás el ne némíthassa a kisebbséget. Mondanunk sem kell, hogy nem mindenütt van lajstromos szavazás, a hol a szavazólapon névlajstrom van, pl. a cumulativ szavazatnál is előfordul a lajstrom, pedig e rendszer épp a kisebbségnek kedvez, és még hozzá annál inkább, minél hosszabb a lajstrom, tehát ez egyenes ellentéte annak, a mit „lajstromos szavazásnak” nevezünk. így. ha három képviselőt kell választani a kerületben, akkor, mint említettük, már $\frac{1}{3}$ kisebbség választ egyet; ha tizet kell választani, akkor már $\frac{1}{10}$ kisebbség győzelemre emelheti a maga jelöltjét, míg a lajstromos szavazás annál inkább tönkre teszi a kisebbséget, minél szélesebb körre alkalmazzuk azt. **A t ö b b e s s z a v a z a t** alkalmazásának elveit láttuk főnebb. Itt most alkalmazzuk a többes szavazatot a választási eljárás rendszereire. Evégett a többes szavazat lényegét kell folytonosan szem előtt tartanunk. A többes szavazat a maga elvi egyszerűségében abban áll, hogy bizonyos minimális qualificatio (25 éves kor, a népiskola elvégzése) mellett minden állampolgárnak van **egy** szavazata; * valamely fokozottabb qualificatio alapján pedig az ezzel bíró polgárnak **több** (többszörösen számított) szavazata van. Fogalmilag ily többes szavazat alapja lehet magasabb kor, nagyobb vagyon, stb., de a modern államban **rendszerint** csak a magasabb műveltség, mint ezt már főnebb említettük. így pl. népiskolát végzettnak lenne egy szavazata; olyannak, a ki érettségi

* Bötü szerint tehát a többes szavazat is **á l t a l á n o s**; de az u. n. „általános szavazati jognak” mégsem „egyik faja”; mert ettől lényegesen különbözik, olyképen t. i. mint a **k ö z j o g a m a g á n j o g t ó l**,

vizsgálatot tett, öt; a kinek tudori diplomája van, tíz szavazata; a legmagasabb hivatalok viselése még több szavazatra jogosíthatna, valamint az a körülmény is, hogy valaki több országgyűlésen képviselő volt, stb.

A többes szavazatnak a választási eljárásra való leegyszerűsített alkalmazása már most az lesz, ha az egyéneknél jó tekintetbe, vagyis a választók összeírásakor a választói névjegyzékben az illetőnek neve mellett följegyeztetik, hogy neki öt vagy tíz, stb. szavazata van. Választáskor azután annak a jeleltnek, a kire a többes szavazat alanya szavaz, ez a szavazat úgy számíttatik, mintha reá öten, tízen, stb. szavaztak volna. De lehet a többes szavazatot collegiumok szerint is gyakorolni. Pl. minden 2000 olyan polgár, kinek csak egy szavazata van, választ egy képviselőt. Oly polgárok viszont, a kiknek szavazata ötszörösen számít, már négyszázan ($2000:5 = 400$) választanak egyet. Olyanok, kiknek tízszeres szavazata van, már kétszázan ($2000:10 = 200$) egy-egy képviselőt választanak.

A többes szavazat alkalmazása a localis és uninominalis kerületekre magyarázatot nem igényel. Bonyolultabb annak alkalmazása más választási rendszerekre. Azt az elvet kell szem előtt tartanunk, hogy a többes szavazat mindig követi annak az egyszerű szavazatnak a természetét, amelynek többszöröse. Hare rendszerében tehát pl. van valakinek tízszeres szavazata. Ekkor mind a tíz szavazat azé lesz, a kít a választó a szavazó lapon első helyen nevez meg. Ha ennek már elég szavazata van, akkor mind a tíz szavazat a második helyen nevezettre esik, s így tovább. De ez a tíz szavazat épp oly megoszthatatlan egység, mint az az egy szavazat, melynek tízszerese. Tehát nem lehet a tízszeres szavazatból pl. ötöt az első helyen nevezett javára számítani, ötöt pedig a második helyen nevezettre, (ha t. i. az utóbbi öt szavazat az első helyen nevezettnek már fölösleges volna), hanem mind a tíz csak az egyiknek, vagy a másiknak számít egészen és oszthatatlanul. A cumulativ szavazásnál a

többes szavazat tekintetében ugyanezt az elvet kell követnünk. Pl. a kerületben három képviselőt kell választani. Ekkor a minimalis qualificatióval bíró választónak van három szavazata, melyből adhat egyet A-ra, egyet B-re, egyet C-re; de cumulálhatja is szavazatait: kettőt A-ra, egyet B-re, semmit C-re; vagy hármát A-ra, semmit B- és C-re. A tízszeres többes szavazatban már most minden tíz szavazat, mint oszthatatlan egység, követi az egyszerű szavazatot. Vagyis a többes szavazattal mindig ugyanaz a szabad rendelkezés jár, mint azzal az egyszerű szavazattal, a melynek többszöröse. A fölhozott esetben tehát adhatok 10 szavazatot A-ra, tizet B-re, tizet C-re; vagy: húszat A-ra, tizet B-re, semmit C-re; vagy: harminczat A-ra, semmit B- és C-re. De nem lehetne pl. lő-öt adni A-ra, 8-at B-re, 7-et C-re; mert mind a három tízszeres egységnek oszthatatlannak kell maradni. Ugyanezen elv szerint a lajstromos szavazásnál minden tízszeres egység oszthatatlanul esik a lajstromra irt minden névre. Pl. a kerületben öt képviselőt kell választani. Ekkor a minimalis qualificatióval bíró mind az ötre külön-külön egy-egy szavazatot ad; a tízszeres többes szavazat alanya viszont mind az ötre külön-külön tíz-tíz szavazatot. Másképp megosztani, illetőleg cumulálni a szavazatokat a lajstromos szavazásban nem lehet.

II. Nyilvános és titkos szavazás. A nemzetállamot a legnagyobb csapások egyike a titkos szavazásban fenyegeti. A nemzetállam tiszta közjog, a titkos szavazás tiszta magánjog; mert csak az ember magánjoga lehet az, mely semmi, még erkölesi felelősség alá sem esik; és semmi, még a közvélemény kontrolja alá sem tartozik.

A titkos szavazás a társasági, a nyilvános szavazás a nemzetállam. A titkos szavazás alapját azon gondolat képezi, hogy a politikai jog végső elemzésben a polgári társaságot magánérdekből alakító emberek magánjoga. A nyilvános szavazás azon gondolaton alapszik, hogy a politikai jog végső elemzésben a nemzet joga. A társasági állam elve szerint az államban mindennek nyilvánosnak kell

lenni, kivéve az egyes polgárok politikai jogát; mert ily államban épp az egyes polgárok az állam urai és tulajdonosai; minden jog az övék; ők ellenőriznek mindenkit, őket senki. Viszont a nemzetállam elve szerint az államban mindennek nyilvánosnak kell lenni, különösen a polgárok politikai joga gyakorlásának is; mert itt minden a nemzet, kinek joga van arra, hogy önrendelkezésének az egyes polgárok által történő gyakorlását is ellenőrizze, miként ellenőrzi önrendelkezésének minden más alakzatait is. A nemzet csak a nyilvánosságban tudja magát, vagyis csak a nyilvánosságban él. A parlamenti tárgyalás nyilvánossága és a polgárok nyilvános szavazása képviselőválasztáskor, egy és azonos elv a nemzetállam szempontjából. Az egykori velencei arisztokratia titkolódzása és a mai titkos szavazás szintén egy és azonos elv a társasági állam szempontjából, bár amaz kiváltságos, emez jogegyenlőségi alakban.

A titkos szavazással a szavazatok függetlenségét akarják elérni, és megölik vele a jellemek függetlenségét, mely csak a nyilvános küzdelemben fejlődik ki.

A titkos szavazás a magánjog önzése; azért népszerű. A nyilvános szavazás igen sokszor a közjognak hozandó áldozat, azért népszerűtlen.

Az absolutismus főeszköze: elszigetelni egymástól a polgárokat: de az absolutismus ezt csak külsőleg teheti, mechanicus eszközzel, pl. a sajtószabadság, egyesületi jog elnyomásával. A titkos szavazás elszigeteli a polgárokat belsőleg, azok lelkében; s ezzel aláássa a szabadságot.

Világtörténeti tény ama századok óta tartó processus, mely szerint az alsóbb osztályok mindinkább függetlenné lesznek a felsőbb osztályoktól. E processus ma gyorsabb, mint volt bármikor; s így a titkos szavazásnak még ürügye is szűnőfélben van.

A titkos szavazás megöli a szavazóban a köteletségérzetet: megfosztja a politikai jogot erkölcsi tartalmától; gyanakodást és bizalmatlanságot kelt mindenütt.

Hare rendszerében a nyilvánosságot oly módon lehetne eszközölni, hogy a szavazó-lapra az ezt átvevő hatóság a szavazó nevét följegyezné, és később minden községnek megküldetnék az odavalók szavazatainak jegyzéke.

III. A választási helynek ideálja: a főváros. Ide kellene jönni az összes polgároknak az egész országból leszavazás végett. Hare rendszerének alkalmazása mellett a személyes kerületek úgyis országosan alakulván, a főváros, mint egyedüli választási hely, ama rendszerben levő elvnek consequentiája. A parlamenti szervezet annál tökéletesebb, minél kevesebb benne a particularismus.

Igen, de a főváros, mint ily egyedüli országos választási hely, bármily következetesség az elv szempontjából, talán monstruositas a kivétel tekintetében!

Azonban az elv és annak kivitele közt ily kis hitű különbséget sohasem kellene tenni. A kivétel lehet idő kérdése, de sohasem lehet monstruositas, ha az elv igaz. Miként hadseregeket lehet szállítani a harctérre, úgy még sokkal könnyebben lehetne szállítani a választókat a fővárosba.

A főváros, mint országos szavazási hely, az állameszme megizmosodását hatalmasan előmozdítaná. A főváros varázsa Demosthenesnél ékebben beszélne az ország minden részéből oda följövő polgárokhoz. A középkorban a Rómába zarándoklók ezrei a civilisatio világosságát vitték hazájukba. A fővárosba sereglő választók az állameszme világosságát vinnék családi körükbe. Hány választót szabadítana ki fővárosban történő szavazás rossz lelkű ámitók kezéből; mennyi előítélet enyészne, mennyi hazaszeretet keletkeznék!

De ha a szavazásnak a fővárosban való központosítása ma kivihetetlen volna is, legalább valamely provinciális központi helyre kell gyűjteni a szavazó polgárokat, hogy így kiragadjuk őket mindennapi körükből, s érezzük velők a nemzeti életnek egyetemes országos vérlüktetését. De akár országos, akár provinciális központon szavaznak, semmi esetre se szavazzanak községenkint. Méltán jegyeztetett meg, hogy a köz-

ponti helyen községenként történő szavazás majdnem annyi, mintha otthon falujukban szavaznának. A községi kapocs más téren nagy szolgálatot tesz, de a parlamenti szervezetben annak még öntudatát is meg kell semmisíteni, mert az ezen szervezetnek elvével és lényegével ellenkezik.

IV. K ö z v e t e t t v á l a s z t á s. Ezen rendszer föltétlenül elvetendő úgy a törvényhozó, mint a kormányhatalom szervezetében. A közvetett választásban vagy a törvény ámtítja a polgárokat, vagy a polgárok játsszák ki a törvényt.

Az első eset akkor fordul elő, ha a közvetett választás az életben valósággá lesz, mert ezen esetben az ős választók igazi politikai joggal nem bírnak, hanem csak annak látszatával; bennök és általok a nemzet nem rendelkezik önmagáról. Politikai szabadsággal ez esetben csak azok bírnak, kiket az ős választók a közvetlen választásnak végrehajtása céljából megválasztottak. Ez esetben tehát névleg mindnyájan választók, de valóságban csak kevesen.

A másik eset akkor következik be, ha az ős választók az általok választandó közvetlen választókkal előre megalkusznak arra nézve, hogy az utóbbiak kire szavazzanak. Ekkor a közvetett választás csak látszat; és a törvénynek ily kijátszása csökkenti a törvény iránt való tiszteletet.

Az sem áll, hogy választót könnyebb választani, mint képviselőt; mert az igazán képviselőnek való polgár országosan kimagasló alak, a kit minden épp érzékű könnyen észrevesz.

A kétfoku választás mellett talán az északamerikai egyesült államok senatusa fölhozható. Ezen ellenvetésre két megjegyzés teendő:

a) hogy a szövetséges állani eszméjével ellenkezik a közös parlament bármelyik házát az egyes államok parlamentjeinek követeiből alakítani, mert a szövetséges állam egy állam s így kizárja államok congressusát; s az egyesült államok senatusa egy korábbi phasis maradványa; *

* Erről bővebben a „Magyar phil. szemle” 1888. folyamában megjelent dolgozatomban 110. lapon.

b) azon senatus az intézmény szellemére nézve nem is közvetett választás eredménye, hanem a senatorok választása épp a külön parlamentek egyik functiója. A képviselőházak elnököt is választanak maguknak; de ezt senki sem mondja kétfoku választásnak.

42. §.

A parlamenti tagok száma és megbízatásuk időtartama.

I. A társasági állam, azaz: az atomizált emberhalmaz szempontjából a bevett nézet azt tartja, hogy a képviselők száma a képviseltek lélekszámával hozandó arányba; pl. minden 30,000 embernek adandó egy képviselő. Elvi alapja e számvetésnek még a társasági állam szempontjából sincs; mert, ha a társasági államban okvetlenül szükséges az, hogy egyik ember a másikat képviselje, azon eset is előfordulhat, hogy az egyénhalmazt egy ember legjobban képviseli, pl. egy Cromwell, egy Napoleon, vagy bárki más, a ki, – hogy egy nagy ember szavával éljek, – elbírja a kardot, melyet a halál Nagy Károly kezéből kiűtött.

A n e m z e t-államban egészen más álláspontból kell megítélnünk a parlament tagjainak számát. Itt nincs semmi képviselő. A parlament nem képviselő, hanem a nemzetnek belső szervezete. A szervezet, melynek betetőzését a parlament képezi, az egész nemzet belső működésének, gondolkodásának, akarásának szervezete az összes polgárookban. S hogy valóban ilyen legyen, álljon az alsóház 400-600 tagból, a felsőház: 200-400 tagból. E minimumnál a legkisebb állam sem szállhat alább; és e maximumot a legnagyobb állami sem kénytelen átlépni.

Kisebb létszámú parlament talán jól intézné a gyám-

kodására bízott egyénhalmaz sorsát; de gyámnál egyéb nem is volna, t. i. az egyénhalmaznak önválasztotta gyámjánál. Ily parlamentben a nemzet nem érezné és nem tudná önmagát; ily parlament nem keltené föl ezen érzést és tudatot a polgárookban, mint a parlamenti szervezet elmeiben. Az igazi parlamenti életben a polgárok nemcsak egy pillanatra, a választáskor közjogilag, hanem szakadatlanul etnikailag activ tényezői az activ nemzetnek, természetesen a parlament vezetése alatt. Kicsiny parlament mindezt megszüntetné. Nem volna sem activ nemzet, sem activ polgár, hanem csak egy activ parlament a passiv országlási anyag fölött. Egy parlament a fölhőkben, mely talán bölcs határozatokat hozna, de a nemzetnek életmelege nélkül. Egy igazi burokratikus parlament. Ahhoz, hogy a parlament az élő nemzeti szervezetnek élő betetőzése legyen, és ilyenné tegye a parlamenti kormányt is, erő, pezsgő élet a parlamenti tanácskozásokban, és a népélettel való sok érintkezési pont, egy szóval a parlamenti tagok jelentékenyebb száma szükséges.

Nem fogadható el azon ellenvetés, hogy nagy parlamentben a kitűnőségek nehezen érvényesülnek; mert az igazi parlamenti kitűnőség csakis nagy parlamentben érvényesül; ereje nemcsak önmagában, hanem a hallgatókban is van. A parlamenti nagyság kis parlamentben olyan, mint a nagy szobor kicsiny állványon.

II. A népsouverainetas, vagyis a társasági állam szempontjából a mandátum minél rövidebb időre szól, annál jobb; mert a népsouverainetasi ideál szerint a polgároknak, mint ezen elméletben az állam souverain alanyainak, mindent maguknak kellene végezniök az államban. De miután ez kivihetetlen, legalább megbízottaik fölött kell gyakran rendelkezniök.

A nemzetsoverainetas 5-7 éves mandátumot követel. Szükséges időről időre föltüzelní a nemzeti gondolkodást; s ez a választás által történik. „De viszont, ha folytonosan tüzeljük a nemzeti gondolkodást, utoljára megszűnik

gondolkodni a nemzet, mint olyan, s fölszlik elemeire pusztá egyénhalmazzá, vagyis lehanyaglik a társasági állam niveau-jára; mert a nagyon gyakori választás az egyént helyezi előtérbe, csökkenti a nemzet magaslatán tartó lelkesedést, fokozza az egoismust; minek következtében a polgárok megszokják mindenütt saját én-jöket látni, és sehol a nemzet énjét: az utóbbi pusztá név lesz; s a polgárok a souverain nemzet orgánumaiból az állam souverain tulajdonosaivá lesznek.

Ezelőtt száz évvel az volt a világtörténeti föladat, hogy a kényuralom legyőzessék a népsouverainetas fegyvereivel. Akkor tehát világtörténetileg igazolt volt a rövid mandátum. Ma az a világtörténeti föladat, hogy a népsouverainetas romboló ereje által elkészített téren a nemzetállamot építsük föl; ma tehát a hosszabb mandátum van rendén. A hol még alkotmányküzdelmek folynak, ott rövid mandátum a jelszó; mert ily küzdelmekben a parlament nagyon ki van téve a corruptionnak, mitől csak gyakori választás óvja meg; s egyúttal erőt ad neki a harc sikeres folytatásához. A hol az alkotmány győzött a kényuralom fölött, ott hosszabb mandátum a jelszó, hogy a törvényhozási munkában legyen folytonosság. Sohasem az egyes polgárokról, hanem mindig a nemzetről van szó az államjogban. De az egyes polgárokból sem lesz kevesebb, hanem hatalmasabb a nemzet a mandátum hosszabb tartama által; mert hiszen a parlamenti szervezetnek, mely a hosszabb mandátum által ethikailag hatalmasabb, minden polgár állandóan ethikailag activ tagja.

A képviselőház r é s z l e g e s megújításának különböző módjai mesterségesen akarták elérni azt, a mit czélszerűen csak a nemzet tapintata érhet el; mert csak ez képes helyesen alkalmazni a régi és új emberek arányát a helyzethez

43. §.

Az államfőnek, a parlament két házának és egyes tagjainak jogai.

Egyike a legmélyebb gyökeret vert tévedéseknek az, hogy republikában az államfőt kevesebb hatalom illeti a parlament irányában, mint monarchiában.*

Ezzel szemben azon tantételből indulunk ki, hogy a nemzetnek parlamenti szervezete monarchiában és republikában lényegileg ugyanaz, tehát az államfő parlamenti jogai is ugyanazok; e jogok is, mint minden közjog, a nemzeti szervezethez tartozván. Ennélfogva republikában az államfőnek mindaz megadandó, a mit monarchiában az államfőnek megadni a nemzeti szervezet szempontjából czélszerű.

Az említett téves nézet magánjogi fölfogásból ered, mely szerint republikában a magánjoggá degradált állam elvileg egészen a polgárok tulajdona, tehát abból gyakorlatilag is az államfő minél kevesebbet kap; míg alkotmányos monarchiában az államfő és a polgárok osztoznak azon.

De az állam nem magánjog se monarchiában, se republikában, és sem az államfőnek, sem a polgároknak tulaj-

* Ez olyanforma tévedés, mint az, hogy a hivatalnokok k i n e v e z é s é n e k é s v á l a s z t á s á n a k kérdése az államalkattal függ össze. Természetesen tévedés mind a kettő a nemzetállam elve és rendszere szempontjából. Más állami elméleteknek, melyek közjogi formában lap-pangó magánjogból állnak, lehetnek azok consequential.

dona, hanem az állam a nemzet, és az államfő jogai, miként a polgárok politikai jogai végelemzésben monarchiában és republikában egyaránt, a nemzetnek jogai, azaz: igazi közjogok.

Valamint monarchiában a fejedelemnek parlamenti jogai már ma nem patrimonialis elvből folynak, hanem a nemzetnek, mint activ államalanyának, szervezetéből, úgy a polgároknak parlamenti jogait sem szabad származtatni valami demokratizált patrimonialis fölfogásból, – mely napjainkban annyira divatos, – hanem szintén csak a nemzetnek, mint activ államalanyának, szervezetéből.

A monarchia és a republika a nemzeti souverainetas közvettségének, illetőleg közvetlenségének a l a k j a által különbözik, de éppen nem a nemzetnek az államhatalomra való szervezete által. Ezen utóbbi szempontból egyik állam olyan, mint a másik, akármelyik statusalakban; vagy a mennyiben egyik nem olyan, mint a másik, annyiban az egyik-, vagy másikban hiányos az állameszme.

Ezzel nem teszszük a nemzeti szervezetet változatlan, merev kődarabbá. A nemzeti szervezet változik a fejlődés különböző phasisai, a népnek műveltsége és egyén viszonyai, valamint geographiai és nemzetközi helyzete szerint, de az elv mindig ugyanaz: a nemzetnek, mint államalanyának, abszolút uralma; s ezen uralom szervezetére nézve a statusalakból különbségek nem deducálhatók.

Hogy a köztársaságokban a kormány jogkörét rendszerint megszorítják, onnan van, mivel a köztársasági alak legtöbbször valamely kormány ellen folyt harcz eredménye, s az emberek közvetlen tapasztalásainak szűk birodalmából nem egy könnyen emelkednek az elvnek egyetemességéhez, még akkor sem, ha ama tapasztalatok elvesztették minden gyakorlati jelentőségöket. Az események emlékeinek bilincseit hordjuk, főleg ha azon eseményeket erős szenvedélyek szülték; s mivel voltak kormányok, melyek ellen a nemzet-szabadság véres harczokat viselt, már általán a kormány

valami malum necessariumnak tekintetik, melyet túrnünk kell a nemzetszabadság rovására. A kormány gyöngítése által erősíteni akarják a nemzetet, valósággal pedig gyöngítik azt. lévén a kormány épp úgy a nemzet, mint a parlament, monarchiában és republikában egyaránt. A mit czélszerűen végez a nemzet a maga kormányhatalmi szervezetében monarchiában, azt czélszerűen végzi a nemzet szintén a maga kormányhatalmi szervezetében republikában is.

Mindez természetesen csak a teljes constitutionalismusban áll, a hol a nemzet nemcsak teljes mértékben bír önrendelkezéssel, hanem ezen önrendelkezés csorbításának veszélyei is elenyésztek. A teljesen kifejlett nemzetállam szervezetének elveit a félconstitutionalismusra alkalmazni, annyira volna, mint a küzdő nemzetszabadságot lefegyverezni.

Kijelölt álláspontunk, vagyis a teljes nemzetállam eszméjéből, ezen szakasz tárgyára nézve folynak a következő elvek:

Az államfő hívja össze a parlamentet a törvény által szabott korlátokon belől; és föloszlathatja azt a mandátum lejárta előtt is, hogy a nemzet igazi akarata megtuclassék. Az államfő általán az államügyek élén áll, s így neki kell a nemzeti akarat akadálytalan kifejlődését is alkotmányosan vezényelni és eszközölni. Őn magától összejövő parlament kifejezheti a parlament tagjainak oligarchikus uralmát, vagy az összes polgárok atomisticus népsouverainetási uralmát, de semmi esetre sem a nemzetsouverainetast. Hiányzik egységes betetőzése az oly parlamenti szervezetnek, mely alólról fölfelé kormányoztatok; tehát a nemzet személyes egységét nem is fejezheti ki. Ez a fölfogás uralkodott annál a népnél, melynek a föld minden népei közt a leghatalmasabb állami érzéke volt és épp oly nagy szabadságszeretete, t. i. a régi rómaiaknál. A magistratus hívása nélkül a comitia össze nem jöhetett; „mert magistratus nélkül maga a nép tenni nem képes: m o z d u l a t l a n .” * Bár az

* Dr. Farkas Lajos, A római jog történelme. 1.892. 9. lap.

impérium, melynek erejével a római magistratus a népet comitiába hívta, tulajdonképpen a nép impériuma volt, a nép magától még sem jöhetett össze, mert érezték, hogy ez az államnak személytelen ténye lett volna. Természetesen az állami személyiség a populusban élt, de hogy állandóan éljen, azt erre lélektanilag alkalmas módon szervezni kellett. A társasági államról persze mindez nem áll, mert annak személyisége pusztán jogi képzelet, mely lélektani szervezetet nem követel. Ily képzeleti személyiséget csak decretálni kell; föl lehet avval ruházni nemcsak egy atomisticus sokaságot, de akár a tölgyfákat és kősziklákat is.

Az államfőt *absolut veto* illesse, hogy nyomatékkal lehessen föllépnie. A fölfüggesztő, vagyis korlátozott veto az államfő szavát megfosztja erkölcsi erejétől. A vétónak keserű reminiscentiáit nem szabad átvinnünk a fél-constitutionalismusból a teljes constitutionalismusba. A veto, ha annak gyakorlása nem jogtapadó, épp úgy a nemzeti akarat érvényesülésének eszköze, mint a polgárok választói joga. Az utóbbi kifejezi a nemzeti akaratot, az első óv attól a mi nem nemzeti akarat. Hogy e határt át ne lépje a veto, és ne sülyedjen egyéni uralom eszközévé, azt nem közvetlenül ható formál közjogi korlátoknak ívelni eszközölni, hanem a ministeri felelősség- és parlamenti kormányrendszernek. A törvényjavaslat, illetőleg a parlamenti határozat szentesítése azonban csak a monarchicus államfőt illeti; a köztársasági elnököt nem. Ugyanis mi a szentesítés? A szentesítés a nemzet alkotmányosan megállapított állami akaratának törvényerőre emelése az államfői akarat alakjában (vagyis „királyi végzemény” alakjában). A nemzeti akarat, mint királyi akarat, lényegileg a nemzetsouverainetas királyi alakjának szervezétéhez tartozik; míg viszont a köztársaságban a nemzetnek alkotmányosan megállapított állami akarata közvetlenül, mint ilyen, emelkedik törvényerőre, miként köztársaságban általán a nemzetsouverainetas közvetlenül, mint ilyen, érvényesül, vagyis nem az államfői souverainetas alakjában.

Megerősítési jogot adhat az államfőnek a köztársasági alkotmány is, vagyis az elnöki veto-jogot pozitív alakba öntheti; a szentesítés azonban, mint láttuk, nem pusztá megerősítés, hanem a monarchicus alaknak lényeges eleme, s mint ilyen, nem a hatalom nagyságának, hanem a formájának kérdése.

Formailag a f ő l s ő h á z és a l s ő h á z joga ugyanaz. A felsőház rendeltetése, hogy bár más módon, de épp úgy a nemzeti gondolat és akarat fejlődésének orgánuma legyen, mint az alsóház. Megtörténhetik mindazáltal, hogy a felsőház, főleg ha ez részben vagy egészben privilégiumra van alapítva, ellenszegül az igazi nemzeti akaratnak. Ha az államfő tenné ezt, vagy nem lesz képes ministeriumot alakítani, vagy a budgetjog útján szerez érvényt a nemzet a maga akaratának. Ha pedig a felsőház szállna szembe a nemzeti akarattal, a kormánynak bírnia kell azon joggal, hogy megfelelő számú új tagok kinevezése által ott majoritást szerezzen magának (pairschub); mert különben vagy a nemzeti akarat volna kénytelen hajolni, s így megszűnnék legfőbb emberi akarat lenni, tehát elvesztené állami jellegét, vagy pedig a formál közjog áttörésével, tehát forradalmi utón szerezne magának érvényt. Legjobb, ha a pairschub az által éri el célját, hogy azt alkalmazni lehet, és nem az által, hogy az valóban alkalmaztatik is.

A parlament legnevezeteseb jogai közé tartozik a b u d g e t j o g. A modern költségvetés és a nemzetnek, mint activ államalanyának, arra vonatkozó joga nagyon alkalmas föltüntetni a különbséget a középkori és a mai állam közt, a magánjogias egyéni uralom és a közjogias államuralom közt, az állam, mint rendek és corporatiók külsőleg összefüggő aggregátuma, és az állam, mint belsőleg összefüggő részeknek személyes egysége közt. A középkorban a tulajdon volt az államháztartás jogi alapja. Az adót az alattvalók, mint tulajdonosok, ajánlották meg a kormánynak; a vasallók, mint a használati tulajdon alanyai, a hűbérúrnak, mint főtulajdonosnak; vagy pedig később az absolut állam főtulajdoni jogából

folyólag, tehát patrimonialis (magánjogias) alapon vetette ki az adót, Ma viszont a nemzet maga-magának szavazza meg az adót; teszi ezt a maga közjogilag megállapított souverain állami alakjában; vagyis rendelkezik a maga anyagi erejéről; mert az államterületen levő vagyoni erő őseredetileg épp úgy nemzeti erő, mint az egyesek tulajdona. A vagyon tehát nemzeti erővé ma nem a tulajdonjog közvetítésével lesz, hanem közvetlenül, őseredetileg az. A középkorban az adó-megajánlás az „enym-tied” magánjogi kategóriáin alapult: ma viszont a nemzet, mint vagyoni erők személyes egysége, rendelkezik a költségvetésben önmagáról. Az alkotmányos kormány nem a nemzettől különböző alany, hanem épp úgy maga a nemzet, mint a parlament. Ma tehát, midőn a parlament megszavazza a kormánytól előterjesztett költségvetést, ez nem annyit tesz, hogy a nemzet megajánlja az adót a kormánynak, mint egyik személyiség a másik szé-
 ni é l y i s é g n e k; hanem ez – mint minden alkotmányos processus – egy és ugyanazon állami személyiségnek belső életfolyamata. És az adómehtagadás is ilyen. Tehát ezt sem szabad a személyek dualismusából (kormány és nemzet, mint külön személyiségekből) magyarázni. Ma nem olyan az adómehtagadás, mintha egyik ember a másiknak valami vagyoni szolgáltatást mehtagad, hanem olyan, mintha egy ember, maga-magának mehtagadja bizonyos időre a táplálékot, hogy szigorú diétát tartva, gyomrának rossz működését megorvosolja. Miként az ily diéta az egyéni szabadságból folyik: úgy az adó-megtagadás az állam önrendelkezéséből. Eszköz arra, hogy egy rosszul működő kormányt jobb útra térítsen, vagy eltávolítson, és ezzel az állami életműködésben az egészséges állapotot létesítse. Valamint viszont a kormány is, ha arról győződik meg, hogy a parlament rosszul működik, azt föloszthatja s a népszavazatra hivatkozhatik. Adómehtagadás esetében a nemzet, nem mint az államtól különböző alany, tagadja meg az adót, hanem az állam maga-magának tagadja azt meg; mert hisz az állam épp a nemzet. A

modern államban tehát a parlamenti adómegtagadás magának az államnak akarata és cselekedete: mert a parlament az állam orgánuma. Az adómegajánlást és az adómegtagadást a mondottakhoz képest a modern állam szempontjából föltötte helytelen az állam és társadalom dualismusa szerint magyarázni, mintha a társadalom az államnak valamit megajánlana vagy megtagadna, mert így a dolgot egészen hamis világításba állítják. Úgy az adó megajánlása, mint annak megtagadása lényegileg állami souverain tény. Valamint az állami forradalom nem az állam ellen irányuló támadás, hanem magának az államnak rohamos életfolyamata, melylyel az őt fojtogató egyéni uralom valamely alakját széttöri: úgy a parlamenti adómegtagadás nem a társadalom merénylete az állam ellen, hanem épp az államnak fegyvere, melylyel védi magát oly kormány ellen, a mely már nem az állam, hanem valamiféle magánuralom, pl. osztályérdek. Az adómegtagadás jogát némelyek kétségbe vonták, azt mondván, hogy az öngyilkosságra nincs jog, és hogy az adómegtagadás a képviselőházi majoritás absolutismusára vezetne. Ezen ellenvetésekre azt feleljük, hogy minden politikai joggal vissza lehet élni a nemzet és a szabadság romlására. De ezen lehetőségből még nem következik, hogy a visszaélés valósággal meg is fog történni; főleg, midőn azt látjuk, hogy adómegtagadás jogával nem azért éltek a parlamentek, hogy nemzeti öngyilkosságot kövessenek el, vagy a nemzeti szabadságot fölforgassák, hanem épp ellenkezőleg, a végből tagadták meg olykor az adót, hogy a nemzet életét és szabadságát megmentsék. Azt is fölhozzák az adómegtagadás jogának megdöntése végett, hogy ezzel esetleg az állam hitelezőinek súlyos kár okoztatik. Meglehet. És kétségtelen igazság, hogy ily esetben az állam később köteles a hitelezőknek teljes kárpótlást adni. De a souverain hatalom alkotmányos gyakorlásának, az állam önrendelkezésének magánjog útját nem szegheti, a külföldi hitelezők magánjoga sem. Hisz különben háborút sem volna szabad indítani; mert esetleg az is károsíthatja az állam

hitelezőit. Sőt, ha az említett ellenvetés megállna, akkor az állami kisajátítás jogát is el kellene törölni. Az életre és a testi épségre vonatkozó magánjog sokkal fontosabb, mint a vagyoni jogok; de még ezek sem állíthatják meg a souverain hatalmat, hanem csak azt eredményezik, hogy a harctéren nyomorékká lettekről és az elesettek családjairól gondoskodjék az állam. Végül még nyomatékos érv gyanánt tekintik némelyek az adómehtagadás joga ellen azt, hogy a törvények végrehajtása pénzbe kerül, tehát adómehtagadás esetén azokat nem lehet végrehajtani; ámde a parlamentnek, illetőleg a képviselőháznak nincs joga a törvények érvényének fölfüggesztésére. Ez az ellenvetés tehát annyit tesz, hogy a parlament minden egyes törvény megalkotásakor hallgatagon lemond budgetjogáról annyiban, a mennyiben annak a törvénynek végrehajtásához pénz kell. A törvényeknek ily erőszakos magyarázására felelni is fölösleges. Épp így lehetne az egyes törvények alkotásából az újonczmegajánlás és mehtagadás jogának részletes megsemmisítését kimagyarázni, mert hisz az emberi dolgok gyarlósága miatt a törvények érvényének végső biztositéka a fegyveres erő. Alapjogokat és alaptörvényeket ilyen hallgatag módon eltörölni soha sehol sem szoktak. Csak oly törvény, mely valamely kormányorganum hivatali időtartamát megszabja, foglalja magában tacito jure azt, hogy az ily orgánumot a törvényes idő eltelte előtt lemondásra kényszeríteni nem lehet adómehtagadással sem és így vele szemben az adómehtagadás korlátolva van a törvény különös kijelentése nélkül is.

A budgetjog tárgyi és alanyi szempontból gyakoroltatik. Tárgyi szempontból az országnak gazdasági, politikai és culturális hű képe készül a költségvetésben. Itt az a kérdés, mit bír el az ország, és mennyi fordítandó bizonyos célra? Alanyi szempontból az a kérdés, váljon a létező kormány iránt bizalommal viseltetik-e a ház, és ama költségvetést, melyet tárgyilag czélszerűnek tart, hajlandó-e éppen neki megszavazni (appropriatio.)

Az angol praxis, mely a 11 a n d ó és m o z g ó költségvetést különböztet meg. évenként történő parlamenti megszavazás tárgyává csak az utóbbit teszi, a nemzeti szervezet ideálja szempontjából jó, mert ezen szervezetbe szilárdságot visz: de csakis ott alkalmazható, a hol a nemzeti önrendelkezés a maga ideálját annyira megközelítette, mint Angliában, a hol a „Mutiny Bill” kerül évenként megszavazás alá, Másutt, ha a teljes alkotmányosság elismertetik is, időelőtti volna amaz angol rendszer. És hazánkban 48 előtt, midőn a kormány rendelkezése alá eső (tehát az u. n. házi adót nem számítva, fönmaradó) összegnek csak negyedrészt téné az, melyet az országgyűlés megszavazott, vagy megtagadott, ezen rendszer a magyar nemzet szabadságának jelentékeny csorbítására szolgált.

A fölsőház a budget-jog tekintetében épp úgy van hivatva gyakorolni azt, a mi általán a fölsőház rendeltetése, mint bármely más tekintetben.

Kezdeményezési jog illeti mind az államfőt, mind a parlamentet. Parlamenti ministerium által vezetett törvényhozásban e két kezdeményezési jog külsőleg összeesik, de nem teljesen, mert e rendszer mellett is a parlament egyes tagjai gyakran kezdeményeznek.

A fölsőházat formailag ugyanazon teljes kezdeményezési jog illeti, mint az alsóházat, de ha a fölsőház igazi rendeltetésére szorítkozik, akkor e jogot inkább csak módosítványok útján, és csak igen ritkán önálló törvényjavaslat alakjában fogja gyakorolni; mindazáltal az utóbbinak szükségessége is előfordulhat, mivel a fölsőház is a nemzeti gondolkodásnak és akarásnak orgánuma nem pusztán egyes törvény, hanem az egész jogrendszer szempontjából.

A választás érvényessége fölött ne a ház, vagy ennek bizottsága, hanem valamely tekintélyes bíróság, milyen nálunk a curia, ítéljen. Ez a házra nézve semmi kisebbitést nem involvál; mert hisz nem a ház ténye fölött hozatik ítélet. Alapelv, hogy akármelyik hatalmi ágban alkalmazzuk a bírói

módszert, azt soha pártküzdelem eshetőség-ének kitenni nem szabad.* Az alsóháziján a párt minden, s annak kell lennie. És a párt, még ha igazságosan bíraskodik is, rossz bíró, mert gyanúsított bíró.

Minden polgárt illet a szólás szabadsága; de a parlament tagjait ez szélesb körben illeti, úgy formailag, mint tartalmilag. Formailag, mert a mondottakért csak a háznak felelősek, és soha ezen kívül nem vonhatók feleletre. Tartalmilag, mert objective mondott politikai nézetért a ház sem vonhatja őket felelősségre; de sértő vagy illetlen kifejezésért igen.

A cloture, még ha visszaélés nem történik is vele, még akkor is károsan hatna, mint Damokles kard a szólás-szabadság feje fölött.

Az immunitás (mentelem) a parlament tagjait csak ezen minőségekben illeti, tehát csak politikai zaklatás ellen védi. Ezen határon túlterjesztve, az privilegium fori-vá fájul a többi polgárral szemben. Nem is az egyesnek, hanem az egész háznak joga az immunitás, azaz: közjog; és ennek szellemében gyakorlandó.

Különféle eszközök hoztak javaslatba, melyek a ház tagjait az ülések szorgalmas látogatására ösztönöznék. De e tekintetben a közvélemény és a sajtó ellenőrzésén kívül más eszköz alig gondolható. A parlamenti szervezet nem hivatali szervezet. A nemzeti akaratfejlődésnek oly függetlennek kell lenni, hogy annak orgánumait nemcsak arra nem lehet kényszeríteni, hogy azon akaratfejlődést egy bizonyos irányban a közvetítsék, de még arra sem, hogy azt egyáltalán közvetítsék. De minél inkább védtelen a közjog e tekintetben a maga orgánumaival szemben, annál több lelkiismeretességgel kell bírni és kötelességeket teljesíteni az utóbbiaknak. Hány tagnak kell jelen lenni, az a ház különböző funkciója szempontjából különböző legyen.

* Innen van, hogy a bíró lehet tagja a felsőháznak, de nem az alsóháznak; mert a felsőházban pártküzdelemnek nincs helye; inkább bírói tárgyilagosságnak.

Beszédet olvasni nem szabad, mert a beszédnek a parlamenti tárgyalással élő összefüggésben kell lenni.

A tárgyalást szakbizottságok készítsék elő. Az osztályok rendszere atomisticus fölfogáson alapszik.

Személyes kérdésben titkos, minden más esetben nyilvános a szavazás.

Elnökét maga választja mindkét ház. Ez által egy jó fölsőház épp oly kevésbé lesz pártküzdelem tere, mint bármely más szavazáskor. Döntő szavazat egyik ház elnökét se illesse; inkább alkalmazandó azon elv: semper praesumitur pro negante.

II. FEJEZET.

KORMÁNYHATALOM.

44. §.

A nemzet a maga kormány hatalmi szervezetében.

A constitutionalismus ideálja az, hogy a nemzet, mint activ államalany, mind a három hatalmi ágra az összes polgárokból szervezve legyen. Az államnak, mint jogi szervezetnek ilyen egyetemessége természetesen elképzelhetetlen. De folytonosan szem előtt kell tartanunk, hogy az állam lényegileg nem jogi szervezet (nem jogállam), hanem ethikai szervezet (erkölcsi személyiség). A jogi szervezet csak eszköze, külső szilárd formája az ethikai szervezet kifejlődésének. Ha a családfők, vagy legalább ezeknek nagy része jogi értelemben benn van az állam activ kormányzati szervezetében (pl. az államnak megyei vagy községi önkormányzata útján), akkor az ő révükön családjuk tagjai, nejük, gyermekeik, sőt cselédek is ethikailag activ elemei lesznek a kormányhatalmi szervezetnek. Az egy családhoz, vagy egy háztartáshoz tartozók ethikai közösségét áthatja a családfő útján a közigazgatási munka iránti érdeklődés, s a családfő viszont nem mint elszigetelt lény tér vissza az önkormányzati tenni-valókhöz, hanem magával viszi ennek az állami magasságra emelt ethikai közösségnek (család, háztartás) hatását.

Annak, hogy a nemzet a kormányhatalomban activ államalanygyá legyen, legjobb alakjai: a parlamenti kormányrendszer és az állami önkormányzat. Az utóbbit semmiféle más

alak nem helyettesítheti, monarchiában az elsőt sem; mert hisz azt mindenki belátja, hogy adómegajánlással kapcsolatos sérelmi (gravaminalis) politika a nemzetet még activ államalannyá a kormányhatalomban nem teszi. Monarchiában, tehát csak parlamenti kormányrendszer és önkormányzat ntján lehet a nemzet a kormányhatalomban activ államalany. Respublicában ellenben a parlamenti kormányrendszert más formák helyettesíthetik. Így praesidentialis kormányrendszerben az elnöknek választása, akár a nép, akár a parlament által. Vagy a svájci kormány szervezet. A központi kormánynak ezek a köztársasági formái ugyan elvileg teljesen elismerik a nemzetnek activ államalanyiságát, de tényleg azt távol sem valósítják meg oly mértékben, mint a parlamenti kormányrendszer, mert ennél sokkal merevebben, s így a nemzet szabad mozgását akadályozzák. A parlamenti kormányrendszer ennél fogva respublicában is legmegfelelőbb alakja az alkotmányos központi kormánynak, és monarchiában az egyedüli.

A nemzet tehát a kormányhatalomra épp úgy az összes polgárokból szervezendő, mint a törvényhozó és a bírói hatalomra.

Minden közjog köteleesség; de nem minden közjog kényszer útján érvényesíthető köteleesség. A polgárokat a nemzet törvényhozási szervezetében illető közjogok is (pl. a választók joga) köteleességek, de kényszerrel nem érvényesíthetők, vagy legalább nem helyes azokat kényszerrel érvényesíteni, mert a gondolkodás és akarási kényszernek nem hódol; már pedig a törvényhozó hatalom a polgárokból szervezett nemzeti gondolkodás és nemzeti akarási. Viszont a nemzet kormányhatalmi jogainak gyakorlására a polgárokat kényszeríthetők; mert, bár a kormányzatban is foly a törvényjelölti körön belül a nemzeti gondolat- és akaratprocessus, mégis a kormányzat kiválólólag a nemzeti cselekvés szervezete, s cselekvőség kifejtésére lehet kényszeríteni az embert. Például szolgál a kitévő katona, a ki talán éppen

nem önként lett katonává. Valamint esküdszéki funkcióra is lehet kényszeríteni a polgárokat, mert a bíróban nem akar a nemzet, hanem már meglevő akaratát konkrét esetre alkalmazza.

Cselekvőségre lehet és kell is a kormányhatalom szervezetében a polgárokat kényszeríteni; mert a nemzet csak politikai munkát folytató polgárokból él. A nemzet élete a nemzet szabadsága. S miként az igazi szabadságot nem lehet ajándékkul kapni, hanem bátorság és kitartó energiával ki kell küzdeni, úgy csak folytonos gyakorlással lehet azt megtartani. Napjainkban a nemzetszabadságnak nincs nagyobb veszedelem a polgárok ama léha bürokratikus hajlamánál, mely minden állami munkát hivatalnok által akar végeztetni; és politikai hatalmat akar politikai munka nélkül, a mi állandóan épp oly kevésbé lehetséges, mint a gazdasági hatalom gazdasági munka nélkül.

Miután mindenik hatalmi ág az összes polgárokból szervezendő (t. i. egyetemes és arányos politikai jog által), ebből kézzel fogható, hogy a k ö z i g a z g a t à s é s t ö r v é n y k e z é s e l k ü l ö n í t é s e a nemzetállam szempontjából oly értelemben lehetetlen, hogy azon egyén, a ki törvénykezéssel foglalkozik, a közigazgatást ne érintse, és viszont; mert hisz a nemzet ugyanazon polgárokból áll úgy a maga kormányzati (közigazgatási), mint a maga esküdszéki (törvénykezési) szervezetében. A nemzetállam rendszerében a közigazgatás és törvénykezésnek főnti értelemben vett elkülönítése csak úgy volna lehetséges, ha a polgárok egyik felét csak mint közigazgatási önkormányzati organumot alkalmaznók, a másik felét pedig csak mint esküdtet. De akkor megcsontítottuk a nemzetállam rendszerét és meggyöngítettük a nemzetet, mint államalanyt. Arra kell azonban nevelni a polgárokat, hogy ama két kör közt k ü l ö n b ö z t e t n i tudjanak azok elve és lényege tekintetében, és az állami munka során folytonosan képesek legyenek a kormányzat álláspontjáról, mely az egyes eseteket az egészre vonatkoztatva individuali-

zálja, átmenni a bírói (törvénykezési) hatalom álláspontjára, mely az egyes eseteket fogalmi (vagyis logikailag abstract, nem individuális) alakban, és az egésztől eltekintve veszi alapul; és így mind a két körben ezeknek lényege és elve szerint eljárva legyenek a polgárok a nemzethatalom orgánumai.

A törvénykezésnek és a közigazgatásnak elválasztása oly értelemben, hogy ugyanazon egyén mind a két körben ne szerepeljen, egész lényegében bürokratikus elv. A nemzetnek, mint az összes polgárokból (néporganumokból) activ államalakulatnak szervezete (mint imént bizonyítani), kizárja azt. Ellenben a bürokratikus szervezetű constitutionalismus a hivatalnoki munkafelosztás útján nemcsak lehetővé, de szükségessé is teszi azt; mert míg a nemzetállami szervezetben ugyanazon polgárban, mint néporganumban, a közigazgatási subordinációt és az esküdszék függetlenségét egyesíteni lehet, addig a bürokratikus közigazgatási hivatalnok subordinációja és a bürokratikus bírói hivatalnok függetlensége ugyanazon egy emberben meg nem fér egymással.*

E fejezetben nem az egész kormánypolitikáról van szó, hanem a kormányhatalomról, ennek lényeges sajátosságairól, szervezetéről és működésének általános elveiről.**

* Természetesen a közigazgatási hivatalnoknak és közigazgatási néporganumnak subordinációja különböző; de bizonyos subordinatiónak az egész közigazgatási szervezetben, az önkormányzat tekintetében is lenni kell.

** Ismétljük (lásd 2. §.), hogy a politika rendszerét nem osztjuk föl alkotmány és kormányzati (igazgatási) politikára, bár ezt a megkülönböztetést, s ennek alapján egyiknek, mint másiknak önálló tudomány gyanánt való kezelését jogosnak tartjuk. Csakhogy azok megkülönböztetése révén is téves nézetek terjedtek el. Azt mondták, az alkotmánytan a nyugvó gépnek, a kormányzástan a működő gépnek tanulmányozása. De milyen alkotmány az, a mely csak nyugszik? Talán a halottak alkotmánya a temetőben. És milyen kormányhatalmi szervezet az, melyet a nyugvás szempontjából tanulmányozni nem lehet. Talán az alakatlan levegő, mely csak ha mozog, esik érzékeink alá? Vajjon az alkotmánytan nem foglalkozik-e a parlamenti szervezetnek

A kormányhatalomnak és működésének lényegét a következőkben foglaljuk össze:

A kormányhatalmat általában végrehajtó hatalomnak szokás nevezni. A végrehajtó hatalom, mint alaki felségjog (az állami akarat concret alkalmazása), természetesen benn van a kormányhatalomban is; sőt sehol sem domborul ki annyira, mint éppen itt. De azért nagy tévedés a kormányhatalmat merőben csak végrehajtó hatalomnak tekinteni.

A kormányhatalmat különösen jellemzi a *discretionarius* hatalom, impérium, melynél fogva a közjó követelményei szerint parancsol, tilt, egyes eseteket elintéz, különféle (pl. kulturális) érdekeket ápol; szóval míg a bíró a törvényt egyes esetre alkalmazza, addig a kormányhatalom a törvényt szintén alkalmazza, de annak határain belül saját belátása szerint eljár. A kormányhatalomban van állami akaratfejlődés. Mindenütt van állami akaratfejlődés, a hol az állami orgánuma *discretionarius* hatalmat gyakorol.

A kormányhatalom ugyan törvényt nem alkot, de azért a jogalkotás alaki felségjogát (abstract állami akarat megállapítása) más formákban bőven gyakorolja; így a kormány szabályrendeletekben, az önkormányzat statútumokban; sőt közigazgatási praxis útján is keletkezhetik közigazgatási jogtétel; tehát a kormányhatalmat pusztán t e t -nek nevezni nagy tévedés.

A kormány a maga rendeleteit a közjó változó követel-

űgy nyugvó, mint működő állapotával; s a közigazgatási jog nem szól-e a megyei szervezetről szintén mind a két szempontból? Csakhogy egyiket sem vizsgálja nyugvó vagy működő gép gyanánt, hanem ha anatómiát akarunk, vizsgálja azokat anatómiaiilag és physiologiaiilag, miként az orvos tanulmányozhatja a szívet alkatelemei szempontjából és működésére nézve. Az alkotmányt és kormányzást (igazgatást) a nyugvás és működés kategóriái szerint tehát nem különböztethetjük meg, éppoly kevésbé, mint a jogalkotás és végrehajtás szerint (akarat és tett). A helyes megkülönböztetés az, hogy az alkotmány az államhatalomnak alaki rende és szervezete, míg az igazgatás szoros értelemben a kormányhatalom anyagi alkalmazása, azaz: a közigazgatási ügykörök elintézése.

menyei szerint módosíthatja és visszavonhatja, mert hisz e rendeletek a kormányhatalomnak ugyan a törvényből származó, de épp a törvény által önállónak akart alkotmányos hatásköréből erednek, s ugyanaz az erő, mely azokat alkotta, azokat megváltoztathatja és eltörölheti. És a kormányrendeletnek különben is az a föladata, hogy a törvényt az élet változó, hullámozó viszonyaival közvetítse, a mit pedig nem tehetne, ha a kormányhatalom rendeletei oly bilincsek volnának, melyeket ez a hatalmi ág, ha egyszer magára öltött, már többé le nem vethet. Egészen más szempont alá esnek azok a rendeletek, melyeket a kormány a törvényhozó hatalom különös fölhatalmazása alapján a törvényt helyettesítőleg ad ki, tehát nem saját önálló, hanem a törvényhozásnak ebben az egy esetben reá ruházott hatáskörében alkot. A kormányhatalom ilyen rendeletének miként alkotása, úgy módosítása és eltörlése is a törvényhozástól függ.

A kormányhatalom szervezi magát. Szervező hatáskörét a törvény határozza meg. Tehát a szervező hatáskör a kormányhatalmat nem a törvényhozó hatalommal szemben, nem a törvényhozó hatalom megszorításával illeti, hanem épp a törvényből folyólag. A hatóságok, hivatalok létesítését re n c i s z é r i n t a törvényhozó magának tartja ion; a hivatalok betöltését viszont rendszerint a kormányhatalomra bízza. A kormányhatalom majd kinevezés, majd választás útján tölti be azokat. A választást a polgárok teszik, de nem mint magánemberek, nem mint a társadalom alanyai, hanem mint a kormányhatalmi szervezet activ elemei. A hivataloknak a polgárok választása útján történő betöltése tehát épp oly kormányhatalmi (tehát egyúttal általában állami) tény, mint a ministeriumtól eredő kinevezés. Nem szabad a kormányhatalmat csak élethivatásos hivatalnokokból álló bürokratizmus gyanánt fölfogni, annak alkatelemei főleg a polgárok.

Fegyveres erő nélkül az állami akarat végrehajtása nem biztos. S oly állam, mely a maga akaratának még az országán belül sem tud érvényt szerezni, már nem is állam.

A fegyveres erő, úgy a hadsereg, miként a fegyveres rendőrség lényegileg a kormányhatalom körébe tartozik. A parlamentek nem képesek a fegyveres erőt gyorsan és szabatosan alkalmazni. Ezt elismerik Angliában is. De azért az angol parlament a hadsereg létét tartja kezében, mert béke idején annak engedélye nélkül állandó katonaságot tartani Angliában nem szabad; s hadseregtartásra évről-évre adja meg az engedélyt a parlament. Ha ezt megtagadná, ott a hadsereg ipso facto megszűnnék. Ha ez nem utánozható is mindenütt, mindenesetre kell, hogy a parlament az újjonczozást és a hadi költségvetést évről-évre szavazza meg. Tehát ha a parlament közvetlenül nem rendelkezik is a hadseregről, azért arra nézve jelentékeny hatalommal kell bírnia. A fegyveres erővel és a fegyveres erő részéről is nagy visszaélések történhetnek. Plato ezeket a visszaéléseket állami neveléssel és a hadseregben így támasztott igazi államias szellemmel törekszik elhárítani. Erre szolgál a katonának a törvény és alkotmányra letett esküje is. A katonaságnak kaszárnyában való elhelyezése az általános hadkötelezettség mellett már nem különíti el a katonaságot a polgároktól és így többé nem is veszélyes. A fegyveres erő álljon az államfőt és a felelős minisztériumot megoszthatatlan egység gyanánt magában foglaló központi kormány alatt.

Az államháztartás közvetlen igazgatása is a kormányhatalom körébe tartozik.

A kormányhatalom működésében megkülönböztetjük a kormányzást és igazgatást szorosabb értelemben. A kormányzás a kormányhatalom működésének elvi irány ad és államférfit követel, az igazgatás az elvet a részletekben fogatosítja, és ebben jártas orgánomot (gyakorlott hivatalnokot) igényel. A kormányzás ily értelemben nemcsak szabályrendeletek megállapításában áll, hanem elvi jelentőségű konkrét döntésekben is. Különben mind a két kifejezés relativ. Az alispán állásából tekintve a főszolgabíró adminisztrálja járását, de az alattas községi elöljárók álláspontjából nézve kormányozza azt.

A közigazgatás a *etiv, consultativ* (deliberatív) és *contentiosus*. Az *activ* közigazgatás egyes ügyeket eldönt, vagy azok eldöntésére irányadólag befoly (pl. a ministerium). A *consultativ* közigazgatás tanácskozást, tanácsadást; sőt *statutum* alkotását jelenti, még pedig *collegialis* utón (államtanács, megyegyűlés, stb.). A *contentiosus* közigazgatás (közigazgatási bíráskodás) akkor keletkezik, ha a kormányhatalom a maga működését *contradictorius* formákba öltözteti. Nyilvánvaló, hogy a most említett fölosztás nem szabatos, és nem is kimerítő, mert az ellenőrzést logikailag lehetetlen akár az *activ*, akár a *consultativ*, akár a *contentiosus* közigazgatás fogalmába olvasztani. Mindazáltal nagyban és egészben nemcsak könnyű ezt a három fogalmat megkülönböztetni, hanem szükséges is, mert mindegyik saját jellegű functio.

A kormányhatalomnak úgy szervezetében, mint működésében kiválóan kifejezésre jut az államnak személyes egysége. Az egész közigazgatás egy gondolat, egy akarat, egy cselekvény. A mit bármely közigazgatási orgánium tesz, a ministertől kezdve le a falubíróig, azt a közigazgatás, mint egész, mint egy alany, teszi. A bírói hatalom is a nemzetnek, mint *activ* államalanyának szervezete és működése; de a nemzetnek személyes állami egysége mégsem nyer oly mérvű kifejezést a bírói hatalomban, mint a közigazgatásban; és nem nyerhet, inert ez csak a bírói függetlenség árán történhetnék. A fölsőbb közigazgatási hatóság utasítja az alsóbb hatóságot, hogy bizonyos ügyeket miként intézzen el; de a fölsőbb bíróság nem utasíthatja az alsóbb bírót, hogy miként ítéljen. Az ítéletnek szabadnak kell lennie, a közigazgatási cselekvőséget viszont subordinálni kell. Igaz, hogy a közigazgatási orgánium sem pusztá gép, de oly független sem lehet, mint a bíró. Csak a közigazgatási bíráskodásban kell bírói függetlenség. A közigazgatásnak minden orgánuma az egész közigazgatásnak, mint egy embernek, akaratát foganatosítja. A bíró viszont saját jogi meggyőződését mondja ki az ítéletben, de nem az egész bírói szervezetét. A közigazgatásnak

és törvénykezésnek ezt a különbségét úgyis fejezhetjük ki, hogy a közigazgatás fölülről, (t. i. az egészből) lefelé irányuló processus; míg a törvénykezés alulról fölfelé irányuló eljárás. Már a kormányzás és adminisztrálásnak egymáshoz való viszonyából is következik, hogy a közigazgatást helyesen gyakorolni csak fölülről lefelé lehet. De ez nem azt jelenti, mintha a nemzet ennek az igazgatásnak pusztá tárgya volna; hanem épp a nemzet az, mely magát fölülről lefelé, kell hogy igazgassa; miként viszont az is a nemzet, a mely a maga esküdt-széki szervezetében, (a mennyiben felsőbb bírósághoz lehet fordulni), a jogot alulról fölfelé irányuló processusban szolgáltatja.

Első és legfőbb dolog, hogy a közigazgatás legyen szabad, vagyis, hogy a nemzet maga magát kormányozza és igazgassa, mert hisz különben a nemzet nem volt activ állami alany, vagyis mint állam nem léteznék, legalább nem teljesen. Csak a szabadság után, a második helyen követeljük, hogy a közigazgatás jó legyen. A legjobb absolutisticus közigazgatásnál többet ér a rossz, de szabad közigazgatás. A jó közigazgatás egy részben (társadalmi igazgatás) csak más célok-nak eszköze, de a szabad közigazgatás a nemzetállam rendszerében egészben önmagának célja.

A jó közigazgatás főbb kellékei:

1. A közigazgatás mindig az egészből (állami és társadalmi egész) induljon ki, s az elintézendő esetet az egész szempontjából nézze. Ebből következik, hogy az egyes esetet nem abstract fogalmi alakjában kell a közigazgatási eljárás alapjává tenni, hanem concretisége szerint, individualizálva; mert annak hatását az egészre nézve csak így lehet megítélni. Az egyes eseteket tehát az egész szempontjából individualizálva kell elintézni. Ez minden közigazgatásra nézve áll, tehát a közigazgatási bíraskodásra is. Maga a törvényhozó azzal az intenióval alkotja a közigazgatási törvényt, hogy individualizálva alkalmazzák azt. Az ellenkező intenió államférfiúi képtelenség volna, a mit a törvényhozó-

ról föltenni nem szabad. A rendes bíró szeme be van kötve annyiban, hogy mikor ítél neki sem az egész érdekét, sem az egyes eset concret sajátságait nem szabad látnia. Innen a törvénykezési mondás: fiat justitia et perat mundus. De a közigazgatási orgánumnak (akár contradictorius formákban jár el, akár nem) a szemét a rendes bíró módjára bekötni annyi volna, mintha a hajó kormányosáét kötnők be. A közigazgatásban: fiat justitia, ne perat mundus. Azért itt az egyes esetnek nemcsak fogalmi alakját, hanem egyéni sajátságait kell szem előtt tartani, még pedig mindig az egész szempontjából. Ezzel az elvvel ellenkezik, ha a közigazgatás egyes (pl. valamely gazdag vagy hatalmas) embernek kedvez pl. vasútépítésnél; továbbá a mi még ma is gyakori, ha osztályok érdekében foly a közigazgatás az egész nemzet rovására, vagy ha a falu nem részesül a várossal arányosan egyenlő rendészeti védelemben; ha a fővárost nagyobb mértékben karolják föl, mintsem azt az ország érdeke kívánja, s végül ha a mai nemzedéknek fölládozzuk az állam jövőjét, mért az állam, mint egész, nemcsak a mai nemzedékben él. A fővárosnak virágzása ellenben, valamint a vidéken is hatalmas központok teremtése az egésznek érdekében van.

2. Legyen a közigazgatás erős, azaz: tudjon érvényt szerezni mindenütt az állameszmének és az állami akaratnak. A gyöngeség jele, ha a törvényeket és rendeleteket csak úgy feléből-harmadából hajtják végre, ha államfölforgató törekvések már nyíltan mernek mutatkozni, lia az állam tekintélyét nyíltan sértegetni lehet. Ide tartozik továbbá a kezdődő államokban föllépő anarchia, a lynchjustitia. Az is nagyon meggyöngíti a közigazgatást, ha a hivatalnoki szervezetbe a corruptiónak ezerfejú, s azért majdnem kiirthatatlan hidrája befészkelte magát. S a baj akkor legnagyobb, ha a közigazgatás attól a tényezőtől lesz leggyöngébb, a melytől legerősebbnek kellene lennie, vagyis ha a hadsereg a helyett, hogy a kormánynak szolgálna, parancsol neki. A katonai forradalmak az általános föloszlás előhírmökei. A kormány

és közigazgatás gyöngesége károsan hat a bírói hatalom működésére is. Ha néha zsarnoki kormányok tönkretették a bírói függetlenséget, épp úgy tönkre teheti azt tehetetlen kormányok gyöngesége. Gyöngé közigazgatás ugyanis nem képes a bírót bárhonnan jövő üldözés ellen kellően megvédelmezni.

3. A közigazgatás teljessége. Az államhatalom teljessége sehol sem mutatkozik oly mértékben, mint a közigazgatásban. A törvény még mai rendszeressége mellett sem terjeszkedik ki mindenre. A bírói hatalom csak jogügyekkel foglalkozik. De közigazgatása van mindennek, a legnagyobb dologtól a legcsekélyebb ügyig. A bírói szervezetnek és működésének van közigazgatása. Az összes állami és társadalmi viszonyoknak s a természet elemeinek és tüneményeinek, a mennyiben ezek emberi befolyás alatt állanak, van közigazgatása. A középkor közigazgatása nagyon töredékes és csonka volt. Az állam akkor alig törődött a tanügygyel, az egészségügygyel, a gazdászattal stb. A mai közigazgatásnak viszont rendkívül gazdag tartalma van. Az ókorban az akkor létezett állami despotismus mellett sem volt a közigazgatás tárgyköre oly gazdag, mint ma a társadalmi szabadság elismerése mellett. A társadalom a műveltség magasabb fokán sokban fölöslegessé teheti az államigazgatást, de viszont még sokkal nagyobb mértékben gazdagítja azt új tárgyakkal.

4. Az államigazgatás állandósága és folytonossága. A bíróság abstract fogalmi körben működik s ítéletének hasznos vagy káros következményeivel nem törődik. A törvényhozó nem érintkezik közvetlenül az étellel, csak távolról látja az akadályokat, de nem küzd azokkal. A közigazgatás azonban éjjel-nappal harczol az ételből fölmerülő bajokkal. Ezeket csak állandó és következetes politika győzi le. Szebbnél szebb reformot mindennap lehet decretálni. De idő kell ahhoz, hogy az intézmények megteremjék azt a jót, a mire képesek. Nincs mindig igaza azoknak, a kik egy még életre való intézményt mellőzni akarnak, habár az, me-

lyet helyére állítani óhajtanak, in abstracto jobb. A megszo-
kott, bár hibás intézmény is jó eredményre vezethet, ha az
emberek abba beleélték magukat és azt a létező viszonyok-
nak megfelelően kezelni megtanulták; míg a legtökéletesebb
új intézménynek is kezdetben hátrányai mutatkoznak. Ha
minden évben kitépem fáimat, hogy nemesebb minőségűeket
ültessenek helyükbe, sohasem lesz gyümölcsöm. De nemcsak
az intézményeknek kell állandóknak lenniük, hanem az állam-
igazgatás céljainak is. A római senatus, mint valami „hal-
hatatlan államférfi” századokra szóló nagy célokért vaskö-
vetkezetességgel küzdött. Korunk embere és állama erre sokkal
kevésbé képes, mert a pillanatnak él, a mi épp oly erkölcs-
telen, mint káros.

5. A közigazgatás legyen tapintatos. Ebben
is lényegesen különbözik a közigazgatás a törvénykezéstől. A
bírónak nem is szabad tapintatosnak lennie, ő mereven
alkalmazza a syllogismust, míg a közigazgatási orgánum a
viszonyok concret alakulása szerint jár el. A törvénykezési
igazság csak egy lehet az ország egyik végétől a másikig;
de ugyanaz a közigazgatási intézkedés helyes lehet az egyik
megyében és helytelen a másikban. Itt minden relativ. Eső-
fogót akkor tartunk, ha esik. A közigazgatás törvényadta
hatalmát majd enyhébben, majd szigorúbban, vagy éppen nem
gyakorolja a szélszerűség szerint. A pestis elleni rendszabá-
lyok vagy éppen nem, vagy részben, vagy egészben alkalma-
zást nyernek. Miként minden művészetet, a közigazgatási
tapintatot is csak gyakorlat által lehet elsajátítani. Különösen
a rendészeti hatalom gyakorlásában fontos a kellő mérték
alkalmazása. Az önkormányzat útján a polgárokat is tapin-
tatosságra kell nevelni, a mi aztán a nemzeti életben más
téren is jótékonyan érvényesül. Így jó szemmértéke lesz a
nemzetnek s minden körülmények közt fölismeri a helyes
arányt.

45. §.

Államigazgatás és magánigazgatás. Társadalmi igazgatás.

Vajjon van-e lényeges és elvi különbség állam- és magánigazgatás közt? Első tekintetre, úgy látszik, nincs. Először az igazgatás alaki fogalma ugyanaz az államban s magánéletben: valamely hatáskörnek rendszeres, céltudatos intézése. Előre látni és kikerülni az akadályokat, előre látni és fölhasználni a kedvező körülményeket: ebben áll úgy az állam-, mint a magánigazgatás. Előrelátás és tervszerűség minden igazgatás lényege. „Gouverner cest prévoir.” Ez áll az igazgatásról általán alaki értelemben, vagyis úgy az állam-, mint a magánigazgatásról. Továbbá az igazgatás tárgyai is ugyanazok mind a két körben. Az államigazgatás törekvésének tárgyai: egészség, vagyon, szellemi javak, erkölcsi erők, hír, dicsőség. Nyilvánvaló, hogy ugyanezek a magánigazgatás tárgyai is. E javakért küzd egyén és nemzet. Sőt sem az emberek lelkében, sem azok cselekvőségében nem lehet elválasztani az e tárgyakra irányuló egyéni és nemzeti érzelmeket és törekvéseket. Mindazáltal van lényeges különbség-állam- és magánigazgatás közt, tehát nem pusztán kvantitatív különbség. Az államigazgatás nemcsak annyiban különbözik a magánigazgatástól, hogy nagyobb méretek szerint megy végbe. A magánigazgatás benn van a társadalmi harcban, az államigazgatás a n n a k f ö l ö t t e áll és azt igazságosan

vezeti. Ez a különbség évezredek nehéz küzdelmének eredménye. Még ma is megtörténik, hogy osztályérdek letaszítja az államot a társadalom fölött elfoglalt részrehajlatlan állásából s a magánigazgatás eszközévé aljasítja azt a társadalmi vad tolongásban. De a dolgok lényegét természetesen nem a visszaélésből ítéljük meg, hanem abból, a minnek a dolgoknak lenniök kell. S az államigazgatás lényegileg nem keveredhetik a létért és a kellemesebb létért folyó nagy harcban, hanem azt vezeti, mert ellenkező esetben nem volna a jogeszmé megvalósítója, tehát nem is volna állam. Természetesen ez az államról csak mint ilyenről (mint a fölségjogok alanyáról) áll; mert kikerülhetetlen, hogy az állam magánjogi alany is legyen (földbirtokos, szerződő fél stb.) s mint ilyen szükségkép benn van a társadalmi harcban.

Továbbá az államigazgatás nagyban és egészben organikus, azaz: nem helyettesíti a népelet belső erőit, hanem megadja azok működésének föltételeit és irányt ad azoknak. A magánigazgatás viszont mechanikus, azaz: a viszonyokat külső erővel közvetlenül alakítja. Az államigazgatás sem volt mindig organikus. A klasszikus világban a szabad fejlődés törvényei már a rabszolgaság miatt sem érvényesülhettek, de a polgároknál is hiányzott a viszonyok törvényszerű fejlődéséhez megkívántató egyéni szabadság. Solon seisachtheiája és Tiberius Gracchus telektörvénye nem az organikus erők szabad fejlődésének vezetése, hanem erőszakos belemarkolás a viszonyokba és ezeknek közvetlen alakítása. A középkori czéhrendszer is a viszonyok mechanikus alakítása volt, Az államigazgatás organikus jellege csak az újkori állam kulturális nemzetgazdasági politikája terén fejlődhetett ki, mert a viszonyok belső, törvényszerű, szabad folyamata is csak az újabb korban nyújt a közigazgatásnak biztos támpontokat. Bár a modern államigazgatás terén mechanikus jelenségek is vannak, (különösen a katonai és rendőri igazgatásban, de másutt is), nagyban és egészben mégis annak organikus jellegét tagadni nem lehet. Azt lehetne azonban fölhozni, hogy

ez új jelleg a magánigazgatással szemben nem valami megkülönböztető sajátága az államigazgatásnak, mert hisz a magánigazgatásnak is van organicus oldala, a mennyiben az anyag fölött ennek törvényei szerint uralkodik az ember, s ezek a törvények részben az organicus fejlődés körébe tartoznak: pl. a gyümölcsstenyészés a növény organicus törvényei szerint történik. Ámde ez egészen más szempont alá esik; mert az államigazgatás a maga organicus sajátágát nem az anyagi világból meríti, hanem az erkölcsi világrendhez tartozó emberi viszonyokat vezeti azok szerint a törvények szerint, melyek ezeknek a viszonyoknak organicus fejlődését meghatározzák. Ez utóbbit a magánigazgatás nem teszi és nem is teheti, mert hisz az emberi viszonyok fejlődésének törvényszerűsége épp a sok millió magánigazgatási kör kölcsönös hatásából, szövetkezése- és küzdelméből ered; egyes magánigazgatási körön belül tehát elő sem fordulhat. Képes az egyes magánigazgatási kör e törvényszerűség révén a magánigazgatási körök e g y m á s k ö z ö t t i viszonyainak fejlődésére hatni, de saját belsejében mindig közvetlenül mechanicianus alakítja a viszonyokat.

Alakszerűségek mind az állam-, mind a magánigazgatásban vannak, csak hogy az elsőben rendszerint nagyobb szerepet játszanak, sőt bürokratikus formalismussá fajulhatnak, mely nem törődik vele, ha elpusztul is a világ, hacsak ez correct formákban történik. A magánigazgatás ebbe a betegségbe még akkor is kevésbé esik, ha azt hivatalnokok (pl. egy földesúrnak a gazdatisztjei) látják el.*

* Az államigazgatási bürokratikus formalizmus két példáját hozom föl: Valahol a nyugalmazott államhivatalnok két hóig nem vette föl nyugdíját. A harmadik hónapban megjelent mind a három havi illetmény fölvétele végett, s a harmadik hóban kelt bizonyítvánnyal igazolta, hogy életben van. Azt követelték azonban tőle, hogy az előző hónapokra nézve is külön-külön igazolja azt, hogy akkor is életben volt. Ennek épp ellenkezője az az eset, midőn egy csaló elhunytaknak nyugdíját vette föl, ezt évek során gyakorolta az elhunytaknak életét tanúsító bizonyítványokkal, bár az ellenőrzés a formalizmusnak eleget tett.

Minden igazgatás vagy tisztán állami, vagy tisztán magánigazgatás. Fogalmi átmenetel az egyikből a másikba, közigazgatás, a mely nem állami, vagy csak közvetített államigazgatás, ugyanannyi logikai fonákság, valamint a jog is csak köz- és magánjog lehet, de nem valami se hus, se hal a kettő között. Már maga az, hogy az államigazgatás a társadalmi érdekharcz fölött áll, a magánigazgatás pedig benn van e harciban, egymást kölcsönösen kizáró ellentét; mert ezeknek az ellentétes attribútumoknak nincsenek fokozatai.

Állam- és magánigazgatás az életben gyakran átszövdik egyik a másikon. De bármily komplikált legyen e szövény, annak egyes szálai mindig csak államigazgatási, vagy csak magánigazgatási jelleggel bírnak. A község állami orgánus és társadalmi alakzat. Első minőségében államigazgatást teljesít, a másodikban magánigazgatást. Ezt a kétféle igazgatást ugyanaz a községi szervezet teljesíti, sőt e kétféle igazgatás ugyanabba az igazgatási ténybe foglalható. De azért az ily összetett igazgatási tényekben is az államigazgatási elemek mindig megtartják fogalmilag tiszta és vegyítetlen jellegüket, miként a magánigazgatási elemek is a magukét. S ez gyakorlatilag is fontos, mert mindkét igazgatási körnek mások a vezérelvei; továbbá mivel a magánigazgatási érdek hódolni köteles az államigazgatási érdek előtt. Ezeknek az elveknek szem előtt tartása nélkül a közigazgatás, sőt az, erre vonatkozó törvényhozás is egy végtelen káosz. Vegyes, t. i. állam- és magánigazgatási hatáskörök vannak, de fogalmi átmenetek az államigazgatásból a magánigazgatásba és viszont nincsenek. Az önkormányzatot nagy és a közszellemet romboló tévedés ily átmenetnek tekinteni. Az önkormányzat vagy tisztán állami önkormányzat s akkor államigazgatás, vagy merőben társadalmi önkormányzat, s akkor magánigazgatás; és mindakettő ilyen marad akkor is, ha azokat egy szervezetben egyesítjük, pl. a községben. A régi angol önkormányzatban a békebíró épp oly közvetlenül és teljes mértékben.

állami orgánum, mint akár a kincstár első lordja, A község viszont, mint a helyben lakók vagy birtokosok érdekközösségének társadalmi alakja, ebben (de csakis ebben) a minőségében épp oly magánigazgatási tényeket visz véghez, mint bármely egyes magánember. Ha az állami önkormányzatot leszállítjuk az államigazgatás niveaujáról s azt a magánigazgatásba való átmenetté teszszük, akkor abból kipusztul az államias önfeláldozás. De ne várjuk, hogy viszont a társadalmi önkormányzat, ha azt az államigazgatásba való átmenet gyanánt értelmezzük, közszellemet vesz magába; mert ha kipusztítjuk a közszellemet onnan, a hol annak a dolog lényege szerint kellene lenni, miként várhatunk közszellemet ott, a hol az a dolog lényegével nem jár.

A közigazgatási önkormányzatot szemközt állítani az államigazgatással, egy veszélyes tévedés, mely az ide vonatkozó kérdéseket egészen hamis világításba helyezi. Az önkormányzat az államigazgatásnak egyik alakja, miként a kormány annak másik alakja. Nem az önkormányzat általában, hanem csak a társadalmi önkormányzat, (pl. egy részvénytársaság önkormányzata), mint magánigazgatás, áll fogalmi ellentétben az államigazgatással. A közigazgatási önkormányzat viszont lényegileg is minden izében államigazgatás. Mikor tehát arról van szó, mennyire terjeszszük ki a megye hatáskörét, akkor nem az a kérdés, mennyire szorítsuk meg az állam hatáskörét. És viszont, ha a megye hatáskörét megszorítjuk, ezzel nem terjesztettük ki az állam hatáskörét; mert hisz a megye épp úgy állam, mint a ministerium. Ennélfogva mind a két esetben csak arról van szó, miként szervezzük az állami hatáskört annak változatlanul föntartott körvonalain belül. Ha a kormány köréből valamely intézkedést az állami önkormányzatba helyezek át, ezzel nem lett szegényebb az államigazgatási hatáskör, mert hisz ez az intézkedés az államigazgatás körében maradt, és ha viszont az állami önkormányzat köréből valamely intézkedést a kormány körébe utalunk, ezzel nem vittünk új tennivalót az

államigazgatási körbe, mert hisz az eddig is ott volt. Csak akkor lesz szegényebb az államigazgatási hatáskör, ha a törvényhozás valamely intézkedést kiemel az államigazgatás köréből (ennek akár kormányi, akár önkormányzati alakjából) és azt a társadalmi önkormányzatra bízza és csak akkor lesz gazdagabb az államigazgatási hatáskör, ha a törvényhozás valamely intézkedést kiemel a társadalmi hatáskörből és azt áthelyezi az államigazgatási körbe, (ennek akár kormányi, akár önkormányzati alakjába).

Az államigazgatás c s e l e k v ő a l a n y a végső elemzésben mindig az állam, vagyis a nemzet. A magánigazgatásé végső elemzésben mindig az egyes ember vagy egyenként és magában, vagy másokkal együtt.

T á r s a d a l m i i g a z g a t á s . Nevezhetjük a magánigazgatást is társadalmi igazgatásnak, mert hisz a társadalom alanya, az egyes ember, egyúttal a magánigazgatásnak is alanya és a sok millió magánigazgatási kör a társadalmi orgánismusnak ugyanannyi eleme. Itt azonban a társadalmi igazgatás alatt mást értünk, t. i. magát az államigazgatást, amennyiben az a társadalmat igazságosan vezeti.

Az államigazgatásnak ugyanis két főcélja van: *a)* az államot, mint önmagának célját, igazgatni, vagyis az abban, mint világtörténeti alanyban, rejlő erőket egészséges és teljes kifejlődésre hozni; *b)* az állam területén levő társadalmat igazságosan vezetni. Az utóbbi tekintetben az államigazgatás egy nagyszerű jogszolgáltatási processus, amelyben egyéni fölpörös és alpörös helyett osztályok és érdekek állnak egymással szemben; s a hol az igazságos eredményre jogi törvények alkalmazása helyett fejlődési törvények helyes alkalmazása vezet. Az állam se nem kapitalista állam, se nem munkás állam, s épp azért oda törekszik, hogy se a kapitális a munkát el ne nyomja, se a munka a kapitálist. Az állam annál inkább állam, minél kevésbé osztály-állam. Fölötte áll az osztályoknak, s igazságot szolgáltat az osztályharcban. Az államigazgatás, mint társadalmi igazgatás, nemcsak oda

törekszik, hogy az egyén, mint igavonó állat, jól megélhessen, hanem ennél sokkal többre, hogy t. i. minden egyes a maga természetadta képességeit kifejthesse, teljes emberi rendelkezését betölthesse, szorgalom, ügyesség és önmegtartózkodás által önálló társadalmi állásra szert tehesen. A társadalom maga sohasem igazságos. Az államnak kell az igazságot bevinni a társadalomba nemcsak a formáljogi törvények alkalmazásával, hanem egyszersmind a jogosult érdekek szabad fejlődésének föltételeit megadva. Ez nem a szabad concurrentia megsemmisítése, hanem annak lehetővé tétele. Ha az állam a társadalmat magára hagyná, az a vadállatok szabad concurrentiája volna az őserdőben. Az emberek szabad concurrentiáját a civilizációban megvalósítani – ez a társadalmi igazgatás föladata, melyet elér azáltal, hogy a jogeszmé szerint vezeti a társadalmi harezot.

Az államigazgatás, a mennyiben annak tárgya az állam, mint önmagának célja és az államigazgatás, a mennyiben annak tárgya a társadalom igazságos vezetése, alaki szempontból két elvileg önálló igazgatási kör. de anyagilag el nem választható. Alaki szempontból elvileg önálló körök azok, mert az elsőnek elve az állami hasznosság, a másodiknak elve a társadalmi igazság; de anyagilag el nem választhatók,* mert mind a kettő egyetemes, a közigazgatás összes tárgyaira kiható jelentőséggel bír és igen sok esetben ugyanazzal a közigazgatási ténnyel mind a kettőnek szolgálunk. Hisz, midőn az állam nem engedi, hogy egyik társadalmi factor elgázolja a másikat, akkor egyszersmind önmagának a legjobb szolgálatot teszi.

Mennyire terjeszszük ki az államigazgatást? E kérdésre gyakran azt a feleletet kapjuk, hogy az államigazgatás csak ott lépjen föl, a hol az egyes akár egyenkint, akár associatio útján az adott viszonyok közt nem tud magán segíteni. A többit bízunk a magánigazgatásra. Az állam ne gyámkodjék ott, a hol az egyén maga is boldogul.

* Mint azt némelyek külön fejezetben teszik.

Nyilvánvaló, hogy ez a tétel abból a feltevésből indul ki, hogy az állam az egyénért van; tehát az egyénnek támogatását csak ott kell alkalmazni, a hol az egyénnek arra szüksége van. A társadalmi igazgatás terén tehát ezt a tételt elfogadjuk. A mennyiben a társadalmi harcban az egyén maga magát kellően meg tudja védeni, annyiban nincs szükség arra, hogy az államigazgatás a társadalmi igazságszolgáltatással közbe lépjen. De az államnak, mint öncélnak, igazgatása szempontjából ezt a tételt nem fogadhatjuk el; mert lehet, hogy az egyes még nagyon is képes magán segíteni, de azt nem oly módon tenné, mint az az államra nézve hasznos volna. Az államnak, mint öncélú lénynek, java és a polgárok érdekhalmaza nincs mindig összhangzatban. Az államnak első sorban saját érdeke szerint kell meghatároznia, mennyire terjeszse ki közigazgatásának határát és csak második sorban az egyéni érdek szerint. Egyetemes érvényű határvonalat megállapítani nem lehet. Nemcsak a korszakok és nemzetek különböznek egymástól e tekintetben, hanem az is fontos, miféle szomszédjai vannak az államnak. Tengerrel körülvevett állam bízhatja a vasútépítést magánvállalkozásra, de oly államnak, melyet egy hatalmas szomszéd minden pillanatban megrohanhat, ezt tenni nem volna tanácsos. Általában azt mondhatjuk, hogy az állam óvakodjék a magánigazgatás túlságos megszorításától, mert azzal megakadályozza a társadalom tetterős fejlődését, gyöngévé és követelővé teszi polgárait. A horror administrationis is veszélyes egyoldalúság, de ebben legalább van társadalmi önállóság és erő. Ha az államigazgatás absorbeálja a magánigazgatást, akkor bekövetkezik a kommunisztikus államnak minden egyéni szabadságot leigázó despotismusa, vagyis az állam falansteriummá lesz. Az a tétel viszont, hogy a legjobb államigazgatás az, mely mindinkább fölöslegessé teszi magát, az államot pusztá eszközzé degradálja, azt malum necessariumnak tekinti, és végső consequentiájában anarchiára vezet.

46. §.

A közigazgatási szervezet tagosulata.

A közigazgatási szervezet tagosulata kettős irányban nyilvánul. Egyfelől látjuk azt felsőbb, középfokú és alsóbb orgánumok hierarchiájában, másfelől a területnek adminisztratív beosztásában. A kettő) rendszerint találkozik, vagyis a magasabb orgánumnak nagyobb területe szokott lenni, az alsóbb orgánumnak kisebb. Mindazáltal” a közigazgatási orgánumnak hierarchiai állása nem mindig nyer ily kifejezést a közigazgatási területben; pl. a városkapitány és a fölötte álló tanács ugyanazzal a területtel bírnak.

A közigazgatási orgánumot hatóságnak mondjuk, ha önálló rendelkezéssel bír. A hatósági hatalom nemcsak concret eset eldöntésében nyilvánul. Akárhányszor mondjuk, a városi hatóság ilyen vagy olyan szabályrendeletet alkotott; ez pedig nem concret döntés. A hivatal és a hatóság fogalmai egymást nem fődik. Igen sok hivatal van, a mely nem hatóság. És vannak hatóságok, a melyek nem hivatalok; pl. a közigazgatási bizottság. A hatóság fogalma különben nagyon ingadozó. A szóból semmikép sem lehet azt kimagyarázni. Logikai osztás és deductio útján sem, mert ez nagyon is messze vezetne a bevett szokástól. De a bevett szokás sem nyújt biztos zsinórmértéket, mert az emberek legtöbbször csak azt érti hatóság alatt, a melylyel rendszeren érintkezik, s így fogalma töredékes. A ministerium hatóság, de nem csupán

az, mert a koronának és a nemzetnek tanácsosa is. Bírói hatóságokról épp úgy beszélünk, mint közigazgatásiakról, de már a törvényhozást nem mondjuk hatóságnak. Ha azonban a parlament bíróilag ítél (mint különösen az angol fölsőház), akkor mégis csak hatóságot gyakorol épp úgy, mint hajdan a királyok, kik személyesen gyakorolták a bírói hatalmat; sőt adományrendszerünkben a szent korona hatóságáról (*iurisdic-tio Sacrae Goronae*) van szó.

A görög-római községállamban a területnek közigazgatási fölosztása nem juthatott teljes kifejlődésre. A mai országállamban *M. Th. Ducrocq* három közigazgatási egységet különböztet meg: az államot, a megyét, s a községet, a mit úgy formulázhatunk helyesebben: ugyanazt az egész államot három alakban különböztetjük meg, t. i. az államot országos egyetemes alakjában, megyei és községi vonatkozásaiban, de mindig ugyanazt az egész államot; mert a személyiség mindig egész és oszthatatlan. Az így kifejlett területi tagosulat a modern országállam lényegéhez tartozik. A községek a kormányhatalom természetes orgánumai. De szükséges a megye is, mint középső orgánus. Kell, hogy a kormány rendeletei, mielőtt végső céljukhoz eljutnának, a középső fokon mintegy „lélekzetet vegyenek.” A megye a területén levő községeket egy kisebb, a megyei egyetemesség szempontja alá foglalván össze, lehetővé teszi azoknak egy nagyobb, az országos egyetemességbe foglalását. Középső fok nélkül a közigazgatási szervezet szétforgácsolt és erőtlen lenne.

A hol az állami organismus teljesen kifejlődik, ott a területnek közigazgatási fölosztása nem pusztá térkép. A megyék és községek élő, személyes egyéniségek, miként maga az állam; s a történet *productumai*, miként szintén az állam is. Nem az államtól különálló személyiségek, hanem az állami egésznek, mint oszthatatlan személyiségnek, sokféle *particularis* kifejezései annak egyetemes, országos kifejezése mellett. A megyei és községi individuumok tehát az állam egységes eszméjének gazdag megvalósulásai. Erre azonban csak é l ő

megye és élő község- képes. A francia département annyira abstract alkotás, hogy ma, száz éves múltja daczára még mindig nincs meg benne az önkormányzat erkölcsi ereje. Sieyés még- nevet sem akart adni a departement-oknak, hanem azokat csak számmal megjelelni. Ez a szellem vad fanatizmussal pusztította el az államot a maga particularis fejlődésében. Az angolok épp ellenkezőleg jártak el. Némely angol megye a heptarchia korába nyúl vissza, s régibb politikai individualitás magánál Angliánál. Az angolok nagy tisztelettel viseltetnek oly fejlemények iránt, melyek az abstract logika szemében ugyanannyi képtelenségek; mert tudják, hogy az aránytalanul kicsiny megye is élő individualitás. A kis megye is nagy erkölcsi erő, a melyet áldozatok árán is fön kell tartani. Ha egy nagy megyét földarabolunk, technikailag javítottuk a közigazgatást, de az állam erkölcsi erejét jelentékenyen csökkentettük, mert a helyébe állított két vagy három új megye még nagyon sokáig csak élettelen külső kerete lesz a közigazgatásnak. A magyar megye is annyira azonosult alkotmányfejlődésünkkel, mintha csak a történet kezéből vettük volna azt kezdettől fogva. A törvényhatósági területek kikerekítésében újabb törvényhozásunk elment a végső határig. Azon túl már az állam élő szervezetének marcangolása kezdődnék.

47. §.

K o r m á n y.

A kormányhatalom szervezetének két alakja van: k o r m á n y és ö n k o r m á n y z a t ; vagyis a kormányhatalom gyakorlására egyfelől országos egyetemességében, másfelől localis vonatkozásaiban szervezett nemzet. A mit akár a kormány tesz, akár az önkormányzat, azt mind a nemzet, mint a c t i v á l l a m a l a n y, teszi a maga kormányhatalmi szervezetében. Kormány és önkormányzat nem két személyiség, hanem egy személyiségnek két alakja; nem is úgy áll egymáshoz, mint alsóbb és felsőbb bíróság, hanem a személyes egységnek megfelelő subordinatio viszonyában.

Stein Lőrincz szerint a „végrehajtó hatalom” szervezete kormány (államfő és a tulajdonképeni kormány), önkormányzat és egyesület. Ő tehát az egyesületekkel három, (sőt az államfőnek elkülönített állásával, négy) alakját különbözteti meg a kormányhatalom szervezetének. Azokat az egyesületeket emeli föl a kormányhatalmi szervezetbe, a melyek az igazgatás valamely földadatát teljesítik. Az önkormányzat és egyesület a s z a b a d i g a z g a t á s alakjai.

Ezt az egész kormányhatalmi elméletet el kell vetnünk részint logikai okokból, részint a teljes alkotmányos szabadság végett. Ha a közigazgatási földadatot teljesítő egyesület államigazgatási orgánus, akkor minden egyes polgárt föl kell ruháznunk ezzel a minőséggel, valahányszor a közszellem

hatása alatt erejét valamely közigazgatási célra szabadon irányozza s ez nagyon is tarka közigazgatási szervezet volna. Igaz, hogy a nemzetállam rendszere szerint is a nemzet az összes polgárokból van a kormányhatalom gyakorlására szervezve, de ez az államélet formáiban (parlamentari kormány és önkormányzat) valósul meg; nem pedig az egyéni önkényalkotta formákban (pl. egyesület).

Az államfőnek elkülönítése a „tulajdonképeni kormánytól,” az u. n. személyes kormányzásra vezet, ellenkezik a fejedelmi impersonalitás elvével, csorbítja az intézményekkel való kormányzást, szóval az alkotmányos szabadságot. Továbbá az önkormányzatnak és egyesületnek, mint szabad igazgatásnak, szemközt állítása a kormánnyal azt involválja, hogy a kormány nem szabad igazgatás, a mi pedig ellenkezik a teljes alkotmányosság elvével, s a szabad igazgatásnak a parlamenti kormányzatban megvalósuló tényével. Az angolok a nemzetnek, mint országos egésznek, parlamentaris önrendelkezését is *Self government* nevével jellelik.

A kormány a kormányhatalomnak központi, egyetemes, országos, s ennél fogva vezérlő, irányadó alakja. Szorosabb értelemben a kormány alatt értjük az államfőt az activ közigazgatást teljesítő központi orgánnummal együtt megoszthatatlan jogi és politikai egységben, odaértve e szervezetnek a vidéken levő, de a központtól függő, azt képviselő elemeit is; pl. a magyar főispánt, a francia prefet-t, a központi kormányhatalomnak a vidéken működő tanügyi, pénzügyi stb. közegeit. Tágabb értelemben a consultativ és a bíraskodó közigazgatási központi orgánnumai is (államtanács, legfőbb közigazgatási bíróság) a kormányhoz tartoznak. A bíraskodást teljesítő orgánnum ugyan csak akkor, ha – mint e könyv – a közigazgatási bíraskodást lényegileg közigazgatási és nem bírói functionak tartjuk.

A szorosabb értelemben vett kormány lehet collegialis (testületi) vagy egyhivatalnoki (bureau). Az elsöre például szolgál az egykori magyar cancellaria, helytartótanács, kamara, továbbá

ma is a svájci szövetség-tanács. Az utóbbi a tulajdonképeni in i n i s t e r i szervezet, a melyben az egyes ministeri départment feje. (a minister) maga dönt az odatarozó ügyekben. Ma az államok nagy részében az utóbbival találkozunk. Némely államban (Olasz-, Poroszország) azonban a törvény a nagyfotosságú ügyek egész sorát említi, melyek csak a ministertanácsban intézhetők el. Ily államokban tehát vegyes rendszerrel bír a kormány; collegiális a ministertanács, bureaui az egyes ministerium.

A ministeri (nem collegiális) szervezet lehet ő s s z m i n i s t e r i u m és nem ő s s z m i n i s t e r i u m. Az ő s s z m i n i s t e r i u m egy párthoz tartozó ministerek elvi meggyőződésének egységén alapszik, melyet hatalmas, imponáló egyéniségek (ministerelnök) hoznak kifejezésre. A nem ő s s z m i n i s t e r i u m egységét viszont az államfő tartja fön. Itt tehát csak külső egység van és különböző pártokhoz tartozók helyet foglalhatnak ily kabinetben. Az ő s s z m i n i s t e r i u m ismét kétféle lehet. Az egyik a parlamenti ministerium, a másik a német birodalmi kormány. Az első tiszta erkölcsi erők rendszere, melyet nem a törvény décréitait, mely szabadon fejlődött ki oly férfiak hatalmas szellemének befolyása alatt, milyenek voltak Walpole, a két Pitt stb. Föntartja az ily ministeriumot a kölcsönös bizodalom. Az utóbbit a törvény mesterségesen alkotta. A birodalmi cancellár minden ügyben maga tehet előterjesztést a császárnak, de az alcancellárt és egyes departement-ok fejeit is császári delegatio útján megbizhatja ezzel; a mely esetben ezek a császár rendeleteit ellenjegyzik, de csak a cancellár politikájának szellemében járhatnak el, s a cancellár különben is minden pillanatban bármely ügyet kezébe ragadhat a delegatio alatt is.*

Nagy tévedés ő s s z m i n i s t e r i u m o k b a n a m i n i s t e r t a n á c s o t

* Ilyen ő s s z m i n i s t e r i u m volt egykor (a Hardenberg korszakban 1810-1822) Poroszországban is. Az államcancellár a legfontosabb tárcazat (külügy, belügy, pénzügy) maga vezette, a többi tárzába vétőjával, sőt positiv rendelkezéssel beavatkozhatott.

collegialis szervezetnek tartani, mert itt nem lehet az ügyeket szavazással elintézni (majorizálni); a meggyőzések belső egységét a többség szavazatának külső egysége nem pótolhatja; az elvi kérdésben collegiáitól leszavazott minister nem fogantatosíthatja a többség határozatát (mint a collegialis szervezettel bíró svájci szövetségstanácsban szokás), hanem le kell mondania, Az igaz, hogy oly országban is, a hol összministerium van, a törvény elrendelheti, hogy a ministertanács bizonyos ügyekben szavazattöbbséggel, mint collegialis szervezet döntsön. De minél több ügyre nézve történik ez, annál inkább megszűnik az illető ministerium összministerium lenni, mert erkölcsi egységből pusztá formái-jogi egység lesz, s a miniszerelnök igazi premier ministerből a tanácskozás pusztá vezetője.

A nem összministerium (talán ügyosztályok szerinti rendszernek mondhatnók, mivel az egyes ministeri ügyosztályok, départemens, tárczák, a maguk elszigeteltségében, illetőleg csak külső kapcsolatban vannak előtérben) előfordul absolut királyságban, ha a fejedelem államférfias és tevékeny s maga veszi kezébe a kormány vezetését,* továbbá találkozunk e rendszerrel félalkotmányos monarchiákban, pl. a mai Poroszországban, a hol a ministerek közt az egységet az államfőn kívül még egy, az összes ministerekből álló államministerium (Staatsministerium) tartja fön. Az utóbbi is azonban szintén csak külső egység, mert a megállapodások nem az összes tagok elvi meggyőződésén alapulnak, hanem per majora capitum határoznak. Végre ilyen nem összministeriummal találkozunk praesidentialis rendszerrel bíró köztársaságokban, mint az amerikai egyesült államokban, a hol a kormányhatalomnak és a vele járó felelősségnek túlnyomó része a praesidensnél van. Ajánlani azonban az ily ministeriumot sehol sem lehet, A parlamenti ministerium res-

* Jól mondja Roscher, hogy absolut monarchiában vagy az uralkodónak magának kell kormányozni, vagy egy Ministrissimust (pl. Richelieu) tartani.

publicában is tökéletesebb alakja a szabadságnak. Monarchiákban pedig a nem összministerim az államfő személyes kormányára vezet, a ministereket kivetkőzteti a néporganum jellegéből, bureaukratikus hivatalnokokká teszi (clerc-ek) őket. Vezethet e rendszer oda is, hogy a ministerek, ha az őket összekötő külső kapocs nem elég hatalmas, viszálykodni, egymást a parlamentben megtámadni, vádakkal elhalmozni fogják, a mivel a parlamenti tanácskozások elvadulása jár. Ily esetben lehet mondani, hogy vannak ministerek, de minisztérium nincs,

Egészen sajátos miniszteri szervezet az, melyet *Roscher* absolut monarchiában ajánl. A fejedelemnek egy kabinetminister tenne előterjesztést minden államügyben, de mindig a departement-minister jelenlétében. így az államférfin egyetemesebb pillantása a szakember jártasságával egyesítve volna. Ez látszólag a kabinetminister egyetemes előterjesztési hatáskörénél fogva összministeriumnak volna mondható. De a végrehajtás az önálló departement-minister személyében külön van választva; az előterjesztés és végrehajtás közt a külső kapcsolatot az államfő létesíti. Ez pedig nem összministerium.

Míg a continensen, (hol majd a törvény, majd az államfő határozza meg a ministeri tárczákat), a ministeriumok szervezetét és alakulását abstract merevség jellemzi, addig Angliában törvényen, szokáson és praecedenseken nyugvó szilárdság, ruganyosság és alkalmazkodási képesség. Anglia mindezt egy nagyszerű és még ma is élő folyamatban levő történeti fejlődésnek köszöni. A titkos tanács kebelében már rég alakultak szűkebb, bizalmasabb körök (Juntos, Cabal), melyekből tisztán a viszonyok élő hatása alatt a mai kabinet lett. Annak a jogi formák mesterséges befolyásától ment, spontán fejlődéséről tanúskodnak a múlt században divatban jött kabinet-ebédek, melyek a főbb ministerek bizalmas érintkezésére szolgáltak. A kabinetminiszterek számát nem határozza meg sem törvény, sem államfői decretum:

mert az a körülményekhez alkalmazkodik (újabb időkben 14-16). Az sincs változatlanul megállapítva, hogy mely départment fejei kabinetministerek. A különböző ministeri rangfokozattal már a 18. században találkozunk. Már akkor különbség volt azok közt a kabinet-tagok közt. kiknek kulcsa volt a kabinetek okiratokat tartalmazó táskáihoz (circulatióval bíró kabinet) és az ily kulccsal nem bíró kabinet-tagok közt. A 19. század elejétől fogva állandóan a kincstár első lordja volt a premier. 1885-ben azonban lord Salisbury mint külügyi államtitkár volt a kabinet feje. A történelmi fejlődés adott az angol kormányoknak tárczanélküli ministereket is, a kik a kormányt véleményükkel támogatják s a parlamentben is képviselik. Ilyenek a titkos pecsétőr, s a lancasteri hrczegség kancellárja.

A közigazgatást a kormánytól a bíróság módjára elválasztani a legnagyobb tévedés lenne. Ily módon a hatalmi ágat önmagától választanok el s a kormányhatalom rendszerében annyira lényeges gondolat-, akarat- és cselekvényegységet derékon ketté tömők. A kormányhatalom angol szervezetében ily elválasztásnak nyoma sincs. Az igaz, hogy a főbb angol ministerek inkább kormányoznak, mint adminisztrálnak, bár az admiralitás, a melynek első lordja rendszerint kabinet-tag, bőven foglalkozik igazi adminisztratív ügyekkel. Az angol rendszerben úgyszólván észrevehetetlen az átmenetel a kormányzásból az adminisztrációba. Ez pedig egészen más, mint a bíróságnak elválasztása akár a ministeriumtól, akár a közigazgatástól.

Az államtanács a modern államban a consultativ államigazgatásnak külön orgánuma a központi kormányrendszerben.* Véleményt ad minden nagyfontosságú közigazgatási ügyben, akár szabályrendelet kiadásáról, akár egyes esetről

* Az angol titkos tanács nem ilyen értelemben vett államtanács, mert az activ államigazgatás orgánuma volt, sőt formailag még most is az, („a király a tanácsban,”) s a kabinet, mint a titkos tanács bizottsága kormányoz.

van szó. Némely ügyekben a törvény követeli, hogy a szorosabb értelemben vett kormány meghallgassa az államtanács véleményét, melynek követéséhez ugyan kötvé nincs, sőt a ministeri felelősség elve szerint nem is lehet, de ha elmulasztja azt meghallgatni, akkor eljárása semmis. Más esetekben, ha t. i. a törvény nem is követeli, a kormány azért kikérheti az államtanács véleményét, s az államtanács ily esetekben sem tagadhatja meg a véleményadást, mert hisz akkor saját rendeltetésével jönne ellenmondásba. Olykor közigazgatási bíráskodást is bíznak az államtanácsra. Továbbá kiterjeszhető az államtanács véleményadási föladata a kormányhatalom keretén túl is, törvényjavaslatokra. Az államtanácsot észre, tudományra nézve legkitűnőbb, hazafias, puritán jellemű emberekből kell összeállítani, a kik ezzel az állással pályájukat befejezték, törvény útján kívül el nem mozdíthatók, anyagi gondoktól családjukkal együtt mentesek. Kérdés azonban, hogy a nemzetállam rendszerében van-e arra szükség, sőt nem hat-e károsan? Ezt a kérdést úgy is formulázhatjuk, vajjon összeegyeztethető-e ez a parlamenti kormányrendszerrel, mint a nemzet teljes activ államalanyiségának egyik lényeges alakjával. *Blantschli* szükségesnek tartja az államtanácsot, mint a politikai küzdelmektől független gondolkodás orgánumát, a változó ministeriumokkal szemben az állandó államérdek őrét. A törvényalkotás szempontjából azonban egy jól szervezett, tehát a pártok fölött álló fölsőház teljesen pótolja az államtanácsot; sőt pótolja a kormányzásnak is mindazokra az ügyeire nézve, a melyek akár törvénybe iktatás, akár ellenőrzés és interpellatio útján a parlament napi rendjére kerülnek. Másfelől az államtanács huzavonát, akadékoskodást szülhet, mint valami harmadik kamara. Szárnyát szegheti a parlamenti kormányrendszerben levő erőnek. így Bismark az államtanács segítségével remélte ellensúlyozni a parlamentet. Az államtanács zavarólag hat a parlamenti kormányrendszer elvi politikájára a régi collegialis szervezet (cancellaria, helytartótanács) hátrányait vinné be a ministeri szervezetbe; sőt arra is alkal-

mat adhatna, hogy a minister a felelősség elől az államtanács mögé vonuljon. A kormányban benn kell ugyan lenni a consultativ közigazgatásnak, de ez a ministeriumban is megvalósítható. Külön consultativ orgánusra nincs szükség, sőt az veszélyes is lehet, főleg hazánkban, a hol különféle körülmények következtében a reformok útján úgyszólván gyakran hatalmas akadályok tornyosulnak.

48. §.

Ministeri felelősség.

A felelősség az ember erkölcsi világrendének lényeges része; nélküle gyarlóság és gonoszság töltené be a földet. A felelősség belső, t. i. saját lelkiismeretünk előtti felelősség és k ü l s ő, azaz mások iránti felelősség. A kettő kölcsönösen hatást gyakorol egyik a másikra. Belső felelősség nélkül a külsőnek nem volna erkölcsi értéke. A külső felelősség viszont nevel bennünket a felelősség-érzetre, vagyis előmozdítja a belső felelősséget. A külső felelősség vagy jogi, mely abban áll, hogy valakit bíró elé állíthatnak, hogy eljárása fölött bírói ítélet döntsön; vagy t é n y l e g e s, mely az emberek véleményében áll, s bizalom és bizalmatlanságban, dicséret és ócsárlásban, magasztalás és megvetésben nyilvánul. Az államhivatalnoki felelősség nem egyéb, mint az ember külső felelősségének egyik alkalmazása. S a ministeri felelősség nem egyéb, mint nagyszabású és nagyfontosságú hivatalnoki felelősség; tehát nem valami sui generis fogalom, hanem az emberi felelősség hatalmas törzsének egyik ága. Az alkotmányos monarchiában a ministeri felelősség összeegyezteti a fejedelem souverain állását a kormányhatalom felelősségének alkotmányos elvével. De ez a felelősség lényegén nem változtat. A fejedelem országglási tetteiért akkor felel a minister, ha azokat ellenjegyzéssel vagy más módon magáéivá tette, tehát saját tetteiért felel. A ministeri felelősség ugyanaz a hivatalnoki felelősséggel, a melyet a classicus

állani vitt be a világtörténetbe; annak lényege ugyanaz az alkotmányos monarchiában és respublicában.

A ministeri felelősség lényegileg teljes. Azon alkotmányos elv alól, hogy a fölségjogok minden gyakorlásáért (oda értve a méltóságok, kitüntetések, érdemrendek alapítását és osztását) valamelyik minister a maga ellenjegyzése által a nemzet irányában felelősséget vállal, nincs semmi kivétel; mert itt a legcsekélyebb kivétel elvi jelentőséggel bír, mely ma egy porszemet vesz el az alkotmány bátyájából, holnap széles rést üthet rajta. A ministerium elbocsátásáért felelős az, ki új ministerium alakítását, mint elnök-minister, elvállalja, ha semmi befolyást nem gyakorolt is az elődnek elbocsátására. Felelősek a ministerek a fejedelemnek az államügyekre vonatkozó minden nyilatkozatáért, vagy ha azzal nem akarnak solidaritást vállalni, le kell mondaniok.

Hajmeresztő módon sértik a ministeri felelősség teljességének elvét *Stein* és *Casanova*, midőn némely nagyfontosságú felségjogoknak, köztük a hadúri jognak, kegyelmezésnek, a pouvoir modérateurnek (pl. a parlament fölösztatása, törvényszentesítés) gyakorlását kivesszik a ministeri felelősség köréből és a fejedelem személyes kormányzásának tartják fön.

A ministeri felelősség politikai és jogi. Mind a politikai, mind a jogi felelősséget kettős értelemben vesszük, s óvakodnunk kell azoknak összezavarásától.

I. Politikai felelősség alatt értjük a rossz kormányzásért való felelősséget, jogi felelősség alatt pedig a jogsértésért való felelősséget.

II. Politikai felelősség alatt értjük a parlamenti bizalomtól való függést, jogi felelősség alatt pedig azt a lehetőséget, hogy a ministert vád alá helyezik és hogy fölötte bírói ítélet dönt.

A felelősségnek I. alatti kategóriái a felelősség tárgyára vonatkoznak, annak II. alatti kategóriái a felelősség módjából merülnek föl. Ha ezt a két szempontot összezavarjuk, akkor a ministeri felelősség elmélete egy kaoszszá lesz.

Mi itt a II. alatti felelősséget teszszük a fejtegetés alapjává, de az ily értelemben vett jogi felelősséget a felelősségek I. alatt említett mind a két kategóriájára alkalmazzuk.

A felelősség módja szempontjából, mint említettük, a politikai felelősség abban áll, hogy a ministerium léte a parlamenti bizalomtól függ. Ha a ministerium kisebbségben marad, azért nem kényszeríthető ugyan, hogy vagy tüstént lemondjon, vagy tüstént a választásra hivatkozzék (t. i. a képviselőház föloszlatása által), de sorsának legkésőbb néhány hó alatt el kell dőlni; mert ennyi idő elég arra, hogy a kormány politikáját helyeslő, vagy rosszaló nemzeti akarat teljesen kifejlődjék és minden kétséget kizáró módon nyilvánuljon. A kormánynak bírnia kell azon joggal, hogy pillanatnyi szenvedélynek, melyet talán félreértés, vagy elferdítés a közvéleményben támasztott, csillapultát várja, de az igazi nemzeti akarral szembezállni az államban nincs joga senkinek.

A ministerek jogi felelőssége a felelősség módja szempontjából abban áll, hogy a ministert vád alá lehet helyezni és bírói ítéletnek alávetni. Ez a jogi felelősség lehet fegyelmi, mely hivatalvesztésben és esetleg a hivatalviselésre való képzetelenségnek kimondásában is, magánjogi, mely kártérítésben, büntetőjogi, mely büntetésben nyilvánul. Az ország büntető törvénykönyvében található bármely büntetést lehet alkalmazni. De oly tényért is lehet a miniszterre büntetést szabni, mely a büntető törvénykönyvben a büntetendő cselekmények közt elő nem fordul. A ministeri felelősség esetei ugyanis sem a büntetőjog, sem a magánjog általános keretébe nem foglalhatók. Vád alá helyezésnek és bírói elmarasztalásnak (és pedig fegyelmi, magánjogi és büntetőjogi értelemben) helye lehet nemcsak jogsértés, hanem rossz kormányzás miatt is (az I-nek mind a két esetében), mert jogsértés nélkül és a törvény határain belül tönkre lehet tenni rossz kormányzással egy országnak hatalmát, jólétét, becsületét, és mivel a közigazgatási hatalom rossz gyakorlásáért (ha formáljogot nem sért is) felelős az utolsó kisközségnek

előjárója is, valamint a magánhivatalnok is, annál inkább egy államférfi, kitől milliók sorsa függ, s kinek tettei századok múlva is érezhetőek következményeikben.

A mondottakból látható, hogy a ministeri felelősségben ugyanazok az elemek vannak, mint bármely más közigazgatási hivatalnok felelősségében. A közigazgatási hivatalnokok állása ugyanis általában a bennük helyezett bizalomtól függ (a ministernél a politikai felelősség), továbbá a közigazgatási hivatalnokok általában felelősek fegyelmileg, magánjogilag, bűnügyileg; végül ugyan ők felelősek a nemzet irányában jogsértésért és czélszerűtlen eljárásért épp úgy, mint a ministerek; csak felelősségünknek megvalósítási módja különbözik a ministerekétől. Mindez eléggé igazolja azt az állításunkat, hogy a ministeri felelősség lényegileg nem egyéb, mint a hivatalnoki felelősség általában, s illetőleg ennek legfontosabb alkalmazása.

A ministeri felelősséget nem czélszerű részekre darabolni, mert ezzel gyöngítjük annak alkotmánybiztosító erejét. Az egész ministeri felelősségnek egyféle vád és egyféle bíróság körébe kell tartoznia.* Nem helyeselhető tehát az a rendszer, mely a ministeri felelősség tulajdonképeni bírója elé csak azt a kérdést utasítja, vajjon megmaradhat-e állásában a minister? A kártérítés és a büntetés kérdését pedig a rendes bíró körébe helyezi át. Nem értünk egyet kitűnő tudósunkkal, *Conchával*, midőn a miniszernek, mint hatóságának konkrét jogsértő döntéseit az alkotmányos felelősségből kiveszi, valamint a nagynevű *Constant Benjáminnal* sem, a ki csak a törvényes hatalmi körön belül elkövetett visszaéléseket tartja a ministeri felelősség eseteinek, úgy okoskodva, hogy a törvénytelen tettek a ministeri működésen kívül esvén, ezeket a minister nem mint ilyen követi el, hanem mint magánember, tehát azok a rendes bíróságok körébe tartoznak. Pl. ha az angol minister vét a habeas corpus ellen, midőn ez

* Értve itt a jogi felelősséget.

nincs fölfüggesztve, az a rendes bíró elé tartozik; ha viszont a habeas corpus fölfüggesztvén, a minister visszaél az ily módon reá ruházott hatalommal, az a pairkamara elé tartozik. Constant tévesen értelmezi azt a kitétel: „m i n i s t e r ;” mert arra nézve, mit követ el valaki, mint minister és mit mint magánember, az nem revelans. vajjon törvényes körén belül működik-e vagy nem. hanem az a döntő, vajjon az állami tekintélybe öltözve, állami formákban s a kormányhatalmi eszközökkel követte-e azt el vagy sem?

A politikai felelősség nem teszi fölöslegessé a jogit, mert lehet arra eset, hogy a ministerium a parlamenti majoritás bizalmatlanságából nem vonja le a következtetést, sőt államsin elkövetésének eszközévé lesz, és rombolja az alkotmányt.

Vád alá helyezi a ministert az alsóház; ítél fölötte a felsőház, és pedig vagy az egész felsőház vagy abból alakított jury. Az egész felsőház czélszerűbb, mert hatalmasb bíróság; s ily pörben a politikai hatalom a bírói függetlenségnek föltétele. Ily hatalmat nélkülöző bíróság (akár a rendes bíró, akár valamely közjogi, vagy közigazgatási bíróság) a minister ellen folyó pörben játéklapdája lenne saját aggodalmának és mások incselkedéseinek. Továbbá csak a felsőház. vagy az ebből alakult bíróság képes a kérdést igazi államférfiúi látkörben a tények összesége („ensemble dactes) alapján elbírálni. A polgárok összeségéből ad hoc alakított nagy esküdtszék kellő politikai tájékozottság nélkül, és pártoskodva. szenvedélyektől elvakítva ítélne a vádlott minister fölött, mint egykor az athenei heliasták; és függetlenséggel nagy száma daczára sem bírna. Pörtörülő kegyelemnek a vád alatt levő minister javára semmi esetre sem lehet helye, mert ez a kormány jogi felelősségét teljesen megsemmisítené. A már elítélt minister büntetésének részben, vagy egészben való elengedése alakjában is csak oly országban lehet helye kegyelemnek, hol az absolut királyság részéről fenyegető veszélyek már nagyon régen, és a mennyire emberileg előre látható, örökre megszűntek.

49. §.

Állami önkormányzat.*

Az állami önkormányzat megértése végett az önkormányzatnak tiszta alaki fogalmából indulunk ki. Ha egy alany maga magát kormányozza, ez önkormányzat alaki értelemben; magában véve sem közjog, sem magánjog, de alkalmazható mind a kettőre. Ha más alany kormányozza őt, akkor önkormányzat nem létezik. Az a negatív momentum tehát, hogy engem más nem kormányoz, az önkormányzat lényeges, de csak külső feltétele. Az önkormányzat fogalma, nem ebben a negatív momentumban van, mert akkor az abszolút semmit nem tevés is önkormányzat lenne, föltéve, hogy arra nem más kényszerít.

Az alaki önkormányzat tárgyi (anyagi) alkalmazásában vagy állami, vagy társadalmi. A társadalmi önkormányzat legszembetűnőbb példája egy részvénytársulat. Az állami önkormányzat ismét kétféle. Tágabb értelemben ugyanis állami önkormányzat az egész nemzetnek, mint activ államalanyának, szabad önrendelkezése. Ily értelemben az alkotmányos szabadság és az önkormányzat azonos fogalom. Szorosabb értelemben az állami önkormányzat a nemzetnek önrendelkezése a particularismus alakjában. Tárgya lehet az ily szorosabb értelemben vett állami önkormányzatnak országos és parti-

* Lásd erről bővebben szerzőnek „*Állami önkormányzat*” című székfoglaló értekezését: a magyar tudományos akadémia kiadásában. 1896.

cularis államügy, vagyis az államnak, mint egésznek, akár országos (pl. újonczozás), akár helyi (pl. egy vidéki város fölkarolása, de az egész érdekében) ügye, de szervezete mindig particularis, t. i. az egész államnak particularis szervezete. A szoros értelemben vett állami önkormányzat tehát három momentumot foglal magában: *a)* hogy az igazi államigazgatás (nem saját ügy); *b)* hogy azt a népelet, illetőleg a nemzet activ működése tölti be; *c)* hogy annak szervezete particularis.

A társasági állam individualisticus elmélete természetesen egészen más önkormányzati fogalomra vezet, mert az állammal együtt az önkormányzatot is társadalmi niveaura súlyesztí. Ezen individualisticus elmélet szerint minden nagykorú, épeszű embernek joga van saját ügyeit igazgatni. Joga van erre az épeszű, nagykorú embereknek egyenkint, helyi vagy élethivatásos csoportozataikban és végül állami egyetemességükben. Egyéni szabadság egyenkint, egyéni szabadság particularis körökben, egyéni szabadság állami egyetemességben. Nemzet és nemzeti szabadság itt nincs sehó. Az egyéni szabadságnak ezen egymásra rakott köreibén az önkormányzat épp úgy az egyéni szabadság nyilvánulása, mint az országgyűlési választói jog. Itt állam és állami önkormányzat be van olvasztva a társadalomba, mint az egyéni élet nagy rendszerébe.

De ez legalább határozott elmélet, melyben úgy az egész állam, mint az önkormányzat, merő saját ügy, magánjog.

Annak az elméletnek, mely az önkormányzatot, mint Mohamed koporsóját, az állam és társadalom közzé függesztí, legfőbb képviselője *Laband*. Szerinte ugyanis az önkormányzat abban áll, hogy az állam a maga hatósági jogait nem gyakorolja directe, hanem azok gyakorlását átruházza oly személyekre, a kik neki ugyan alá vannak rendelve, de a kik vele szemben külön nyilvánjellegű jogkörrel, fogalmilag különböző existentiával bírnak.

E definitio szerint az önkormányzat már nem államigazgatás, mert a jogainak gyakorlását más alanyra átruházó államnak önkorlátolásában áll; és még nem magánigazgatás, mert nyilvánjellelű. Csak helytelen értelemben mondható ez alaki fogalomnak; mert valójában nem egyéb, mint egy igen bő, kényelmes öltöny, a mely igen különböző termetre adható (pl. középkori hűbéri önkormányzat, városi autonómia. *német* tagállam), de egyikre sem illik.

Az önkormányzat függetlenebb, mint a bureaui elem, és ennél fogva a közigazgatásba, ennek személyes egységét nem sértve, tárgyilagosságot visz a pártkormányzással szemben. Bármily nagy szolgálatot tesz is azonban ezzel az önkormányzat az államnak, annak fontosságát mégis nagy hiba volna erre szorítani. Az állami önkormányzat több, mint villámhárító, mert lényeges része annak a szervezetnek, a mely által a nemzet activ államalanyává lesz. Az önkormányzat, mint az állam helyi működése, nem csak biztosítéka a szabadságnak, hanem maga a szabadság, mert a nemzet állami önrendelkezésének egyik lényeges módja. Ha pártok és pártkormányok nem léteznének is a világon, állami önkormányzatnak akkor is kellene lenni; mert az az állam uraló m teljes megvalósításához tartozik a modern államban, és annak hiányában intézmények helyett s z e m é l y e s u r a l o m n a k kellene gyakorolni a közigazgatást. Az állami önkormányzatnak legnagyobb fontossága nem abban van, amit elhárít, hanem abban, a mit alkot.

A nemzetállamban az állami önkormányzat magának az államnak egyik létalakja, tehát az nem lehet alanyi jog az állammal szemben. A társadalmi önkormányzat viszont végső elemzésben az egyénnek alanyi joga az állammal szemben. A Laband-féle önkormányzat is alanyi jog, de a dolog természete szerint nagyon törékeny, mert fogalmilag az állam tetszésétől függ.

Az állami önkormányzat lényeges alakja a megye és a község. Tartományi önkormányzat csak ott czélszerű, a hol

az államegységnek teljesen hódoló tartományok az államot a történeti tradíciók erkölcsi erejével gazdagítják.* A járás, mint közvetítő orgánus a megye és község közt, szükséges. de nem kell azt önkormányzati alanyná szervezni; mert ebben a minőségében elvonná az önkormányzati erőket mind a megyétől, mind a községtől (vagy legalább kifárasztaná azokat) a nélkül, hogy bármi tekintetben akár a megyét, akár a községet helyettesíteni tudná.

A nemzetnek aristokratikus szervezetében az állami önkormányzatot elegendő volna az ingyenes hivatalban szervezni úgy megyeileg, mint községileg. A nemzetnek demokratikus szervezetében azonban szükséges a c o r p o r a t i v alakzat is (valamennyi tagnak gyűlése, vagy azoknak választott képvisellete), hogy minél több polgárt vehessünk be a/ önkormányzatba, azaz: minél több polgár lelkében alkossuk meg az állam é l ő szervezetét a maga particularis vonatkozásaiban. Minthogy azonban a politikai jog sehol sem hanyatlik oly könnyen magánérdek színvonalára, mint az önkormányzati corporatiókban és viszont semmi sem ápolja jobban az állameszmét a polgároknak, mint az ingyenes állami munka, ennél fogva az állami önkormányzatban, úgy a megyében, mint a községben, az ingyenes hivatalnak kell adni a vezérlő szerepet. Az állami önkormányzatnak ingyen szolgáló orgánusait az önkormányzati közönség választja. Igaz, nem a választás teszi őket a népélet állami orgánusává, hanem magának az életnek fejlődése; s ettől a minőségtől a kinevezés sem fosztaná meg őket (angol békehi rák), mégis jobb, hogy a nép maga találja meg azokat az orgánusokat, amelyek által a népélet a közigazgatásnak activ tényezőjévé lesz, mert így a közügy iránt való érdeklődés

* Tartomány f o g a l m i l a g csak oly terület, mely két vagy több megyét foglal magában. Önként értendő, hogy a tartományt ily értelemben (t. i. mint az állami önkormányzat egyik alakját) meg kell különböztetnünk a t a r t o m á n y r e n d s z e r t ő l, mely nem az egységes állameszmének helyi élete, hanem annak szétrombolása.

élénkebb lesz s azok az érvek, amelyek az élethivatásos hivatalnok választása ellen fölhozhatók, nem harcolnak az ingyenes hivatalnok választás útján való betöltése ellen; sőt kötelesség átruházása erkölcsileg emeli a választót és a választottat egyaránt. Önként értetődik – bár erre nézve sokszor tévednek – hogy a polgároknak ily választási ténye nem társadalmi, hanem épp oly állami tény, mint a kormány kinevezése, mert az állami funkciót teljesítő polgár épp úgy állam (t. i. az államhatalmi szervezet eleme), miként a ministerium. Hisz ellenkező esetben a képviselőválasztást is társadalmi ténynek kellene tekintenünk, ami pedig a legnagyobb visszaélésnek elv gyanánt való hirdetése és a rendszerbe való beillesztése lenne. Ez a társadalmi, vagyis mindenféle alakú (osztály-, helyi, stb.) magánérdekeknek képvisellete volna.* Az állami önkormányzatnak most említett ingyenes

* Az állami választást nagy hiba társadalmi, azaz magánjogi választásnak értelmezni. Az utóbbi (t. i. társadalmi) jellege volt a választásnak az utasítással ellátott országgyűlési követeknél. E fölfogás, mint egy darab középkor, még mindig uralkodik a népöntudatban. A modern államban a polgároktól teljesített választások lényegileg nem az ő joguk, sőt nem is az ő tényük. űk a nemzetnek, mint államnak jogát gyakorolva ugyancsak a nemzetnek, mint államnak, tényét alkotják meg. (Szerzőnek 181)6. akad. székfoglalója: 45. lap.) A társadalmi választásoknál egyik alany a másikkra jogot, hatalmat átruház, pl. egy társulat magának igazgatót választ, ügyvédet vall. Ez származékos hatáskörre, sőt a l á r c n d e l l orgánumra vezet. Az állami választásoknál nincs semmi átruházás, sőt különböző alanyok sincsenek, hanem csak egy alany: a nemzet, mint állam, a ki végelemzésben alánya minden államhatalmi jognak. Ennélfogva az állami választások nem több alany közt főnforgó jogviszonyok, hanem e s z k ö z e i a n n a k, h o g y a n e m z e t, m i n t á l l a m a l a n y, c o n s t r u á l l a s s é k. (U. o.) A választott államhivatalnoknak joga épp úgy nem származékos jog, mint a modern nemzet-képviselété. Ennélfogva a választók irányában nem is vezethet alárendeltségre. Az amerikai egyesült-államok elnöke főlebbvalója azoknak, a kik őt megválasztották nemcsak egyenkint, hanem együttvéve is: feje a kii/társaságnak, s ez a joga nem az államtagok meghatalmazásából foly, mint valamely társulati elnöké, hanem őseredetileg közvetlenül az államból épp úgy, mint a polgárok választói joga. Még ma is egyik főföladata

orgánumai valóságos államhivatalnokok (akárcsak a francia préfet), miként az állami önkormányzat is maga az állam és közvetlenül az állam, aminthogy közvetített államélet s egyáltalán közvetített élet nincs is. Az említett ingyenes orgánumok tehát államhivatalnokok, de nem kormányhivatalnokok; mert az államigazgatást kimerítő két kategória, t. i. kormány és önkormányzat közül épp az utóbbihoz (az önkormányzathoz) tartoznak, tehát nem tartozhatnak az előbbihez (a kormányhoz). Ez áll a közigazgatási önkormányzat minden hivatalnokáról; a fizetéssel ellátottakról is. Pl. mostani törvényhatósági rendszerünkben az alispán, a polgármester, stb. nem kormányhivatalnokok, de a modern állam philosophiai lényege szerint valóságos államhivatalnokok. Társadalmiak nem lehetnek; mert közigazgatás mint társadalmi functio: önzés, visszaélés, államtalanság. A társadalmi azaz: államtalan közigazgatás az önkormányzatban: a magánérdek fölülkeredése, az igazi államuralom romjain az egyén uralma, modern feudalismus.

Az állami önkormányzat súlypontja nem a corporativ

a közjogásznak, hogy a közjogot minden magánjogi bilincstől föl szabadítsa. Ezen a czélon azonban messze túllő Polner Ödön, azt tanítja, hogy „az úgynevezett politikai jogok nem jogok.” S ezt állítja különösen a választó jogról. (A választói jog mivolta 1901.) S hogy ezt bebizonyíthassa, a jog fogalmát átteszi abból, a mi lényeges, abba, a mi csak esetleges, t. i. az embernek külső állapotbeli vagy cselekvőségi szabadságából (mely szerinte meglehetősen üres fogalom) ennek a szabadságnak okaiba, módjaiba, czéljaiba.

Nevezett tudásunknak ezzel az épp oly érdekesen, mint szelleme sen kifejtett, de kellően meg nem okolt fölfogásával azonban egyet nem érthetünk, akár bölcsészetiileg nézzük a kérdést, akár ezt a történet folyamába állítsuk. A választói jogok és általán a politikai jogok ugyan lényegileg és végelemzésben a nemzetéi, mint államéi, vagyis a választó polgárok szempontjából csak reflex-jogok; de azért forma a i l a g ezeknek a jogoknak alanyai mégis csak a választó polgárok. Ezzel a választói jogok nem lesznek magánjogokká. Hisz épp az állam érdeke az, hogy az államhatalmi jogok a polgárokban individualizáltassanak. A polgárokban individualizált állami jogok útján az állami individuumnak

alakba, hanem az ingyenes államhivatalba helyezendő. A corporate önkormányzat (pl. megyei közgyűlés) teendői a következők: *a)* önkormányzati költségvetés és számadás, *b)* statutmalkotás, *c)* ingyenes államhivatalnokok választása, *d)* saját területén a közigazgatás ellenőrzése, *e)* az administration consultative gyakorlása.

Ellenben az önkormányzati testnek egész kormányzása, minden az önkormányzat körébe tartozó concret döntés, különösen a közigazgatási bíraskodás önkormányzati gyakorlása, az alsóbb önkormányzati hivatalnokok kinevezése és fegyelmi ügye a nobile officiumot teljesítő államhivatalnokok körébe tartozik. E hivatalnokok vagy egyenkint kormányozzák a megyét, vagy kisebb-nagyobb, vagy egyetemes gyűlésekben, mindenütt a fizetéses, szakszerű bureaui elem támogatása mellett.

Az activ államigazgatás tehát egészen a tiszteletbeli államhivatal föladata. A corporativ önkormányzat azt sem mint közgyűlés nem gyakorolja, sem bizottságai, sem saját hivatalnokai által. Vannak a corporativ önkormányzatnak ily saját hivatalnokai (iktató, kiadó, számvevő), valamint a tanács-

ethikai személyisége lesz öntudatosabb, annak énje hatványozottabb. Ez a fölfogás uralkodott a régi Róma alkotmányában, ez tölti be a magyar sz. korona államrendét. Ez éppen nem a középkori feudális fölfogás, sőt ennek egyenes ellentéte; mert nem egyéni uralom, hanem az egyénben szervezett államuralom. Ha a politikai jogot már igazi jognak sem ismerjük el, akkor az államban nem lesz a folytonos fejlődés szilárdsága. Ez a közjogi nihilismus kaput tár úgy a forradalomnak, mint az államszínnek. – A politikai jognak alanyi jogi miséjét nem dönti meg az a körülmény, hogy a politikai jog egyúttal köteleesség, mert hisz az állampolgárnak, mint a politikai jog alanyának, épp arra van joga, hogy ezt a köteleiséget ő teljesítse. Joga van erre az állampolgárnak, mert azt maga az állani akarja és törvénnyel így rendeli. Joga van az állampolgárnak törvényadta politikai jogánál fogva arra, hogy az államhatalomnak activ eleme legyen. Ez az „állami lény”-nek jogi formába (intése. A régieket nagyon helyes érzék vezette, midőn „fegyverjog”-ról beszéltek szemben a szolgálóosztályal, a melynek tagjait urokétól különváltan önálló fegyverjog nem illette, mert nem voltak a populusnak, a rendi államnak hatalmi elemei. Továbbá megjegyezzük, hogy az állam

kozást előkészítő bizottságai is, de ezek a megyét és községet nem kormányozzák.

Mennyire terjeszszük a megyének és a községnek s általán az önkormányzati alanyok hatáskörét, az részint az ügyek természetétől, részint a főforgó viszonyoktól, különösen a polgárok közszelleme-, értelmisége- és politikai érettségétől függ. E tekintetben materialis elkülönítést nem lehet keresztül vinni, mert majd minden ügykörnek van centralistikus oldala és önkormányzati oldala.

Az önkormányzati hatáskört nem jó nagyon megszorítani; mert jelentéktelen szerep iránt senki sem érdeklődik. Méltán jegyeztetett meg, hogy a méreg, melylyel szabad intézményeket a legbiztosabban megölni lehet, az unalom.

Szükséges a jó közigazgatás, de még ennél is fontosabb, hogy a nemzet maga-magát igazgassa az önkormányzatban. Az utóbbi a nemzet élete, az első annak csak tökéletesebb élete. A legjobb közigazgatás, ha ennek a nemzet nem activ alanya, csak az egyénre nézve jó, de megöli a nemzetet.

az egyént a politikai jog terén nem akarja géppé tenni. Politikai jogom körén belül legjobb állami meggyőződés szerint kell cselekednem. Szabad meggyőződés szerint választok képviselőt, szabadon alakult legjobb belátásom szerint teljesítem az önkormányzatban a közigazgatási munkát, természetesen mindig a törvénytől való korlátokon belül. A politikai jog az államtagnak, mint öntudatos és akaró lénynek, külső szabadsága más jogalanyokkal szemben. Ha ez nem jog, akkor a régi spártai polgárok, mint a kiknek magánjogait egészen absorbeálta az állam, ép) oly jog nélküli rabszolgák lettek volna, mint a keleti kényuralom alattvalói. A régiek épp a politikai szabadságot tekintették jognak kiváló értelemben és a mit csak lehetett, azt maguk teljesítették az államban. A mai polgárok persze ellenkező irányt követnek: a mit csak lehet, azt fizetések hivatalnokokkal végeztetik. S ez a bürokratikus szemlem a politikai jogot már annyira kicsinyli, hogy azt többé nem is tekinti jognak. Minden jog lényegileg arra való, hogy az emberességet eljlessen a glóriája (vagyis az emberi erények és képességek összesége) kifejlődjék a külső szabadságban, államilag és társadalmilag. Ennélfogva a politikai jog is igazi jog: a z á l l a m i e r é n y e k s z a b a d s á g a.

Sohasem volna szabad szem elől téveszteni, hogy a kormány és az állami önkormányzat hatásköri viszonya valami egészen más, mint egyfelől az államnak, másfelől a társadalmi önkormányzatnak egymás iránti hatásköri viszonya.

A társadalmi önkormányzat alanya az állammal szemben külön jogalany; a társadalmi önkormányzat hatásköre az állami hatáskörrel szemben önálló jogkör. Mikor tehát a társadalmi önkormányzat hatáskörét megállapítom az állammal szemben, akkor két jogalany és két jogkör közt főnforgó külső viszonyokat, az enyém és tied kérdését rendezem.

Viszont az állami önkormányzat alanya az állammal szemben nem külön jogalany, hanem éppen magának az államalanyiságnak egyik nyilvánulása. Az állami önkormányzat hatásköre az állami hatáskörrel szemben nem önálló jogkör, hanem éppen magának az állami hatáskörnek egyik nyilvánulása. Az állami önkormányzat hatáskörét tehát nem is az állammal szemben állapítom meg, hanem inkább magát az államot szervezem ebben a hatáskörben. Itt tehát nincs is szó két alanyról és két jogkörrel külső viszonyról, hanem egy alanyról, t. i. a nemzetnek, mint egy *activ* államalanyról, belső közjogi és etikai szervezéséről. Ennélfogva az állami önkormányzat hatásköre sohasem lehet az enyém és tied kérdésévé, mert ugyanazon egy alanyról belső életében e kérdés elő nem fordulhat.

A kormány és állami önkormányzat hatásköre tehát, mint már említém, anyagilag el nem különíthető. Külön állami önkormányzati ügyek nincsenek, hanem az államigazgatási ügyek túlnyomó részének van önkormányzati oldala. Ezeket az ügyeket tehát mind a központosítás, mind az önkormányzat szempontjából államigazgatásilag föl kell munkálni. Ennélfogva az államigazgatás két alakja: a kormány és az önkormányzat nem foglalkozik különböző tárgyakkal, hanem ugyanazon tárgyakra nézve, de különböző módon érvényesítik azok az állameszmét és államérdeket. Ezen alakok megállapítása a központi és

a localis államigazgatás hatásköreinek gyakran összeesik a kormányzás és igazgatás kategóriáival. Vagyis a központi államigazgatás (a ministerium) kormányozza a közigazgatási ügyet, a vidéki államigazgatás (megye, község) adminisztratív, azaz adminisztratív teendőket is, a melyek a kormányra bízandók, illetőleg a vidéken működő kormányközegekre.*

Nagy tévedés tehát azt állítani, hogy az állami önkormányzat alanya a maga hatáskörén belül tehet, a mit akar, csak ezt a jogkört át ne lépje. Ez a társadalmi önkormányzat elve. Az állami önkormányzatnak nincs ilyen, az államtól különválasztott hatásköre.

Az állami önkormányzatnak ki kell terjeszkednie mind a consultatív, mind az activ, mind a bíraskodó közigazgatásra.

Véleményt mondhat a megye és a község országos ügyekben is. Az önkormányzatilag alakuló ily országos véleménynek hatalmas ereje van, de mindig csak erkölcsi. Az sohasem lehet az országgyűlés fölosztatására, vagy a törvényhozási, vagy kormányzati működés megakasztására vezető jogi hatalom. E hatalom csak érvekkel küzdjön; mert az érveket nem lehet máshonnan merítenie, mint a közérdekből; sohase parancsoljon, a mi könnyen a helyi magánérdeket érvényesítené. A sic volo, sic iubeo alá könnyű rejteni az egoismust.

Az activ közigazgatásban van az állami önkormányzat súlypontja. Ezen a téren ismerik meg a polgárok az államigazgatás nehézségeit, megtanulják az akadályokat kitarító közigazgatási munkával legyőzni; ezen a téren fejlődnek erős egyéniségek, kiktől erős lesz az állam is, itt halmozódnak össze azok az erkölcsi erők, a melyek az alkotmányos szabadságnak igazi védő bástyái. Ha mindent elveszünk az önkormányzattól, de meghagyjuk neki a nobile officium által

* Kautz Gyula: A politikai tudomány kézikönyve, 1877. 339. lap, jegyzet.

teljesített activ igazgatást, akkor még van önkormányzat. Ellenben ha mindent megadunk az állami önkormányzatnak, véleménynyilvánítást, statutumalkotást, pénzügyet, hivatalnokválasztást, de elveszszük tőle az activ államigazgatást, akkor, legalább a politikus szempontjából, nincs önkormányzat, mert az ingyenes állami munka ugyan nem teszi az állami önkormányzat fogalmát, de abban van ennek politikai súlypontja. Activ államigazgatás nélkül pedig nincs rendszeres állami munka, tehát hiányzik a nobile officium tartalma.

Az állami önkormányzat politikai megsemmisítése volna tehát az, ha az activ államigazgatást a kormány bürokratikus orgánumai teljesítenék, az önkormányzat pedig csak ellenőrizné ezek működését. Ily rendszer az állami önkormányzatot a tett erejétől fosztaná meg; gyakorlatból elméletté változtatná azt, még pedig igen rossz elméletté, amely össze volna téve hangzatos szavakból, sértett magánérdek bosszújából s a tapasztalatlanság naiv követeléseiből. Az önkormányzat nem áll a kritika nagy szavaiból, hanem a mindennapi munka apró tetteiből. Ha edzeni akarom izmaidat, akkor egy órai testgyakorlat, melyet magam teljesítek, többet ér, mintha egész életemen keresztül mások testgyakorlatát bírálgatom.

Végül a közigazgatási bíraskodást is be kell vonnunk az állami önkormányzatba. Ezt az önkormányzat jogi és ethikai teljes kiépítése épp úgy megköveteli, mint a közigazgatási bíraskodásnak alább kifejtendő rendeltetése.

Az önkormányzati munka által minden polgár érzi saját lelkében a nemzetet, mint activ államialanyt; míg az *administrativ centralisatio* kiöli a nemzetet azoknak öntudatából. A kormányhatalom túlhajtott központosítását követni fogják az életviszonyok szellemi és gazdasági tekintetben. Jön idő, midőn már csak Paris lesz és a távol fekvő provinciák, melyeket még nem volt ideje Parisnak elnyelni (Montesquieu). És jön idő, mikor Paris a távoli provinciákat is elnyelte. A főváros lesz minden, a vidék semmi. „A kié

Paris, azé Franciaország.” Ily módon a fővárosban szellemes felületesség és elbizakodottság fog uralkodni, a vidék viszont a szellemi szegénység jelképe lesz, a hol nem tudnak, vagy nem mernek gondolkodni.

50. §.

Államhivatal.

Mindig nagy politikai fontossága volt annak, milyenek az állam hivatalnokai; de különösen fontos ez a mai államban, a hol a hivatali szervezetnek oly óriási feladata van. A hivatalnoki kar kötelesség-érzete, buzgalma az állam jólétét, hatalmát, az állam területén levő társadalom virágzását jelenti. Annak romlottsága, vagy csak közönyössége is nagy szerencsétlenség az államra és polgáira nézve egyaránt.

A hivatali szervezetben is a közjogi felfogásnak kell uralkodnia, miként az államban mindenütt. Nemcsak a középkor infeudált hivatalában, nemcsak a forradalom előtti Franciaország pénzen vásárolt és patrimoniálissá, (örökölhetővé) tett hivatalában látjuk a magánjog invasióját a közjogi rendszerbe, hanem mindenütt, a hol a hivatalt szerzett jognak tekintik. Különösen óvakodnunk kell a szolgálati pragmatika útján a hivatalnak magánjogi degradálásától.

Nem vonható kétségbe a szolgálati pragmatikának jelentősége sem a jogállam teljes kiépítése, sem a hivatalnokkal szemben alkalmazandó igazság és humanitás szempontjából. Másrészről azonban óvakodnunk kell a kormányhatalom kezének túlságos megkötözésétől is. A rendelkezésre álló hivatali erők igazgatásának föelvé az, hogy a kormányhatalom ezeket az erőket úgy használhassa fel, a mint ezt a közjó kívánja. Ez egyszerűen az állam személyes létéből folyó elv. Az

egyes ember is így rendelkezik a maga erőiről a maga céljaira. Ezt az elvet a szolgálati pragmatikának sérteni nem szabad. Ennek az elvnek főtartása mellett biztosítsa a szolgálati pragmatika a hivatalnokot önkény ellen; de sohasem szabad abból kiindulnia, mintha a hivatal volna a hivatalnokéért.

Legtágabb s tisztán alaki értelemben hivatalnok az, aki másnak ügyeit ennek megbízása alapján állandóan (rendszeresen) ellátja.

A hivatalnoknak ez a meghatározása nemcsak azon az értelmén alapszik, a melyet e szónak a szokás adott, hanem logikai osztásra is visszavezethető, mert minden ügyet vagy maga az intéző el, akié az ügy, vagy más által intézteti azt el. S az utóbbi esetben vagy csak egyes esetre ad megbízást, vagy bizonyos ügykörre nézve állandóan biz meg valakit. Ez az ügykör, melyre nézve ily állandó megbízást adok valakinek, a h i v a t a l.

Hivatalnok és hivatal ugyanazon viszonynak két, t. i. alanyi és tárgyi oldala. E két fogalom egymást fődözi. Hivatalnok az, akinek hivatala van. Fogalmilag nem lehet szó hivatalnokról hivatal nélkül, sem megfordítva. Lehet, hogy egy hivatalnok tényleg nem áll szolgálatban, de hivatalnoki minőséggel mégis csak valamely hivatalra való vonatkozás által bír. És hivatal sincs hivatalnok nélkül. Úgy az állam, mint a magánigazgatásban vannak f u n c t i ó k ö r ö k, melyek nem hivatalok és melyeket nem is hivatalnokok töltenek be. Így pl. az ügyvéd, kire egyes pöreimet bízom, nem hivatalnok s funkciója sem hivatal. Az uradalmi ügyvéd ellenben, ki egy uradalom minden jogügyét állandóan viszi, hivatalnok és funkcióköre is hivatal. Az esküdt, ki egyes ügyekben bár gyakrabban ítél, nem hivatalnok és funkciója sem hivatal. Az angol békebíró ellenben, ki állandó (rendszeres) hatáskört tölt be, hivatalnok és funkciója is hivatal.

Eddig szó volt a hivatal és hivatalnok tiszta alaki fogalmáról, mely épp úgy átkarolja az állam-, mint a magán-

hivatalt. Miután láttuk azt, ami közös az állam- és a magánhivatal közt, kiemeljük most e kettő közt fenforgó különbséget.

Minden hivatal abban áll, hogy egy alany a másik alanyra bizza egy ügykörnek állandó ellátását. A magánhivatali viszonyban az alanyok e többsége (megbízó és megbízott) mindvégig fönmarad. Az mindvégig két alanynak külső viszonya, mint minden magánjog, az enyém és tied kérdése. Kereslet és kínálattól függ, társadalmi ellentét. Az államhivatali viszonyban ellenben a személyek többsége (megbízó és megbízott) fön nem maradhat, mert az államban csak egy személy van, maga az állam. Itt tehát állam és ennek hivatalnoka egy személyes, etikai egységgé lesz; a hivatalnoknak mint ilyennek, az államétól különböző jogalanyiséga nincsen. A hivatal tiszta alaki fogalmának itt alkalmazkodnia keli a közjognak lényegéhez, mely abban áll, hogy az nem alanyoknak külső viszonyát szabályozza, hanem egy erkölcsi személynek belső rende. Az államhivatali viszonyban tehát nincs társadalmi ellentét, a kereslet és kínálat törvénye itt nem alkalmazható, az államhivatal, miként az egész állam, fölötte áll a társadalmi harcznak. Amit itt az államhivatalról mondtunk, az általános közjogi elv, mert hisz sem a felségjogokat gyakorló fejedelemnek, sem a politikai jogokat gyakorló polgároknak nincs az államtól elkülönített alanyiséga. Épp oly kevésbé lehet ez a hivatalnoknak. A hivatal alaki fogalmában épp úgy megvan a személyek többsége (megbízó, megbízott), mint a bírói eljárás alaki fogalmában (bíró, fölpörös, alpörös). És miként a bírói eljárás alaki fogalmának közjogi alkalmazása szükségkép azt eredményezi, (mint alább látni fogjuk), hogy a három pörbeli személy az állam magasabb etikai, személyes egységébe olvad és az állam személyes egységének orgánumává lesz, úgy hasonlókép a személyeknek a hivatal alaki fogalmában létező többsége e fogalomnak állami alkalmazásában egy erkölcsi személylyé olvad össze az államban; mert kü-

lönben az első nem volna közjogi bíróság, az utóbbi nem volna állami hivatal.

A mondottakból nyilvánvaló, hogy a magánhivatal szükségképen szerződési viszony, vagyis két alanynak szabad egyetértéssel meghatározott külső viszonya; az államhivatal viszont nem is gondolható mint szerződési viszony, mert a hivatalnoknak az államtól elkülönített alanyiséga nincs s az állam maga-magával nem szerződhetik.

Tehát nem azért vetjük el az államhivatalt szerződésnek tartó elméletet, mert az államhivatalba való lépés föltételei már előre meg lévén állapítva, alkudozásnak helye nincs. Egyfelől ugyanis naponta kötünk szerződéseket előre megállapított és minden alkut kizáró föltételek alatt (pl. mikor egy levelet a postaszekrénybe dobok), másfelől az államhivatalba való lépés is történhetik alku mellett és pedig nemcsak a hivattal járó anyagi előnyöket illetőleg, hanem a hivatalnak legbelsőbb lényegére nézve is, pl. midőn ministerium alakításánál az illető államférfiak megállapodnak az általuk követendő politikára nézve. Annak, hogy az államhivatal nem lehet szerződési viszony, egyedüli, de döntő oka az, hogy az államban s ennek közjogi szervezetében csak egyetlen egy alany van, t. i. az állam, a szerződéshez pedig kettő kellene. Az állam, mint magánjogok alanya, (pl. földbirtokos) szerződhetik más magánjogi alanyokkal; de mint a felsőjogok alanya, ezeknek a jogoknak belső gyakorlatában nem szerződhetik. A személyes államfogalom: állami a b s o l u t u m, azaz, mindent betölt az államéletben, tehát lehetlenné teszi ott más személynek létezését; ott csak egy substantia van, t. i. épp ez az állami személyiség; tehát más személyiség ott csak mint ennek alakja, létezési módja fordulhat elő, vagyis az államban substantialiter más alany nem létezhetik, mint maga az állam, ott tehát szerződési kategóriának helye nincs. A hűbéri szerződést sem alkalmazhatjuk az államhivatali viszonyra (Laband), mert igaz ugyan, hogy a hűbérúr és a vasall viszonya több volt, mint közönséges

szerződési viszony, a felonia nem pusztán szerződésszegés, de azért e viszonyoknak alapja mégis csak a szerződés (commendatio), mely két alany létét föltételezi, merő magánjog, mely szerint állami problémákat nem lehet megoldani.

Az államhivatal az állam tényén alapszik, kinevezésen, választáson, vagy akár sorshúzáson (ami ugyan veszélyes volna), szóval nem szerződésen, hanem az államnak a törvényben meghatározott tényén, akár a kormány, vagy más hivatalnok, akár testületek, közönségek, akár a polgárok szolgálnak ez állami tény végrehajtó orgánumaiként. Tehát a hivatali viszony megalapítása magának az állam belső életének egyoldalú ténye.

Hogy e tény a modern államban jogos legyen, ahhoz élethivatásos hivatalnál a hivatalba lépőnek saját beleegyezése is szükséges, mert az állani megszűnnék modern állam lenni, ha bárkit életpályára kényszerítene, és ezzel „a szabad társadalom a szabad államban nagy elvét sértené. A hivatalt adó tényezőnek és a hivatalba lépőnek ily egybehangzó akarata azonban nem alapítja meg a hivatali viszonyt, hanem jogos megalapításának csak előleges és külső föltétele. Így van ez más téren is. Ahhoz, hogy képviselő legyek, szükséges úgy az én akaratomnak, mint a választók többsége akaratának egybehangzása; de azért képviselővé engem nem az akaratgybehangzás tesz, hanem az államnak a választásban nyilvánuló alkotmányos ténye (hacsak a képviselő állását nem akarja valaki magánjogi megbízásnak tekinteni). Épp így az én beleegyezésem élethivatásos hivatalnál jogi előföltétele annak, hogy hivatalnokká legyek, de nem tényezője magának a hivatali viszony megalapításának, mert azt más, mint az állam, a maga belső életében meg nem alapíthatja. Nobile officiumnál ellenben mint ilyen előleges és külső jogi föltételre sincs szükség beleegyezésemre, a melyet itt a polgári kötelesség helyettesít. A nobile officium nem életpálya és így az arra vonatkozó polgári kötelesség nem sérti a modern társadalmi szabadságot. Hivatalnokká természetesen a nobile

officiumban is az állam ténye tesz, melynek jogossága ebben az esetben a polgári kötelességen alapszik, miként élethivatás hivatalnál a beleegyezésen.

Az államhivatalnok vagy élethivatásos, fizetési szakember, vagy néporganum. Az elsőt a kinevezés, vagy választás teszi ily hivatalnokká; az utóbbi az életviszonyok szabad fejlődése útján lesz néporganummá; a kitért a kinevezés vagy választás csak megtalálja s mintegy hitelesíti, miként a fémjelzés a finomsági tartalmat. A népelet és államigazgatás a néporganum által lesz élő), activ egységgé, melynek működését az élethivatásos (bureaui) elem szakképzettséggel támogatja.

Szokás megkülönböztetni oly hivatalnokokat, kik az államhatalom működésének orgánumai, és olyanokat, kik valamely közérdeket ápolnak és előmozdítanak. Azonban a legtöbb államhivatalnok a most említett mindkét jelleggel bír. Így a kik tanítással foglalkoznak, hatósággal is bírhatnak (pl. az egyetemi tanács). A katonatisztek, kik az állam hadi erejét ápolják, nagy hatalommal is följárhatnak ruházva. A törvényhatósági és községi hatóságok egyszersmind érdekeket is ápolnak (pl. egészségügy). Csak a bíránál mutatkozik tisztán a hatóság, érdekek ápolása nélkül.

Vannak véleményt adó és döntő hivatalnokok. Ez éppen nem azonos a rangkülönbség kategóriáival, mert vannak magasrangú véleményező, (pl. egy ministertanácsos) és alsóbb rangú döntő (pl. falusi bíró), hivatalnokok.

Sok vitára adott alkalmat az egyes állások szempontjából az a kérdés, kit kell hivatalnoknak tekintenünk. A fejedelem nem hivatalnok, hanem minden hivatal forrása. Hisz ő formailag maga az állam. Saját magának hivatalnoka senki sem lehet, hacsak jelképes, vagy átviteli értelemben nem. Már a burokratizmus tengerében kellett úszni az európai emberiségnek, midőn a fejedelem közjogi (nem patrimonial) állását nem tudták másképpen kifejezni, mint azzal a híres mondással: hogy a király az állam első hivatalnoka. Mintha

korunk a középkori feudalizmussal szemben a közjogi fölfogást más, mint burokratikus palástban képzelni sem tudná. A köztársasági elnök ellenben valóságos hivatalnok, még akkor is, ha kormányzási tényeiért nem ő maga felelős, hanem ministerei.

Szintén téves az a nézet, hogy államhivatalnokok csak a kormány és a bírói hatalomban vannak, a törvényhozó hatalomban viszont nincsenek. A fölsőház és alsóház elnöke valóságos államhivatalnokok. Ha valaki a parlamenti szervezetben előforduló hivatalnokoknak államhivatali jellegét tagadná, annak tagadnia kellene a parlamentnek állami jellegét is. Az ilyen fölfogásnak ismét csak a burokratizmus bit-állami jelleggel!!

A papságot némely helyen (pl. Poroszországban) még az újabb korban is olykor államhivatalnoknak tekintették. E fölfogás azonban csak az ókori állam szempontjából jogosult, mikor az állam és egyház egy és azonos organismus, s a vallás államvallás volt. Igaz, hogy Aristoteles a görög állam szempontjából tagadja a papságnak államhivatali jellegét, de tévesen, mert akkor a vallás a szó szoros értelmében államügy volt, akár csak a hadügy. A római pontifex épp oly államhivatalnok, mint a római consul. Már a középkorban a papság első nagyszerű példája ugyan az élethivatásos hivatalnok, de nem állami hivatal, mert az állam és egyház két külön Organismus. Egyháziak nagy számmal foglalnak el államhivatalt a középkorban, mert főleg ők jártasak a kor tudományában, s ők ebben a minőségben államhivatalnokok, de nem mint egyháziak. Annál kevésbé lehet szó a modern államban s az állam és egyház mai elkülönítése mellett arról, hogy az egyháziak államhivatalnokok lennének, Legfőlebb Orosz- és Törökországban, a caesaropapizmus országaiban, mondhatni, hogy a papság egyszersmind államhivatal.

Az ügyvédek és orvosok sem államhivatalnokok, mert nem az állam tennivalóit végzik, hanem mint szakemberek a magánosokat támogatják, vagyis oly tennivalókat végez-

nek. a miket különben kiki maga teljesítene, ha ahhoz értene. A közjegyzők állása ellenben vegyes; mikor a közjegyző okiratot hitelesít, akkor ő állami tekintélyt gyakorló közhivatalnok; mikor viszont mint szakember segíti a feleket, akkor ugyanaz alá a szempont alá esik, mint az ügyvéd és orvos.

Hogy a katonatiszt államhivatalnok, azt senki sem tagadhatja. Állása sok tekintetben különbözik a polgári államhivatalnokétól. De épp állásának e sajátága képes az államhivatalt új világításba helyezni. Nagy hiba tehát az államhivatal tanulmányozásánál a katonatiszti állást tekinteten kívüli hagyni. A fogalmakat nem egyes töredékekben kell szemlélnünk, hanem minden nyilvánulásaik egészében. Nem szabad a hivatal fogalmát a bureaui elemre korlátozni. Ha a hivatal fogalmát szigorúan alkalmazzuk, akkor a közkatonát is államhivatalnoknak kell mondanunk, mert állami megbízás alapján, állandóan és rendszeresen teljesít állami tennivalókat, még pedig részben olyanokat, amelyek az államhatalom legfokozottabb nyilvánulásai közé tartoznak, pl. az ellenség megölése.

Azt is állítják, hogy az államhivatal eszméje csak az új korban fejlődött ki. De ez csak a bureaui elemre nézve áll. Az államhivatal eszméje azonban a classicus államban s különösen Rómában oly magasztosán fejlődött ki, hogy vajha államtalán korunk azt megközelíteni bírja.

A hivatal betöltése szempontjából ma csak a kinevezés és választás jöhet szóba. A sorsot ott kellene alkalmazni, a hol az emberektől még annyi jót sem lehetne várni, mint a véletlentől; mert különben a sorsnak nyers egyenlőségében ma már senki sem lát demokráciát. A hivatalok áruba bocsátása magának az igazságnak és jognak áruba bocsátása; minthogy azonban még ennél is rosszabb a kényuralom, Franciaországban egykor az áruba bocsátott s ezzel bizonyos fokig függetlenné tett hivatalok, mint a kényuralom korlátai, ennyiben jótékonyan hatottak. Rendszerint az sem volna czélszerű,

hogy a hivatalnoki karok maguk magukat egészítsék ki, mert új szellem nem hatolhatna a hivatalba, de visszaélések könnyen gyökeret vernének. A törvény sem határozhatja meg előre (legalább rendszerint nem czélszerűen), hogy ki viselhet egy bizonyos hivatalt, hanem csak qualificatiókat állapíthat meg. A törvényes megjelelés a középkorban volt helyén, mikor a hivatalok egyes családokban örökséggé lettek. Ma csak kivételesen fordulhat elő, pl. ha valamely testületben az elnöki hivatalt a törvény a hivatali korhoz köti. Marad tehát a kinevezés, választás és legfőlebb még a kettőnek összekötése kijelelés útján.

Vajjon összefügg-e a statusalkattal a kinevezés és választás kérdése? Többen erre igenlő feleletet adnak, azt állítva, hogy a monarchia elvéből a kinevezés, a respublica elvéből a választás következik.

Az a kérdés, hogyan értelmezzük az államot és ebből folyólag a statusalkatot. A kiknek az állam nem egyéb hatványozott magánjognál, s a kik ennél fogva a statusalkatokat a tulajdon kategóriájára alapítják olykép, hogy az államhatalom monarchiában egynek, aristokráciában a keveseknek, demokratiában a polgárok összeségének a tulajdona, azok természetesen jogi consequentiaként hirdetik, hogy monarchiában a fejedelem nevezi ki a hivatalnokot, aristokráciában a kevesek, demokratiában az összeség választja. A nemzetállam szerint azonban activ államalany a nemzet úgy monarchiában, mint respublicában. Itt tehát a választás és kinevezés nem lehet jogkérdés, hanem pusztán czélszerűségi kérdés, mely semmi összefüggésben nincs az államalkattal. E tekintetben monarchia és respublicára nézve ugyanazon elvek irányadók; mert ezen elvek nem vonatkoznak a nemzetsouverainetas közvetett, vagy közvetlen alakjára, hanem arra irányulnak, hogy a nemzet a; maga souverainetasának, akár közvetett, akár közvetlen alakjában valóban activ államalany legyen és maga-magát igazgassa.

A választás előnye, hogy a népeletet összeköti az állam-

igazgatással; mert ezen irányban érdeklődést kelt, bár távol sem oly mértékben, mint a polgárok politikai munkája; és ha a választandó hivatalnok fizetést húz, a legtöbb esetben nagyobb a magánügy, mintsem a közügy iránt való érdeklődés. Továbbá, hogy a választás csak némi közszellemet támaszson, annak gyakran kell előfordulni. Ámde még a ritkán előforduló választás is tönkre teszi a hivatalt, mint életpályát; bizonytalanná teszi a hivatali állást, alá rendeli a hivatal által képviselt állami érdeket localis társadalmi hatalmaknak, és nem kedvez a szakképzettségnek. Nincs veszélyesebb, mint a polgárokat arra szoktatni, hogy kenyérpályákat osztogassanak az államban, mert utoljára magát az államot is egy nagy kenyérkereseti intézménynek tekintik. Hová vihet ez az irány, arra nézve elrettentő például szolgálhat az amerikai spoils-system, és a hivatalok rotatiója. Ruházzanak át a polgárok kötelességet, a mi ethikailag emel, de ne rendelkezzenek sok ezer család kenyérértől, a mi az élethivatásos hivatalt magánérdekeknek szolgáltatja ki, irigykedésre, áskálódásra vezet.* Nagy tévedés az önkormányzat sine qua non-ja gyanánt tekinteni a választást; mert az önkormányzat kiváltképpen a polgárok ingyenes politikai munkájában áll, ha kinevezés bizza is reájuk e munkát, mint pl. az angol békebíróra.

A kinevezés nagy előnye, hogy az országban bárhol levő jeles erőt evidentiában tartani és az őt megillető helyre állítani képes; a mi a szakszerű hivatalnok tekintetében a közérdek szempontjából a fődolog. Továbbá a kinevezett hivatalnok függetlenebb a körülötte tolongó társadalmi érdekekkel szemben.

Az életfogytiglan való választás nélkülözi a választási rendszer főelőnyét, mert ritkán fordulván elő, nem képes a közügy iránt való érdeklődést ébren tartani; és nélkülözi a kinevezési rendszer főelőnyét, mert nem képes a localis viszoynoktól függetlenül alkalmazni az érdemet és szakszerűséget.

* Mikor Montesquieu a hivatalnokválasztást magasztalta, akkor a hivatal mint polgári kötelesség lebegett előtte, nem pedig mint életpályá.

A mondottak eredménye, hogy az ingyenes hivatalnokot választjuk. Nem a választás teszi ugyan őt néporganummá, de ezt a minőségét előmozdítja, ő nem is kénytelen a tisztújítás esélyeitől rettegni; továbbá neki épp a localis viszonyokba kell bele vinni a nemzetet, s a választás is mindig localis körben mozog, s képes megtalálni a localis celebritásokat. Ellenben a szakképzett, élethivatásos, fizetéssel hivatalkod mindenestre kinevezendő); mert életpálya és tisztújítás egymással ki nem egyeztethetők; pedig azt, hogy az ily hivatal életpálya legyen, a közérdek követeli. Mindenestre sokkal kevesebb hátránnyal lehet a nobile officiumot kinevezni, mint az élethivatásos hivatalnokot választani.

Az élethivatásos államhivatalhoz qualificatiókat kell követelni. Ez emeli a közigazgatás szakszerűségét s az érdem és kitűnőség útját egyengeti. Angliában aristokratikus részről nagyon ellenezték a qualificatiók behozatalát.

A közigazgatási hivatalnok engedelmességgel tartozik a felsőbb hatóság iránt; de nyilvánvaló törvénytelenséget sohasem szabad elkövetnie. Inkább mondjon le, mintsem a haza alkotmányát sértse. Nagyon veszélyes elv az, hogy a felsőbb hatóság felelőssége absorbeálja az alárendelt orgánum felelőségét. Ez a kényuralom elve. A ki nyilvánvaló törvénytelenséget elkövet, azért mindig felelős. Ez alól az elv alól csak a rabszolgák tekintetében tehetnénk kivételt. Szabad polgárok mindig felelősek tetteikért. A törvényes engedelmességnek ezt a nagy elvét nem lehet annak vizsgálatára szorítani, vajjon a felsőbb rendeletnek kellő formája van-e, vagy akár az utasító, akár az utasított illetőségi körébe tartozik-e az ügy? A csak törvényes engedelmesség elve föltétlen és teljes, de éppen nem az anarchia elve, mert hisz rendes körülmények közt arra alig is gondol valaki, de jól szervezett (különösen nobile officiumon alapuló) és ethikai tartalommal bíró közigazgatásban ez az elv egyszerre elementaris erővel mutatkozik a fenyegető állam csínna szemben.

A hivatalnok felelős m a g á n j o g i l a g , b ü n t e t ő -

jogilag és fegyelmileg. Sőt a bíraktól, az államtanács tagjaitól s a főiskolai tanszéktől eltekintve, felelős politikailag is, vagyis alá van vetve a bizalmi felelősségnek.

Magánjogilag és büntetőjogilag felelősségre vonhatja őt úgy az állam (ennek országos, megyei és községi alakja), mint minden polgár egyenként és egyesületben. Vajjon a polgárok csak akkor indíthatnak-e magánjogi és büntetőjogi keresetet a hivatalnok ellen, ha ennek mentelmi jogát előbb egy független hatóság (pl. államtanács) fölfüggeszti? E kérdésre a jogállam szempontjából tagadó feleletet kell adnunk. A hivatalnoknak jogállamban ily mentelme nincs és bármely polgár föltétlenül megindíthatja a keresetet, de alaptalan zaklatás esetében pénzbírsággal kell őt sújtani.

A fegyelmi eljárás a hivatalnoki viszonyon alapszik. E viszonynak megszűntével fegyelmi büntetés logikai képtelenség. De ebből éppen nem következik, hogy a fegyelmi eljárás csak a hivatali viszonyra szorító kötelességsértés miatt indítható; mert a magánosokat sértő hivatali cselekvény miatt is párhuzamosan folyhat a fegyelmi, magánjogi és büntetőjogi kereset. Csakhogy a magánfeleknek fegyelmi keresete nincs, hanem csak alkalmat adhatnak a hatósághoz intézett jelentések és panaszukkal a fegyelmi eljárás megindítására. A magánosok ugyanis a hivatalnokoktól szenvedett jogsértésért jogállamban a rendes és a közjogi bíróság előtt minden irányban teljes elégtételt szerezhetnek és így fölösleges volna őket még azzal a joggal is fölrüházni, hogy a hivatalnok ellen fegyelmi eljárást indíthassanak, vagy föllebbezésükkel a fegyelmi eljárás folytatására a hatóságot kényszeríthessék. Különben is a magánfelek ily joga a fegyelmi ügy lényegével ellenkeznek. A fegyelmi hatalomnak ugyanis egyedül az a rendeltetése, hogy az államnak hatósági szervezete a maga jó és egészséges működését létesítse. Ha a magánfél ez iránt érdeklődik, tehet a hatósághoz jelentést és panaszt, s ennek következménye lehet a fegyelmi eljárásnak a hatóság részéről való megindítása, de fegyelmi actiója a magánfélnek

nincs, vagyis ő a hatósági szervezet belső rendének fön-
tartásába önálló törvénykezési cselekvénnyel nem avatkozhatik,
mert ezzel az államnak egyik legfontosabb és legegységesebb
főlségjogát, az or g a n i s a t o r i u s (szervező) hatalmat bitorolná.
Igaz, hogy ennek a hatalomnak gyakorlásában a polgárok
sokszorosán részt vehetnek (pl. hivatalnokválasztás, törvény-
hatósági bizottsági tagok választása, stb.), de ezt nem mint
magánfelek teszik, hanem mint az államhatalmi szervezet
activ tényezői. Az illetékes hatóság azonban, mint említettem,
magánfelek sérelme miatt is indíthat fegyelmi eljárást, tehát
nemcsak a közszolgálati viszony szempontjából; mert a hiva-
tálnoktól a magánfélen elkövetett jogsértés is a hatósági
szervezet rossz működéséről tanúskodik, és ezt épp fegyelmi
utón lehet megakadályozni.

A hivatalnok magánjogi felelősségeért jót áll az állam,
föltéve, hogy a magánfél az ellene hivatali utón elkövetett
jogsértésnek orvoslása végett minden rendelkezésére álló
jogorvoslatot fölhasznál. Az állam jótállása egyszerűen abból
foly, hogy a mit a hivatalnok tesz, azt maga az állam teszi.
Az, hogy a hivatalnok átlépte az államtól reá ruházott hatás-
kört, az állami jótállás ellen föl nem hozható, mert a magán-
fél nem bírálhatja az állami orgánum hatásköri korlátainak
megtartását vagy átlépését, s ha bírálná is, az állami orgá-
num vele szemben karhatalmat alkalmazhat s ezt a kar-
hatalmat az állam adta neki és végre a magánfél különben
sem szegülhet ellene az állami orgánumnak büntetőjogi
veszedelem nélkül.

A közigazgatási hivatalnok politikailag is felelős, vagyis
bizalmi okból elbocsátható. E nélkül az elv nélkül az államigaz-
gatás gondolat-, akarat- és cselekvényegysége el sem képzel-
hető.

A hivatalnoknak a hivatalra nincs semmi joga; a tör-
vény által megállapított nyugdíjra, végkielégítésre és más
efélére igen. De magára a hivatalra soha semmi magánjog
nem szerezhető. Ennélfogva a hivatalnok elbocsátható, ille-

tőleg nyugalomba helyezhető, minden fegyelmi ok nélkül, mikor az állam érdeke azt kívánatosá teszi. Jól jegyeztetett meg, hogy nincs arra magánjog, hogy valaki az államnak rossz szolgálatokat tegyen. A törvény útján kívül való elmozdíthatatlanság a bírákra alkalmazandó, kiknél a függetlenség a fődolog. Az állami érdeket ápoló hivatalnokok közül a bírákéhoz hasonló függetlenség biztosítandó a főiskolai tanszéknek, hogy a tanszabadság a törvény oltalma alatt álljon.

Annak, hogy a kormányhivatalnokot bármikor el lehet bocsátani, előnye főképen ezen lehetőségben van és czélja éppen nem az, hogy a kormány hivatalnok alkalmazásának állandósága megszűnjék. Ama lehetőség elejét veszi annak, hogy a hivatalnok magát törvényes formák mögé elsánczolva, saját főnökének politikai intenióit bénítsa. Tényleg tehát rendszerint a kormányhivatalnokok, elbocsáthatóságuk daczára, állásukban állandók. Az Amerikában lábra kapott rendszer, mely szerint az elnökkel a hivatalnokok is tömegesen változnak, nyílt és erkölcstelen bevállása annak, hogy a hivatalt csak magánérdeknek tekintik: egy modernizált feudalismus.

Abból, hogy a ministeriummal a kormánypolitika is változni szokott, a kormányhivatalnokok elbocsátásának szükségessége nem következik, mert a hivatalnok nem mint pártember, hanem mint szakember szolgál. A hivatalnoknak, mint politikailag jogozott polgárnak, meggyőződésétől függ vagy a kormány mellett gyakorolni politikai jogait, vagy éppen nem gyakorolni, de kormánya ellen actióba lépnie nem szabad. A diplomatiái képviselőknek sem kell változni a ministeriummal, de megkérdézhető, főleg, ha az új ministerium külügyi politikája nagyon eltér az előbbiétől, vajjon képesek lesznek-e ezen új irányt odaadással szolgálni?

51. §.

Általán a közjogi bírászkodásról.

A részt nem ismerhetjük meg tisztán, ha az egészet szem elől tévesztjük. Rész a közigazgatási, egész a közjogi bírászkodás. A rendszer részéről helyes fogalmunk csak úgy lehet, ha a rendszer a maga egészében, gyökerétől a lombkorona tetejéig, szemünk előtt áll.

A bírói módszernek abstract, alaki fogalmából kell kiindulnunk. Az az első kérdés: mi a bírászkodás magában, eltekintve annak úgy közjogi, mint rendes* bírói (büntető- és magánjogi) anyagra való alkalmazásától.

De ma épp ezen álláspontra emelkedni fölötte nehéz. A világ elmerült a bírói módszer egyik alkalmazásának, t. i. a rendes bírászkodásnak (magánjogi és büntetőjogi igazságszolgáltatásnak) szemléletébe. A tiszta alakot, és ennek egyik anyagi alkalmazását egymástól már alig tudja szemünk megkülönböztetni. A rendes bírászkodás különös attribútumait átviszszük a bírászkodás általános alaki fogalmába; és a mi csak a rendes bírászkodásnak fekszik a lényegében, azt már általán a bírászkodás eszméjéből deducáljuk a közjogi bírászkodás számára. S így a közjogi bírászkodás is rendes bírászkodás lesz. Új téren új név alatt a régi fogalom!

* E terminológia: közjogi és „rendes” bírászkodás helytelen; mert a közjogit, mint valami rendkívülit tünteti föl, pedig ennek köre szélesb a „rendes” bírónál. De a megszokott kifejezésekkel szemben jobb letenni a fegyvert.

A míg a tévedések ezen gyökerét ketté nem vágjuk, addig a közjogi bírászkodás semmi sem lesz kevésbé, mint közjogi. A közjogi bírászkodás épp oly önálló, eredeti, nyilvánulása a bírói módszer tiszta alaki fogalmának, mint a rendes bírászkodás. A bírói módszer nem lesz előbb rendes bírászkodássá, hogy azután, csak mint a rendes bírászkodásnak egyik módosulata alakuljon közjogi bírászkodássá; hanem közvetlenül és önállóan alakul úgy rendes, mint közjogi bírászkodássá. A mi a bírói módszer lényegéhez tartozik, az a közjogi bírászkodásnak is lényegében fekszik; de a mi a rendes bírászkodásnak speczialis sajátága, az ép ellentéte a közjogi bírászkodásnak; mert hisz különben e kétféle bírászkodás nem volna kétféle. A rendes bírászkodás lényege azt követeli, hogy a tényálladékot önmagában, elszigetelve, s azért pusztán fogalmi oldalára nézve, vegyük tekintetbe. A közjogi bírászkodás viszont az egész szempontjából alkalmazza a törvényt, tehát szükségkép individuálisáivá az esetet. Ez két egészen ellenkező álláspont. A közjogi bírászkodás tehát a felségjogok gyakorlása az egész szempontjából bírói módszer szerint.

A bírászkodás, mint tiszta alaki fogalom, contradictorius eljárás, melynek alapján két vitatkozó személy ügyében egy harmadik ítél.

Minden bírászkodáshoz tehát lényegileg megkívántatik, egyfelől a bíró, a fölpörös és az alpörös, másfelől contradictorius alakszerűség. Ahol mindegyik fél törvény által biztosított formákban elmondhatja érveit s ítél egy harmadik, ott van bírászkodás. Nincs tehát bírászkodás ott, ahol akár az állam, akár magánember ítél anélkül, hogy a fenforgó viszony alanyait előre, objective megállapított formák szerint hallgatná meg. Továbbá nincs bírászkodás ott sem, ahol a vitázók ugyan törvényes formák védelme alatt érvelnek, de azután nem egy harmadik, hanem ők maguk döntenek; pl. a parlamentben. A bíró, fölpörös és alpörös viszonya egészen más a rendes és egészen más a közjogi pörben. A rendes bírászkodásban a pörbeli személyek sohasem lesznek egy magasb,

ethikai személyes egységé; a polgári pörben egyáltalán nem, a büntetőpörben legalább a vádlott szempontjából nem. S miután az egységnek épp úgy nincsenek fokozatai, mint pl. a fehér színnek, ennél fogva a pörbeli személyek magas ethikai egysége a büntető pörből épp oly teljes mértékben hiányzik, mint a polgári pörből. Ellenben a közjogi pörben teljesen meg van. Itt bíró, fölpörös, alpörös ugyanazon államszemélynek orgánumai, ugyanazon állami megfontolást csak különböző oldalról közvetítik. Itt a „felek” értelme egészen más. Míg a rendes pörben a „felek” két különböző, egymással igazi harcban álló életprocessust képviselnek, két ellentétes érdeket s közülük egyik igazán győz, a másik igazán vesz, addig a közjogi pörben a „felek” ugyanazon egy életprocessust csak két különböző oldalról képviselnek, igazán egyik sem nyer, sem vesz, mert a személyes egységben ellentétes érdekek nincsenek. Itt a „felek” csak formailag különböző szerepben szolgálják az igazságos uralkodásra törekvő államot. A közjogi bírászkodásnak csak egy alanya, egy cselekvője van, t. i. maga az állam. Tehát a közjogi pörben az állam nem az egyik „fél” szemben egy másik „fél”-lel, aki egyébként az ő polgára, hanem az állam a közjogi pörben minden: bíró, fél, fölpörös, alpörös és csak azért oszlik szét ezen szerepekre, mert igazságosan akar uralkodni, és e célból önkontrollt gyakorol; azaz: nem más, tőle különböző személy ellenőrzésének veti magát alá, hanem maga-magát ellenőrzi. A közjogi kereset az állami önkormányzatnak egyik alakja, melyet a nemzeti öntudat és érdekek kell betölteni; és ha a polgárok azt magánérdekkel töltik be, akkor épp úgy visszaélnék politikai jogukkal, mint akkor, ha választói joguk gyakorlásakor magánérdek után futnak. Azáltal, hogy az állam a maga jogainak gyakorlását bírói módszerbe öltözteti, semmiféle jogáról le nem mondott, magát senkinek alá nem veté, hanem a közjogi kereset útján az állami önkontroll szervezetébe a polgárokat is felvette. A bírói módszer sokkal egyetemesebb, mint a bírói

hatalom s egyik alakját képezi mind a három hatalmi ág működésének. Ily egyetemessé a bírói módszer a közjogi bírászkodásban lesz; mert míg a rendes bírászkodás csak a bírói hatalomnak nyilvánulása, addig a közjogi bírászkodás alkalmazást nyer mind a törvényhozó, mind a kormányzó, mind a bírói hatalomban. A legnagyobb tévedés tehát a közjogi bírászkodást kizárólag a bírói hatalom kifolyásának tekinteni és a legnagyobb fonákság a hatalom ágak elkülönítésének egyébként is helytelen elméletét a közjogi bírászkodásra alkalmazni. Hisz ily módon nem a kormányzó és bírói hatalmat különítik el egymástól, hanem elválasztják a hatalmi ágat önmagától, a törvényhozást a törvényhozástól, a kormányzást a kormányzástól! Eszerint, ha a törvényhozás bírói módszer szerint történik, az már nem a törvényhozó, hanem a bírói hatalom lenne; ha a kormányhatalom bírói módszer szerint gyakoroltatik, ez már nem lenne a kormányhatalom, hanem bírói hatalom!

Senki sem állítja, hogy ma is bírói módszer szerint hozunk törvényt, mint hajdan az atheneiek; de a közjogi bírászkodást a maga philosophiailag gondolható és világtörténetileg is kifejlődött teljes rendszerében kell szemlélnünk; csak így érthetjük meg annak egészét, valamint egyes nyilvánulásait, különösen a közigazgatási bírászkodást.

A bírói módszer, mint közjogi bírászkodás, alkalmazást nyer a hatalmi ágakban két szempontból: részint a hatalmi ág szervezetének megalkotása, illetőleg működésének általános alaki szabályai, részint érdemleges gyakorlása szempontjából.

Így a törvényhozó hatalom szervezetének megalkotása szempontjából, pl. nálunk bírói módszer szerint ítélnék az activ és passiv választóképeség, a választás érvénye, stb. fölött. Akárki gyakorolja ezen judicaturát, az közjogi bíró, és pedig a törvényhozó hatalom keretén belül. A magy. kir. curia, mint a választóképeség és választás bírója, a törvényhozó hatalom szervezetéhez tartozik.

A törvényhozó hatalom érdemleges gyakorlásának bírói módszer alakjában legszembetűnőbb példáját a régi attikai közjogban találjuk, hol a régibb törvény és az azt módosító, vagy eltörlő javaslat fölött a *nomotheták* ítétek, és pedig mint valóságos törvényszék.

A közigazgatási bíráskodás a közjogi bíráskodásnak alkalmazása a kormányhatalomban, még pedig itt is majd a hatalmi ág szervezete, majd annak érdemleges működése szempontjából. A kormányhatalom szervezete szempontjából: pl. az ezen szervezeten belül előforduló *competentiai conflictusok*, a törvényhatósági és községi képviselőtestületre vonatkozó jogok, hivatalnoki *qualificatiók*, stb. elbírálása. Érdemleges szempontból: pl. létezik-e valamely személyes, vagy pedig vagyoni teljesítés kötelessége az állam irányában, s ha létezik, mely mértékben; van-e joga az egyesnek, és mely mértékben, valamely a kormányhatalom által nyújtandó előnyre, utat, folyamatot, tanintézetet, múzeumot, jótékony intézetet használni?

A bírói hatalomban a hatalmi ág érdemleges gyakorlásának alakját a közjogi bíráskodás nem képezheti, mert a bírói hatalomnak érdemleges gyakorlása éppen a rendes bíráskodás. Midőn az angol fölsőház rendes pörben ítélt, akkor e ház épp úgy a bírói hatalom szervezetéhez tartozik, miként viszont – mint említtem – a magyar kir. *curia*, mikor választói jog fölött dönt, a törvényhozó hatalom szervezetének részét képezi. A hatalmi ág szervezete szempontjából a bírói hatalomban is előfordul a közjogi bíráskodás. Ilyen pl. annak eldöntése, bír-e valaki esküdszéki *qualificatióval*?

Akárki teljesíti is a közjogi bíráskodást, ezen *functio* mindig azon hatalmi ágnak attribútuma marad, melynek szervezetére vagy tárgykörére vonatkozik.

Az is nagy tévedés, hogy a közjogi bíráskodásban nincs *im p e r i u m* és pedig, mint állítják, azért, mert azt a bíráskodás eszméje kizárja.

Ez ismét a rendes bíraskodásból van deducálva, melyet a bírói módszer tiszta alaki fogalmával összetévesztenek. A rendes bíraskodásban nincs impérium, mert annak során az állam nem a saját erőiről rendelkezik, hanem a jogigazságot az általa fölismert tényálladéokra alkalmazza. A közjogi bíraskodásban majd van, majd nincs impérium, aszerint, a mint a közjogi functio természete hozza magával. Azt, van-e az államhatalom valamely működésében impérium, nem a cselekvény formája, hanem lényege határozza meg. A bírói módszer az impérium kérdésével semmi összefüggésben nincs. A hol az impérium különben létezik, ott az a közjogi bíraskodásban is megmarad; mert ez a functio lényegén nem változtat.

52. §.

Különösen a közigazgatási bíráskodásról.

A közigazgatási bíráskodás nem egyéb, mint a közjogi bíráskodás a kormányhatalomban. Ennélfogva, a mi a közjogi bíráskodásról általában áll, mindaz áll különösen a közigazgatási bíráskodásról is. Miként az egész közjogi bíráskodás rendszerének, úgy a közigazgatási bíráskodásnak is alapelve, hogy a bírói forma a főhatalomnak nem megszorítása, hanem gyakorlásának módja. A bírói módszer tehát a kormányhatalmat nem veti alá semmiféle más hatalomnak. A közigazgatási bíráskodás nem a közigazgatási organismusnak subordinációja, hanem csak a közigazgatás függetlenségének másik alakja. A közigazgatási bíráskodás lényegileg nem a közigazgatáson kívül és fölött gyakoroltatik, hanem benn a közigazgatási organismusban; nem a közigazgatás ellen, hanem általa; mert minden közjogi bíráskodás magának az illető hatalmi ágnek belső szervezete és belső életprocessusa.

Ezzel egyenes ellentétben azt tanítja a privatizáló elmélet, hogy: „ne legyen az állam egy személyben bíró és fél.”

E tétel bíráskodást szervez az államon kívül és az állam fölött, a mi logikai képtelenség. Továbbá a felségjogok gyakorlása terén az államot saját alattvalójával, mint felet a féllal, szemközt állítja; az államot megsemmisítő ezen viszonyt naponta ismétli a közigazgatási ügymenet száz pontján; s

így az állam rendszeres megaláztatásának és irtásának iskoláját szervezi.

Azt mondja a privatizáló elmélet: „saját ügyében ne ítéljen senki, tehát az állam sem.”

Ez, mint a rendes bíraskodás elve, teljesen helyes és igaz. De mi joron viszik azt a közjogba? Érdekelt fél ne ítéljen saját ügyében. De az állam, mint a felségjogok alanya,* fölötté áll a társadalmi érdekharcnak; s épp azért áll fölötté, hogy jogosságot vigyen abba. Az államnak „saját ügye” a jogeszmé. Az állam a személyes életre szervezett jogeszmé. Valahol csak be kell tetőzni a földi hatalmat. Ha nem akarjuk, hogy az állam a „saját ügyében” ítéljen, és föléje állítunk egy bíróságot, hát akkor ez a bíróság lesz az állam és így tovább vég nélkül.

A privatizáló elmélet némely követője nem az államról, hanem a közigazgatási organismusról hirdeti, hogy „saját ügyében” ne ítéljen.

Csakhogya ez más szavakkal ugyanaz. Mindegyik hatalmi ág a teljes állameszmét tartalmazza. Ha egyikben megsemmisítjük az állameszmét, valamennyiben megsemmisítjük azt. Mindegyik hatalmi ág a nemzetszemély a maga oszthatatlan teljességében.

Igaz, hogy a sikerre való törekvés a közigazgatási orgánomot elfogulttá és részrehajlóvá teheti. „Gonosz egy ló a tett, mely gazdáját viszi tűznek, víznek, lehajítja végre.”

Csakhogya ne legyen rosszabb az orvosság, mint maga a betegség. A tettnek szilaj paripáját fegyelmezni kell bizonyos eljárási mód által, de nem megkötnözi. Ezen eljárási mód a contradictorius alakszerűség, mely tárgyilagosságot visza közigazgatásba, anélkül, hogy annak energiáját zsidbasztaná. Továbbá igen sok esetben el lehet választani, és külön orgánomokra bízni a tettet és az ítéletet, de a közigazgatás keretén belül. Igaz ugyan, hogy minden közigazgatási

* Azaz: mint állam, nem: mint magánjogok alanya; mert utóbbi minőségében a törvény rendes útját követni tartozik.

cselekvény az egész közigazgatásnak, mint egy alanynak, cselekvénye, de a tett szenvedélye mégsem árad ki az egészre, és csak a közvetlenül eljáró orgánum szempontjából fenyeget. Az a panasz, hogy a közigazgatásban nincs jogászi érzék. A baj valóban létezik. Orvossága a bírói módszer. De a privatizáló elmélet a közigazgatás keretén kívül alkalmazza e módszert. A közigazgatásba akarnak vinni jogászi érzéket, s a mivel ezt eszközölni lehet, t. i. a közigazgatási bíráskodást, a bírói hatalom keretébe helyezik át. Pétert akarják gyógyítani, hanem Pál vegye be az orvosságot. Ha két hatalmi ág közt hadi állapotot létesítünk, s a nemzet személyes életében a meghasonlást szervezzük, akkor ne reméljük, hogy a jogászi érzék majd kifejlődik a közigazgatásban. Így csak a rabulista érzék fejlődik ott. Majd lesznek közigazgatási orgánumok, kik nem arra törekednek, hogy igazságosak legyenek, hanem inkább arra, hogy correct jogi formákkal körülbástyázzák a részrehajlást. És majd lesznek bírák, kik közigazgatási jogsértésre vadászva, a közigazgatási törvények államférfias intencióit abstract logikával ölik meg.

53. §.

A közigazgatási bírászkodás tárgyköre.

Az egész megvilágítja a részt; a közjogi bírászkodás tárgyköre megvilágítja a közigazgatási bírászkodás tárgykörét. A közjogi bírászkodás a felségjogok gyakorlása az egész szempontjából bírói módszer szerint. Mikor alkalmazandó a felségjogoknak az egész szempontjából történő gyakorlására a bírói módszer? ezt meghatározza az államérek. Nem az egyén szempontjából formulázott abstract magánjogi elv, hanem az államérek. Mikor alkalmazandó a kormányhatalom gyakorlására a bírói módszer, azt is meghatározza az államérek. Ennélfogva a közigazgatási bírászkodás eseteit a törvény felsorolja, és azok számát idővel, nem rohamosan, de annál több kitartás- és következetességgel, a tapasztalás szerint emeli. Ez fejlődés, fejlődő élet; nem öntudatlan, hanem az ész által vezetett fejlődés: minden egyéb csak papiros.

Miután közjogi, illetőleg közigazgatási bírászkodás csak az, mely az egész szempontjából történik, s a nemzet belső személyes életének jogi szervezetét képezi, ennélfogva nem tartozik oda semmiféle alanyi felelősség, sem a hivatalnok fegyelmi ügye, sem a közigazgatási orgánum kártérítési kötelezettsége, sem ennek bűnvádi felelőssége; a ministeri felelősség sem; mert mindez ugyan a nemzet állami uralmának birodalmához tartozik, de nem a nemzet személyes életprocessusához. Midőn a nemzet az alanyi felelősség ese-

teiben – a maga szervezetének akármely alakzata útján – ítéel, akkor nem önmaga fölött rendelkezik, hanem épp úgy, mint a polgári és büntető pörben, tőle ezen viszonyban különböző, de uralma alatt álló alanyok fölött ítéel. Az alanyi felelősség eseteinek egy részét czélszerű oly orgánumra bizni, mely egyébkint közjogi functióval bír (pl. a ministeri felelősség elbírálását a fölsőházra), de akárki ítéel ezen esetekben, az mindig mint rendes bíró ítéel s a rendes bíró álláspontjára köteles helyezkedni; mert a functió természetére nézve nem az eljáró orgánum jellege, hanem objective maga a functió határoz.

Valahányszor azon panasz emeltetik, hogy a közigazgatási hatalom gyakorlásának során megsértetett a legalitás, vagy az egyenlő mértékhatározás, mindannyiszor két egészen önálló, bár gyakorlatilag összefüggő, elvileg mégis egymástól lényegesen különböző kérdés merül föl. Az egyik kérdés az, hogy csakugyan forog-e fön jogsértés akár formai legalitás, akár a mértékhatározás szempontjából? A másik kérdés az, hogy vajjon ilyen jogsértés esetében vétkes-e az illető orgánum, tehát felelősségre vonható-e kártérítés, fegyelem, vagy büntetőjog szempontjából?

Az első kérdés, vajjon t. i. az alanyi felelősségtől eltekintve, tisztán objective, van-e jogsértés – tartozik a közigazgatási bíráskodás tárgykörébe. Itt a tényálladékot az egész szempontjából individualizálni kell; itt a tényálladékot tulajdonképen nem az egyes eset képezi, hanem az egész nemzet ezen estre való vonatkozásában.

Ellenben a második kérdés: t. i. az eljárt orgánum felelőssége – akárki ítéel föltöte – nem közjogi, nem közigazgatási, hanem rendes bírói ügy; mert lehet ugyan a tényálladék ezen szempontból is nemcsak egyszerű tény, hanem igen komplikált, több tényből összetett, talán a hivatalnok összes hivatali eljárására, vagy társadalmi magaviseletére kiterjedő, de ha egyszer megállapított, akkor in abstracto, magában jó tekintetbe, semmiféle vonatkozással az egészre.

Az alanyi felelősség némely esetének (pl. ministeri

felelősség) elbírálásához szintén szükséges a politikai látkör. A közjogi bíraskodáshoz mindig szükséges. De az alanyi felelősség amaz esetei azért nem válnak közjogi bíraskodássá, mert a politikai látkör az esetek e két kategóriájában igen különböző irányban szükséges. Az alanyi felelősség némely esetében a politikai látkör szükséges a bűnösség felderítése végett; tehát rendes bírói szempontból. A közjogi bíraskodáshoz mindig szükséges a politikai látkör, mert a közjogi törvény az egész szempontjából alkotattván, azt az egész szempontjából kell alkalmazni is egyes esetre. Az alanyi felelősség eseteiben az, a mit a politikai látkör megvilágít, a múltban fekszik; a közjogi bírónál a jövőben. Vétkes-e az eljáró orgánus, az mindig csak a vétkeség szerint Ítéendő meg. Azon kérdést, történt-e közigazgatási jogsértés, döntse el igazságos politika.* Azon kérdést, bűnös-e az orgánus, döntse el az igazságos logáltatás.

A mondottaknál fogva az alanyi felelősség eseteit, eltérve az általános nézettől, a közjogi bíraskodás tárgyköréből ki-rekesztjük. A ministeri felelősség, mint alkotmánybiztosíték közjog; de a vád alá helyezett minister ügyének elbírálása nem közjogi bíraskodás.

A közigazgatási bíraskodás tárgykörébe mind a formai legalitás, mind a mértékhatározás tartozik. És pedig miután a közigazgatási bíraskodás lényegileg nem bírói funkció, amely csak alanyi jogsértés esetében működik, hanem közigazgatási funkció, ennél fogva a közigazgatási bíraskodás úgy a formai legalitást, mint az egyenlő mértékhatározást védi a jogsértést megelőző, elhárító módon is. Tehát közigazgatási bíraskodásnak nemcsak a jogsértés orvoslása, hanem elhárítása végett (praeventive) is van helye, s a közigazgatási eljárás kezdettől fogva folyhat bírói módszer szerint, ha azt az állami célszerűség különben megengedi.

* Mely épp azért, hogy igazságos tudjon lenni, bírói módszert ölt, és közigazgatási bíraskodássá lesz.

A formal legalitás a pozitív jognak helyes magyarázata- és alkalmazásában áll. Átkarolja ezen szempontból a közigazgatási bírászkodás a pozitív jognak minden alakját: törvényt, szokásjogot, rendeletet, statútumot. Tehát a rendelet nem képez e tekintetben kivételt. A rendelet magát a kormányt is kötelezi; szabadságában áll a kormánynak megváltoztatni, vagy megszüntetni a rendeletet, de a míg az érvényben van, annak oltalmát senkitől jogosan meg nem tagadhatja. A kihirdetett akarat helyébe ad hoc, a ki nem hirdetett akaratot tenni jogtalanság lenne, valamint erkölcstelenség. Dispensálni lehet a rendelet alól, ha ez egy harmadiknak hátrányára nincs.

A mértékhatározás tekintetében két elv irányadó, melyek közt sort kell tartani. Az első elv: az a llami érdek, a második: az egyenlő mérték. A mértékhatározás discretionarius hatalom, de azért objectivnek kell lennie s a meddig egy bizonyos mértéket a közérdek föntart, az mindenki irányában egyenlően alkalmazandó. A közigazgatási mérték egyenlősége nem dermed magánjoggá. Azért, hogy egy bizonyos mérték bizonyos körülmények közt ma alkalmaztatik, senkinek sincs az állam irányában arra szerzett joga, hogy ugyanazon mérték analog esetben holnap is alkalmaztassák; de joggal követelheti mindenki a közigazgatási orgánumtól, hogy addig, míg az állam érdeke mást nem parancsol, ugyanazon mérték reá is alkalmaztassék. Az egyenlő mérték tehát nem valami szerzett magánjog, melyet tisztelni kell, ha összedől is a világ, hanem az igazságos és részrehajlatlan eljárás szabálya, melyet alkalmazni kell, a míg létezik; és mely csak addig létezik, a meddig az állam érdeke meg nem változott. A közigazgatási bírászkodás a mondottakból folyólag nem a mértékhatározás egyenlő és arányos voltának minden áron való föntartását, hanem a közérdek szempontjából megengedhető egyenlőséget és arányosságot biztosítja.

A közigazgatási bírászkodás tárgyai a polgárok köz-

igazgatási jogai is, pl. útnak, folyónak használata. Ezek a jogok azonban sohasem szerzett jogok, már t. i. szokott magánjogi értelemben (pl. csak addig léteznek, míg az állam azt az utat el nem törli). Ennélfogva nem is lehet azokat a dologi és követelési jogok magánjogi kategóriáira visszavezetni; mert e kategóriák a jogoknak vagyunkhoz való tartozási módjából erednek; a közigazgatási jogok pedig vagyunkhoz nem tartoznak. Magánjogok is lehetnek tárgyai a közigazgatási bírászkodásnak, (mert hisz a közigazgatási hatalom lépten-nyomon érinti a magánjogkört), de soha magánjogi viták, hanem csak közjogi viták, pl. van-e helye kisajátításnak? közigazgatási bírászkodás tárgya; mekkora kártérítést kell adni a kisajátított területért? rendes bíró elé tartozik.

54. §.

A közigazgatási bírászkodás szervezete.

A közigazgatási bírászkodásnak szervezésében a cél ugyanaz, a mi általában az államhatalom szervezésében: a nemzetnek, mint actív állomalanynek, érvényre jutása. Erre kell irányulni minden közjogi szervezetnek bírói formában és ezen formán kívül, tehát a közigazgatási bírászkodás szervezeteinek is. A kormányhatalom: az önmagát kormányzó nemzet. A közigazgatási (vagyis kormányhatalmi) bírászkodás: az önmagát bírói módszer szerint kormányzó nemzet.

Akként szervezendő a közigazgatási bírászkodás, hogy az abban levő jogászi objectivitas átmenjen a nemzet szellemébe. A kik csak az egyest akarják biztosítani a közigazgatási bírászkodás által jogsérelem ellen, ezt az egyéni biztosítékot könnyen elérhetik egy tollvonással. Egy közigazgatási törvényszék e privatizáló irány céljának megfelel. Csakhogy az ily bürokratikus szervezet nem képezi a nemzet személyes életének egyik módját, nem fejleszti annak erkölcsi erejét, nem képes a közigazgatási bírászkodás nagy ethikai föladatának betöltésére, hanem csak külsőleges garancia, mint a villámhárító a háztetőn.

Oly közigazgatási bírászkodást, mely a nemzeti öntudatot intensivebbé teszi, erkölcsi erőfejlődést közvetít, és a nemzetet fölfegyverzi úgy a fejedelmi absolutizmus, mint saját szenvedélyei ellen, oly közigazgatási bírászkodást, mely a nemzet

vérévé teszi a jogigazságot, mint állandó és örökös akaratot, ily közigazgatási bíraskodást a népéleten kívül bürokratiaiilag decretálni nem lehet.

A közigazgatási bíraskodás szervezete olyan legyen, mint az ember idegrendszere; áthassa a nemzeti életet minden ponton, annak úgy egyetemes, mint particularis vonatkozásaiban, kormányban és önkormányzatban, s az utóbbi szempontból megyében és községben. Természetesen nem kezdődhetik minden közigazgatási pör a községben; de a közigazgatási bíraskodás organismusa, mint egész, – épp úgy, mint a nemzetszabadság általán, – minél sűrűbben ágazzassa el gyökereit a községben.

A megyében szervezendő egy collegium, melyben az egész megyére nézve minden közigazgatási bíraskodás központosul, úgy a mértékhatározás, mint a legalitás szempontjából; és pedig részint mint első fórumon, részint a községből való fölebbezés útján. Számos ügyre nézve ez lesz az utolsó fórum, melytől appellálni már nem lehet; különösen mértékhatározás esetében; mert egyenlő mértéket rendszerint csak közlelől lehet tartani, és csak olyantól, ki azon ügykörrel folytonosan foglalkozik, vagy arra közvetlenül fölügyel, lehet várni. Oly dolgokban azonban meg kell engedni a kormányhoz való apellatiót, melyek az egész országra nézve egyenlő mértéket parancsolnak.

Mind a községben, mind a megyében a döntés ingyenes tisztségnek, vagyis néporganumnak adandó; ellenben a véleményadás életfogytiglan alkalmazandó fizetéses szakembernek.

A központra apellált ügyekben a mértékhatározás szempontjából ítél a ministerium, a legalitás fölött pedig a legfőbb közigazgatási bíróság.

55. §.

A hatásköri összeütközések bírósága.

(Tribunal des conflits.)

Ez általán a k ö z j o g i (minthogy két hatalmi ágat karol át, nem a k ö z i g a z g a t á s i) bíraskodásnak nyilvánulása.

Franciaországban 1789. előtt a parlamentek (főtörvény-székek), mivel a királyi tanácsból vették eredetüket, gyakran beleártották magukat közigazgatási dolgokba és a közigazgatás erejét bénították. A nagy forradalom biztosította a közigazgatás függetlenségét a bíróságokkal szemben. Hisz a közigazgatásban most a népsouverainetas nyilvánult, miként előbb a fejedelmi absolutismus. S ha előbb az absolut királyok lit de justice tartásával törték meg a hatalmas hivatalnokvilág élén álló párisi parlament ellenállását, vagyis az ülésben személyesen megjelenve parancsolták meg rendeleteik beczikelyezését, most a souverain nép a közigazgatás és törvénykezés elkülönítésének elve által biztosította a kormányhatalomnak függetlenségét és integritását. Ennek az elvnek megvalósítása végett emeli a préfet a hatásköri panaszt, valahányszor azt hiszi, hogy a közigazgatási hatáskör csorbát szenved a bíróságok illetéktelen túlterjeszkedése következtében.

Itt csak a kormányhatalom és bírói hatalom hatásköri összeütközéséről van szó (conflit d'attributions). A kormányhatalmon belül a közigazgatási hatóságoknak, vagy a bírói

hatalmon belül a bírói hatóságoknak hatásköri összeütközését (conflit de iurisdiction) az illető hatalmi ágon belül maga az a hatalmi ág intézi el, t. i. a fölsőbb hatóság az alsóbbakra nézve.

A kormányhatalom és bírói hatalom hatásköri összeütközésének nem lehet más esete, mint egyfelől valamely közigazgatási, másfelől valamely bírói hatóság között. Az közönyös, vajjon a közigazgatási hatóság közigazgatási bírói minőségben működött-e vagy nem, mert az mindig egyformán csak közigazgatási hatóság. Közigazgatási hatóság és közigazgatási bíróság között tehát oly hatásköri összeütközés, melyről itt szó van, nem fordulhat elő, mert hisz a közigazgatási bíraskodás is lényegileg közigazgatás, tehát az összeütközés ugyanabban a hatalmi ágon történt, t. i. a kormányhatalomban, s itt el is intézhető fölsőbb közigazgatási bíraskodás útján; ez eset tehát épp oly kevésbé tartozhatik külön hatásköri bíróság (tribunal des conflits) elé,* mint nem tartozhatik oda más a kormányhatalom keretén belül előforduló hatásköri összeütközés sem, pl. az önkormányzati hatáskört illetőleg.

A kormányhatalom és bírói hatalom között fölmerült hatásköri összeütközés fölött ítélő bíróság megalkotásának igen különböző példáival találkozunk valószínűleg azért, mivel e kérdés megoldása sok nehézséggel jár. Ha a kormányhatalomnak valamely orgánumára (ministertanács, államtanács, közigazgatási bíróság) ruházzuk a döntést, akkor a bírói hatalom önállósága ellen vétünk. Ha viszont az ország rendes főtörvényszékét bizzuk meg azzal, akkor a közigazgatási hatalom függetlensége szenved. Ha a két hatalmi ág paritásából kiindulva ugyanannyi tagot alkalmazunk mindegyik hatalmi ág köréből (pl. négy közigazgatási bírót, négy rendes bírót), akkor ezek egymás szavazatát legtöbb esetben megsemmisítik s valósággal két bíróság iuxta positiója fölött állva, az elnök maga dönt

* Természetesen az ellenkező eredményre jutunk, ha – mint oly sokan – a közigazgatási bíraskodást lényegileg bírói funkciónak tartjuk.

és pedig talán aszerint, a mint életpályája a közigazgatással vagy a bírósággal azonosítja őt jobban. Ha a szavazatok most említett kölcsönös ellensúlyozásának kikerülése végett akár a közigazgatás, akár a bíraskodás köréből egy vagy két taggal többet alkalmazunk, akkor a másik körhöz tartozó és kisebbségben levő tagok szavazatát döntő szavazatból véleményadószavazattá változtattuk át, s a hatalmi ágak paritását megsemmisítettük. Oly bíróság kellene, melynek tagjai nem elfogultak sem a bírói, sem a közigazgatási hatáskör javára. Csak-hogy épp szakembereket nehéz találni, a kik ily elfogulatlanok. Az államfőre sem lehet bízni a döntést, mert alkotmányos országban az államfőt és a kormányt egymástól elválasztani nem lehet; az ő döntése a ministerek tanácsára és felelőssége mellett történhetnék csak. A ministerium mellőzésével történő döntés csak az államfő személyes, azaz: nem alkotmányos közbelépésével volna lehetséges. Végre szemünk önkéntelenül is a törvényhozó hatalom felé irányul. Példáját találjuk a törvényhozó hatalom ily szerepének Svájc némely kantonjában. Továbbá Franciaországban a nagy forradalom korában az ily kompetentialis kérdéseket a convent elé lehetett vinni. Ezzel a kútforráshoz mennénk vissza, mert hisz a törvényhozó hatalomtól származik a törvény, a mely szerint a kompetentialis kérdés eldöntendő. A bírói és kormányhatalom alkotmányos függetlensége sem szenvedne, mert a törvényhozó hatalomtól alkotott törvények előtt úgyis mindkettő fejet hajtani tartozik. Fölhozható azonban ez ellen a párttekintetek bele elegyedése. Azonban ez az ellenvetés csak az alsó házat érinti. Egy jól szervezett fölsőházban nincsenek pártok. A fölsőház tagjai közt levő szakembereknek módjában volna nézeteiket kifejteni, s aztán az egész fölsőház döntene. A hol azonban nincs fölsőház, vagy nincs ilyen fölsőház, ott nincs más mód, külön bíróságot kell alkotni e célból; óvakodnunk kell azonban a hatásköri bíróságot egyfelől közigazgatási, másfelől bírói hivatalnokokból úgy összeállítani, hogy azoknak szavazatai mintegy kövületszerű egyformasággal folytonosan

egymást megsemmisítsék, s az egész nép jogi öntudatát megbotránkoztatassák és megrendítsék azzal, hogy a mit a bírói hivatalnokok feketének mondanak, azt a közigazgatásiak fehérnek nyilvánítsák és megfordítva. Ebben az esetben tehát a hatásköri törvényszéket a lehető legkülönbözőbb irányú elméleti és gyakorlati jogászokból kell összeállítani, a kiktől remélni lehet, hogy sem a bírói, sem a közigazgatási kompetenciából nem csinálnak pártkérdést; csakhogy, mint már említettem, épp ilyen szakembereket nehéz találni. Semmivel sem lehet megokolni a bírói elem túlsúlyát.

A közigazgatásnak hatásköri panasz jogát minden megszorítás nélkül el kell ismerni, tehát büntetőjogi kérdésekben is. Alkotmányos közigazgatás és független hatásköri bíróság mellett nem lehet attól tartani, hogy a polgárokat elvonják bírájuktól és hogy őket közigazgatási önkénynek szolgáltatják ki.

III. FEJEZET.

BÍRÓI HATALOM.

56. §.

A nemzet a maga bírói szervezetében.

A nemzet activ államalanynya lesz a bírói hatalom, szempontjából az e s k ü d t s z é k által.

A hivatalnok-bírák az angol-szász körön kívül annyira szokásba jöttek, hogy immár az emberek a népbírókat valami kivételesnek, a természet szokott rendétől eltérőnek tekintik. Pedig a dolog megfordítva áll. A világtörténet túlnyomó részében népbírákkal találkozunk.

Ne is gondoljuk, hogy a népbíróság valami túlhaladott, műveletlen állapotnak felel meg; mert a népbíróság maga az élet, mely egyes phasisaiban elavul, de lényegében soha. A népbíróság alsóbb phasisai túlhaladott álláspontot képeznek, de maga a népbíróság épp oly kevéssé lehet túlhaladott állásponttá, mint nem lehet azzá az élő, államilag activ és szabad nemzet; mivel a népbíróság az élő, államilag activ és szabad nemzet szervezetének lényeges kiegészítő része.

A classicus világban találkozunk népbírósággal, mint egész népgyűléssel (ήλιαία) és mint unus iudex-szel; de mindenütt népbírósággal, a míg csak élet lüktet a classicus világban. Néporganumok nemcsak az ítélok, hanem a port bevezető hatóságok is (νημεμονία του δικαστηρίου; eljárás in jure);

mert archonok, consulok, praetorok, stb. mindnyájan nép-organumok. A közvádloi tiszt a polgárok önkormányzatához tartozott; tehát ez sem volt bureaukratiailag szervezve. Ha egy polgár jogát sértették, minden polgárét sértették.

A középkorban is, és pedig úgy a közszabadság, mint a hűbéri szabadság korában mindenütt népbírák ítélnék. A hűbéri curiában ítéelő lovagok aristocraticus, de népbírák, aristocraticus népélet orgánumai, s a bureaukratismusnak épp oly ellentétei, mint akár az upstallsbomi gyűlések.

A 14. század óta nagy fordulat áll be. A néporganumok eltűnnek, az uralmat a halottak veszik át, az antik világ kilép sírjából, s fölépül a renaissance tündöklő jégpalotája. Fény mindenütt, és hidegség mindenütt. A classicusoktól várnak mindent, az élő néptől semmit. Sőt nem is akarják, hogy legyen népélet. Holt jog formáiba szorítják az élő viszonyokat; holt tudományban látják a civilisatiót. A mi él, az nekik mind barbár! Az érvényes jog egy remek csontváz, mely zárt ajtók mögött állítja föl trónját. A bírák cadaverré lesznek, kik meggyőződés nélkül a törvényes bizonyítékok szerint mozgatják ajkaikat.

Dicső a tudomány uralma, de csak akkor, ha a tudomány az élő nemzetnek élő tényezője. Azonban a renaissance korában a tudomány a nemzeteken kívül és fölött uralkodott, s a nemzetek annak tárgyává sülyedtek. A nemzetnek nem a tudomány által kormányoztatni, hanem a tudomány elvei szerint maga-magát kell kormányozni. De altkor kormányoztatott. Ez a tudomány despotismusának fényes, fagyos korszaka. A népélet és néporganum szempontjából szomorú korszak, de szükséges lépcső az emberiség fejlődésében. Hatalmas lendülete az észnek. Most már nem egyesek, hanem az emberiség lelkesedett a tudományért. Először történt, hogy a tudomány korszellemmé lett. E korszellem gyermekei: a szabad kutatás, a reformatio és a francia forradalom. Következményeiben a népélet mellözése magának a népéletnek és a néporganumnak javára szolgált.

Néhány századon át fegyelmezte a tudomány a népeletet, hogy korunkban ennek személyes elemévé legyen. Az államot néhány századon át a népelettől elkülönítve kellett rendezni a tudomány elvei szerint, hogy ma ezen tudományosan rendezett államot ismét azonossá szervezzük a népelettel; és miután a tudomány sokáig souverain volt a nemzet nélkül, ma souverain legyen mint a souverain nemzetnek személyes attribútuma.

Ezen fejlődésnek phasisai következők: A szorosan vett középkorban (a népvándorlástól a 13. század végéig) az állam minden nyilvánulása: törvényhozás, kormányzás, bíraskodás, és a kormányzásban különösen a hadügy azonos a népelettel (ennek úgy közszabadsági, mint később feudális alakjában), de nélkülözi a tudományt. A renaissance óta törvényhozás, bíraskodás, kormányzás és az utóbbi körben a hadügy ugyanannyi tudomány, de a népelettől elválasztva (bureaokratizmus). Innen az abszolút királyság túnyomósága e korszakban. Végre korunkban ismét azonossá kell lenni az államnak és a népeletnek, de már a tudomány szívonán. Néporganum hozzon törvényt, de a tudomány tanácsa szerint. Néporganum szolgáltatson igazságot, de a jogász szaktudománya által vezetve. Néporganum igazgasson, de vagy ő maga is szakember legyen, vagy legalább oldala mellett legyen a szakember. A hadsereg is miként szakképzett katonaság, épp úgy legyen az általános védkötelezettség által a nemzet a maga fegyveres szervezetében. Szóval az államhatalom azért vált el a renaissance korában a népelettől, hogy oda korunkban mint tudomány térjen vissza.

A mondottak megvilágítják az esküdtszéknek helyzetét a világtörténet nagy fejlődési phasisainak folyamában, kapcsolatban az államhatalom többi nyilvánulásával: Egykor a bíróság néporganum volt szakember nélkül; később szakszerű volt, de nem néporganum; ma szakszerűség és népelet egyesítendő a bírói szervezetben. Ez a jury.

Oly néporganum, mely c s a k néporganum (pl. rachim-

burgi scabini), valóban túlhaladott álláspont és civilizáltabb korunknak meg nem felel. De oly néporganum, mely a tudományal van egy szervezetbe foglalva, a legmagasb civilisatio; mert biztosítja a tudomány és a nemzet uralmát, a szakszerűséget és a szabadságot. Ez haladás, mely él; míg a legtudósabb burokratia csak oly haladás, mely nem él.

Az esküdtzék kérdését két különböző szempontból lehet megítélni: politikai és jogszolgáltatási szempontból. A politikai szempont azon kérdésben áll, vajjon szükséges-e a jury a nemzetnek, mint activ államalaknak, szervezetéhez? A jogszolgáltatási szempont azon kérdésben áll, vajjon a polgároknak nézve jobb-e az igazságszolgáltatás a jury által? Amaz az egész, emez az egyesek szempontja. Döntő tehát az első szempont.

A felelet pedig e kérdésekre a következő: Az egyes polgárok igazságszolgáltatási érdeke szempontjából az alkotmányküzdelmek korában a jury a szabadságnak és jogosságnak hatalmas bástyája a kabinet-justitia ellen. Pl. midőn servilis angol bírák a római császárok constitutióit alkalmazták a püspöki szerkezetet ócsárló puritán lelkészre.* De a teljes alkotmányosság korában, midőn a kabinet-justitia veszélye megszűnt, a jó jury és a jó hivatalnok-bíró jogszolgáltatási szempontból egyenlően megfelel. Tisztán jogszolgáltatási szempontból tehát az esküdtzék ellenzőit legyőzni alig lehet, mert ott, ahol még nincs esküdtzék, a behozattal járó átmeneti nehézségek mindenesetre az ő javukra esnek az érvek mér-

* E constitutiók szerint: *Sacrilegii instar est dubitare, an is dignus sit, quem elegerit imperátor.* És a fejedelemtől kiszemelt tanácsosok bánalmazása felségsértés: *Nam ipsi pars corporis nostri sunt.* Az esküdték ellenőrzik a bírót, vajjon az ettől alkalmazott törvény a nemzetnek élő jogi öntudatáioz tartozik-e? Az esküdtzék nem alkalmaz rég elavult törvényt, melyet a kabinetjustitia a feledékenység porából előránt; sem a kényuralomtól, vagy – a mi, fájdalom, szintén megtörtént – a kényuralmat szolgáló jogtudománytól becsempészett törvényt. A hol nincs *codificatio*, ott az esküdtzéknek majdnem *praetori* föladat jut: „*adjuvat, supplet, corrigit.*”

legébe; bár még itt is föl lehet hozni, hogy vannak bűnügyi esetek, melyek igazságos eldöntését esküdtektől előbb várhatjuk, mint rendes bíráktól.

De politikai szempontból, ha a nemzetállam elvét követjük, az esküdtszék behozatala föltétlenül szükséges, mert a burokratikus bírói szervezetben a nemzet nem activ államalany, hanem legfőlebb képzeleti kútforrása a hatalomnak. Jury nélkül nincs mód a nemzetet a bírói hatalomban activ államalanyná szervezni. Vagy tehát el kell ejteni a nemzetet, mint önczélú államalanyt és le kell szállni a polgárokért pusztá eszköz gyanánt létező társasági államhoz, mely utóbbi azután egészen az egyeseknek érdeke szerint szervezendő minden tekintetben és így a bírói hatalom szempontjából is, vagy el kell fogadnunk a jury teljes rendszerét, mely mind a polgári, mind a büntető jogszolgáltatásra kiterjed. Ha polgári jury nincs, akkor még mindig csonka a nemzetállami szervezet és a jury-intézménynek morálja, szeleme és ereje ki nem fejlődhetik.

A helyes álláspont tehát az, hogy a jury nem a polgárokért van, hanem a polgárok által a nemzetnek hozandó áldozat, ha talán a hivatalnok-bíró nekik kényelmesebb és kedvesebb lenne is. S így nem fogadhatjuk el azon ellenvetést, hogy jogot ne erőszakoljunk azokra, akiknek az nem kell, mert nem jogról, hanem kötelességről van szó. Az esküdtszék épp úgy, mint a közigazgatási önkormányzat, etnikailag emeli a népeletet, jobba teszi az embereket, önézetre és önfeláldozásra nevel, állami és társadalmi erények kútforrása. Azért mondja Tocqueville: „Nem tudom, vajjon az esküdtszék hasznos-e azoknak, kiknek pöreik vannak, de abban bizonyos vagyok, hogy azoknak, kik a pöröket ítélik, föltötte hasznos.” Vagyis más szavakkal: hasznos a nemzetnek, mint a melynek orgánuma a pöröket ítéző esküdtszék.

57. §.

Az esküdtszék szervezete.

Az esküdtszék, ha azt mint ethikai egészet tekintjük, a népbíróság többi alakjától a tény- és jogkérdés elválasztása különbözteti meg: de iure respondent iudices, de facto iuratores. A jog és tény ezen elválasztása által vált lehetővé a szakszerűségnek bevitele a népbíróságba.

Állítatott, hogy a tény- és jogkérdés elválasztása az esküdtszéken csak látszat, és valósággal nem létezik; mert hisz annak eldöntése, vajjon lopásban, vagy rablásban bűnös-e a vádlott? csakugyan jogkérdés.

Bizonyynyal az. De hogy e jogkérdésben az esküdtek döntenek, az jó esküdtszéken csak formailag áll; mert a tény jogi jellegére nézve a bíró tanítja az esküdteket; ő mondja meg nekik, hogy vádlottat lopás, vagy rablásban kell elmarasztalniuk, ha meg vannak győződve ezen, vagy azon ténynek valóságáról. Ennélfogva a bíró a jogkérdést, bár föltétlenül, már előre eldönti, legalább annyiban, a mennyiben az esküdtekre erkölcsi befolyása van.

A tényálladék jogi oldalát tehát a bíró határozza meg. Az esküdt csak arra felel, vajjon e tényálladék valóban létezik-e. „Az egyszerű emberi ész” tehát a jó esküdtszéken éppen nem bitorolja a szakember hatáskörét.

Igaz, hogy a bírói tanítás az esküdtet jogilag nem kötelezi, a szakember a néporganumot nem is kötelezheti,

mert neki csak véleményt ad; de alkotmányküzdelmektől eltekintve (mikor t, i. a bíró kabinet-justitia befolyása alatt állhat) és egészséges népeletben rendszerint követni fogja az esküdt a bírónak szakszerű véleményét.

Igaz tehát, hogy tisztán a jogi hatásköröket tekintve, az esküdt dönt a bűntény minőségére nézve, tehát jogkérdésben, s így a kik az esküdtszéket csakis mint jogi szervezetet, jogi hatáskörök rendszerét szemlélik, azok nem mondhatnak egyebet, mint azt, hogy az esküdt jogkérdésben is dönt. Ezt belátja a gyermek is. De épp az a nagy hiba és megbocsáthatatlan egyoldalúság, az esküdtszéket pusztán mint jogi momentumot szemlélni. Angliában az esküdtszék nem mint jogi gépezet lett a nemzet dicső intézményévé, hanem ethikai lényege, ethikai tartalma és hatása által.

Az esküdtszéket épp úgy, miként a parlamenti kormányrendszert, nem lehet értelmezni pusztán formáljogi kategóriák segítségével. Egyik mint másik első sorban ethikai erők rendszere. A kik az esküdtszéket tisztán jogi hatáskörökben osztalják föl, azok a megszokott hivatalnok-bírói szemlélet alapján bürokratikus mértékkel méregetik a néporganumot, mint a népelettől elszigetelt formalismust.

Az nagyon rossz esküdtszék volna, a mely ennek a bürokratikus mértéknek akár törvényben, akár a gyakorlatban megfelelné, azaz: nem volna egyéb zörgő csontváznál. Az esküdtszéknek a néppel ethikailag azonosult élő intézménynek kell lennie. Jogilag és a jogi hatáskörök szerint tehát igenis az esküdt dönt jogkérdésben is, de ha az esküdtszék a szakszerű bíró és az esküdtek élő ethikai egysége, akkor az esküdt nem dönt jogkérdésben, kivéve hogy formailag az egész eredményt egy ítéletbe foglalja.

A legnagyobb képtelenség is volna az, hogy oly kérdésben, a melynek eldöntése sokszor a legnagyobb szakembernek is nehézséget okoz, az esküdtek elvonják magukat az élethivatásos bírónak ethikai befolyása alól. A vádló és védő beszédei csak igen ritkán pótolhatnák az elnöklő bírónak az

esküdtekhez intézett tárgyilagosabb tájékoztatását. Mindenesetre módot kell arra nyújtani, hogy az elnök az esküdteket a tárgyalás folyamában vagy annak végén a tényálladék jogi minősítése iránt fölvilágosítsa.

Egyébiránt néha a ténykérdés eldöntésével dönti el az esküdt a jogkérdést; pl. ha az a kérdés, ölési szándékkal vagy e nélkül bántalmazta-e vádlott oly súlyosan a sértettet, hogy ezáltal annak halála következett be? vagy nem lépte-e át a jogos önvédelem korlátait? stb. S így lehetséges, hogy a szakképzett bíró magukban az esküdtekhez intézett kérdésekben már jogilag minősíti a tényt, az esküdtek viszont csak a minősítés föltételéül szolgáló ténykérdést döntenek el.*

Bíró és esküdt tehát, bár mindenik saját hatáskörrel bír, egy **ethikai egész** képez. Ebből következik, hogy a tanácskozás és szavazás végett visszavonult esküdtek nem hozhatnak maguknak sem törvénygyűjteményt, sem jogtudós munkát, hanem ezen szempontból a bíróhoz kell fordulniuk fölvilágosítás végett.

A jury szervezésének során mindazon módok alkalmazásba vétetnek, melyek útján functiót valakire ruházni lehet, kivéven egyedül a választást. Így az alapjegyzék az

* A tény- és jogkérdés ily egybeolvasztásával azonban mindenesetre óvatosan kell bánnunk. Az esküdtszék lényegének semmi esetre sem felel meg az, ha a kérdést úgy formulázzák, hogy a jogkérdés (a büntetőjogi minősítés, pl. rablásban vagy lopásban bűnös-e vádlott) kisiklik az esküdtek kezéből. A szakember adjon véleményt, a mely bírhat nagy erkölcsi nyomatékkal, de a néporganum döntsön. Ez a természetes viszony a szakember és néporganum között nem csak az esküdtszéken, hanem a közigazgatásban is. Ha nem a néporganum dönt, akkor általa nem is lesz a nemzet activ államalany. Tehát az esküdteket nem szabad a ténykérdésre szorítva a tanul-, vagy a középkori eskütársak niveaujára süllyeszteni, ha azt akarjuk, hogy általuk a nemzet a bírói hatalomnak activ alanya legyen. Az esküdtnék kell a jogkérdést (büntetőjogi minősítést) **j o g é r v é n y e s e n** eldöntenie. Azonban erre nézve az esküdt álljon a szakember ethikai befolyása alatt. Vagyis tényleg, vélemény alakjában a szakember döntsé el a jogkérdést, de az esküdt öltöztesse azt jogilag kötelező formába.

esküdtek qualificatióinak törvényes meghatározásán nyugszik. Ebből független hatóság állít össze időszaki lajstromot. Végre a sors és a visszavetés határozza meg az ítélő esküdteket. Ha csak a visszavetésben nem akarunk bizonyos mérvű választást látni, egyébkint a jury alakításánál a választásnak nincs helye, mert az a bírói hatalom szervezetét könnyen pártküzdelembé sodorná.

Bár az esküdtek hatáskörébe a ténykérdés tartozik, mindazáltal, ha a vádlott beismerésben van is, azért az esküdtszék ily esetben sem fölösleges; részint mivel beismert tény is lehet valótlan; részint mivel az esküdtek formailag a jogkérdés eldöntői, és a nemzet élő jogöntudatának orgánumai, s ezen szempontból ellenőrzik a szakembert.

Az esküdtek a kegyelmi jogot nem gyakorolhatják; de az elmarasztaltat a korona kegyelmébe ajánlhatják. Továbbá ítéletükhöz csatolhatják az enyhítő körülmények záradékát.

Az eljárás merevségét kerülni kell. Az esküdtek fölvilágosítás végett kérdést intézhetnek a bíróhoz; s a bíró visszaküldheti újabb tanácskozás végett az esküdteket. Szabad az esküdteknek általában „bűnöst”-t, vagy „nem bűnöst”-t mondani; vagy részben elmarasztalni, részben fölmenteni.

Nagy hiba volna, az esküdtektől a tanácskozást megtagadni, és őket arra kényszeríteni, hogy a hallottakat magukba zárkózva fontolják meg. Hiba volna ez törvénykezési szempontból, mert kölcsönös fölvilágosítás hiányában helytelen ítéletekre vezetne. Hiba volna politikai szempontból, mert a nemzeti élet sohasem fejlődik elszigeteltségben, és így a magukba zárkózva fontolgató és határozó esküdtek már kevésbé volnának nemzeti orgánumok.

A jury ítélete nem indokolandó; mert ezen Ítélet az élő összbenyomás eredménye, melynek teljes és hű kifejtésére, főleg ha ennek állandó gyakorlatában nincs, a legtöbb ember nem igen képes. Ennélfogva az indokolás az összbenyomást rendszerint egyoldalúan tüntetné föl, a mi első sorban

magára az esküdre hatna vissza, és a hamis gondolat háttérbe szorítaná nála az igazságos érzést.

Az esküdtek szavazatainak egyhangúsága politikai szempontból azért követeltetik, mert állítólag csak egyhangúság fejezheti ki a nemzet lelkiismeretét. De ha ez állna, akkor a parlamentben is egyhangúságot kellene kívánni.

Ha az egyhangúság oly értelemben alkalmaztatik, hogy az esküdtek addig nem kapnak enni és inni, míg csak egyhangúlag fölmentő, vagy egyhangúlag elmarasztaló ítéletben meg nem állapodnak, ez csak látszólagos egyhangúság; mert kényszerrel csikartatott ki.

Ha az egyhangúság az elmarasztaláshoz kívántatik, s ha csak egy szavazat hiányzik abból, fölmentő ítéletet kell hozni,, akkor polgári ügyekben gyakran a legigazságosabb követelés lesz pörvesztes, bűnügyekben pedig gyakran a nagyon megérdemlett büntetés elmarad.

A bűnügyekben az elmarasztaláshoz kívánjunk 12-ből 7-8 szavazatot, hogy az ártatlannak több kilátása legyen a fölmentésre, mint a bűnösnek az elmarasztalásra. Polgári pörben az elmarasztaláshoz elég az abszolút többség.

Ellenőrizze az esküdszéket egy tekintélyes központi bíróság, mely nemcsak formasértés, hanem szembetűnő igazságtalanság miatt is megsemmisíti a jury ítéletét, és a jog egységét föntartja az egész országra nézve.

IV. FEJEZET.

AZ ÁLLAMHATALOM ÜGYKÖREI.

58. §.

Az államhatalom ügyköreiről általában.

Ezek a következők: I. Népeesség. II. A formáljog megvalósítása. III. Oktatásügy. IV. Közgazdaság és pénzügy. V. Hadügy. VI. Külügy.

A politika tudományos rendszere szempontjából e helyen a következő megjegyzések teendők:

1. A politika tankönyvébe e tárgyak, mint ugyanannyi önálló tudományágak, nem részleteikre, hanem alapfogalmaikra és alapelveikre nézve tartoznak. Itt ki kell jelezni az ideált, mely ezen ügykörökben a törekvés célját képezi, és ezen ideálnak világtörténeti phasisait. Itt nem a tudomány anyagának kimerítése, hanem rendszerének tiszta áttekintése a föladat.

2. A rendészet, mint külön ügykör, itt említve nincs, mert ez alaki momentum, és egyetemes, mely minden ügykörnek egyik oldalát képezi. – A II. pont alatt a formáljog megvalósítása fordul elő, tehát nem általán a jogeszméé. A formál-jogállapot körét a magánjog és büntetőjog, szóval az igazságügy jeleli. A biztonsági rendészet ugyan e körre vonatkozik, csakhogy praeventiv szempontból, mint a formáljognak (a jogeszmé formál oldalának) rendészete. A jogeszmének egyéb, t. i. nem

formáljogi nyilvánulása, különösen a társadalmi érdekharc igazságos vezetése, egyetemes, többé-kevésbé minden ügykörben benn van, és ennél fogva az államhatalomnak külön ügykörét nem képezi.

3. Az ügyköröknek e szakasz élén olvasható felsorolása közelít a ministeriumok hatásköreinek rendszeréhez; de azzal nem azonos; mert pl. a belügyministerium körébe nemcsak egyes ügykör, vagy ügykörök tartoznak, hanem annak hatásköre bizonyos egyetemességgel bír. A többi ministeriumok sem követhetik hatáskörük tekintetében föltétlenül az ügykörök logikai rendét.

4. A mi ezen ügyköröknek vonatkozását illeti a hatalmi ágakra, erre nézve a szokásos nézettől e tankönyv lényegesen eltér. Ezen ügyköröket t. i. az államigazgatásban birodalmába szokás bekebelezni oly módon, mintha azok kizárólag a kormányhatalomnak volnának ügykörei.

Bizonynyal azok mindenike a kormányhatalommal is vonatkozásban van; még az igazságügy is, mert ennek is meg van a maga közigazgatása. De még sokkal inkább vonatkozásban vannak ezen ügykörök a törvényhozással, mert hisz azokat első sorban törvény-, és csak második sorban kormányrendelettel kell szabályozni.

A politika tankönyvének oly fölosztása tehát, mely szerint a kormányhatalom szervezete, mint alaki rész, ezen ügykörökkel, mint anyagi részszel, a kormánypolitika magasb egészébe foglalva, a politika rendszerének külön önálló része gyanánt tüntettetik föl, tévedésen alapszik; mert ily külön önálló részt csak a kormányhatalom szervezete képez; ellenben az ügykörök jogalkotás, vagy végrehajtás alakjában mind a három hatalmi ággal vonatkozásban vannak, így a fönnebbi példát követve, ép úgy lehetne tárgyalni a törvényhozó hatalom szervezetét, mint alaki törvényhozási politikát, és az államhatalom ügyköreit, mint anyagi törvényhozási politikát.

Itt egy rendkívül elterjedt, és mélyen meggyökerezett tévedéssel állunk szemben, mely nem egyéb, mint egy darab abszolút rendszer a tudományban. Ép az abszolutizmus az, mely mindent az igazgatásba, a kormányhatalomba olvaszt; így a törvényt a rendeletbe; az igazságügyet a kabinetjustitiába. Az említett öntudatlan, és a megszokás által észrevétlenné tett abszolutizmust ki kell irtanunk a tudományból. A constitutionalizmus erős kormányt követel, de azt nem követeli, hogy a kormányhatalom, habár csak elméletben, mindent absorbeáljon, s hogy az államhatalom ügykörei kizárólag, mint a kormányhatalom ügykörei, tűnjenek föl.

Azt lehetne mondani, hogy az „igazgatás” szava tágabb értelemmel is bír; továbbá, hogy „kormány” gyakran államot jelent; és „kormányhatalom” államhatalmat. Péld. a törvényhozó hatalom is „kormányozza”, „igazgatja” az államhatalom ügyköreit az általa alkotott törvényekkel. Ennélfogva ezen ügyköröket az elmélet úgy sem teszi a kormányhatalomnak, mint egyik hatalmi ágnak, kizárólagos hatáskörévé; s így az én észrevételemnek nincs tárgya.

Csakhogya, midőn az u. n. anyagi kormánypolitikát a kormányhatalom alaki rendének fejezetével foglalják Össze a politika rendszerének egy külön önálló részévé, akkor a kormányhatalomról csak mint egyik hatalmi ágról lehet szó; mert hisz azon alaki fejezetben senki sem beszél általában az államhatalom szervezetéről.

Az államhatalmi ügyköröket tehát a kormányhatalomtól egészen külön és önmagukban kell ismertetni, t. i. nem mint a kormányhatalomnak, hanem általában mint az államhatalomnak a n y a g i l a g k ü l ö n ö s nyilvánulásait.

59. §.

Népesség ügy.

I. A népesség mennyisége. Az államnak ismernie kell a maga absolut és viszonylagos népességét, és ennek a megélhetés eszközeihez való arányát. Ezen önismetre vezet az országos statistika. Nagy szükség van arra, hogy a polgároknak, főképen iskola és hírlap által fölkellessék a statistikai érzék, vagyis a statistika által földerített törvények nagyszerűségének, és állami s társadalmi fontosságának belátása.

Ha gyér a népesség, a családalapítás akadályainak elhárításáról kell gondoskodni. Fölszabadítandó a föld és az ipar, általán az egyéni erő. Ideiglenesen a honi iparnak védelem adandó a külfölddel szemben. De az embereket jutalmakkal családalapításra édesgetni, vagy aggregényi adóval ösztönözni, továbbá a házasságra nem lépőknek örökjogát megszorítani, vagy az aggregényeket a régi spártaiak módjára társadalmi állásukban bántalmazni, igazságtalan, czélszerűtlen, s az utóbbi még azonkívül brutális eljárás is. A takarékoság, az ipari szellemre való nevelés és a tiszta erkölcs, a politikai és társadalmi szabadsággal kapcsolatban, legbiztosabban létesíti a szükséges népmennyiséget.

Bevándorlással szintén segíthetünk a gyér népességen; de óvakodnunk kell túlságos előnyök nyújtása által üvegházi növényeket az országba plántálni, melyek eme előnyök megszűntével csakhamar kivesznek. Csak azok, a kik a kezdet

nehézségeinek tűzpróbáját kiállják, lesznek állandó erőelemei a nemzetnek. Az észak-amerikai egyesült államok népességének hatalmas tettereje részben azon edzésből ered, melyen már az első települők a természettel folytatott kemény harcban keresztül mentek.

A bevándorlás csak akkor hasznos, ha a bevándorlók az államnak hű fiaivá lesznek, vele nyelvben, intézményekben, érzelemben azonosulnak és nem törekesznek külön államra az államban. Inkább legyen az ország egy része sivatag, mint a nemzet ellenségei által virágzó.

Tűlsűrű népesség, mely a megélhetés eszközeivel arányban nem áll, csökken kivándorlás által, mely kétféle; vagy t. i. a kivándorlók az addigi állampolgári kapcsolatokból is kilépnek, s addigi hazájukra nézve személyök és vagyonuk tekintetében elvesznek vagy csak localis tekintetben vándorolnak ki, t. i. az anyaországból ennek tengeren túl fekvő gyarmataiba, mi által hazájuknak megújult erőforrásává lesznek. - A kivándorlást megtagadni van joga az államnak; de rendszerint nem czélszerű. Kivándorlásra kényszeríteni (pl. túltömött népesség miatt sorshúzás útján) nincs joga.

II. A népesség egészségi állapota. Korunkban az állami egészségügy óriás haladást tett; de van is még óriás teendője. Mindenekelőtt szükséges volna, hogy a társadalmi egészségügy, mely az egyeseknek, családoknak, és magántársulatoknak gondja, amazt támogassa. Az utóbbi szempontból azonban siralmas állapotban vagyunk. Nagyonfontosságú, kézzelfoghatólag szükséges egészségügyi, különösen óvó rendszabályok fölött még művelt emberek is megvetőleg nevetnek. Az alsóbb osztályban az egészségügyi érzékihiány teljes. Annak helyét babona foglalja el, s az orvos iránt való bizalmatlanság.* Az állami egészségügynek nem-

* Mintha csak Rousseautól tanultak volna, a ki azt állítja, hogy az orvostudomány az emberiségre nézve gyászos; és a ki a maga Emiljéhez csak végveszélyben hív orvost; „car alors il ne peut pas lui faire pis que de le tuer.”

csak sok objectiv akadálylyal kell megküzdenie, hanem az emberek tudatlansága-, előítéletei- és indolentiájával is.

Van egészségügye a házasságnak, és az nem bízandó egészen a magánember gondjára, hanem fölveendő bizonyos házassági akadályok útján az állami egészségügybe.

Kárhóztatnunk kell azon irányt, mely a házasságot kizárólag a népelet physikai fejlődése szempontjából kívánja tekinteni és szabályozni, s azt embertelen cynismussal az állatnemesítés egy fejezetévé teszi. A házasság első sorban ethikai viszony, consortium omnis vitae, s mint ilyen csak az egyéni szabadságból származhatik. De viszont az egyéni szabadság nem terjed annyira, hogy létet adjon nyomor- és szenvedésnek. Ennélfogva olyanoknak, kiktől csak ily nemzedék származhatik, a házasság megtiltandó.

A gyermekeket gyöngé organismusuk, továbbá szüleinek tudatlansága és kötelességmulasztása legnagyobb veszélynek teszi ki; ezen okból, de szeretetre méltó voltuknál fogva is, őket illeti az állami egészségügy részéről a legnagyobb gondoskodás. Midőn az állam a gyermekek egészségéről gondoskodik, akkor a legmagasztosb emberiségi föladatot teljesíti, és önmagának is igen hasznos szolgálatot tesz. Büntetni kell a szülőket, kik a beteg gyermekhez orvost nem hivatnak; még akkor is, ha meggyógyult a gyermek, föltéve, hogy a baj ragályos, vagy súlyosb természetű volt. Szegényebb családok gyermekei ingyen részesítendőök orvosi segélyben. Még fontosabb dolog, hogy a szülők arra nézve kapjanak tanítást, miként kell megóvni gyermekeiket a betegségtől. Borzalommal olvassuk a spártaiak szokását, mely szerint a gyöngébb gyermekeket megölték. És napjainkban hány szülő öli, vagy öleti meg gyermekét a szándékossággal határos gondatlanság által, vagy éppen szándékosan, csakhogy alattomban. Kisdedóvók alapítandók minden községben. A lelelczházak, ha ott a gyermek személyesen átadandó, ha annak ellátásáért mérsékelt díj követeltetnék az anyától, ha a lelelczház igazgatósága kellő bizonyítékok birtokában,

az atya ellen gyermektartási keresetet indíthatna, – nem könnyítenék oly mértékben az erkölcstelenséget, mint az angyalcsinálók rettenetes üzlete, főleg a nagy városokat környező némely falvakban, melyekbe tömegesen szállíttatnak a kis gyermekek, hogy ott szeny és éhség által elpusztuljanak, rendszerint maguknak a szülőknek örömére. Ha némely lelecnház homlokára írni lehetett volna: „itt a gyermekeket köz-költségen ölik,” hát éppen úgy ama falvak végén is táblára lehetne írni: „itt a gyermekeket az anya költségén ölik.” Az iskola legyen tágas, száraz, szellős, világos. De a legjobb iskolában is tönkre megy a gyermek, ha elméjét – mint az ma divat – túlterheljük, az iskolai padot a hosszas ülés által reá nézve kinpaddá változtatjuk, és még otthon is minden idejét tanulásra fordítjuk. A naxagorast halálához közel kérdezték, hogy mivel tanúsíthatnak iránta hálát és tiszteletet? „Hagyjátok a gyermekeket azon hónapban játszani, a melyben én meghalok,” volt a válasz. Igen, a gyermekekre nézve a játék épp oly fontos, mint a tanulás. Gyorsan élő üzleties korunk gyakran oda törekszik a gyermek tanításában: „pour briller au moment de son enfance, et puis n'être jamais rien.” (Rousseau.) Nagyobb mérvű erőmegfeszítést igénylő tanulásnak egészségi szempontból csak a középiskola felsőbb osztályaiban, továbbá a szak- és főiskolában van helye.

Ragályos betegségek ellen az elkülönítés és desinfiálás szigorral alkalmazandó; de a betegnek kórházba szállítását ennek, illetőleg családjának akarata ellen csak akkor lehet elrendelni, ha a lakási viszonyok a ragályos bajban szenvedőnek elkülönítését meg nem engedik.

Tiszta levegő és egészséges ivóvíz az állami egészségügy főgondjai közé tartozik. Erre szolgál a mocsarak kiszáritása, a községek utczáin, vagy közelében zöldelő pocso-lyák megszüntetése; kutakra, vízvezetékekre való gondos felügyelet, A temető helyét a talajviszonyokat ismerő szakember jellege ki. A tetemégetés behozatala csak idő kérdése

lehet, mint minden észszerű reformé, melyet előítéletek akadályoznak. A halottak földi maradványai iránt való pietas a legnemesb emberi érzelmek közé tartozik, de ezzel a tetem-égetés nem ellenkezik.

Az orvosi és gyógy szer eszi gyakorlat qualificatio-hoz és gyógyszer-tár állítása engedélyhez kötendő. A szabad concurrentia gazdasági elv, de a gyógyszer-tár egészségügyi intézmény, melyben a gazdasági oldal alárendelt szerepet játszik. Az orvosoknak szabadabb concurrentiája alapos ellen-vetésül nem szolgálhat, mert az állam és társadalom érdekeit abstract elvek szerint szabályozni nem lehet, hanem mindegyik érdeket a maga természetének megfelelő módon. Az orvosi kamarák az egészségügynek és az orvosi karnak javára vannak, miként az ügyvédi kamarák az igazságügy és ügyvédi kar javára. Ily kamarák főtartják az illető kar tekintélyét, védik jogait, mellőzik a visszaéléseket.

III. A népesség erkölcsi állapota. A népelet erkölcsi egészsége még annak physikailag egészséges fejlődésénél is fontosabb az államra nézve.

A bordélyházakat be kell zárni. Azok erkölcsileg és physikailag mérget árasztanak az egész társadalomra. Erkölcsileg még rombolóbb az a tudat, hogy azok az állam felügyelete alatt állván, a törvényszerűség fénykörében részesülnek. Ily üzletre az állam magasztos eszméjéből egy sugárnak sem volna szabad esni. Rendszerint az hozatik fel, hogy a bordélyházak nagyobb erkölcsi bajok elhárítása végett türendők. De az erkölcsi világrendnek nincsenek kloakái.

A szesz italokkal való visszaélés is nagy veszélylyel fenyegeti a népeletet úgy erkölcsileg, mint phisikai és vagyoni szempontból. Czélszerű a szesz italokat, különösen a pálinkát adó által drágítani.

Irtani kell a hazardjátékot és pedig osztálykülömbőség nélkül. Ma a lófuttatás legfőképen hazardjáték jellegével bír!

Az izomerővel folytatott munka, ha az szakadatlan és úgyszólván egy nyugodt lélekzetvételhez sem engedi az em-

bért jutni, mint ez gyári munkásoknál szokott lenni, az erkölcsöket nyerssé és erőszakossá teszi. A rómaiak azt tárták, hogy a rabszolga vagy dolgozzék, vagy aludjék és ily módon rabló természetet ápoltak rabszolgáikban. Vad állattá neveljük az embert, ha gondolkodásra időt nem adunk neki. Ma az izomerővel dolgozó munkás polgártársunk. Neki magasb szellemi irányt kell adni úgy saját érdekében, mint az állam és társadalom érdekében. Idő lenne erre vasárnap. Eszköz: a községi könyvtár és a felnőttek oktatása. Csakhogy ezen dologhoz szilárd elhatározással és igazi lelkesedéssel kellene fogni, főkép társadalmi utón. A munkásnak szellem-erkölcsi állapota borzasztóan el van hanyagolva. Világosságot vetnek arra olykor égő gyárak lángjai. De nem akarja azt látni a kizárólag uralkodó gazdasági szempont, mely minden percet, minden vérlüktetést pénzzé, javakká változtatna.

60.

A formál jog megvalósítása.*

(A formál jogeszmének nyilvánulása az államban.)

I. Biztonsági rendészet.

A formál jog megvalósítása az állami védelem szempontjából két irányban történik: *a)* A biztonsági rendészet elejét venni törekszik a jogsértéseknek akár a rossz szándék, akár a gondatlanság fenyeget ilyenekkel. *b)* A bíróság orvosolja a megtörtént jogsértéseket. Itt a fogalmak tisztázása végett megjegyzendő: 1. A biztonsági rendészet a formál jogeszmének rendészete, mert ettől törekszik elhárítani a jogsértéseket, de nem megelőző igazságszolgáltatás (praeventiv-justitia); mert megelőző (praeventiv) ugyan, de egyáltalán nem igazságszolgáltatás, hanem politikai, közigazgatási tevékenység. Igaz ugyan, hogy a biztonsági rendészetnek célja ugyanaz, a mi az igazságügyé, t. i. a formál jogállapot, csak hogy megelőzőleg. Az is igaz, hogy az idő (megelőző, vagy utólagosan helyrehozó tevékenység) magában véve a cselekvény természetét meg nem változtatja. De megváltoztatja azt a cselekvénynek módja. A közigazgatási cselekvényt még

* Formál jog alatt nem az alaki magán- és büntetőjogot értem, hanem a jogeszmének jogi formákban (pl. tulajdon, szerződés) érvényesülését. A jogeszmének másik oldala, hogy az állam minden tetteben igazságos legyen, minden jogos érdeket az elnyomástól megvédi.

nem teszi igazságügygyé az, hogy szintén a formál jogot védi; mert ezt ép a közigazgatás módja szerint teszi. Az igazságügy és a biztonsági rendészet közt az a különbség, a mi általán a törvénykezés és a közigazgatás közt: hogy amaz mindent abstract logika szerint, emez mindent individuálisívívá kezel. A biztonsági rendészet akkor sem változik igazságügygyé, ha arra a bírói módszert alkalmazzuk (közigazgatási bíraskodás), mert – mint másutt kifejttem, – a bírói módszer a cselekvény lényegén sohasem változtat. A biztonsági rendészet tehát a formál jog megvalósításának az állami védelem szempontjából praeventív ága, nem az igazságügyben, hanem a közigazgatásban.

2. A biztonsági rendészethez az, a mit törvénykezési policziának neveznek, csak praeventív részében tartozik (pl. a fölügyelet arra, hogy a letartóztatott, vagy fogságra ítélt egyének meg ne szökjenek). Ellenben a törvénykezési policziának nem praeventív része (pl. büntettesek kinyomozása, a büntetéseknek végrehajtása), ép mivel nem praeventív, nem is rendészet, ha rendőri közegek teljesítik is azt, hanem mint a törvénykezési policzia neve alatt összefoglalt tevékenység általán, oly közigazgatási tevékenység, mely közvetlenül az igazságügyet szolgálja. A „törvénykezési policzia” tehát részben ugyan nem policzia, de egészben közigazgatás.

E megkülönböztetés nem fölösleges hajszalhasogatás. A tudomány egy chaos, tehát nem is tudomány, a fogalmak tisztasága nélkül. A gyakorlati élet szempontjából pedig folytonosan hangsúlyozandó, hogy a functio-körök az államhatalom szervezetében ugyan mereven el nem választandók, de mindig tisztán megkülönböztetendők, mert egyébkint azokat elvök és lényegök szerint gyakorolni nem lehet.

A rendészet fogalmának a praeventív intézkedésekre, illetőleg az intézkedéseknek praeventív oldalára szorítása logikailag igazolt és szükségképi; mert más elvi körvonalozás egyáltalán nem létezik. Egyén és állam cselekvősé-

gének két alakja van: az egyik a megelőzés, a másik a helyreállítás. Amaz a népöntudatban kifejtettebb és a nyelvszokástól „rendészet” nevét kapta. Ezen alaki meghatározáshoz kell ragaszkodnunk. Mihelyt a rendészetet materialiter akarjuk körvonalozni, s a rendészet tárgyait soroljuk föl, vége minden elvi alapnak. Minden tárgy, mely az állam hatáskörének tartalmát képezi, a rendészet körébe is tartozik. De egy tárgy sem tartozik egészen a rendészet körébe. Minden ügykörnek van rendészeti oldala, de csakis egyik oldala rendészet.

Az ügyköröknek ezen rendészeti oldalát kétféleképpen lehet előadni. Vagy a különféle ügy körökre vonatkozó rendészeti teendőket egy rendszerbe foglaljuk; vagy minden egyes ügykör ismertetésébe ezen ügykörnek rendészetét is fölveszszük; pl. a formáljog megvalósításának ismertetésébe a formáljog rendészetét; a gazdasági teendők körébe a gazdaszat rendészetét.

3. A biztonsági rendészet csak egyik ága a rendészetnek. Annak másik ága a jóléti rendészet, mely a jólétet fenyegető veszélyek elhárításán fáradozik, tehát oly bajok elhárításán, melyek jogsértést nem involváltnak. A jóléti rendészet körébe szintén csak oly teendő tartozik, amely közvetlenül praeventív. Pl. az oktatásügynek is megvan a maga rendészete, de azért az oktatásügy a maga egészében, bár közvetve praeventive is hat mind a jogbiztonság, mind a jólét javára, – a rendészetbe nem olvad és a rendészeti tudomány egy fejezetévé nem teendő.

A biztonsági rendészet fogalmát tisztába hozván, következő hatáskörének rövid ismertetése. Köz- és magánbiztonsági rendészetet különböztetünk meg. Amaz őrzi az állami rendet, emez a személyt és vagyont védi jogsértések ellen. Vannak teendők, melyek egyszerre köz- és magánbiztonsági rendészet jellegével bírnak; pl. az egyesületek és népgyűlések rendészete.

A közbiztonsági rendészetbe nemcsak az állami egészet

vagy önkormányzati közönségeket illető közjogok védelme tartozik, hanem az egyes polgárokat illető politikai jogok is szabad és független gyakorlásuk tekintetében; mivel ezen politikai jogok is végelemzésben állami, azaz: nemzeti jogok. A közbiztonság szempontjához azonban itt is a magánbiztonság szempontja szokott csatlakozni: pl. midőn valakinek személyét, vagy vagyonát védi a rendészet avégből, hogy az illető szabadon gyakorolhassa politikai jogát. Előfordul azonban tisztán a politikai jognak védelme az egyesre nézve is, minden magánbiztonsági szempont bele vegyülése nélkül; pl. ha az esküdtnak joga van arra, hogy szavazata titokban maradjon, az ezen titok megőrzése végett tett intézkedések tisztán politikai jogot védenek; mert nem lehet rendszerint előre fölteni rendőri valószínűséggel, hogy ő szavazatának nyilvánosságra hozása következtében személyében, vagy vagyonában bántalmaztatni fog. Itt az állam a magánembert oly aggodalomtól óvja, mely a rendőri valószínűségen messze túl terjed.

A magánbiztonság körébe a személy- és vagyonbiztonság tartozik. A személybiztonság körébe ismét tartozik az életet, testi épséget, becsületet, szabadságot védő rendészeti tevékenység. Különös oltalomban kell részesülni a gyermekek életének. A lelenczházakról már az előbbi szakaszban, a gyermekek egészségi ügye során volt szó. Védeni kell a gyermekeket a rajtok valamely kereset, vagy koldulás céljából elkövethető testconkítás ellen; valamint a házi fegyvereknek bárki által történő túlterjesztése ellen.

Általában a köz- és magánbiztonsági rendészet tárgy-köréből a következőket említjük:

Az állami rend szempontjából a csoportosulás, zendülés és lázadás elhárítása, illetőleg megszüntetése végett engedményeket lehet tenni, de csak olyanokat, melyek az állam föladatai- és érdekeivel lényeges ellentétben nincsenek; továbbá oly módon és oly időben, hogy azok gyöngeségnek ne vétessenek. Sokszor tapintatos beszéd, fölvilágo-

sítás, a súlyos következményekre való figyelmeztetés is lecsendesíti a háborgó sokaságot. A végső eszköz a karhatalom. A hol nagyobb mérvű rendbontás veszélye főnforog, oda már előre fegyveres erő alkalmazandó. A fegyvert is lehető kiméltel kell használni, s ha a körülmények engedik, inkább ijeszteni, mint vért ontani. De viszont a zavargás gyors elfojtásához szükséges energia se hiányozzék, nehogy az állam tekintélye szenvedjen az országban és külföldön. Nem kell túrni, hogy a lázítás törvényes formák mögé elsáncolja magát. A legfőbb törvény az államban a nemzet. A törvényes forma védje a nemzet hű fiait a nemzet szolgálatában. Ezen irányban legyen szabad a szó. De azt, ami minden kétséget kizáró módon a nemzet léte ellen irányuló akna-munka, sajtószabadságnak nevezni, valóban képtelenség.

Minden utazót evidentiában tartani ma lehetetlen, de nem is szükséges. Az útlevélkényszer ma csak igen kivételes lehet, pl. lázadásban levő vidéken, vagy szintén kivételes körülmények közt a külföldről jövők tekintetében. De útlevél adandó saját kérelmére mindenkinek, a kinek utazni joga van. A munkások igazoló jeggyel, cselédek cselédkönyvvel kötelesek magukat ellátni. A bejelentést a vendégfogadóknban megszállókra, munkásokra és cselédekre nézve, szigorúan kell alkalmazni.

A munka beszüntetése (strike) magában véve, ha t. i. jogsértésre nem vezet, a szabad embernek természetes joga. Ha illeti a szabad concurrentia az erősebbet, még inkább illeti az a gyöngébbet. Ha szabad megszabnom árucikkeim árát, még inkább szabad munkámét. Sokaknak egyetértő föllépése szintén a szabad concurrentiából foly. Ma, a hírlapok, táviró és vasút korában semmi sem fejlődik elszigetelten. Mily szabadság volna az, melyet csak elszigetelve lehet gyakorolni! Korlátot szab az összebeszélés következményeinek a gazdaszati kényszerűség, melynél fogva a munkás rövid idő alatt ügyis munkába állni kénytelen. – De ha a sztrájk magiban véve jogos is, súlyos jogsértések szokták azt kísérni. A sztrájk-

kólók nem szokták tisztelni munkába álló társaik irányában a jogot, melyet maguknak követelnek, t. i. a munka szabadságát. Ezeket, valamint a munkaadókat, személyök- és vagyónukban megrohanják, s általán a vagyonos osztályt fenyegetik. Sztrájk idején tehát a rendőrség kellő erővel résen álljon, lázító beszédet, jelvényt ne tűrjön; a jog határainak átlépését rögtön és erélylyel visszautasítsa. A szabadság a jog határain belül viharrá lehet, de ilyenkor a rendnek erősnek kell lenni, mintha érczfal volna.

Az életet és testi épséget fenyegető veszélyek ellen védenek a mérgek tartása, eladása, szállítása és orvosi, vagy ipari alkalmazása tekintetében létező, a f e g y v e r-tartás- és viselésre vonatkozó, valamint a r o b b a n ó a n y a g o k készítését, őrzését, stb. szabályzó rendeletek, melyek annyiban tartoznak a biztonsági rendészet körébe, a mennyiben az említett veszélyek gonosz szándék, vagy vétkes gondatlanságból, szóval jogsértésből származhatnak. A robbanó szerek rendészete vagyoni veszélyek ellen is irányul.

A kutyák által okozható szerencsétlenségeket is a biztonsági rendészetbe kell fölvenni; mert minden szerencsétlenség, melyet kutya, veszett vagy nem veszett állapotban, okoz, jogsértést involvál a kutyának tulajdonosa részéről. Jogsértés marad az, ha az az ártatlan gyermek incselkedett is a kutyával. Ha egy föl húzott, töltött fegyvert az utczára teszek, s a legelső arra menő gyermek azt játékszernek nézvén, vele magát meglövi, vajon mondhatom-e, ő a hibás, minek bánta. A kutya által okozott szerencsétlenség, még ha gazdájának lakásán belől történt is, ennek részéről jogsértés; mert kiutasíthatom lakásomból az illetőt, de kutyával maratnom nem szabad. Hajmeresztő a jogsértés, ha a szerencsétlenség oly helyen történt, a hol mindenkinek joga van járni-kelni. Továbbá mily joggal csinál magának tréfát bárki abból, hogy az őt kísérő fenevad dühös ugatással neki ugrik majd ennek, majd annak, halálra ijesztve nőket és gyermekeket? Éppen ily tréfa lenne, ha föl vonta pistolyt mellöknek szegezve, ijesztgetnök a járókelőket.

A tudomány álláspontja, – ha a tudomány nem az előítéletek uszályhordozója, hanem a civilisatio és humanitás szószólója, – hogy a világ valamennyi kutyája nem ér annyit, hogy azok végett csak egy ember is a veszetség borzasztó betegségében elpusztuljon. Fájdalom, a mai társadalom ezen állásponttól igen távol van. Ma kényelmesebb a kutyákat védeni az emberek ellen, mint az embereket a kutyák ellen. – A most mondottak állnak a m a c s k á k r a nézve is.

Az élet és testi épség állandó veszedelmét képezi a p ár baj. A görögök és rómaiak azt nem ismerték; de azért az antik világból maradt az ránk, a keltáktól, egy hetvenkedő, minden magasabb állami rendre képtelen néptől. A középkorban a pörlekedők nemcsak egymás közt, hanem a bíróval is vívtak. Ma lovagiasságnak tartják a párbajt, s elvvé emelik az ököljogot, nyerssé teszik az erkölcsöket, gyászba borítják a családokat. Az igazi lovagiasság az illendő és emberséges bánásmódban van; nem pedig sértésekben és ezeknek vérrrel való u. n. lemosásában. A párbaj-mániának legjobb orvossága szigorú büntetésen kívül, a komoly munka, mely a lelket magasb célokra irányozza. A párbaj oly nép által kezdeményezett, mely a munkát megveté (kelták), és oly körök által tartatott fön, melyek a munkát megvetek. És soha sem látta senki, hogy a komoly munka embere a párbajszellemet terjesztené. Rendészeti szempontból célravezető volna azokat, kikre nézve in concreto létezik a subjectiv valószínűség, hogy párbajt fognak víni, mindaddig letartóztatni, míg becsület-szavukat nem adják, hogy az adott esetben nem vívnek. Ez nem igazságtalan, mert hisz nem kívántatik tőlük egyéb, mint a törvény megtartása; és fogházuk kulcsa tulajdonkép kezökben van.

A veszélyes osztályhoz (classe dangereuse) kétféle elem tartozik: *a)* a csavargók, *b)* oly emberek, kik, mint valami élethivatást, szakszerűen folytatják a vagyon ellen irányuló jogsértéseket. Mind a két kategória az életet is megátadja, ha gyilkosság által juthat idegen vagyonhoz. A csavargó-

kat, különösen a kóborló cigányokat le kell telepíteni és munkára szorítani. Általán a veszélyes osztály ellen irányuló rendszabályok: utcák világítása, örök és őrzékek, tolonczügy, a tolvajkocsmák irtása, az ismert tolvajok evidentiában tartása országosan, sőt az összes művelt világban; fényképek gyűjteménye, a lopott tárgyak körözése, detectivek alkalmazása, stb.

E helyen még egy megjegyzést. A biztonsági rendszert a rendőrállam és az absolut királyság rendkívül népszerűtlenné tévé, amaz az egyéni szabadság, emez a nemzetszabadság ellen elkövetett bűnei által. A titkos kémkedés, mint mérges vipera, mindenütt „Ott lappangott; a háznép, a barátság, az orvosi segély, s a női szépség egyaránt lehetett azon virágcsozor, melybe rejtőzve, bizalmadba furazkodott. Az anyai érzelem és gondoskodás, midőn az üldözött fiút megmenteni véli, lépcső lesz a vérpadra, melyet a szabadság emberei számára emeltek, hogy „a gonoszok félelme helyett az a legszebb színpaddá legyen.” De e szomorú idő a művelt világban lejárt. Meg kell különböztetnünk a rendszert az azzal történt visszaélésektől. A rendszert ép úgy mint az igazságszolgáltatás, az állameszme lényegéből foly. Az államnak kötelességében áll a jogsértést, ha lehet, megakadályozni. Hány jogsértés van, melyet utólag helyre hozni nem lehet. És a helyre hozható jogsértés elkövetésére sem lehet joga senkinek. A politikai szabadság classicus földén, Angliában, rendkívül fejlett a rendszert, és ilyen volt már a középkorban, tehát korábban, mint bárhol. Csakhogy itt a nemzet maga van a rendőri hatalom gyakorlására szervezve, ép úgy, mint a bírói hatalomra. Itt a rendszert nemzeti hatalom, azaz: nemzeti szabadság.

61.

Folytatás. A formáljog megvalósítása.

II., Igazságügy,

Az igazságügy magában foglalja mind a formáljognak magán- és büntetőjogi meghatározását, mind annak a helyreállítás szempontjából történő állami védelmét; tehát az igazságügy átkarolja az anyagi és alaki magán- és büntetőjogot; az összes jogéleletet.

Helytelen az igazságügyi politika tárgykörét a jogélet egy bizonyos részére szorítani, mert ily megszorításnak nincs semmi elvi alapja, míg a jogélet, mint egész, egy elvi egységet képez. T. i. minden jogélet az egyesnek szabadságkörével áll vonatkozásban, magán- vagy büntetőjogi szempontból, közvetve vagy közvetlenül.

A formál jogállapot megvalósítása kétféleképp történik:

a) ezen jogállapot szabályozása és meghatározása által, és
b) ezen ily módon szabályzott és meghatározott jogállapotnak megvédelmezése által. A formál jogállapot szabályozása és meghatározása (anyagi magánjogi és büntetőjogi jogalkotás) egészen igazságügy. A formál jogállapot megvédelmezése (úgy a védelem szervezetének megállapítása a jogalkotásban, mint a védelem érvényesítése a végrehajtásban) majd igazságügy, majd biztonsági rendészet, aszerint, a mint a védelem helyrehozó, vagy megelőző. Ez a jogeszme formál nyilvánulásának és az erre vonatkozó állami hatáskörnek logikai képe.*

* A jogeszme formál nyilvánulása, vagy röviden a formál jog és formál jogállapot tekintetében utalok az 58. §. 2. pontjára; valamint a 60. §. csillag alatt levő jegyzetére.

A mondottakból látható, hogy nem általán a jogeszmének formál megvalósítása oszlik igazságügyre és biztonsági rendészetre, hanem csak annak állami védelme; míg annak állami meghatározása csak igazságügy. Ezen állami meghatározás által az igazságügy a biztonsági rendészetnek tárgyát részben alkotja, de azért ezen szempontból sem absorbeálja a biztonsági rendészetet, mert a formai jogeszme ily megállapítása a jogélet, és nem a rendészet szempontjából történik; s annak, a mi így megállapíttatik, a rendészet nem elve, hanem védelme.

Az igazságügy középpontja az ember, mint személy, azaz: jogalany. Ha az egyes ember el nem ismertetnék jogalanynak, akkor igazságügy sem léteznék. Az igazságügy azon mértékben fejlődött és tökélyetesült, a mely mértékben minden ember jogalanyiséga a törvény előtt egyenlő elismerésben részesült.

Az embernek, mint ilyennek, egyenlő jogalanyiséga évezredek küzdelmeinek eredménye. A régiek az idegent majd jogtalanak tarták (a régi görögöknél idegennek és ellenségnek egy neve volt: *çévoi*), majd jogaiban nagyon megszoríták. A belföldiek közül is csak kevesen élvezték a teljes concret jogalanyiségot. És maga ezen teljes concret jogalanyiség (pl. egy spártai polgáré, egy római patríciusé, egy középkori nemesé) a személyiségnek az emberi természetén alapuló ideáljától, vagyis az ideális jogalanyiségtól, nagyon messze elmaradt.

Ma a személy fogalma ép úgy, mint a dologé absolut. Azért a személy, mint személy, mind egyenlő; a dolog, mint dolog, mind egyenlő. Ez a modern codificatióknak alaptana. A francia forradalom részint a római jogot, részint az észjogot emeli érvényre a középkori feudalizmussal szemben, mely utóbbi a birtokot fölvette a család személyes életébe, de számtalan embert a birtok tartozékává tón; s így a dolognak személyes jelleget, a személynek dologi jelleget kölcsönzött. A középkorban voltak nemesek, polgárok, parasztok, de

a személy fogalma nem volt. Voltak nemesi, polgári, paraszti birtokok, de a dolog fogalma nem volt.

Róma kereskedő város jellegével is bír. A forgalom érdekeinek felelt meg, valamint a paterfamiliast a maga személyi és dologi familiája fölött illető uralom rendkívül erélyes voltának, a római tulajdon teljessége, valamint a dologra közvetlenül vonatkozó jogoknak föltétlen elismerése mindenkivel szemben. Az *in rem actio* ily teljes érvénye római alkotás. A középkor azt félig eltemette, az ingó dolgokra nézve azon elvet állítván föl: „Wo man seinen Glauben gelassen hat, dort muss man ihn suchen.” Korunk e ponton is helyre állítja a római jogot.

A mit a római jogász a *testamenti facti*óról mondott, hogy az „*non privati, sed publici iuris est,*” az az összes magánjogi rendszernek egyik oldalát képezi. Leginkább megtaláljuk azonban a közérdeket, mint az alanyi magánjognak szabályzó elemét, a család- és az örökjogban, a telekkönyvi intézményben, a váltó-, bánya- és tengeri jogban.

A jogélet fogalmainak, elveinek és intézményeinek fejlődési phasisait ismernünk kell, hogy a haladás útját látva a múltban, tájékozni tudjuk magunkat a jelenre és a jövőre nézve.

A család szempontjából az ősi időben az anyai ág uralg. Ezzel szemben haladás a többnejűség is. A görögök eljutnak a monogamiához,* de csak a rómaiaknál fejlődik ki a házasságnak ethikai tartama: „ubi tu Gaius, ibi ego Gaia.” A középkorban a család már az államot is absorbeálja. Ma a család természetes körére szorítkozik, az állam nem oszlik föl többé hatalmas családokban, de az egészséges családi élet az egészséges államéletnek föltétele.

A teljes tulajdon t sem a keleti, sem a hellen világ

* Nem említve a Sokratesra vonatkozó mesét, a monogámia alól csak Anaxandridas, spártai király és az idősb Dionysios tesznek kivételt, (Wachsmuth, Hell. Alterth. II. 127. és 151.) Igaz, hogy Spartában az egynejűség gyakran csak jogi forma.

nem ismeri; sőt államéletük el sem bírta azt. A kasztrendszert nem is említve, az izraelita és a spártai állam egyaránt a tulajdon megkötésére van alapítva. Epitadeus törvénye, melyet napjainkban a birtok kezdődő szabadságának tekinténénk, Spartában az állami enyészet symptomája volt.* Ellenben a római állam erős sziklái meg nem rendülnek a teljes tulajdonból eredő szabadabb társadalmi hullámmástól. A középkor ismét félig megsemmisíti az egyéni tulajdont. Korunk azt, mint az egyéni szabadság reális alapját, helyre állítja.

Az örökjognak két világtörténeti alakjával találkozunk. Az egyik szerint az örökösödés az örökgyógy és örökös viszonyán alapszik, melyet első sorban az örökgyógy akarata (testamentum) határoz meg és csak ezt pótlólag a törvény. A másik szerint az örökös a családnak, mint ethikai személynek, jogát gyakorolja; ennél fogva itt a törvényes örökösödés az elv és eredetleg: „nullum testamentum;” mert az örökgyógy a család jogát nem csorbíthatja. Az első rendszer a római és a mai; az utóbbi a középkori.

A büntetőjog saját elvvel bíró független tudományá csak korunkban lett. A görögök és rómaiak a politikába, a középkor a magánjogba olvasztá azt. A büntetőjog, mint politika, szembetűnően nyilvánul a spártai *ἀπαιδευσία* fogalmában; a büntetőjog, mint magánjog, a középkorban uralkodott *systema compositionis*ban. Az utóbbi álláspontról közjogi niveaura a fejlődő állameszme, a jogbiztonságnak, mint közérdeknek és mint állami feladatnak, fejlődő öntudata emeli a büntetőjogot.

Ez egy véres és borzalmas útja volt a haladásnak. A mint fölismerik a büntetőjognak közjogi jellemét, és azt, hogy a büntett nemcsak egyes embert, vagy családot sért, hanem az egészséget, még ha nem is támadja meg közvetlenül az egésznek létét, vagy szervezetét, ezen belátás, mely kétség-

* E törvény nem engedé ugyan meg a birtok eladását, de igen annak elajándékozását élők közt és halál esetére. Hermann, Griechische Antiqu. I. 208.

telenül a haladás gondolata, arra bírja a hatalom alanyait, hogy iszonyú kegyetlenséggel rettentsenek el mindenkit bűntény elkövetésétől. A büntetőjog fejlődő közjogi jellegének első eredményei: kínos halált okozó szerszámok. Az emberi természetnek itt legsötétebb nyilvánulásával találkozunk. Gyönyört talált az ember embertársának kimondhatlan szenvedésében; nagyobb leleményességet tanúsított rémes büntetések föltalálásában, mint a szenvedők sorsának enyhítésében; képzeleti bűntényeket (eretnység, boszorkányság) tortúrával állapítottak meg; hogy azokat tűzhalállal büntessék. Testet és lelket marczangoltak, s a kegyetlenséget Galgenhumorral tetézték.

Végre oly férfiak, mint Montesquieu és Beccaria síkra szálltak a humanitás mellett és figyelmeztették a világot, hogy a túlszigorú büntetések nemcsak jogtalanok, de céljukat sem érik el, mert megszokván azokat az emberek, nem hatnak azok jobban, mint az enyhébb büntetések. Továbbá a túlszigorú büntetések kegyetlenné teszik az embereket, vaddá az erkölcsöket.

Napjainkban azután eljutottunk az ellenkező szélsőséghez; mert némelyek immár csak beteget látnak a gonosztevőben, és dédelgetni kívánják őt a becsületes emberek rovására.

A büntetés legfőlegb legyen a jogsértéssel alakilag egyenlő; nem anyagilag (szemet szemért), azaz: végső határa annyi rosszat okozzon, mennyit a bűntény okozott. Ezen alaki igazságon belől a közbiztonság érdekei döntenek. Az alaki igazságot átlépni sohasem szabad. De az alaki igazságon belől is csak annyi szigor alkalmazandó, mennyit a közbiztonságnak, különösen lélektanilag megállapított érdekei követelnek. Ennél nagyobb szigor igazságtalan, még ha az alaki egyenlőség határain belől maradna is.

A szigor nem mellőzhető; de sohase legyen a büntetés gyalázó. Az emberi méltóságot tisztelnünk kell olyanban is, ki azt önmagában nem tiszteli. A b o t b ü n t e t é s árnyat

vet még az államra is, mely azt alkalmazza. Vannak oly súlyos bűntények, melyek tekintetében a halálbüntetés az alaki egyenlőséget nem szárnyalja túl, és azt a közbiztonság szempontjából még ma korai volna eltörölni. Szelídebb erkölcsökre, magasb népműveltségre kell várnunk. Oly kimondhatlanul borzalmas csak tudni is azt, hogy most egy embertársunkat a halálfélelemmel meggyöttrik, aztán megkötözik, vérpadra hurczolják, s ott megfontolva, ezen foglalkozásból élethivatást csinálva, egy ember egy másik ember életét kioltja, hogy le nem mondhatunk egy szebb kor reményéről, midőn a halálbüntetés nem lesz többé szükséges. Azonban e kor még nem jött el. A hol a halálbüntetést nyilvánosan hajtják végre, ott még mindig találunk vadlelkű embereket, kik örömnünetet, spektakulumot csinálnak e szörnyű látványból. A míg találkoznak ily vadlelkű emberek, kik inkább irtóztathatnának önmaguktól, mint a hóhér véres kezeitől, addig nem jött el a halálbüntetés eltörlésének ideje. A vagyonbüntet és álljon arányban a bűnösnek vagyonával, mert csak így fog arányban állni a jogsértés nagyságával. Az a bírság”, mely a szegényt egészen tönkre teszi, a gazdagnak módot nyújt a törvény kijátszására. A régi rómaiak e tekintetben is követésre méltók, mert a hol a szegényre nézve a büntetés maximuma két birka volt, ott a gazdagra nézve ugyanaz 30 ökörben állapítottatott meg.* A legtökéletesebb büntetés a szabadságbüntetés, természetesen nem a régi börtönök alakjában, melyek ugyanannyi bűniskolák voltak, s a melyekbe sokan mint kis bűnösök jutottak, és onnan mint kész gonosztevők kerültek ki, – hanem a modern javítófogházak alakjában. E büntetés nem ellenkezik az emberi méltósággal, képes arányos szigorra, javítja a bűnöst, védi a közbiztonságot. Míg a többi büntetés csak egy pillanatra gyakorol lélektani hatást a közönségre, addig a fogság intő hatása évek során tart.

* Ezen maximumon fölül a provocatiót meg kelle engedni. Momm-
sen, Röm. Gesch. I. 265.

Napjainkban a tekintélyek a fogházrendszerek közül az ír, vagy progressív rendszer felé hajolnak, mint a mely nemcsak a philadelphiai (magánelzárás) és auburni (hallgatási) rendszerek előnyeit bizonyos mérvben magában egyesíti, hanem azon különös előnnyel is bír, hogy a szabadságot fokozatosan adva vissza, előkészít a teljes szabadság jogszerű használatára.

E kérdésben csak hosszas és helyes szempontokból gyűjtött tapasztalás dönt. Ma úgy látszik, hogy a progressív rendszer túlságos optimismuson alapszik az emberi természetet illetőleg. Bízunk az emberi természet jóságában az alkotmányozó hatalom gyakorlásakor. De a fogházak rendszere során a megromlott emberi természettel van dolgunk. Amíg igen széles körű és helyes statisztikai szempontokra alapított tapasztalás ellenkezőt nem bizonyít, addig a büntetés ideálja a philadelphiai rendszer marad. Ez leginkább büntet, leginkább javít, leginkább véd. Mit kívánhatunk még egyebet fogházrendszertől? A költség ily fontos ügyben nem jöhet tekintetbe.

A magánelzárás legkeményebb szabadságbüntetés. S ép a büntetés egyik czél. Továbbá e rendszer a fegyenczben azt bünteti, ami ellen a fegyencz vétett: az ember társadalmi természetét. „A szabadságnak diadala az, mikor a büntető törvények minden büntetést a bűntény saját természetéből merítenek.” (Montesquieu.) A fegyencz érzi akkor, hogy a büntetés nem emberi önkénynek, hanem saját tettének műve. Midőn a bűnös az emberi összélet törvényeit államban, vagy társadalomban sérti, önmagát ítéli egyedüllétre. A magánelzárás leginkább megtöri a makacsságot; és leginkább védelmez az elzárás tartama alatt és pedig nemcsak fegyenczlázadások ellen, hanem oly bűntények ellen is, melyek az elzárás tartama alatt a kiszabadulás idejére tervezetnek.

Igaz, hogy a magánelzárás az egészségre nézve vészhozó lehet szellemileg és physikailag.

De hisz a fogházba szenvedni viszik az embert és szen-

vednie kell, ha mindjárt összeroskad is a szenvedés alatt. Különben a munka elől menekülnének oda sokan; mert hisz munka alatt is összeroskad sok ember.

A magánelzárás olykor tönkreteszi az elmét. De az együttes elzárás rendszerint erkölcsileg teszi rosszabbá az illetőket, vagy legalább nem javítja. Sok gonosztevő együtt, igazi példaadás-gyűjtemény a rosra. Mindegyik mindennap azt mondja magában: „íme mily sokan vannak hozzám hasonlók!” Az együttes elzárás, ha csak a munkaidőre szorítkozik is, szükségkép a fegyenczek közt a solidaritás érzetere vezet; és ezen érzet tele van dacz- és megátalkodottsággal. Az együttes elzárás azokat sújtja leginkább, kikben van becsületérvés és javulási hajlam; mert oly társaságot alkot, hol a legnagyobb bűnös a hős és a legkisebb bűnös a hitvány.

A büntetés kiállása előtt a külvilággal való érintkezés megengedése szükségkép demoralizáló hatást gyakorol a fegyenczre is és még inkább a kevésbbé művelt osztályokra, Beviszi a fegyenczet a társadalmi életbe és ezzel az ő helyzetét úgy tünteti föl, mintha az csak egy formája volna a társadalmi életnek; mintha az egész dolog csak abban állna, hogy miként vannak napszámosok, béresek, kocsisok, épp úgy vannak fegyenczek is. Ez a bűn szépítgetésének rendszere és oly hajlamot ápol, mely úgyis veszélyes mértékben létezik minden emberben. A fogházrendszer ne ismerjen semmi kedélyeskedést; itt absolut komolyságnak kell lenni; mert különben a közönség sem veszi komolyan a dolgot. Egy életfogytiglan elítelt rab, ki a külvilágba üzeneteket küld, megöli a közönségben az életfogytiglani rabságnak rémes gondolatát.

Aki ellene van a magánelzárásnak, azt kérdezzük meg, ha volt fegyenczek közül kellene cselédet fogadnia, melyiket fogadná meg inkább, azt-e, ki egészen magánelzárásban tölte ki a büntetés idejét, vagy azt, ki részben, vagy egészben másokkal együtt; föltéve, hogy egyéb információi mind a kettőre nézve egyenlők.

A polgári és büntető törvénykezés három főelve: n é p b í r ó s á g, nyilvánosság, szóbeliség. A jó anyagi jogot érvényesítő, a törvény előtt való egyenlőségre alapított törvénykezés, mely módot nyújt mindenkinek a maga igazságát gyorsan és olcsón kifejeíteni és ezen igazságot független bíró oltalma alá helyezni, – egy ily törvénykezés igazi erős vára az egyéni szabadságnak.* A nemzetállam tankönyvében azonban a törvénykezésben is nem az egyéni, hanem a nemzetszabadság a főszempont, vagyis a nemzetnek activ államalanynya való szervezése. Ezen szempontból a népbíróságról már volt szó. A nyilvánosság az igazságnak élete, de egyszersmind a nemzet élete. Mihelyt az igazságot sok szem látja, már győzött az igazság. De a nyilvánosság által az igazság egyszersmind a nemzet személyes életébe megy át.

Az élő szó sokkal inkább képes az egész igazságot, ennek minden oldalára nézve másokkal megértetni, mint az írott szó. De az írásnak is vannak előnyei. Az írott szó mélyebben hat, a mondott szó elevebben rajzol. A lelkünkben élő igazságot akkor fejezzük ki legteljesebben, ha arról írni és beszélni alkalmunk van. Ennélfogva a szóbeli tárgyalást írásbeli tárgyalás előzze meg. Attól ne tartsunk, hogy a bíró, ki az írásbeli tárgyalást már olvasta, a szóbelire nem fog figyelni. Ne tételezzünk föl előre hanyag bírót és unalmas beszélőt. „Szónok” a szó igazi értelmében kevés van; de annál többen vannak, a kik a meggyőződésből eredő beszéd üde forrásának csörgedezésével le tudják kötni a figyelmet. Az, hogy a tárgyról már előbb olvastunk, nem hogy unalmassá, de sőt érdekessé teszi a beszédet; mert érdeket nem az kelt, a mi absolute új, hanem az ismertnek új szempontból való bemutatása. Így mindenki leginkább érdeklődik a szaktudományába vágó kérdések iránt. Így az ismerős sze-

* Ily törvénykezés mellett: „un homme à qui on ferait son procès, et qui devrait être pendu le lendemain, serait plus libre qu'un bacha ne l'est en Turquie.” (Montesquieu.)

mélyek- és helyekre vonatkozó újsághíreket legnagyobb érdekel olvassuk. Mert ily esetben az újat ismert viszonyokkal hozzuk kapcsolatba, míg a mi absolute új, az elszigetelve áll lelkünkben és hidegen hagy bennünket.

A mit a pörlekedők írnak, az mélyebbé, a mit mondanak, az elevebbé teszi a nemzetnek jogi öntudatát.

A régi atheneieknél egy vízóra jelzé, mennyi ideig szabad a fölpörösnek és alpörösnek beszélni. Azonban teljes lehetetlen a kifejtendő érvekkel ezek ismerése előtt arányba hozni a szükséges időt. Az ügy fontossága e tekintetben nem irányadó, mert néha a legfontosb ügy igen egyszerű, máskor kevésbé fontos ügy nagyon bonyolult.

A szabad bizonyítás elvét kell követnünk; mert a bizonyítékok ereje csak in concreto mérlegelhető. De ne feledjük, hogy a szabad bizonyítás nem abban áll, hogy érzelmeinket követjük, mint a régi görögök, kiknél az ítéletet szánalom vagy harag szokta sugallni. A szabad bizonyítás nem a szenvedélyt ülteti bírói székbe, hanem a bizonyítékokat szabadon mérlegelő észet.

Mind az anyagi, mind az alaki magán- és büntetőjogot rendszeres törvénykönyvbe kell foglalni. A modern c o d i f i c a t i o úgy Justinian, mint a középkor törvény- és jogkönyveitől különbözik alakilag és tartalmának elvi irányára nézve is; de azért mind a kettővel organicus kapocsban is van minden oly codificatio, melyben él a nemzet és él az emberiség; mert a codificatio nem valami abstract tevékenység, hanem a jog emberségileg és nemzetileg világtörténeti fejlődésének eredménye. A codificatiohoz, mint világtörténeti fejlődési phasishoz, jutott a jogélet részint az észjog által, részint az életviszonyoknak mai nemzetileg és emberiségileg egyetemes, gazdag fejlődése által. A codificatio igazi tudományos tevékenység, a tudománynak diadala. A codificatio a jogtudomány népszerűsítése. De a codificatio ne csak tudomány, hanem népelet is legyen. A codex a múlttal nem az egyes törvények compilatiója, hanem az egész jogrend-

szer és főbb intézményei szellemének átvétele által álljon összefüggésben. A codificatio ne legyen merev, hanem kövesse az életviszonyok fejlődését. Szilárdság és alkalmazkodási képesség legyen a codificatióban, mint volt egykor a praetorok által eszközölt jogfejlődésben.

62. §.

Oktatásügy.

A nemzetet activ államalanyjá ma csak jelentékeny műveltség által szervezhetjük, mert jelentékenyek az általa, mint államalany által, megvalósítandó föladatak is.

A nevelés főleg a családé, a tanítás főleg az iskoláé. De az alsó és középiskola részt vesz a nevelésben is. Viszont a családnak is részt kell venni a tanításban. Minden atyának és anyának természetes kötelessége saját ismereteit és tapasztalatait gyermekeivel közölni. Ily módon nemzedékről nemzedékre halmozódnak az ismeretek a családban, tökéletesednek a foglalkozások és a traditionalis családi foglalkozás szent lesz, mint az ősi ház.

Az iskola mind az államhatalom, mind a társadalmi szabadság körébe tartozik. Az államhatalom körébe, mert az iskolától függ a nemzet jövője. A társadalmi szabadság körébe, mint a szellemi szabadság lényeges nyilvánulása.

A társadalom iskolai szabadsága alapján egyesek és társaságok, névszerint felekezetek, alsó, közép és felsőbb iskolát állíthatnak. Az állam nemcsak iskolát állít, hanem a társadalom bármely alakja által állítandó iskola kellékeit megszabja, ily iskolára fölügyel, annak nyilvános jelleget ad, vagy azt megvonja. Természetesen a fölügyelet módját törvény- vagy rendelettel maga az állam határozza meg, mert ha az

határozná meg, a ki fölött a fölügyelet gyakoroltatik, az már nem volna fölügyelet. Mikor az állam absolut királyság volt, akkor a felekezetek iskolai autonómiája által kifejtett ellenállás hazafias szolgálatot képezett. De midőn az állam a nemzet, akkor ily ellenállásnak, vagy akár csak féltékenykedésnek többé értelme nincs.

Az állami és a társadalmi iskolaügynek egymáshoz való viszonya tekintetében kétféle politika lehetséges. Vagy t. i. az iskolaügy teljes állami rendszere kifejtetik mindenütt és minden fokon, a népiskolától az egyetemig, tekintet nélkül arra, hogy van-e társadalmi utón keletkezett iskola az illető helyen, vagy nincs. Vagy pedig csak ott állit az állam iskolát, hol társadalmi utón iskola nem jött létre. E két rendszert vegyíteni is lehet oly módon, hogy a tanítás egyik fokán az egyik, annak másik fokán a másik elv nyer alkalmazást, pl. ha az állam csak ott állit népiskolát, a hol a társadalom erről nem gondoskodott; viszont középiskolát mindenütt, a hol középiskola szükséges, ha mindjárt a társadalom ott ilyet már állított volna is.

A községi iskola állami; és az állami iskolaügy igazgatási rendszeréhez tartozik, mert maga a község állami önkormányzat.

Az említett két eljárás közül az első a helyes. Az állam a maga iskolarendszerét teljesen és föltétlenül vigye keresztül mindenütt; akár létezik ott társadalmilag keletkezett iskola, akár nem, mert csak így lehet a tanügyet minden társadalmi, különösen felekezeti akadálytól függetlenül kormányozni, vagyis a tanügy terén csak így lesz az állam a társadalomtól független. És a nemzetnek, mint államalanyának, egyénisége csak így érvényesül az iskolarendszerben.

A másik eljárás, mely szerint az állam a társadalom mulasztásainak pótlására szorítkozik, a tanügyi felségjog gyakorlását töredékessé teszi; egy töredékes rendszerre vezet, mely a reformok keresztül vitelét, főleg ha ezek nagyszabásúak, fölötte megnehezíti, sőt azon fölfogást támasztja, mintha az államot a tanügy csak úgy második sorban illetné.

A tankötelezettség a népiskola szempontjából alkalmazandó, mert az állam megkövetelheti polgáraitól azon személyes tulajdonságok megszerzését, melyek nélkül hasznos polgárok nem lehetnek, s főleg alkotmányos országban polgári kötelességeiket nem képesek jól teljesíteni. Továbbá a műveltség nemcsak nemzetszabadság, de egyéni szabadság is. Pl. mit ér a pályaválasztás szabadsága egy embernek, ki írni, olvasni meg nem tanult. Az állam a tankötelezettség által nemcsak állami érdeket, hanem egyéni érdeket is véd; t. i. a gyermek érdekét gondatlan szülők ellenében. A tankötelezettség nemcsak arra irányul, hogy a gyermek bizonyos ismereteket megszerezzen, hanem arra is, hogy bizonyos ideig az iskolának ideális légkörét szívja magába. Ennélfogva a tankötelezettségi idő gyorsabban letett vizsgálatokkal nem rövidíthető meg.

A társadalmi iskolák szabjanak tetszésük szerint tandíjat. Ez végelemzésben a magánember azon szabadságán alapszik, melynél fogva oly pénzért adhatok leckeórákat, a mennyiért nekem tetszik. Természetesen a társadalmi iskolának ezen tandíjmegállapítási joga csak ott érvényesülhet teljes mértékben, a hol az állami oktatásügy teljes rendszere ki-fejlődött.

Az állami oktatásügy szempontjából a tandíjra nézve egészen más elv uralg. Az t. i, hogy a műveltség és a tudomány terjedésének mesterséges vagyoni akadályai ne legyenek. A népoktatás legyen egészen ingyenes, a közép- és felsőbb iskola használata olcsó. Igaz, hogy az iskola nagy előnyöket ad az egyénnek, de ezen előnyök épp úgy az állam előnyei is. Továbbá az egyén szempontjából is mit ér az erők szabad fejlődésének nagy elve, ha azt közvetve megghiúsítjuk.

A népoktatás terén ma a legfőbb teendő a néptanító anyagi és ezzel társadalmi helyzetének emelése. Továbbá szigor kifejtendő arra nézve, hogy a tanköteles gyermekek valóban járjanak is az iskolába,

A középiskola: g y m n a s i u m vagy r e á l i s k o l a .

A gymnasium célja ideális; t. i. az emberiség összes haladási mozzanatait arányosan ismertetni, és mindezt, mint élő személyes egységet, láthatóvá tenni, sőt a tanuló elméjébe kiirthatatlanul vésni. Akkor érett a gymnasiumi tanuló, ha az emberiség összes eszmegazdagságát, mint ragyogó fejlődési folyamatot, nagy vonásokban szemlélő tudja, és arra nézve, a mit az emberiség eszmékben élt, kellőleg tájékozva van. E szempontnak szolgáljon a gymnasiumban minden tantárgy, nemcsak a classicus irodalom, hanem a physika is. Itt a természet-tudományok nem gyakorlati érdek céljából tanítandók, hanem mint új korszellem csillagzatai, melyek a földindividuumra és ennek helyzetére a világegyetemben világosságot vetvén, az emberiség látkörét szélesítik és gazdagítják. Szóval itt mindent vissza kell vinni az emberi civilizációra, mint személyes egységre, és ennek nagy fejlődési phasisaira az őskortól mai napig. Hogy ez a ragyogó nap létezik, azt senki kétségbe nem vonja. Létezzék legalább az embereknek egy kis száma, kik gyermekkoruktól fogva e ragyogó napba nézni megtanultak, annak fényét és melegét lelkökbe fölvtették, és innen embertársaikra árasztják, a hivatalszobában, a tanszékéről, a beteggel és rokonaival beszélve, és a bíró előtt plaidórova.

Ma, midőn az emberiség szellemi élete folytonosan új sarjakat hajt, jól meg kell választani azt, a mi ezen nagy szellemi egység hű rajza végett a gymnasiumban előadandó, mert különben vagy a kép lesz egyoldalú és torz, vagy a tanulót túlterheljük; s magát a dolgot mégis a részletek ködébe merítjük. Az emberiség eme szellemi arczképében minden vonás arányos legyen. Olykor a közeli dombot nagyobbának látjuk a távol kéklő béreznél, s a régiséget fitymáljuk. Ez az u. n. praktikus emberek szokása. Máskor a régiséget a képzelet megtoldja, s az előttünk levő nagy dolgot nem látjuk. Ez a tudákosok divatja. A gymnasiumi tanuló sok ösvényen kénytelen járni, de tudnia kell, hogy minden ösvény csak egy célhoz vezet. Még inkább kell ezt tudni

azoknak, kik őt ezen ösvényeken vezetik. Különben nagy erőpazarlás lesz, és kevés eredmény. Hány gymnasiumi tanuló marczangolta össze magát ama tövises, sziklás Ösvényeken, anélkül, hogy csak sejtelve is lett volna ama fényes képről, az emberiség nagy erkölcsszellemi alakjáról!

Gymnasiumra csak a kisebb számnak van hivatása. A túlnyomó számnak real-iskolába kell menni. Ezen irányban egészséges nézetet kell terjeszteni. Ha mindnyájan a gymnasium magas ideáljába merülnénk, az elkopott posztó helyett nem készülne új; a roskadó régi ház helyén nem emelkednék szebb, kényelmesb épület; sőt mindnyájan éhen halnánk. A real-iskola gyakorlati érdekekre képez, s így látköre a jelen pillanatra, és itt is a material érdekekre szorítkozik. Itt azért tanulom a physikát, hogy azt mint földműves vagy iparos alkalmazzam. De azért az egésznek szemleletét, melyet az emberiség élete nyújt, itt sem szabad végkép elhanyagolni. Az egésznek szemlelete táplálja a szabadság szellemét, és kiemel az u. n. reális foglalkozások egyoldalúsága- és elszigeteltségéből.

Az érettségi vizsgálat mindenütt közvetlen állami fölügyelet alatt tartandó; tehát társadalmilag létező iskolákban is.

A főiskola: egyetem vagy műegyetem. Amaz a gymnasiumi, emez a reáliskolai oktatást folytatja, mindegyik a tudomány legmagasb álláspontjából. Mind a kettő egyetem, azaz: tudományosan egyetemes. Egyiknek tárgya maga az ember, az ő életének egyetemes, t. i. úgy erkölcsszellemi, mint physikai nyilvánulásaiban. A másíknak tárgyát az embernek materialis érdekei képezik, szintén a maguk egyetemességében.

Az egyetem első sorban a tudomány művelésének intézete, és csak a második sorban iskola. Az idealismus fényét árasztja a nemzetre és az emberiségre. Ez a tudomány nagyszabású kezelésének helye. Itt szemünk előtt folynak a tudomány különféle rendszereinek küzdelmei, itt zúgnak előttünk a tudomány tengerének ellentétes nézetáramlatai.

A főiskolai tanszék függetlensége törvény által bizto-

sítandó, miként a bíróé. Tanítónak és tanulónak alkalmat kell adni arra, hogy tanulmányaikat hajlamuknak megfelelő irányban folytathassák; a mire különösen a special collegiumok szolgálnak. A tanszabadság tanító- és tanulóra nézve inkább kötelesség, mint jog. Az önálló szellemi tevékenységnek kötelessége.

A mai főiskolai ügynek legnagyobb baja: a lecke-látogatás elmulasztása. Már külföldön is panasz hangzott, hogy ezen mulasztás valósággal meghiusítja az előadások sikerét. Aki szereti a tanügyet, az érzi a tanügynek e mély és vérző sebeit. Azon téves nézet vert gyökeret, mintha a főiskolai előadások látogatásának elmulasztása könnyebben pótolható volna magánszorgalom által, mint a közép- és alsó iskolában. Sőt ellenkezőleg. Amit a közép- és alsóbb iskolában mond a tanító, azt többé-kevésbé megtaláljuk a tankönyvekben; míg a főiskolában a tanítónak szellemi individualitása a fődolog, amit igazi elevenséggel csak az élő szó fejez ki.

A materialis érdekekre nézve helyén van a szakiskola. De ami az egyetem körébe tartozik, annak egyik ágát sem törjük le a tudomány nagy egészének fájáról. Az ember materialis érdekei gépiesebb természetűek és oly bensőleg nem függnék össze egymással. De az egyetem tárgya maga az emher, mint személyes, organicus egység. Továbbá az egyetemi körben a tudomány önczélúsága uralkodik. Azonban a szakiskola mintha folytonosan azt suttogná, hogy csak az ér valamit, ami kenyérkeresetre szolgál. Ennélfogva az egyetemi tudománykör bármelyik részére alkalmazott szakiskola árt a tudományos szellemnek. Még nagyobb hiba lenne magát az egyetemi rendszert szakiskolákban fölosztatni.

A főiskola országos intézmény lévén, azt nem kell alárendelni a helyi önkormányzatnak. Ügyi önkormányzattal maga a főiskola fölruházandó.

Az iskolát a nemzeti szellem töltsé be a tudomány és a civilisatió színvonalán. Itt kell kezdődni a nem-

zeti munkának. A tanulónak nemcsak azt kell mondani, hogy önmagának tanul, hanem még inkább azt, hogy a nemzetnek tanul. A szorgalom rugója ne csak önzés, hanem még inkább hazaszeretet legyen: egy szent és soha le nem róható adósság tudata.

A jelen és még inkább a jövő a munkáé. A munka épp úgy emberiségi, mint nemzeti momentum; de éppen nem kosmopolitikus. Csak azt, ami emberiségi, soha össze ne zavarónk a kosmopolitizmussal! Az emberiségi és nemzeti munkát magasb érdek tölti be, a kosmopolitikus munkát csak önzés.

Igaz, hogy a kosmopolitismus az egész emberiségben mozog. De mindenütt egyedül áll, mert az önzés sivataga veszi őt körül. A kosmopolita ember az egész emberiségben, de sehol az emberiségnek, hanem csak önmagának szolgál. Aki a nemzeti lét édes érzetét nem hordja lelkében, az még kevésbé képes az emberiséget átkarolni lelkével.

A kosmopolitismus ellen küzdenünk kell minden iskolában; de különösen ott, hol a veszély legnagyobb; pl. a kereskedelmi, ipar és művészeti iskolákban; mert ezen foglalkozásokat leginkább hajlandók az emberek a kosmopolitismus szellemében gyakorolni. A hiba nem a foglalkozásban, hanem az emberekben van.

Az orvostudományról azt vélik többen, hogy az nemzeti nem lehet. De vajjon ama hírneves angol orvos nem viszi-e a maga nemzeti öntudatát tudományába, és a maga tudományát a nemzeti életbe? Ezen orvos nagy elméjében az angol nemzet hatalma lüktet épp úgy, mint az angol kereskedőnek világra szóló összeköttetéseiben.

Vannak munkák, melyek eredményében nemzeti jelleg nem lehet, pl. a gépek szerkezetében. De ott kell lenni minden munkában azon tudatnak, hogy az ember a nemzet munkása. Ezen öntudat ébresztője főleg az iskola. A mely iskolában jelen van a nemzet, ott jelen van az emberiség is; mert ma a nemzetek nem élnek elszigetelve; de nincs ott a kosmopolitismus.

63. §.

Közgazdaság és pénzügy.

A közgazdasági és pénzügyi politikáról itt csak annyiban van szó, a mennyiben az a nemzetállam megvilágítására szükséges.

I. A közgazdaság az államnak a gazdasági viszonyokra vonatkozó teendőit foglalja magában. Ezen teendők mindig közérdekkel bírnak, de kétféle, egymástól lényegesen különböző szempontból: egyfelől t. i. egyéni (társadalmi) szempontból, mint a polgárok érdekösszeségére vonatkozók, másfelől állami szempontból, mint a nemzetszemély érdekességére vonatkozók.

Az államnak a gazdasági viszonyokra vonatkozó teendői két csoportra oszlanak: 1. A nemzetgazdasági életfolyamatot bizonyos irányban vezeti az állam, magának ezen életfolyamatnak saját törvényei szerint. 2. Támogatja az embereket a természet elemeivel folyó harcban.

1. Először lássuk a nemzetgazdasági életfolyamatra vonatkozó állami tevékenységet mind az egyén (a társadalom), mind az állam szempontjából.

A nemzetgazdasági élet új és nagyszerű világtörténeti jelenség. Az ó- és a középkorban volt gazdagság, de élő, fejlődő gazdaság, mint nemzeti, vagy éppen emberiségi organikus egység, nem létezett. Akkor még nem éltek a javak, vagyis nem érvényesültek ama fejlődési törvények, melyek

nem emberi parancs, vagy tilalom, hanem az emberek saját érdeke útján szabályozzák a javakra vonatkozó cselekvőséget. (Péld. kínálat, kereslet.) Okozták a javak életének hiányát ama korszakokban a társadalmi körök elszigeteltsége és a munkára rakott bilincsek. Ellenben napjainkban minden ember tesz szolgálatot embertársának, nem parancsra, mint a rabszolga, vagy a jobbágy urának, hanem az érdekek szabad fejlődésének törvényei szerint. E törvények az emberiséget egy nagy gazdasági egészszé teszik. Minden árucikkben, minden pénzdarabban szinte érezni az emberiség gazdasági életének vérlüktetését. Ma az eszmék és a javak kölcsönösen előmozdítják egymásnak egyetemes forgalmát.

Az emberiséget, mint nagy gazdasági egészet, még ma a javak életének törvényei teljesen át nem hatották. A forgalomnak emberiségi processusa még ma nem bír azon tiszta átlátszósággal, melylyel bírtak hajdan kis körre szorítózkodó gazdasági egészek; pl. egy-egy középkori város a maga vidékével. Innen soknak pessimismusa. A mai félhomályos átmeneti korszak számos visszaélést takar; sok igazságtalanságot szül. Nem a szabad concurrentia a hibás, hanem éppen ellenkezőleg az a baj, hogy a szabad concurrentia nincs minden tekintetben, és minden tényező javára egyenlően kifejlődve. Ha ezen, még ma félhomályos átmeneti állapot teljes kifejlődésre jut, ha az emberek a viláfgorgalomban kellően látni fogják egymást a földtekének bármely pontján, az többet fog érni, mint ha Szibéria mezőit narancs-erdő borítaná, és a sark örökös fénykoronája árasztaná sugarait a hősivatagból lett tündérkertre; mert a jólét, és a tetterőnek a szabadságban való kifejlődése még sokkal szebb fénykoronája az emberi társadalomnak, és sokkal szebb tündérkertjét létesíti az emberi boldogságnak.

A nemzetgazdaság ezen nagy emberiségi tényének igazi képviselője Smith Ádám. Ő a gazdaságot a maga fejlődési törvényeivel úgy vette tekintetbe, mintha ez egyedül léteznék a földön. Ezen fölfogás egyoldalúság, de korszellem. A gaz-

dászati érzéknek is. bizonyos időre korszellemmé kellett lenni, s az embernek a kínálat és kereslet törvényében föloszlani, mintha még a csillagok is e törvény szerint ragyognának. Igaz, volt és lesz dicsőbb korszellem. De, mint imént mondtam, a gazdaszatnak is korszellemmé kellett lenni egy időre; mert csak mint korszellem léphetett a világtörténetbe, és foglalhatott ott állandóan helyet. És minden korszellem egy irányban élesen lát, de minden más irányban vak.

Az államhatalom ne feledje el, hogy nemcsak kenyérből él az ember, s a gazdaszati javaknál magasabb rendű javaink is vannak. Az államhatalom ne temetkezzék a korszellem egyoldalúságába; de ne feledje azt sem, hogy a gazdaszatnak más lényegét nem adhat, mint amelylyel az tényleg bír; s hogy a gazdaszat ideálja az egyén és a társadalom szempontjából a concurrentiának absolut szabadsága nemcsak ugyanazon államban, hanem a nemzetközi forgalomban is. Igaz, hogy ezen ideál egyszerre meg nem valósítható, de arra, a hol lehet, törekedni kell. Mindaz, a mi a concurrentiát korlátolja, nem a gazdaszati élet lényegéből származik, hanem a gazdaszati életre nézve valami külső. Az antik világban, mikor a javakban nem volt élet, az volt az ideál, hogy a gazdaszati viszonyokat egészen az állam csinálja. így volt ez Spartában, és erre törekedtek Athen- és Rómában adósságtörölő és telekosztó törvények által. A modern ideál az egyén és a társadalom szempontjából az, hogy a gazdaszati viszonyok önmagukat csinálják.

Ez az ideál az egyén és a társadalom szempontjából. Azaz: ha kizárólag gazdaszati szempontból nézzük a dolgot, mint az egyéni erők gazdaszati fejlődésének nagy emberiségi rendszerét. Létezik azonban a gazdaszati életre nézve egy magasb szempont is, t. i. a nemzeté. Minden államban a gazdaszatnak egy nemzeti egészet kell képezni, s a nemzetnek, mint activ államalanyoknak, személyes elemévé lenni. Miként az egyesek műveltsége, úgy az egyesek vagyona is részt vegyen a nemzetnek ethikai személyes létében. A nem-

zetnek gazdasági hatalma nemcsak a pénzügyben (államháztartásban) nyilvánul, miként annak szellemi hatalma nemcsak az állami orgánmok (pl. hivatalnokok) szaktudományában. A nemzetnek gazdasági hatalma az összes polgárok vagyonában van, miként annak szellemi hatalma az összes polgárok műveltségében.

A javak egésze, mint nemzeti egység, ethikai jelleget nyer és ethikai erőt képez, mert a nemzet is ethikai személy. Ez a javak materialis természetével nincs ellenmondásban. Hisz az emberek is, kik a nemzetnek ethikai személyiségét élik, szintén physikai személyek. A javak az embereknek a nemzeti életre irányzott öntudata és tette által emelkednek föl a nemzet államalanyiségába, tehát ethikai tényező által.

A szabad concurrentia a gazdaságnak, mint ilyennek, azaz: mint a földgömbön gazdaságilag fejlődő egyéni erők nagy társadalmi rendszerének, legmagasb tökéletessége. De a javak, mint nemzeti egész, e törvénynek föltétlenül nem hódolnak. A szabad concurrentia az egyéni szabadságnak legmagasb gazdasági nyilvánulása. De az egyéni szabadság a nemzeti érdeknek hódolni kénytelen. A szabad concurrentia azt, mi a nemzetre, mint a javak által közvetített ethikai egészre nézve jótékony, majd előmozdítja, majd hátráltatja. Ezen tekintetben tiszta fogalmunk és határozott elvünk csak akkor lehet, ha mindig szem előtt tartjuk a polgárok közérdekének és az állam érdekének fogalmi különbségét. Csak ha e fogalmi különbséggel tisztában vagyunk, csak akkor tudhatjuk, mit miért teszünk a gazdasági politika terén.

A mondottaknál fogva a közgazdasági politika a jarek életfolyamatába kétféle, a gyakorlatban sokszor azonos intézkedést követelő, de elvileg mindig tisztán megkülönböztendő álláspontból avatkozik:

a) Az egyén és társadalom álláspontjából, ha a szabad concurrentiában valamely jogos érdek a maga erejéből nem bír érvényesülni.

b) Az állam saját álláspontjából, pl. ha valamely log-

lalkozás az állam érdekében különös támogatásban részesítendő, ha a társadalmi igazság ily támogatást nem is követel.

Az első szempontból történő állami intervenció a gazdasági élet valami fejletlenségéből ered; tehát annak legmagasb ideáljával ellenkezik; és csak azért szükséges, mert ezen ideál (t. i. a concurrentia absolut szabadsága) sohasem fog teljes mértékben megvalósulni.

A második szempontból történő állami intervenció nem a gazdasági élet fogyatkozásából, hanem egy, a gazdaságtól különböző, magasb ethikai életkörnek, a nemzetnek, mint az összes életviszonyokban és így a javakban is életet folytató államalanynak, ideáljából foly.

Az első intervenciót tehát a világ haladása, a társadalmi viszonyok emberiségi fejlődése csökkenti; az utóbbit nem csökkenti, sőt bizonyos irányzatokban előmozdíthatja; mert az első intervenció tökéletlenségéből ered, az utóbbi pedig tökéletességéből.

A politikai atomizmus (társasági állam) csak az első álláspontból történő intervenciót ismerheti; mert neki az állam csak egy egyénhalmaz, társadalmi életének legmagasb alakzata. Ennél magasb gazdasági érdek reá nézve nem létezik. Neki a társadalmi szempont a legmagasabb. Ennélfogva a politikai atomizmus, ha következetes, akkor más gazdasági politikát folytat, mint a nemzetállam. Ha következetes! A mi azonban nem szokása a politikai atomizmusnak, mert akkor egyszerre nyilvánvaló lenne a benne rejlő képtelenség. A politikai atomizmus rendes szokása, hogy midőn saját lényege absurdumra vezet, akkor átvesz valamit a nemzetállamból; úgy tesz, mint Rómának a góthok által történt pusztításakor a kereszténységnek némely ellenségei, kik keresztény templomokban kerestek mentő helyet.

2. Az állam támogatja az embert a természet elemeivel folyó harcban. A mennyiben ezen támogatás praeventiv, annyiban az a gazdaság r e n d é s z e t é h e z tartozik.

A tűzrendészet magában foglalja a tűzvész meg-

előzésére, észrevételére, eloltására irányuló intézkedéseket. Kiterjed a házak építésmódjára (bár az építési rendészet más, t. i. egészségi és életbiztonsági szempont alá is esik), a kémenyek tisztogatására, tűzveszélyes és robbanó anyagoknak készítése-, forgalma- és használására. Ide tartozik a hősieis önföláldozás egyik legszebb intézménye: a tűzoltóság. Végül a községi és magántűzoltószerkek.

Az árvízveszélylyel szemben a folyamok szabályzása, töltések emelése, és ha a katastropha mégis bekövetkezett, ennek, sőt már közeledésének előre megállapított jelzése, emberek és javak mentése, a lakás és élelem nélkül maradiakról való gondoskodás, stb. képezi a rendészet föladataát; találkozáván a közgazdasági rendészet itt is a rendészetnek más köreivel.

A közgazdasági politikának kiváló teendői közé tartozik a házi állatok nemesítése, jelesb fajok meghonosítása, és különösen az állati egészségügy. Az utóbbi szempontból ismét főképe a mezőgazdaság rettenetes csapásának, a keleti marhavésznek elhárítása, s ha kitért, elfojtása. Erre szolgál az inficiált, vagy gyanús külföldtől való elzárkózás, az inficiált vidéknek belföldön is elszigetelése, a gyanús állat bunkózása, ily vidéken marhavásár tilalma, és mind ezen és más intézkedések sikeres eszközlése céljából egy érélyes, gyorsan működő hatósági szervezet.

A természet erőit megfékezi és szolgálatába fogja az ember, de a természet erői gyakran föl is láznak ellene, s munkájának eredményeit megsemmisítik. A tenger nemcsak hordozza az ember hajóját, de el is meríti; a tűz nemcsak élteti gyárait, de el is hamvasztja. Ilyenkor ismét az ember jó embertársának segítségére. A kár szinte elenyészik, mert sokan osztoznak rajta. A biztosítási ügy rideg számáiban a humanitás széleskörű, nagyszabású fejlődése megy végbe; s a vagyon romjaiból diadallal emelkedik ki az emberiség egysége, hirdelve, hogy az elemek legyőzhetik az egyes gazdaságot, de az egész fölött nincs hatalmuk.

Jegyzet. Az állam a gazdaszatot a jogeszme oltalmában is részesíti. Azonban ez nem a g a z d á s z a t i p o l i t i k á b a tartozik, hanem részint a b i z t o n s á g i r e n d é s z e t b e, részint az i g a z s á g ügybe, a mint t. i. p r a e v e n t i v e, vagy pedig utólagosan (a jogszolgáltatás által) történik.

II. Az államháztartás, vagy p é n z ü g y m a i k i - fejlett rendszere egyike azon mozzanatoknak, melyek által az újkori állam úgy az antik, mint a középkori államtól leginkább különbözik. Háztartása volt ugyan minden államnak minden időben; de csak a modern adórendszerben jó elismerésre azon elv, hogy a polgárok vagyona nemcsak ezeknek, hanem a nemzetnek is, mint személyes egységnek, ereje; és hogy a nemzet ezen erő fölött úgy rendelkezik, mint bármely physikai személy a maga ereje fölött; mert ha nem rendelkezhetnék, akkor béna volna, mint béna a physikai személy is, ha karját, vagy lábát nem tudja mozgatni. A társasági államban az adó olyan, mint a részvényért kiadott pénz, és semmi magasb ethikai természettel nem bír. A nemzetállamban az adó a nemzet, mint személyes egység, vagyoni erejének nyilvánulása; miként ha karomat mozdítom, az az én izomerőin nyilvánulása.

A pénzügy, mint a nemzetnek saját személyes ereje fölött történő rendelkezése, két tényezőnek köszönhető: egyfelől fejlettebb és magasb nemzetgazdaszati állapotnak, másfelől a közteherviselés elvének. A terménygazdaság korában, mikor az állam főleg a maga uradalmaiból fődözte szükségleteit, a privilégium korában, midőn azon osztály adózott, melyet a nemzethez tartozónak nem is tekintettek, nem fejlődhetett ki azon elv, hogy a nemzet minden polgár vagyónában a maga személyes erejét érzi, és a körülmények szerint alkalmazza.

A régieknél erősen ki volt fejlődve az a gondolat, hogy az egyes polgár, vagy nemes személyes ereje a nemzetnek is személyes ereje. A classicus állam polgára, és a középkori nemes majdnem egész életén át fegyvert forgatni tar-

tozott. Továbbá köteles volt hivataloskodni. A személyes szolgálatban tehát igen régen él a nemzetállam. De a vagyoni szolgálatban csak későn ébredt föl, s akkor sem teljesen. Hajdan az adózás épp úgy, mint a munka, a szolgaság attribútuma volt. Ma adózunk mindnyájan. De ma is a személyes szolgálatban sokkal elevebb a nemzet személyes erejének öntudata, mint a vagyoni szolgálatban. A politikai atomizmus a polgárok lelkében főleg az adózás tekintetében terjedt el. Mintha csak egy társaságnak fizetnénk, a melytől ennek fejében vizsontszolgáltatásokat várunk. A nemzeti szervezetben fegyvert forgató polgár rendszerint a nemzetállamot érzi lelkében. A nemzeti szervezetben adót fizető polgár rendszerint tele van a társasági állam gondolatával. Segít a nemzet személyes életét az adófizetésből kiölni a pártküzdelmek egy erkölcstelen szokása is. Sokan azért törekednek népszerűekké lenni, hogy az adózást tőlök telhetőleg népszerűtlenné teszik. Az adórendszerek tekintetében itt csak azon megjegyzésnek van helye, hogy azok a nemzetnek a maga teljes vagyoni erejéről való rendelkezését eszközölké. Ezen célból bizonyos mérvű progressiv adó szükséges. Ha azon jövedelmet, melyen valaki kenyeret vásárol, és azon jövedelmet, melyen valaki értékpapírt vásárol, egyenlő arányban adóztatom meg, akkor kétségtelen, hogy a nemzet teljes vagyoni erejét nem vettem igénybe, mert az utóbbi jövedelem többet clbir. Sőt az egyén szempontjából sem mértem egyenlő mértékkel. A jövedelem első ezer forintjára és századik ezer forintjára kivetett egyenlő adószázalék materialis egyenlőség, valósággal pedig egyenlőtlenség; mert nem egyenlőkkel egyenlően bánni a legnagyobb egyenlőtlenség. Bizonyos mérvű progressiv adó tehát, még ha a fogyasztási adók által okozott aránytalanságot nem is vesszük tekintetbe, igazságos, és egyszersmind a nemzeti önrendelkezés teljessége szempontjából szükséges.

64. §.

H a d ü g y.

A nemzet, mint *activ* államalany, többféle szervezet alakjában jelenik meg. Ezek közül a legnevezetesebb a nemzet a maga törvényhozói, kormányhatalmi és bírói szervezetében, vagyis a három hatalmi ág alakjában. De vannak más szervezetek is, melyek ugyan az egész nemzetet átkarolják, de a hatalmi ágak rendszerével össze nem esnek. így a nemzet a maga parlamenti szervezetében nemcsak törvényhozó, hanem központi kormány is (parlamenti ministerium). A nemzet a maga önkormányzati szervezetében a kormányhatalomnak másik alakja. A nemzet a maga esküdtszéki szervezetében azonos a bírói hatalommal. A nemzet a maga katonai szervezetében a központi kormány szervezethez tartozik.

A fegyveres erő tehát nem önálló szervezete a nemzetnek, hanem egyik nyilvánulása a kormányhatalomnak; a központi kormányzatnak tettejeje.

A fegyveres erő nem áll a parlament közvetlen rendelkezése alatt; de a parlament kezében vannak a fegyveres erő létének joga és fönnállásának materialis föltételei. Továbbá az államfő a fegyveres erőre vonatkozó jogait a parlamenti ministerium útján gyakorolja. A parlamenti kormányrendszernek ezen, a hadügyre is kiterjedő érvénye Angliában már 1806. elismertett.

Bár szomorú dolog az, hogy az ember ember ellen

fegyverkezni kénytelen, viszont mégis éppen e kénytelenség alkalmat ad fényes és nagy erények nyilvánulására. Sőt a múltban, midőn a szabad ember a munka által nem fejlesztette ki lelki és testi erejét, a fegyverforgatás majdnem egyedüli gyakorló tere volt a férfias energiának. Ha a fegyverzajban hallgatnak is a múzsák, a harcmezőn szerzett tetterő, ha azt egyéb körülmények nem akadályozzák, a cultura terén is érvényesülni szokott. A görög szellemet a tudomány és művészet fénykörében alig képzelhetjük a görögök hőstettei nélkül. Azon erő, mely Tróját legyőzte és Marathon mezején a barbárokat vissza kergette és azon erő, mely Pithagoras, Sokrates, Plato elméje által még ma is világosságot terjeszt, egy és ugyanazon erő. A görög nemzeti függetlenség, melyet a fegyver megvédett, és a görög ész függetlensége, mely a philosophia palotáját fölépíté, egy és ugyanazon függetlenségnek két oldala.

Mikor az eszméknek és a javaknak forgalma az emberiség egyesítő tényezőjéül vagy éppen nem szolgált, vagy csak kis mérvben, akkor a háború volt az emberiség egységének ápolója. A népek a harcmezőn ismerkedtek meg egymással, mint szövetségesek, vagy mint ellenségek. Az emberiség személyes egységének bölcsőjéről vér csöpög. Azt, hogy a háborúk a múltban a haladás úttörői voltak, senki kétségbe nem vonhatja. Nagy Sándor háborúi a hellen szellemet terjesztik. A római fegyver a keresztény eszmék számára előkészíti a tért. A keresztes hadakban a nyugat-európai civilizatio népeinek solidaritása világtörténeti actióba először lép. A harminczéves háború árán a vallásszabadságot kapja az emberiség. A francia forradalom eszméinek Napoleon győzelmei adnak erőt.

Vajjon mindig így marad-e ez; a haladás útja örökké véráztatott marad-e; a sajtó és a vasút sohase fogják-e átvenni a háború civilisatorius szerepét; vajjon Dahomey királya igazat mondott-e, állítván, hogy Isten háborúra teremtette a világot?

E kérdésekre a következő szakasz ad feleletet. Még ma

a fegyverek zaja tölti be a levegőt. Amely nemzet élni akar, annak fegyverben kell állni.

A hadügyi szervezet mindenütt visszatükrözi az alkotmány vezérelveit. Ezen igazságot már Aristoteles tanítja. Például szerinte, ha a nemzeti haderő a könnyű fegyveresek és a tengerészetben van, ez a demokráciának, a lovasság az oligarchiának felel meg. Igen, mert akkor a polgárok saját költségükön fegyverezték föl magukat.

A viszonyok változtak, de a hadügy mindig biztos mérője maradt a politikai szabadságnak és ma is az. A hol a szabadság állandóan létezett, és saját erejéből megállt, ott a hadügy és a népelet mindig egy volt. Viszont a hadseregnek a népélettől való elszigetelése az alkotmány sánczain mindig a legszélesebb rést ütötte, melyen keresztül könnyen besétálhatott a kényuralom. Midőn Rómában a lándzsás polgár-katona és a lándzsás nép (quirités, pilumnus populus) helyébe lépnek Caesar katonái, kikben a polgár öntudata nem él többé, akkor oda volt a szabadság menthetetlenül; és minden csapás, melyet a szabadság emberei a zsarnokságra mértek, „csak a zsarnokot érte, de nem a zsarnokságot.”

Isméltődött ez a középkorban. Midőn a közszabadok kiejtik kezökből a fegyvert, földhöz kötött jobbágygyá lesznek. A feudális katonaság a feudális arisztokratia szabadságát jelenti. Ezen szabadság is romba dől, midőn a feudális hadakat a fejedelmek állandó hadserege váltja föl. És néhány századon át Európa nagy részében már csak egy ember volt politikailag szabad az államban: az abszolút fejedelem.

A civilizált népek ezen korszakon is túl vannak. Ma erősen folyamatban van mindenütt a hadügynek és a népeletnek azonosulása. Ezt nem a kaszárnyák mellőzése, nem a katonának a polgárok lakásába való szállásolása eszközli, hanem az, hogy minden polgár egyúttal katona. Az általános védelmi kötelezettség, a tetteges szolgálati időnek lehető rövidege, viszont a védelmi kötelezettség idejének, a régiek példája szerint, kiterjesztése, pl. 18-60 évesekre, – ez a

népéletnek és hadügynek azonossága, ez a nemzetszabadság a hadügyi szervezetben. Ha minden polgár életének nagy részében katona, akkor minden katona egyszersmind polgár.

A katonakötelezettségi időnek ily kiterjesztésében nincs semmi monstrositás, még elpuhult korunk szempontjából sem; mert hisz a haderő többféle kiállításra (Aufgebot) oszlik, és háború idején sem minden szolgálat egyforma nehéz és fárasztó; tehát van mód és alkalom a korosabb embert kímélni.

Ez lenne nem az atomisait sokaság fegyverben, hanem a nemzet, mint activ állomalany, fegyverben. A nemzet olyan lenne, mint a fegyverforgatásra jól begyakorolt ember. A nemzet legyen minden ízében munkás és minden ízében katona. Még pedig szakképzett katona. Ez nem militarismus, hanem ennek éppen ellentéte. A militarismus nem a fegyveres erő fejlesztésének mérvében, hanem módjában van.

A toborzás, melyet némelyek az egyéni szabadság szempontjából magasztalnak, föltétlenül rossz, és erkölcsi hatásában is káros, mert a polgári köteleesség teljesítését egyéni tetszéstől teszi függővé. Igaz, hogy senkit életpályára kényszeríteni nem szabad, de ezt az általános védkötelezettség által nem is tesszük; mert épp e szerint a legkevesebb emberre nézve lesz életpálya a katonai foglalkozás, t. i. csak azon tisztekre nézve, kik önként ezen pályán maradnak. A többi polgárra nézve az nem életpálya, hanem időnkint teljesítendő köteleesség.

65. §.

K ü l ü g y .

A külügy tárgyat részint államnak államhoz, mint egésznek egészhez, való viszonya képezi, részint egyesek jogai és érdekei külföldi vonatkozásukban.

Hajdan jogot nélkülözött minden, a mi a saját államhoz nem tartozott, úgy az idegen állam, mint az idegen egyén. Ma az idegen egyén jogalanyiséga nemcsak elismertetik, hanem a jog védelme alatt is áll. Az államok szintén elismerik egymás jogalanyiségát, de azért egymással szemben nem a jog. hanem a fegyver védelme alatt állnak. Állam és állam közt, mint évezredek előtt, úgy még ma is az erőszak uralkodik; bár egy nagy haladás e tekintetben is constatirozható; az erőszak mindinkább jogcímekekre hivatkozni kénytelen. Az emberiség jogérzete már elfoglalta az ítélőszéket; csak még szervezete, karhatalma hiányzik.

Minden nemzet, miként minden egyén, a maga belső életének jogilag korlátlan ura. Ezen elv a nemzetközi jogban a be nem a v a t k o z á s elve. Alkotmányozó hatalmát minden nemzet a külföldtől függetlenül gyakorolja. Saját területén az államot kizárólag illeti az államhatalom.

Miként az egyén nem szűnik meg szabad ember lenni az állami rend következtében, úgy az állam sem szűnik meg egy magasb emberiségi jogi rend következtében független állam lenni; mert az állami függetlenség nem a nemzetközi

erőszakban, hanem a be nem avatkozás érvényében van. A vad ember, ki szomszédait agyonüti, míg ő is el nem esik e harcban, nem mondható oly szabadnak, mint a rendezett állam polgára. Az állam szabadsága sem állhat abban, hogy a szomszédokat leigázhajta.

Ezen magasb emberiségi jogi rend, vagyis a világ-állam, nem vezet zsarnokságra, mert annak megvalósulását nem centralisatio, hanem a szövetséges állam alakjában reméljük. Bármely óriási hatalom magába véve nem vezet zsarnokságra; mert a veszély nem a hatalom nagyságában, hanem annak rossz szervezetében rejlik. Nem a hatalom mekkoraságától, hanem szervezetének módjától függ a zsarnokság és szabadság kérdése. Egy kis községállam is fajulhat a legelviselhetlenebb zsarnoksággá, míg Nagy-Britannia, a földnek legóriásabb hatalma, egyszersmind egy óriás szabadságszervezet.

Ha látjuk, hogyan szélesbült a jogi rend szervezete családból, vagyis a rokonokra szorítózkodó békéből, feudális csoporttá, vagyis egymással már rokonságban nem állók békéjévé, és a feudális csoportból a mai nagy állammá, azaz: sok millió emberre kiterjedő joguralommá, miként lehet akkor kétkednünk afölött, hogy ezen fejlődési irány tovább foly, hogy miután ezen irány évezredes következetességgel oly óriás nehézségeket legyőzött, az utolsó lépésnél nem fog megállapodni, és hogy a joguralomnak a világtörténetben látható fokozatos kiszélesbulése eljut emberiségi egyetemességéhez. Az ó-testamentum erőnyeit az új-testamentum erőnyei homályosítják el. (Pariou.) A nemzetközi joguralom föltartóztathatlanul győz a nemzetközi karduralom fölött. A béke szövetségesé még a hadi tudomány is, mert tudomány. Midőn az emberek legtökéletlenebb eszközökkel, pl. kőfegyverekkel, harcoltak, akkor volt a béke leginkább száműzve a földről; akkor legkevesebb volt az emberek békés összeköttetése. Ma békés viszonyok szövődnek még a hadi szerek gyártása által is. A legöldöklőbb hadi eszköz is a

békének szolgál, mert általa a háború oly rettenetes lesz, hogy ily szörnyű pusztítástól humánus korunkban minden nemzet óvakodik.

Az emberiségi jogrend a fegyveres erőt fölöslegessé nem teszi. Fegyverre mindig szükség lesz az emberi szenvedélyek és az emberek egy részének rosszasa miatt. Csakhogy nagy különbség van aközt, midön a fegyver dönt és aközt, midön a fegyver a szervezett jögeszmének szölgálatában áll.

Addig, a míg e szebb korszak elérkezik, az európai egyensúly fékezi a nemzetközi jogtapadást, bár nem sok sikerrel. Ezen politikai egyensúly többféle értelemmel bír. így jelenti azt, hogy egy állam se legyen oly hatalmas, melynek a többi sikerrel ellenállni ne tudna. Ezzel azonban még nem sok volna elérve; mert ha csak egy vagy két kisebb hatalom ama nagy hatalomhoz csatlakoznék, vége volna minden egyensúlynak.

Az egyensúly gyakorlatilag abban áll, hogy az európai államok, különösen a nagyhatalmak, oly érdekcsoportokat képeznek, melyek körülbelöl egyenlő erővel rendelkeznek és egymást még a hadi szerencse segélyével sem képesek elgázolni. Az egyensúlynak alapja tehát az államok anyagi erejének bizonyos arányosságán kívül az érdeksolidaritás és az érdek ellentét. Ha a nagyhatalmak mind megegyeznének abban, hogy egy állam földaraboltassék, akkor ezen államra nézve az egyensúly védelme nem léteznék. Mindenesetre az egyensúly nagyon gyarló és törékeny védelme a jognak, söt elvileg a jogállapot tagadása; mert érdekek szerint ingadozó hatalom, s így az európai egyensúlyban is csak az a kérdés: „én tudlak-e megölni téged, vagy te tudsz megölni engem?”

Némely korszakban a belügyi, máskor a diplomatiái államtörténet lép előtérbe. így a középkorban az államok föleg belügyekkel voltak elfoglalva. A 16. század óta az államtörténet diplomatiái oldala túlnyomó, s az abszolutizmus

javára esik, mert a parlamentek nélkül intéztetett még alkotmányos országokban is. A francia forradalom óta ismét a belügyé a túlsúly, mert a népek elfog-lalvák elavult intézményeik mellőzésével és új elvek szerint való szervezkedésükkel. Ma a keleti kérdés folytán az államoknak ismét diplomatiiai viszonyai kezdenek előtérbe lépni; de a diplomatiiai oldal ezen túlsúlya többé nem esik az absolutizmus javára. A mely mértékben nemzetközi téren csel és erőszak helyébe az emberiség jogérzete lép, azon mértékben válnak a külügyek parlamenti discussio tárgyává; mert a jogérzet a nyilvánosság napfényében él, míg a csel és erőszak a titkolózás sötétségéből ront ellenfelére.

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés.....	
1. §. A politika fogalma és módszere.....	1
2. §. A politika rendszere.....	9
3. §. A civilisatio és korszellem.....	13
4. §. A politikai eszmék irodalomtörténeti fejlődése.....	19
5. §. Görög-római eszmekör.....	22
6. §. A középkor.....	30
7. §. Renaissance.....	34
8. §. A modern individualismus irodalmi ébredése.....	43
9. §. A természetjog és Spinoza.....	50
10. §. A Stuartok kényuralma és az angol forradalom.....	61
11. §. Thomasius és Wolf.....	
12. §. Vico és Montesquieu.....	68
13. §. A modern individualismus a maga világtörténeti fejlődésének tetőpontján.....	73
14. §. Korunk iránya.....	82
15. §. A politikának magyar irodalmi vázlata.....	100
16. §. Pártok.....	106

I. RÉSZ. AZ ÁLLAMRÓL ÁLTALÁBAN. I. FEJEZET.

A l a p t a n o k .

17. §. Állam.....	109
18. §. Államfajok.....	123
19. §. Az állam eredete és enyészete.....	129
20. §. Az állam célja.....	134
21. §. Állam és társadalom.....	139

II. FEJEZET.
Alaperők.

L a p

22. §. Terület.....	143
23. §. Népesség, nép.....	147
24. §. A népélet tényleges osztályai.....	154

III. FEJEZET.

Szabadság, egyenlőség.

25. §. Szabadság.....	162
26. §. A polgárok sarkalatos jogai.....	166
27. §. Jogi egyenlőség.....	176

IV. FEJEZET.

Államhatalom.

28. §. Az államhatalom fogalma és alanya.....	181
29. §. Az államhatalom ágai.....	186

V. FEJEZET.

Alkotmány és államaikat.

30. §. Alkotmány.....	191
31. §. Államalkat.....	195
32. §. Az államalkatok világtörténeti alakjai.....	206
33. §. Confoederatio.....	219
34. §. Alkotmányozó hatalom”.....	224
35. §. Parlamenti kormányrendszer.....	227
36. §. A kormány kivételes hatalma és a forradalom.....	235
37. §. Az államhatalom működésének rendszerei.....	239

II. RÉSZ.

AZ EGYES HATALMI ÁGAKRÓL KÜLÖNÖSEN;
ÉS AZ ÁLLAMHATALOM ÜGYKÖREIRŐL.

I. FEJEZET.

Törvényhozó hatalom.

38. §. A nemzet a maga parlamenti szervezetében.....	248
39. §. Két kamarai rendszer.....	255
40. §. A nemzetképviselő szervezetének elvei.....	259
41. §. Választási eljárás.....	268
42. §. A parlamenti tagok száma és megbízatásuk időtartama.....	279
43. §. Az államfőnek, a parlament két házának és egyes tag- jainak jogai.....	283

II. FEJEZET.

Kormányhatalom.

Lap

44. §. A nemzet a maga kormányhatalmi szervezetében	293
45. §. Államigazgatás és magánigazgatás. Társadalmi igazgatás.	305
46. §. A közigazgatási szervezet tagosulata	313
47. §. Kormány	316
48. §. Miniszteri felelősség	324
49. §. Állami önkormányzat	329
50. §. Államhivatal	341
51. §. -Általán a közjogi bíraskodásról	355
52. §. Különösen, a közigazgatási bíraskodásról	361
53. §. A közigazgatási bíraskodás tárgyköre	364
54. §. A közigazgatási bíraskodás szervezete	369
55. §. A hatásköri összeütközések bírósága. (Tribunal des conflits)	371

III. FEJEZET.

Bírói hatalom.

56. §. A nemzet a maga bírói szervezetében	375
57. §. Az esküdtszék szervezete	380

IV. FEJEZET.

Az államhatalom ügykörei.

58. §. Az államhatalom ügyköeiről általában	385
59. §. Népeességügy	388
60. §. A formáljog megvalósítása <i>I. Biztonsági rendészet</i>	394
61. §. Folytatás. A formáljog megvalósítása. <i>II. Igazságügy</i>	402
62. §. Oktatásügy	413
63. §. Közgazdaság és pénzügy	420
64. §. Hadügy	428
65. §. Külügy	432